

TANULMÁNY

Kovács Kriszta

A tudomány szabadság nemzetközi védelme
A tudomány eredményeiből és hasznaiból való részesedés jogától
az akadémiai szabadságig

5

Majtényi Balázs – Andrew Ryder

Az akadémiai szabadság magyarországi korlátozása
és az ellenállás története

23

Kirs Eszter

Párhuzamos poliszok a szabadság és autonómia védelmében
az államszocializmusban és a választási autokráciában

37

FÓRUM

Akadémiai szabadság

Jan-Werner Müller

Miért és hogyan támadják az autokraták az akadémiai szabadságot?

51

Enyedi Zsolt

Az illiberális stratégia és a felsőoktatás

59

Körtvélyesi Zsolt

Rendszeres védelem

63

Ellenállás-történetek

Ádám Zoltán

Kohlhaas Mihály a Fővám téren?
Számvetés akadémiaiszabadság-keretben

69

Upor László

Hagytuk, hogy így legyen. Miért?
Elfogult elmélkedés az egyetemi önrendelkezés megszűntéről

91

Mészáros Gábor

A pécsi szál, avagy vonatkozás az ismeretlenbe...

99

Csanádi Judit

Akadémiai szabadság 2010 után – belülnézet

108

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

Hogyan alakult át a közsféra az Orbán-rendszer alatt?

Horváth Csaba Árpád, Majtényi Balázs, Szentes Ágota és Urbán Ágnes beszélgetése

113

TISZTELT OLVASÓINK!

A Fundamentum 1997 óta jelent meg nyomtatott formában. 2016-tól kezdődően már nincs módunk a nyomtatott változat kiadására, azóta csak elektronikusan jelenünk meg. Megtisztelő olvasói figyelmükre a jövőben is számítunk!

Kövessen minket a *Facebookon* és a *LinkedIn*-en is: Fundamentum

<http://www.facebook.com/fundamentumfoldresz>

<https://www.linkedin.com/in/fundamentum-az-emberi-jogok-folyoirata-84796a387/>

E számunk összes kéziratát a 2026 áprilisi parlamenti választások előtt adták le a szerzők.

TANULMÁNY

A jogtalan állami beavatkozás persze nemcsak az egyetemet, hanem a kutatóintézeteket is érintette. De a sorozatban kikényszerített tulajdonos- és névváltoztatásuk, illetve autonómiájuk csökkenése sem eredményezett nemzetközi bírósági ügyeket. Az akadémiai szabadságukban megtámadott oktatók és kutatók eseteinek többségéről is csak tudományos közleményekből és nem a nemzetközi bíróságok beszámolóiból értesülünk.

(Kovács Kriszta)

A szerzők nem akarnak objektívek lenni az akadémiai szabadság korlátozásáról szóló történetmesélések során, mivel ők maguk is a magyar akadémiai szféra szereplői, akiket érintettek a változások, és személyesen is részt vettek az ellenállásban. Fontosnak tartjuk, hogy meghallgassuk és felerősítsük a másként gondolkodók, és az elnyomott magyar akadémikusok csoportjainak hangját, hogy jobban megértsük, mi történik Magyarországon. A történetmesélés eszközként szolgálhat a magyar akadémiai közösség elnyomott részének megerősítéséhez. Hiszen az emberi jogok, beleértve az akadémiai szabadságot is, nem csupán varázsszavak, szlogenek és a nemzetközi dokumentumokban megjelenő üres retorikai eszközök. Ezek olyan eszmék, amelyek akkor működhetnek, ha az emberek, beleértve az akadémikusokat és a diákokat is, azonosulnak velük, és készek küzdeni értük.

(Majtényi Balázs, Andrew Ryder)

A vizsgált közösségek párhuzamos poliszoknak tekinthetők, informális, heterogén és inkluzív közösségekként, amelyek tagjai morális alapon ragaszkodnak a véleménynyilvánítás szabadságához és a nyílt párbeszédhez, a polgári autonómiához és a törvény hatalmához mint az önkényes politikai hatalom korlátaikhoz. Elutasították az autokráciát, de nem törekedtek a politikai hatalom megszerzésére vagy a politikai rendszer megváltoztatására. Az autoriter rezsim által kiüresített értékek, mint a demokrácia vagy a jogállamiság iránti ragaszkodásuk miatt a hatalom ellenzékbe szorította őket.

(Kirs Eszter)

Kovács Kriszta

A TUDOMÁNSZABADSÁG NEMZETKÖZI VÉDELME

A TUDOMÁNY EREDMÉNYEIBŐL ÉS HASZNAIBÓL VALÓ RÉSZESEDÉS JOGÁTÓL AZ AKADEMIAI SZABADSÁGIG

A tudomány szabadsága ma világszerte komoly kihívásokkal néz szembe. A második világháborút követő nagy demokratizálódási hullámok után a demokratikus regresszió és autokratizálódás korszakát éljük. S mivel a tudomány a politikai rendszerbe ágyazottan működik, a rendszer demokratizálódása pozitív módon hat a tudományszabadság kiteljesedésére, a demokratikus regresszió viszont éppen ellenkezőleg, negatívan érinti.¹ Növekszik az indokolatlan politikai beavatkozások száma, és nemcsak az egyébként nem demokratikus országokban, hanem a konszolidáltak mondott demokráciáiban is.² Nemdemokráciákban³ ez olyan állandó strukturális fenyegetés formájában jelenik meg, amely tudatosan és szisztematikusan csorbítja a tudományt művelők akadémiai szabadságát és a tudományos intézmények autonómiáját. De ma konszolidált demokráciákban is megtörténik, hogy közhatalmat gyakorlók a tudományos konszenzussal szembenelve döntenek közérdeklő kérdésekben,⁴ egyetemeket fenyegetnek, közfinanszírozástól fosztják meg őket, fenntarthatatlan szintre emelik befizetendő adóikat, és hogy oktatókat, kutatókat szankcionálnak véleményükért és tiltakozó akciókban való részvételük miatt.⁵

A tudományszabadság (*freedom of science*) tág fogalom: egyfelől magában foglalja a tudományhoz való jogot (*right to science*), vagyis a tudományhoz való hozzáférés jogát, ideértve annak eredményeiből és hasznaiból való részesedés jogát, másfelől a tudományos kutatás és élet szabadságát, más néven az akadémiai szabadságot (*academic freedom*). Mindenkinek alapvető joga van a tudományhoz és a tudományhoz való hozzáféréshez. Sokunk ezzel a joggal él, amikor letölt egy-egy szócikket vagy könyvet, kipróbál egy-egy tudományos újítást, de akkor is, amikor tudományos kísérleteket, kutatásokat végez, illetve azok eredményeit élvezzi. Ez utóbbi tudományos tevékenységben, a kutatásban találkozunk a tudományszabadság két aspektusával, a tudományhoz való jog, valamint az akadémiai szabadság. Az akadémiai szabadság a tu-

AZ AKADEMIAI SZABADSÁG A TUDOMÁNYT HIVATÁSSZERŰEN MŰVELŐKET MEGILLETŐ SZAKMAI SZABADSÁG ÉS A NEKIK HELYT ADÓ TUDOMÁNYOS INTÉZMÉNYEK (EGYETEMEK, KUTATÓINTÉZETEK) AUTONÓMIÁJA

dományt hivatásszerűen művelőket megillető szakmai szabadság⁶ és a nekik helyt adó tudományos intézmények (egyetemek, kutatóintézetek) autonómiája.

Ez utóbbi aspektus védelmi szintjének mérésére vállalkozik az Akadémiai szabadság-index, amelynek legfrissebb adatai szer-

int e szabadság világszerte hanyatlóban van.⁷ Bár ez a tendencia még nem érinti a Föld összes társadalmát, a világ legnagyobb országai – köztük az Egyesült Államok, India és Kína – azok közé tartozik, ahol az akadémiai szabadság szintje az elmúlt évtizedben jelentősen romlott. A romló tendencia Európában is megfigyelhető. Az Akadémiai szabadság-index adatai szerint az autokratizálódással küzdő számos európai országban is gyorsan hanyatlak a tudományszabadság állapota. Különösen szembeűnő ez Magyarországon és Törökországban.⁸ Magyarországot a 2025-ös jelentés az alsó 20-30 százalékbá sorolja, többek között Jordánia, Szudán és Üzbegisztán mellé.⁹

A tudományszabadságra nehezedő óriási politikai nyomás felveti a kérdést, hogy vajon tart-e még „a közép”¹⁰ – közép alatt itt azt a tudományszabadság fontosságát érintő konszenzust értve, amely nemzetközi jogi védelem formájában jelent meg a múlt században.

A huszadik század második felében a liberális demokrácia értékeinek elfogadásával párhuzamosan kezdett megjelenni a tudományszabadság gondolata a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban és a demokratikus alkotmányokban. Ez nem véletlen. Az egyének egyenlő szabadságára és méltóságára, valamint politikai közösségeik demokratikus önkormányzatiságára épülő liberális demokrácia bensőséges viszonyban van a tudomány szabadságával. A liberális autonómiabarátsága ugyanis termékeny közeget biztosít a tudományos kutatás és képzés számára. A demokratikus berendezkedés pedig garantálja a szellem és a nyilvános vita szabadságát, amely nélkül nem lehetséges tudományos élet.¹¹ Fordított irányban is támogató a kapcsolat: a tudomány sza-

badsága ugyanis a liberális demokrácia alapjául szolgáló egyéni és közösségi autonómiát szolgálja.

A tudomány azáltal, hogy ismereteket nyújt, és rendelkezésre bocsátja a gondolkodás módszereit, eligazít a létező felfogások útvesztőiben, hozzásegítve az embert „hogy számot adjon magának saját cselekvésének végső értelméről.”¹² Az egyéni autonómiát segíti azáltal is, hogy a tudományos műveltség¹³ segítségével az egyén nagyobb eséllyel képes saját, megalapozott véleményt formálni és annak alapján felelős döntést hozni. Életünk során számos ilyen, a személyünket vagy a közösségünket érintő döntést kell hoznunk különböző témákban. Például egészségügyi problémák esetén, pénzügyekben vagy a választások alkalmával. Ha tájékozott módon megalapozott döntéseket akarunk hozni, szükségünk van bizonyos, akár egymásnak ellentmondó természet-, illetve társadalomtudományos ismeretekre is. A tudomány eredményei nélkül nem tudjuk, mi káros az egészségünkre, és azt sem, milyen lehetőségei vannak az orvostudománynak betegségünk kezelésére. Hasonló a helyzet közgazdasági és jogi kérdésekben is. Ahhoz, hogy informált módon tudjunk dönteni, szükségünk van a társadalomtudomány által generált információkra: például a választási eljárások értő elemzésére. Megalapozott döntést csak e folyamatok ismerete és megértése eredményezhet. Több szempontból is rá vagyunk utalva tehát a tudományra és a tudományos eredményekre, amelyek hiányában legfeljebb sarlatánok és kontárok tévtanaira hagyatkozhatnánk.¹⁴

A tudomány és a tudományos közösség szakmai vitáinak szabadsága azonban nemcsak az egyén emancipációját és döntési autonómiáját, a politikai közösség önkormányzatiságát is támogatja. A folyamatosan jelen lévő tudományos diskurzusok ugyanis segítik azoknak az attitűdöknek és szokásoknak a létrejöttét, amelyek elengedhetetlenek a tájékozott és kritikus közvélemény kialakulásához. A kutatók által generált tudományos eredmények, meglátások és érvek tipikusan úgy jutnak el a közvéleményhez, hogy interjúk, podcastek készülnek, kerekasztal-beszélgetésekre kerül sor, publikációk jelennek meg. Később ezek az álláspontok becsatornázódhatnak a politikai döntéshozatalba. A szakértők helyzetértékelése és a problémák megoldására vonatkozó javaslataik jelentős hatást gyakorolhatnak a politikai döntésekre. Demokráciában így a tudomány szabadsága egyszerre szolgálja az egyén döntési autonómiáját és a kollektív döntéshozatalt. E szabadság ezért azok számára is nélkülözhetetlen, akik egyébként nem

tagjai az akadémiai életnek, és nem foglalkoznak naponta tudományos kérdésekkel.

A liberális demokrácia azért garantálja a tudomány szabadságát, hogy a tudományt művelők kritikai gondolkodásuk, komoly és szisztematikus kutatásuk, valamint ismereteik átadása révén segítsék az egyéneket az őket körülvevő természeti világ megismerésében és a társadalmi működések megértésében. Ez szükséges ugyanis ahhoz, hogy az örendelkezés (az egyén autonóm létezése és a közösség autonóm működése) a lehető legteltesebb módon érvényesülhessen.

A tanulmány bemutatja, hogyan vált a tudomány szabadsága nemzetközileg is elismert jogosultsággá a huszadik század közepén.¹⁵ Azokról az egyetemes és regionális nemzetközi jogi dokumentumokról lesz szó, amelyekhez Magyarország csatlakozott, vagyis amelyek

nyelvek önmagára nézve kötelezőnek ismert el: az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Emberi jogok egyetemes nyilatkozatáról (Nyilatkozat), amely a tudomány eredményeiből és hasznaiból való részesedés jogát deklarálja és a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmá-

nyáról (Egyezségokmány), amely jogilag kötelező dokumentumként garantálja a tudományos kutató és alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen szabadság tiszteletben tartását. Emellett szó lesz a regionális jogvédelmet nyújtó Emberi jogok európai egyezményéről (Egyezmény), amelynek 10. cikke biztosít védelmet a tudományos kontextusban elhangzó megnyilatkozások számára, valamint az Európai Unió Alapjogi Chartájáról (Charta), amely az európai kontinensen nemzetközi jogi dokumentumban először nevesíti a tudományos kutatás és a tudományos élet szabadságát, vagyis az akadémiai szabadságot (13. cikk).

A nemzetközi és az európai jog a huszonegyedik század elején már a tudomány szabadság több, különböző aspektusát védi. Kérdés, hogy ez a szerteágazó nemzetközi jogvédelem képes-e védőhálóként funkcionálni Magyarország esetében, ahol e szabadság 2010-es évek elején megkezdett tudatos és szisztematikus leépítésének voltunk tanúi az egyetemeken és a tudomány más intézményeiben.¹⁶

EGYETEMES JOGVÉDELEM

A Nyilatkozat 27. cikke: a tudomány eredményeiből és hasznaiból való részesedés

A II. világháború után különös érellel vetődött fel a tudomány szerepének és felelősségének kérdése, amely-

nek megvitatására az akkoriban létrejövő ENSZ emberi jogi intézményrendszere biztosított intézményes színteret. A nürnbergi orvosperrel¹⁷ párhuzamosan folyt a vita az ENSZ fórumain a tudománynak az emberiség történetében és mindennapjaiban betöltött szerepéről. Az orvosperben született bírói döntés tartalmazta az emberkísérletekre vonatkozó általános etikai elveket megfogalmazó úgynevezett Nürnbergi kódexet (1947).¹⁸ Az ENSZ fórumain folyó vita eredményeképpen pedig megszületett az 1948-as Nyilatkozat, az első olyan nemzetközi emberi jogi dokumentum, amely utalt a tudományra. A tudomány művelésével kapcsolatos jogok megfogalmazására a 27. cikkben került sor.¹⁹

A 27. cikk rögzítette mindenkinek „a tudomány haladásában és az abból származó jótéteményekben való részvételhez,” valamint a tudományos eredményekkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekek védelméhez fűződő jogát.²⁰ Az eredeti szöveg „to share in scientific advancement and its benefits” fordulata a magyar fordítás eredményeképpen jótéteményről és részvételről beszél a tudomány eredményeiből és hasznaiból való részesedés helyett.²¹ Pedig az angol nyelvű megfogalmazás inkább látszik utalni arra, hogy mindenki részesedhessen a tudomány által előállított közjavakból, illetve erőforrásokból.²² Ahhoz hasonlóan, ahogyan a kulturális javak is az egész emberiség kulturális örökségének része, hiszen minden nép hozzájárul a világ kultúrájához. A 27. cikk jelentős hatást gyakorolt a későbbi jogvédelemre és a nemzetközi jogi dokumentumokra. Mégis, jogi kötőerő és szankciós mechanizmus hiányában ez a rendelkezés inkább volt szimbolikus deklaráció, mintsem valódi, érvényesíthető jogosultság.²³

Az Egyezségokmány 15. cikke: a tudományos kutató és alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen szabadság tiszteletben tartása

A tudomány szabadság nemzetközi szintű kodifikációjára 1966-ban a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya elfogadásával került aztán sor. Az 1976-ban hatályba lépő Egyezségokmány 15. cikke a Nyilatkozat 27. cikkében elismert jogot kiegészítve rendelkezik az egyén tudományban való részvételét érintő jogairól és az államok azon kötelezettségéről, hogy tiszteletben tartsák a tudományos kutató és alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen szabadságot.²⁴ Már a Nyilatkozat 27. cikke is garantálta mindenki jogát a közösség kultu-

rális, művészeti és tudományos életében való szabad részvételre. A szabad szónak később jelentősége lett, az Egyezségokmány 15. cikk 3. cikkében ugyanis az államok ennek nyomán kötelezték magukat a tudományos kutató és alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen szabadság tiszteletben tartására.²⁵

Az, hogy a tudomány szabadsága ebben az Egyezségokmányban és nem a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányában kapott helyet, több okra is visszavezethető. Egyrészt politikai okokra. A

hidegháborús rivalizálás a nyugati államok és a szovjet blokk államai között az emberi jogi felfogásban is megmutatkozott, és a „nézetkülönbségek” lenyomatát a két külön egyezségokmány elfogadása is őrzi. A klasszikus szabadságjogok nembiztosítását a Szovjetunió egyes gazdasági

(persze nem a tulajdon-, hanem például a munkához való jog), valamint a szociális és kulturális jog biztosításával gondolta ellensúlyozni, ezért a gazdasági, szociális és kulturális jogok listájára került a tudomány szabadsága. A Szovjetunió tudományon kizárólag a természettudományokat és nem a társadalom- vagy humántudományokat értette, és Csehszlovákiával együtt próbálta elérni, hogy a normaszöveg utaljon arra, hogy a tudomány a haladás, az együttműködés és a béke politikai céljait kell szolgálja, de az államok többsége az ötletet 1966-ban még nem támogatta.²⁶ Emellett doktrinális oka is van annak, hogy a tudomány szabadsága nem található a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányában foglalt jogok között. Ez a szabadság ugyanis történetileg nem tartozik az első generációs szabadságjogok csoportjába (mint például a szólás vagy a vallás szabadsága), amelyek az államtól többnyire be nem avatkozást követelnek. Végül ez a besorolás felelt meg az ENSZ szakosított intézménye, az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) felfogásának is, amely a tudományt a kultúra egy formájaként értelmezte.²⁷

Az Egyezségokmány rendelkezéseinek értelmezése, az azokból következő kötelezettségek megállapítása az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága (Bizottság) feladata. A Bizottság a tudományos kutatás és a kutatási együttműködés szabadságát az Egyezségokmány 15. cikkéből,²⁸ a felsőoktatásban oktatók és kutatók szabadságát és az intézményi autonómiát pedig az Egyezségokmánynak az oktatáshoz való jogot biztosító 13. cikkéből vezeti le.²⁹ Ezt egészíti ki a 2012-ben az ENSZ Közgyűlése számára készült átfogó jelentés,³⁰ amely először hangsúlyozza mindenki jogát a tudományos kutatás-

ba való bekapcsolódáshoz,³¹ valamint az UNESCO ajánlások, mint például a tudományos kutatókról szóló 2017-es³² és a nyílt tudományról szóló 2021-es ajánlás.³³ Az előbbi a tudomány mint közjó értékét,³⁴ az utóbbi pedig a nyílt tudomány kultúráját és a tudományos eredményekhez való hozzáférést hangsúlyozza.

Mindkét szövegben található azonban olyan megfogalmazások, melyek magukban rejtik a tudomány korlátozásának lehetőségét is. A 2017-es UNESCO ajánlás a tudományos kutatók felelősségét emeli ki, és úgy fogalmaz, hogy a kutatók a „feladatukhoz szükséges” autonómiára és intellektuális szabadságra jogosultak (7. bekezdés). A 2021-es UNESCO ajánlás pedig a célját úgy határozza meg, hogy „olyan nemzetközi keretet biztosítson a nyílt tudománypolitika és gyakorlat számára, amely elismeri a nyílt tudomány perspektíváinak diszciplináris és regionális különbségeit, figyelembe veszi a tudományos szabadságot, a nemekről való gondolkodást módosító megközelítéseket és a különböző országok, különösen a fejlődő országok tudósainak és a nyílt tudomány más szereplőinek sajátos kihívásait” (I.1.). A közjóra és regionális különbségekre való utalás egyértelműen túllép az Egyezségokmány 15. cikkében szereplő „nélkülözhetetlen szabadság” kritériumán, megnyitva ezzel az utat a tudomány szabadságának indokolatlan korlátozása felé.³⁵

Az Egyezségokmány 15. cikke továbblépést jelentett ugyan az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatához képest annyiban, hogy a tudomány szabadságának több aspektusát részesítette védelemben. Az imént említett UNESCO ajánlások viszont a tudomány szabadság relativizálása előtt nyitnak utat. Emellett az Egyezségokmány ugyan a jogérvényesítésre külön mechanizmust is intézményesített, a részes államok időszaki jelentéstételi kötelezettségét, de ez a kontrollmechanizmus nem tud olyan hatékony jogvédelmet biztosítani, mint például az egyéni panasz, amelyre reagálva a bíróság konkrét személyek ügyében képes ítéletet mondani arról, sérült-e a tudomány szabadság. Ez utóbbi jogvédelem egyedül az európai regionális bíróságok gyakorlatában jelenik meg a huszadik század második felében.

EURÓPAI REGIONÁLIS JOGVÉDELEM

Az Egyezmény 10. cikke: szólásszabadság tudományos kontextusban

Az 1950-es években elfogadott Egyezmény még nem ismerte el a tudományhoz való jogot és a tudomány

szabadságát, sőt, a szövegben egyáltalán nincs utalás a tudományra. Ennek elsősorban az az oka, hogy az 1940-es évek második felében, amikor az Egyezmény szövegezésére sor került, csak elvétve lehetett találni olyan alkotmányt, amely védelemben részesítette a tudomány szabadságát.³⁶ Ráadásul a *common law* kultúrából érkező brit jogi szakértők jelentős nyomot hagytak az Egyezmény szövegén, és az Egyesült Királyságban a tudomány szabadsága számára a *common law* nyújtott védelmet egészen az 1980-as évek végén elfogadott oktatási törvényig.³⁷ A tényből azonban, hogy az Egyezmény kifejezetten nem említi a tudomány szabadságát, nem következik, hogy az Egyezmény értelmezésére hivatott Emberi Jogok Európai Bírósága (strasbourgi Bíróság) e jogot egyáltalán ne részesítené védelemben. Más, az Egyezményben garantált szabadságjogok nyújtanak védelmet a tudomány szabadsága számára: a gondolat és a lelkiismeret szabadsága (9. cikk) és különösen a véleménynyilvánítás szabadsága (10. cikk).

A strasbourgi Bíróság ítélkezési gyakorlata a tudomány szabadságát a 10. cikk egy speciális eseteként kezeli, és a tudományos kontextusban történő szólásszabadságot védi. Azt jelenti-e ez, hogy a bíróságnak a 10. cikkre vonatkozó általános megállapításai és jogkorlátozási tesztjei a tudomány szabadságára is érvényesek vagy a strasbourgi esetjogból speciális követelmények fakadnak, ha tudományos munkáról vagy megszólalásról van szó? Bizonyos területeken, például az információhoz való hozzájutás jogát illetően, a strasbourgi Bíróság általános szólásszabadság tesztje az irányadó. A tudományos munka egyéb aspektusaira: a tudományos eredmények terjesztésére, az egyetem falain belüli és kívüli³⁸ megszólalások számára azonban a 10. cikk a tudományt művelői számára különös védelmet nyújt.

Az információhoz való hozzáférés

Az Egyezmény 10. cikke felismeri, hogy a szabad véleménynyilvánítás feltételezi az információhoz való hozzáférés jogának (*right to know*) biztosítását, ezért védi az információk és eszmék hozzáféréseinek szabadságát. Ez a tudomány világában sincs másképp. Ahogyan azt a strasbourgi Bíróság kifejezetten megállapította: a tudományos kontextusban történő szólásszabadság feltételezi az internetes platformon történő információhoz való hozzájutást is. A megállapítás apropójául szolgáló Cengiz-ügyben a török bíróság döntése eredményeképpen a YouTube internetes felülete teljes egészében elérhetetlenné vált, az ankarai bíróság ugyanis elrendelte a videómegosztóhoz való hozzáférés blokkolását,³⁹ miután talált egy

maroknyi olyan YouTube-videót, amelyek, a bíróság szerint, megsértették Kemal Atatürk emlékét.⁴⁰ Jogászprofesszorok fordultak a strasbourgi Bírósághoz azt állítva, hogy a teljes YouTube elérhetlenné tétele akadályozta szakmai tevékenységüket, az oktatásban ugyanis a diszciplinájukkal kapcsolatos videókat használták, és a csatornán maguk is közzétettek a tudományos tevékenységükhöz kapcsolódó videó tartalmakat. A strasbourgi Bíróság megállapította, hogy a YouTube Törökország teljes területén való blokkolása korlátozta az oktatók 10. cikkben biztosított jogát, mert a bírósági végzés idején nem volt olyan törvény,⁴¹ amely a blokkolás elrendelését lehetővé tette volna, és mert a blokkolás olyan információkhoz való hozzáférést és terjesztést korlátozott, amely információk más módon nem voltak elérhetők.

Az információhoz való hozzáférésnek egy másik értelemben is fontos szerep jut a tudományos kutatásban. Az esetjogban az Egyezmény 10. cikke biztosítja az „eredeti iratokhoz való, legitim történeti kutatás céljából történő” hozzáférést. Ezt állapította meg a strasbourgi Bíróság a Kenedi-ügyben, amelyben a hatóságok vonakodtak megadni engedélyüket a korabeli releváns dokumentumokhoz való korlátlan hozzáférésre, gátolva ezzel Kenedi János kutatót szakmai kötelezettségvállalásának teljesítésében, hogy megírja a magyar állambiztonsági szolgálatok 1960-as évekbeli működéséről szóló tanulmányt.⁴² A kormány a kutató hozzáférési jogának sérelmét a nemzetbiztonság védelmével és azaz indokolta, hogy a kutató indokolatlanul kért korlátlan hozzáférést. A strasbourgi Bíróság azonban megállapította, hogy a hozzáférési jog sérelme a magyar hatóságoknak a kutató információkhoz való hozzáférést elrendelő bírói végzésekkel szembeni makacs és kitartó szembeszegülése miatt következett be.⁴³ Az információhoz való hozzáférés tehát nem csak a szabad véleménynyilvánítás előfeltétele. Tudományos munka sem képzelhető el a szükséges adatokhoz és információkhoz való hozzáférés nélkül. Ezen túl azonban a strasbourgi esetjogban a tudományos munka bizonyos aspektusai különleges védelmet kapnak. A tudományos kutatási eredmények publikálása és népszerűsítése például idesorolható.

A tudományos eredmények közzététele és terjesztése

Az esetjog kifejezett és erős védelemben részesíti a tudományos eredmények közzétételéhez és terjesztéséhez való jogot. Az Ungváry-ügyben például, amelyben

a felperes nyilvánosságra hozta Kiss László akkori alkotmánybíró korábbi érintettségét a kommunista rezsim diákmozgalmak elleni akcióiban, a bíróság úgy döntött, a felperesnek joga volt az információközlésre, még úgy is, hogy a közölt információ sérelmes volt az érintett számára. A bíróság döntésében szerepet játszott, hogy a felperes, aki hivatását tekintve történész, levéltári kutatásokra és „az állambiztonság működését illetően nem vitatott tényekre” támaszkodott.⁴⁴

Éhhez hasonlóan érvelt a bíróság a Sapan-ügyben, ahol a 10. cikket sértőnek bizonyult a sztárság társadalmi jelenségével foglalkozó, és egy ismert török popénekesre összpontosító doktori disszertáción alapuló könyv lefoglalását az énekes személyiségi jogai védelmében elrendelő bírói végzés.⁴⁵

Az esetjog védelmet nyújt továbbá a hivatalos állami ideológiát megkérdőjelező kutatási eredmények publikálása számára is. Başkaya professzor és kiadója, Okçuoğlu ügyében a strasbourgi Bíróság megállapította, hogy a hatóságok nem vették kellő módon figyelembe a tudományos véleménynyilvánítás szabadságát, amikor a hivatalos török politikát különösen a kurd kérdésben élesen bíráló közgazdász professzor könyvének megjelenését követően a professzor nemcsak egyetemi állását veszítette el, hanem büntetőeljárásban szabadságvesztés büntetésre is ítélték.⁴⁶

Potenciális kereskedelmi versenyhátrány sem igazolhatja önmagában a tudományosan vitatott kutatási eredmények nyilvánosságra hozatalának korlátozását, még akkor sem, ha az eredmények a tudomány periferiájáról jelentkeznek. Hans Ulrich Hertel közleményt jelentetett meg egy svájci lapban, amelyben a mikrohullámú sütőben melegített ételek fogyasztásának egészségügyi kockázatairól írt. Kifejtette, hogy a kísérletek „kóros elváltozásokra utaló változást mutattak”, amelyek „esetleg” megfelelhetnek rákos fejlődés kezdetének. Ezt követően bírósági eljárás indult ellene, és a svájci bíróságok, a tisztességtelen versenyről szóló törvényre hivatkozva megtiltották számára, hogy nyilvános kijelentéseket tegyen arról, hogy a mikrohullámú sütőben készített étel egészségre ártalmas, mivel rákkeltő. A strasbourgi Bíróság szükségtelennek és ezért a 10. cikket sértőnek ítélte ezt az intézkedést egy demokratikus társadalomban, mivel a tilalom cenzúrát valósított meg, és lényegesen csökkentette az esélyét, hogy Hertel nyilvánosan kifejtse azokat a nézeteit, amelyeknek helyük van egy nyilvános vitában, akkor is, ha azok nem a domináns tudományos álláspontot jelenítik meg, és akkor is, ha a szóban forgó álláspont nem tűnik súlyos tényekkel alátámasztottnak.⁴⁷

Végül az Egyezmény 10. cikkének védelme kiterjed az olyan kutatási eredmények közzétételére is, amely sérülékeny csoportokhoz tartozók érzékenységet sérthetik.⁴⁸ Az Aksu-ügy jól illusztrálja ezt, amelynek középpontjában a „Törökországi cigányok” (*Türkiye Çingeneleeri*) című könyv állt. A részben a kormányzat által finanszírozott könyv bevezetőjében az egyetemi oktató szerző a következőket írta a tanulmány céljáról és a kutatás során alkalmazott módszerről:

„Ez a tanulmány, amelyet bármiféle öncélú ambíció nélkül, pusztán egy jelentős hiány betöltésének céljából (hiszen ez az első ilyen jellegű tanulmány), valamint a jövőben a cigánysággal foglalkozók számára útmutatásul szeretnék közzétenni, a részvételesen alapuló megfigyelésen és interjútechnikán túl leíró, összehasonlító és fenomenológiai módszerek segítségével készült. (...) A kutatás a már évszázadok óta köztünk élő és a mai török kultúra szerves részévé vált népcsoport, a cigányok identitásának bemutatását tűzte ki céljául, akikről mindeddig átfogó tudományos tanulmány nem készült, mivel az azonosításuk és meghatározásuk kapcsán felmerült nehézségek miatt kulturális identitásukról nem vettek tudomást. E tanulmány a cigányokra jellemző társadalmi-kulturális jellemzőket, hiedelmeket, mitológiájukat, vallási és egyéb ünnepeiket ismerteti minden aspektusból. (...) Véleményünk szerint ezek a mindenütt megalázásban és elutasításban részesülő emberek az államunk, illetve nemzetünk értékes állampolgáraivá válhatnak, amennyiben oktatási, szociális, kulturális és egészségügyi problémájukat kezelik. Mindez annyit jelent, hogy türelemre és elkötelezettségre van szükség e tekintetben.”⁴⁹

A roma származású panaszos, Mustafa Aksu azért fordult a strasbourgi Bírósághoz, mert úgy vélte, a könyv olyan kifejezéseket és megfogalmazásokat tartalmaz, amelyek őt roma identitásában sértik. Különösen azok a részek, amelyek a romák állítólagos illegális tevékenységeiben való részvételéről szólnak a következőképpen jellemzi őket: „tolvajok, zsebtolvajok, szélhámosok, rablók, uzsorások, koldusok, kábítószerek-kereskedők, prostituáltak és bordélyházak fenntartói”. Azt is kifogásolta, hogy a könyv számos más általánosítást is tartalmaz, amellyel „megalázza és lealacsonyítja a cigányokat”, például, amikor azt állítja, hogy „poligámisták és agresszívok”.⁵⁰

A strasbourgi Bíróság elismerte, hogy a negatív sztereotípiák korlátozzák az embernek azt a képességét, hogy maga határozza meg identitását, és döntson életútjáról. Ezért az Egyezmény 8. cikke alapján ilyen negatív sztereotípiák hangoztatása elfogadhatatlan. Azt is elismerte a Bíróság, hogy a Mustafa Aksu által idézett részek kontextusukból kiragadva,

önmagukban véve „megkülönböztető jellegűnek és sértőnek tűnhetnek.”⁵¹ A Bíróság azonban úgy látta, hogy a könyv, annak egészét tekintve, egy tudományos kutatáson alapuló tudományos munka, amely a romák történelmére és társadalmi-gazdasági életkörülményeikre összpontosít. A szerző nem propagált a törökországi roma közösséget érintő negatív sztereotípiákat, éppen ellenkezőleg, arról írt, hogy a társadalomban a romákat kiközösítik, és gyakran főként előítéleteken alapuló becsmérlő megjegyzéseknek vannak kitéve.⁵²

Az Egyezmény esetjoga nem kínál egyértelmű és következetes módszert annak megállapítására, hogy a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokhoz tartozó emberek érzékenysége (*moral distress*) mikor lehet legitim indoka a szólás korlátozásának. Míg az Egyezmény lehetővé teszi, hogy a tagállamok az átlagember véleménynyilvánítását az etnikai és más társadalmi kisebbségek védelme érdekében korlátozzák (lásd a gyűlöletbeszéd büntethetőségére vonatkozó strasbourgi esetjogot), a tudomány szabadsága, úgy tűnik, felülírja ezeket az aggályokat. Az Egyezmény 10. cikke ugyanis védelemben részesíti a tudományos kutatás eredményeinek nyilvánosságra hozatalát és terjesztését, még akkor is, ha az egyébként valós eredmények sértőek lehetnek valamely hátrányos helyzetű társadalmi csoport tagjára nézve. A bíróság szerint tehát az ilyen csoporthoz tartozó személy által átélt morális sérelem sem indokolhat cenzúrát, ha a munka egésze egyébként tudományos minőségű.

A tudományos eredmények publikálása tekintetében tehát a tudomány művelői erős egyezménybeli védelmet élveznek. A kutatási eredmények nyilvánosságra hozatalára vonatkozó védelem arra a funkcionális védelemre hasonlít, amit a sajtószabadság kap egy demokratikus társadalomban. Mindkettő segíti a közhatalmat gyakorlók ellenőrzését, és mindkettő hatással próbál lenni a társadalmi célok prioritásainak meghatározására.⁵³ Ennek megfelelően a strasbourgi esetjogban a tudományt művelők publikálási szabadsága az újságírók szakmai szabadságának garanciáihoz hasonló. Az Aksu-ügy arra példa, hogy a tudományos munkát végzők kutatási eredményeik megjelentetését nem korlátozhatja még az egyes társadalmilag sérülékeny csoporthoz tartozó személyek érzékenysége sem.

Szólásszabadság az egyetem falain belül

Persze a tudományos munkát végzők nem csak kutatásaik eredményeit publikálják, gyakran tesznek nyilatkozatot, vagy nyilvánulnak meg egyéb módon. Az Egyezmény által nyújtott védelem attól függ,

hogy az egyetem falain belüli (*intramural*) vagy azon kívüli (*extramural*) megnyilvánulásról van-e szó. Az előbbi csoportba tartozik annak az intézményrendszernek a bírálata, amelyben a tudományt művelő dolgozik.

A két legjelentősebb strasbourg-i ügyben a panaszosok tudományos konferenciákon kritizálták saját intézményük belső működését. A Soruç-ügyben a professzor azzal nem értett egyet, ahogyan a saját tudományágában végzett munkáját értékelték, továbbá bírálta az adjunktusi kinevezésekhez vezető eljárásokat is.⁵⁴ A Kharlamov-ügyben a professzor az egyetemi vezető testület választási eljárásának hiányosságára hívta fel a figyelmet: arra, hogy az egyetem szenátusának megválasztásakor nem volt nyílt vita a jelöltekről, ezért a szenátus, mivel tagjainak megválasztása jogtalan eljárásban történt, illegitim testület.⁵⁵

A hazai bíróságok az akadémiai rendszer bírálatát mindkét esetben rághalmazásként kezelték, és a professzorokat kártérítés megfizetésére kötelezték. A strasbourg-i Bíróság viszont mindkét ügyben hely adott a professzorok kérelmének, hangsúlyozva a tudományos élet szervezésére vonatkozó és az önkormányzatiságát érintő nyílt vita fontosságát.⁵⁶

Az egyetem falain belüli szólásszabadság védelmi körébe beletartoznak a tanórákon elhangzott vélemények és viták is. Bár a strasbourg-i Bíróságnak nincs kifejezetten a felsőoktatási órátartást érintő ítélete, a Vogt-ügyben a Bíróság utalt arra, hogy gondosan mérlegelni kell a tanárok szólásszabadsághoz fűződő jogát és a véleménynyilvánítás miatt kiszabott fegyelmi szankciót. A konkrét ügyben a kommunista párttag tanár állásából való felmentését a Bíróság indokolatlannak tartotta, megjegyezve, a tanár oktatási módszereit és óráit nem érte kritika, munkáját a tanulók pozitívan értékelték.⁵⁷

Szólásszabadság az egyetem falain kívül

Nemcsak az egyetem falain belüli, hanem az azon kívüli szabad véleménynyilvánítást is védi az Egyezmény 10. cikke. A védelem terjedelme attól függ, hogy közérdekű-e a téma, amelyben az egyetem oktatója, illetve kutatója megszólal, és hogy a téma, illetve maga a kijelentés a felszólaló szakterületére tartozik-e. A strasbourg-i Bíróságnak a Mustafa Erdoğan-ügyben hozott döntése e tekintetben kulcsfontosságú. A panaszos Mustafa Erdoğan alkotmányjogász professzorként egy tudományos jellegű

folyóiratban (*quasi academic journal*) bírálta élesen a török alkotmánybíróságnak az Erény (*Fazilet*) nevű párt feloszlatajáról szóló határozatát.⁵⁸ A professzor a cikkben azt állította, hogy a párt feloszlataját elrendelő alkotmánybírák nem ismerik a jogot, szakmai tudásuk és szellemi képességeik nem megfelelőek.⁵⁹ Az alkotmánybírók ezt követően pert indítottak a professzor ellen, amelyben a török bíróság az alkotmánybírók becsületének megsértését állapította meg. A strasbourg-i Bíróság szerint viszont a török

bíróságnak ez a döntése sértette az Egyezmény 10. cikkét, mert az egyetemi oktatók számára biztosítani kell, hogy „szabadon kifejthessék nézeteiket és véleményüket a kutatási területükön és kompetenciájukban, még akkor is, ha a megfogalmazottak ellentmondásosak vagy népszerűtlenek. Ez magában foglalja az adott politikai rendszer köztisztviselői-

nek működésére vonatkozó vizsgálatot és kritikát is.”⁶⁰ Az Egyezmény védelmi körébe tartoznak tehát a tudomány művelői által kifejtett ellentmondásos és népszerűtlen álláspontok is, feltéve, hogy a véleménynyilvánítás a megszólaló tudományterületéhez kapcsolódik és közérdekű kérdéseket érint.

Ezért minősült később jogsértőnek a Kula-ügyben és a Torres-ügyben a közérdekű kérdéseket tárgyaló televíziós műsorokban részt vevő egyetemi oktatókkal szembeni fegyelmi eljárás megindítása. A Kula-ügyben azért indult eljárás, mert a professzor az Európai Unió és Törökország kulturális struktúrájának és hagyományainak különbségéről beszélt, a Torres-ügyben pedig a professzornak a spanyol alkotmány „hibás” eredetére vonatkozó megállapításai miatt indult fegyelmi procedúra.⁶¹

A Mustafa Erdoğan-ügyhöz párhuzamos indokolást csatolt strasbourg-i bírók a következő tesztet javasolták az egyetem falain kívüli szólást érintő ügyek megítélésére a strasbourg-i Bíróságnak. Első lépésben annak megállapítását, hogy a panaszos igényelheti-e a tudományos kontextusban elhangzó beszéd különleges védelmét. Második lépésben annak a mérlegelését, hogy a nyilvánosság előtti közlés témája a panaszos szakterületére tartozik-e. És végül annak a megítélését, hogy maga az elhangzott közlés a panaszos szakterületén alapuló véleményként azonosítható-e. A bírók szerint, ha ezek a feltételek teljesülnek, az elhangzott vélemény az Egyezmény 10. cikke által nyújtott lehető legteljesebb védelemben kell hogy részesüljön.⁶² A következőkben ezt a három kritériumot vizsgálom meg alaposabban. Elsőként azt, hogy a tudomány művelőjének minősül-e a panaszos.

Az esetjog iránymutatást ad arra vonatkozóan, ki igényelheti a maga számára az Egyezmény 10. cikkében garantált véleménynyilvánítási szabadságot, amennyiben közlése tudományos kontextusban történt. A strasbourgi Bíróság értelmezésében ez a védelem nem emberi jog, amely mindenkit megillet, ezért nem jogosult minden ember arra, hogy a tudományszabadsággal kapcsolatos ügyet terjesszen a bíróság elé. Elsősorban a tudományos szakma minősített tagjai, vagyis tudományos intézetek, egyetemek munkatársai jogosultak eljárást indítani. A strasbourgi Bíróság azonban felismeri, hogy tudományos munka tudományos intézeteken kívül is végezhető. Ezért az esetjog védelmet nyújt az indokolatlan állami beavatkozásokkal szemben nemcsak az egyetemeken és más tudományos intézetekben dolgozók számára, hanem azok számára is, akik például politikai okok miatt nem vehetnek részt a szervezett tudományos munkában és az egyetemi oktatásban. A tudományos munkát végző ugyanis a tudományszabadság megsértésének áldozatává válhat akkor is, ha munkáját nem egy tudományos intézet keretei között végzi. Jó példa erre a korábban már említett Kenedi-ügy kérelmezője, Kenedi János, aki a rendszerváltást megelőzően a demokratikus ellenzék tagjaként politikai okok miatt nem vehetett részt a szervezett egyetemi oktatásban, mégis, a strasbourgi Bíróság szerint tudományos munkája elvégzésében akadályozta őt a magyar hatóság.⁶³

Emellett, ahogyan azt az esetjog megerősíti, ha valaki egyszerre végez tudományos munkát és visel közhivatalt, a strasbourgi Bíróság mérlegeli, hogy az illető közhivatali minőségében mint politikus, bíró vagy például magas rangú katonatiszt vagy akadémiai minőségében szólal-e meg nyilvánosan. Ez utóbbi esetben a Bíróság elvárja, hogy a megszólaló a tudomány módszereit követve tudományos érveket sorakoztasson fel. Például míg a Perinçek-ügyben a Bíróság úgy érvelt, hogy a panaszos politikusként és nem tudományos minőségében szólalt fel amikor kijelentette, hogy az „örmény népirtásról szóló állítások nemzetközi hazugságok”,⁶⁴ Ayuso Torres esetében fordított volt a helyzet: a Bíróság szerint a hazai fórumok nem vették figyelembe, hogy a magas rangú katonatiszt alkotmányjogász professzorként nyilvánult meg, amikor egy televízióvitában a spanyol alkotmány eredetéről fejtette ki álláspontját.⁶⁵ Az Egyezmény 10. cikkének megsértését állapította meg a Bíróság abban az ügyben is, amelyben Herbert Wille közigazgatási főbírónak egy tudományos tanácskozáson elhangzott alkotmányjogi álláspontját követően, hogy ti. a liechtensteini alkotmánybíróság jogosult eljárni a herceg és a törvényhozás közötti alkotmányos vitában, jövőbeli karrierlehetőségei a nul-

lára redukálódtak, amikor a liechtensteini herceg kijelentette, semmilyen közhivatal viselésére nem jelöli a jövőben.⁶⁶

A második kritérium arra vonatkozik, hogy a panaszos szakterületére tartozik-e a közlés tárgya. A nyilvánosság előtt elhangzottak értékelésekor a Bíróságnak azt kell mérlegelnie, érvelnek a párhuzamos véleményt jegyző bírák, hogy a közlés, tárgyát tekintve, a panaszos szakterületére tartozik-e. Jó példa erre a korábban említett Ungváry-ügy, amelyben a történész panaszost személyiségi jog megsértése miatt marasztalta el a hazai bíróság, mert cikket közölt az egyik alkotmánybírónak a kommunista rezsim titkosszolgálatában való részvételéről. A strasbourgi Bíróság az elmarasztaló ítéletet az Egyezmény 10. cikkét sértőnek tartotta, mondván, a kommunista titkosszolgálatok működése a történész egyik fő kutatási területének minősül, aki emiatt jogszerűen nyilvánít történelmi adatokkal alátámasztott véleményt ilyen kérdésekben a nagy nyilvánosság előtt.⁶⁷

Amikor tudományos kontextusban elhangzó véleménynyilvánításról van szó, szerepet játszhat a közeg, ahol a nyilatkozat elhangzik, például a megjelenés helye: tudományos folyóirat, napilap, sajtónyilatkozat vagy közösségi médián posztolt vélemény. A bírák szerint a közzététel formája és a célközönség nem döntő abban a kérdésben, hogy a közlés tudományos kontextusban elhangzó véleménynek minősül-e.⁶⁸ Tehát az a tény, hogy egy oktató vagy kutató a véleményét weboldalon vagy közösségi médiában teszi közzé, önmagában nem zárja ki az Egyezmény 10. cikkének védelmét. De, és itt jön a képbe a teszt harmadik kritériuma, a kifejtett vélemény, a konkrét állítás a panaszos szakértelmén alapuló véleménynyilvánításként kell hogy beazonosítható legyen.

A bírák szerint döntő jelentőségű, hogy az állítás maga a tudományt művelő kutatásain alapul-e. A bírák ugyan nem fejtik ki részletesen e teszt elemeit, de a leírtakból az körvonalazódik, hogy ha a kifejtett vélemény lényegében a kutató által korábban végzett alapos tudományos vizsgálódáson alapul, akkor az állítás az Egyezmény 10. cikkének védelme alatt áll. Ha azonban az állítás nem egy már lezajlott kutatás eredményeinek az összefoglalása vagy az abból következő állítás, illetve más módon sem kapcsolódik a megszólaló kutatási területéhez, az még az Egyezmény 10. cikkében foglalt általános véleménynyilvánítási szabadság védelme alatt állhat, de semmiképpen sem tekinthető a tudományszabadságba tartozó közlésnek.

Mi következik mindebből a strasbourgi esetjogra nézve? A strasbourgi Bíróság a tudományszabadságot eddig nem kapcsolta össze az Egyezményben biztosított más jogokkal. Mégis, annyi talán megál-

lapítható az Egyezmény egyes rendelkezéseinek egymásra tekintettel történő értelmezésével, hogy az nem egy „semleges” dokumentum, hanem a liberális demokrácia értékein nyugszik. Elkötelezett az egyenlő emberi jogok biztosítása mellett és kötelezi a tagállamokat a parlamentarizmuson és a pluralizmuson nyugvó demokrácia fenntartására.⁶⁹ A bíróság már többször hangsúlyozta a pluralizmus fontosságát az oktatásban⁷⁰ és a nyilvános vitákban.⁷¹ A pluralizmus elengedhetetlen a tudományban is: a kutatási téma kiválasztásában, a vizsgálódás módszereinek és irányának a megválasztásában. Az Egyezmény többi rendelkezésével együtt értelmezve így a 10. cikk a tudományt művelők számára olyan védett státuszt biztosít, amely minden szakterület kutatóját és oktatóját egyaránt megilleti.

Ami a tudományos véleménynyilvánítást illeti, a strasbourgi esetjog védi a tudományt művelők jogát a szabad véleménynyilvánításra a kutatásuk, szakértelmük, szakmai kompetenciájuk terén, valamint a tudományos vizsgálódáshoz szükséges információkhoz való hozzáférés jogát. Ezen túlmenően a vonatkozó joggyakorlat lehetővé teszi a tudományt művelők számára, hogy tudományos eredményeiket nyilvánosságra hozzák, és hogy kutatási területükön, az egyetem falain belül és kívül szabadon nyilváníthassanak véleményt. Ez utóbbi azonban nem jelent korlátlan védelmet arra vonatkozóan, hogy a tudományt művelő az intézményi hovatartozása ürügyén bármilyen kérdésben nyilvánosan megszólaljon. A 10. cikk csak azt az egyetem falain kívüli megnyilvánulást védi, amely közügyet érint, a tudományt művelő szakértelme területére tartozik, és akkor, ha a kifejtett vélemény e szakértelemre valamiképpen visszavezethető. Ez a védelem addig tart, amíg a tudományos véleménynyilvánítási szabadságára hivatkozó a szakmai szttenderdeket tiszteletben tartva jár el.

A strasbourgi esetjog tehát képes volna robusztus védelmet nyújtani a tudomány szabadság egyéni aspektusai számára. Ugyanakkor a Bíróság ezt az egyéni aspektust mindeddig nem kapcsolta össze az intézményi kérdésekkel, e szabadságot ugyanis nem olyan jogként fogta fel, amelynek célja a tudományos struktúra védelme, a megfelelő működéshez szükséges feltételek biztosítása.⁷² Ennek oka elsősorban az, hogy a Bíróság eddig nem tárgyalt olyan ügyet, amelyben a tudomány szabadság intézményi aspektusa, az autonómia kérdése merült volna fel. Az egyetemi autonómiát mindössze egy ügy⁷³ és a korábban

már többször említett Mustafa Erdoğan-ügyben született ítélethez csatolt párhuzamos indokolás tematizálta. Ez utóbbi hangsúlyozta, hogy a tudomány szabadság védi a tudományos intézmény autonómiáját, amiről akkor eshet szó értelmes módon, ha a kutatók szabadsága és az akadálytalan eszmecsere a tudományos közösségen belül és azon túl is biztosított.⁷⁴

Az Európai Unió Bírósága az, amelyik véleményt formált a tudomány szabadság intézményi aspektusáról, aminek persze eljárási oka is van. A strasbourgi Bírósághoz magánszemélyek és szervezeteik fordulhatnak közvetlenül panaszukkal, ha úgy vélik, emberi jogsértés áldozataivá váltak. Emiatt a strasbourgi joggyakorlatban a tudomány szabadsággal kapcsolatos ítéletek alapjául is egyéni kérelmek és igények szolgálnak. Ehhez képest magánszemélyek az Európai Unió Bíróságához közvetlenül nem tudnak kérelmükkel fordulni, így a luxembourgi joggyakorlatban a tudomány szabadság elsősorban intézményi kérdésként jelenik meg.

A CHARTA 13. CIKKE: A TUDOMÁNYOS KUTATÁS ÉS ÉLET SZABADSÁGA

Az Európai Gazdasági Közösséget 1956-ban létrehozó Római szerződés, az Egyezményhez hasonlóan, nem rendelkezett a tudomány szabadságáról, és ez volt a helyzet egészen a 2000-es évek elejéig indult alkotmányozási eljárásig, amikor felmerült a jog kodifikálásának ötlete. Bár ebben az időszakban a tudósok autoritása széles körben elfogadott volt, és a tudomány is nagy presztízsnak örvendett,⁷⁵ mégsem volt egyhangú támogatottsága annak, hogy a tudományos kutatást uniós jogi biztosítékok részesítsék védelemben. Az alkotmányozásról szóló jegyzőkönyvek meggyőzően bizonyítják: jelentős vita volt a konvent⁷⁶ tagjai között abban a tekintetben, hogy az alkotmány részeként elképzelt Charta tartalmazzon-e rendelkezést a tudomány szabadságára vonatkozóan.⁷⁷ Roman Herzog, a Charta szövegezéséért felelős konvent elnöke (német jogászprofesszor) és német kollégái jelentős szerepet játszottak abban, hogy a Chartába bekerült a tudomány szabadságról rendelkező 13. cikk:⁷⁸ „A művészet és a tudományos kutatás szabad. A tudományos élet szabadságát tiszteletben kell tartani.” De mit jelent ez a gyakorlatban?

A tudományos kutatás szabadsága

A 13. cikk első mondata a német Alaptörvény 5. cikkének (3) bekezdésének első mondatára emlékeztet, amely így szól: „A művészet és a tudomány, a kutatás és az oktatás szabad.”⁷⁹ Mindazonáltal a konvent soha nem tekintette a Charta 13. cikkének első mondatát a német jog importjának. Bár a tudomány és a kutatás szabadságának hangsúlyozása felfogható „tipikus német jelenségként”,⁸⁰ különösen, ha e megjelölés a tudománykonceptió humboldti gyökereire utal,⁸¹ a tudomány szabadság fogalma már a 2000-es évek elején is megtalálható volt nemzetközi jogi dokumentumokban (például a korábban említett ENSZ Nyilatkozatban vagy a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányában) és számos európai uniós tagállam alkotmányában.⁸² A Charta szövegezésékor ugyanis Európa-szerte létező alkotmányos hagyomány volt a tudomány szabadság alkotmánybeli garantálása.⁸³

Arra, hogy pontosan mit is jelent a tudományos kutatás szabadsága, uniós dokumentumok és intézmények hosszú ideig nem adtak választ. Az uniós kormányok képviselőinek 2020-as bonni nyilatkozata szerint e szabadság magában foglalja a kutatási kérdések szabad meghatározásának, az elméletek kiválasztásának és fejlesztésének, az empirikus anyag gyűjtésének és a tudományos kutatási módszerek alkalmazásának, valamint a tudásként elfogadott dolgok megkérdőjelezésének és az új ötletek felvetésének jogát.⁸⁴ A képviselők e nyilatkozatban szándékukat fejezték ki arra vonatkozóan, hogy védelemben részesítik a tudományos kutatás szabadságát, és szorosan figyelemmel kísérik a tudományos élet szabadsága monitoring rendszerének a létrehozását az Európai Felsőoktatási Térségben, valamint értékelik annak a kutatásra gyakorolt hatásait. Később, mivel a monitoring azt mutatta, hogy a tudomány szabadságát érintően az uniós tagállami jogvédelmi szint is jelentős csökkenésnek indult, és mivel a bonni nyilatkozat nem tartalmazott végrehajtási eszközöket európai szinten, az Európai Parlament két, a tudományos kutatást érintő állásfoglalást is elfogadott.

2023-ban a Parlament felszólította az Uniót, hogy „tartsa tiszteletben és mozdítsa elő a tudományos élet szabadságát, valamint a tudományos kutatás és oktatás szabadságát.”⁸⁵ Emellett a Parlament több javaslatot tett az alapító szerződések módosítására. Egyrészt az Európai Unióról szóló szerződés 3. cikkét a következő (5a) bekezdéssel javasolta kiegészíteni: „Az Unió védelmezi és előmozdítja az ingyenes

és egyetemes iskolázatáshoz való hozzáférést, az intézményi és egyéni tudományos szabadságot és az emberi jogok védelmét az Európai Unió Alapjogi Chartájában meghatározottak szerint.”⁸⁶ Másrészt javaslatot tett arra, hogy az Európai Unió működéséről szóló szerződésnek az Európai Kutatási Térség létrehozásáról szóló 179. cikke úgy módosuljon, hogy annak utolsó fordulata egyértelművé tegye: a tudomány és a kutatási tevékenység támogatására és fejlesztésére a „tudományos élet, valamint a tudományos kutatás és oktatás szabadságát” tiszteletben tartva és előmozdítva kerülhet sor.⁸⁷ Végül azt is kez-

deményezte, hogy az Európai Unió működéséről szóló szerződés 4. cikk (2) bekezdésébe egy új kc) pont kerüljön, amely a megosztott kompetenciák körébe sorolná az oktatást, „különösen olyan transznacionális kérdések tekintetében, mint a diplomák, fo-

kozatok, készségek és képesítések kölcsönös elismerése”.⁸⁸ A három javaslat közül talán ez utóbbi a legizgalmasabb, hiszen az oktatásra vonatkozó megosztott hatáskör lehetővé tenné az Európai Unió számára, hogy olyan jogi dokumentumot fogadjon el, amely kifejezetten a tudományos élet oktatási dimenzióját is lefedné, nem csak a tudományos kutatás szabadságát.⁸⁹

2024-ben a Parlament, arra hivatkozva, hogy a tudományos kutatás szabadságának korlátozása károsítja az Unió gazdaságát, elfojtja az innovációt, és lassítja a tudományos fejlődést, felkérte a Bizottságot, hogy nyújtson be javaslatot egy, „a tudományos kutatás szabadságáról szóló jogi aktusra.”⁹⁰ A Bizottság jelenleg előkészíti az Európai Kutatási Térségre vonatkozó szabályozást, de annak hatóköre korlátozottnak tűnik: kizárólag a tudományos kutatás szabadságára (a 13. cikk első mondata) és egy „ötödik uniós szabadság” – a kutatás és a tudás szabad áramlásának – megteremtésére összpontosít.

A tudományos élet szabadsága (akadémiai szabadság)

A Charta 13. cikk második mondatában⁹¹ foglalt tudományos élet szabadságának, más néven az akadémiai szabadságnak a tartalma sem volt sokáig világos, mert egészen a közelmúltig nem volt említésre méltó az uniós intézmények,⁹² ezen belül különösen az Európai Bíróság joggyakorlata⁹³ ezen a területen.⁹⁴ A Central European University (CEU) kérelme alapján foglalkozott az Európai Bíróság érdemben először az akadémiai szabadsággal kapcsolatos kér-

désekkel.⁹⁵ A CEU kérelmét az indokolta, hogy 2017-ben a magyar parlamenti többség elfogadott egy felsőoktatási törvénymódosítást, amely többek között megkövetelt egy, a külföldi egyetem származási országa és a fogadó állam közötti nemzetközi megállapodást és annak bizonyítását, hogy a külföldi egyetem a származási országában is oktatást nyújt.⁹⁶ A közvélemény a módosítást „Lex CEU-nak” nevezte, mert a lényeges kritériumok, de facto a CEU-t érintették: a törvénymódosítás olyan feltételeket szabott az egyetem számára, amiket tulajdonképpen csak maga a kormány tudott volna teljesíteni egy államközi megállapodás aláírásával.⁹⁷

Az Európai Bizottság a törvénymódosítás miatt pert indított a magyar kormány ellen az Európai Bíróság előtt, azt állítva, hogy a módosítás sérti a Charta 13. cikkét, mert befolyásolja bizonyos egyetemek azon képességét, hogy Magyarországon kutatást végezzenek, és szabadon terjesszék a tudományos ismereteket és eredményeket.⁹⁸ A magyar kormány ezzel szemben azt állította, hogy az egyetemre rótt jogi kötelezettségek nem korlátozták az intézmény vagy annak munkatársai akadémiái szabadságát.⁹⁹

Az Európai Bíróság ítélete először megállapította, hogy Magyarország megsértette a WTO Szolgáltatások Kereskedelméről szóló Általános Megállapodást az oktatási szolgáltatások területén. A magyar jogszabály ugyanis nemzetközi megállapodás megkötéséhez kötötte az oktatási szolgáltatás nyújtását, amelynek létrejötte és teljesítése kizárólag a magyar kormány politikai akaratán múlt. Ezen túl a Bíróság megállapította, hogy Magyarország nem indokolta annak az előírásnak a szükségességét, amely az úgynevezett megtévesztő gyakorlatok elkerülése érdekében a külföldi egyetem számára előírta annak bizonyítását, hogy hazájában oktatást nyújt. Ezt követően a Bíróság a GATS követelményeit az uniós jog szerves részének nyilvánította,¹⁰⁰ és megállapította, hogy a GATS ilyen megsértése a Charta 13. cikkébe ütközik.¹⁰¹ A Bíróság szerint a törvénymódosítás alkalmas volt arra, hogy veszélyeztesse a CEU tudományos tevékenységét Magyarországon, és hogy megfosssa a CEU-t a tudományos kutatások végzéséhez és az oktatási tevékenység gyakorlásához szükséges autonóm infrastruktúrától.¹⁰² Mivel a magyar kormány a törvény módosítását nem indokolta az „uniós jog által elismert, általános érdekű célkitűzések egyikével” sem,¹⁰³ a bíróság megállapította, hogy uniós jogot, többek között a Charta 13. cikkét sér-

tette a magyar kormány eljárása. A döntés ugyan a CEU számára későn érkezett ahhoz, hogy tevékenységét Magyarországon folytathassa,¹⁰⁴ ennek ellenére a benne foglalt bírói megállapítások jelentősek, mert egyrészt megerősítik a tudomány szabadság fontosságát az Unió területén, másfelől kibontják a 13. cikk második mondatának tartalmát.

A Charta 52. cikk (3) bekezdése szerint, ha a Charta olyan jogokat tartalmaz, amelyek megfelelnek az Egyezményben biztosított jogoknak, akkor e jogok tartalmát és terjedelmét azonosnak kell tekinteni azokéval, amelyek az Egyezményben szerepelnek. A Charta azonban azt is kimondja, hogy ez a rendelkezés nem akadályozza annak, hogy az uniós jog magasabb szintű jogvédelmet nyújtson. Mindkét rendelkezés szerepet játszott az Európai Bíróság CEU-ügyben hozott ítéletében. Egyrészt a Bíróság megállapította, hogy a 13. cikk második mondatában foglalt akadémiái szabadság a kutatás és az oktatás területén a strasbourgi joggyakorlattal összhangban biztosítja a véleménynyilvánítás és a cselekvés szabadságát: az információ, valamint a tudás terjesztésének, a kutatás végzésének szabadságát ugyanúgy, mint az oktatók és kutatók jogát ahhoz, hogy szabadon kifejezhessék álláspontjukat.

A Bíróság azonban azt is világossá tette, hogy a 13. cikkbeli akadémiái szabadság fogalmat ennél tágabban kell értelmezni.¹⁰⁵ Ebben két nemzetközi jogi dokumentum is a Bíróság segítségére volt. Egyrészt az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének a tudományos élet szabadságáról és az egyetemi autonómiáról szóló ajánlása,¹⁰⁶ amely szerint a tudományos élet szabadsága intézményi és szervezeti dimenziót is magában foglal, mivel az affiliáció léte, az infrastruktúrához kötődés az oktatás és kutatás gyakorlásának egyik lényeges előfeltétele. Másrészt az UNESCO-nak a felsőoktatási dolgozók státuszáról szóló ajánlása, amely szerint „(a)z autonómia a tudományos élet szabadságának intézményi kifejeződése, és annak szükséges feltétele, hogy az oktatók és a felsőoktatási intézmények el tudják látni feladataikat.”¹⁰⁷ Az ajánlás a tagállamok feladatává teszi a felsőoktatási intézmények autonómiájának mindenfajta külső fenyegetéssel szembeni védelmét.¹⁰⁸

Az Európai Bíróság e két nemzetközi dokumentumra hivatkozva megállapította, hogy a Charta 13. cikkében foglalt akadémiái szabadság védelemben részesíti az egyetemeknek a tudományos kutatásuk végzéséhez és oktatási tevékenységük gyakorlásához szükséges autonóm infrastruktúrát.¹⁰⁹ Az intézmé-

A SOKSZOR ÉVTIZEDEK KÉL
EZELŐTT ELFOGADOTT NEM-
ZETKÖZI JOGI DOKUMENTU-
MOK ÚJ ÉLETHELYZETEKHEZ
VALÓ IGAZÍTÁSA AZT IGÉNY-
LI, HOGY A NEMZETKÖZI IN-
TÉZMÉNYEK FOLYAMATO-
SAN (ÚJRA)ÉRTELMEZZÉK A
NORMASZÖVEGET

nyi affiliáció a tudományos kutatás lényeges feltétele,¹¹⁰ fogalmazott Kokott főtanácsnok, az intézmény ugyanis „tudományos viták platformjaként, valamint hálózatként és infrastruktúráként szolgál az oktatók, a hallgatók és a donorok számára.”¹¹¹

Az Európai Bíróság értelmezésében tehát a Charta 13. cikk második mondatában foglalt akadémiai szabadság intézményesülést követel, egyetemek és tudományos intézetek létét, amelyekben a kutatók szabadon működhetnek.¹¹² A kutatók tudás megszerzésére és az igazság keresésére vonatkozó törekvése számára ezek az intézmények biztosítanak keretet. A felsőoktatási intézményeknek a Charta autonómiát garantál, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy a számukra előírt feladatokat megfelelő módon legyenek képesek teljesíteni. Az autonóm intézmények a „kapuőrök” (*gatekeeper*), amelyek feladata, hogy megvédjék kutatóikat az indokolatlan állami és más külső beavatkozással szemben.¹¹³

* * *

A tudományszabadság nemzetközi jogi védelme és a liberális demokratikus értékek nemzetközi dokumentumokban való rögzítése összekapcsolódik. A második világháború végét követő új korszak kezdetét jelentő 1948-as ENSZ Nyilatkozat megjelenésétől kezdődően minden idézett nemzetközi dokumentum hozzátett valamit az előzőekben már garantált védelemhez, újabb és újabb fogalommal gazdagítva a nemzetközi és az európai jognak a tudományszabadságot védő eszköztárát. Mindez azonban nem eredményezte automatikusan a tudományszabadság egyre erősödő nemzetközi jogi védelmét, ami több okra is visszavezethető.

A sokszor évtizedekkel ezelőtt elfogadott nemzetközi jogi dokumentumok új élethelyzetekhez való igazítása azt igényli, hogy a nemzetközi intézmények folyamatosan (újra)értelmezzék a normaszöveget. Ennek során előfordul, hogy az új interpretáció a jog szűkítő értelmezését eredményezi. Példa erre az UNESCO-nak az utóbbi években elfogadott, az Egyezségokmány 15. cikkét érintő, korábban említett két ajánlása, amelyek olyan megfogalmazásokat tartalmaznak, amelyek magukban rejtik a tudományszabadság indokolatlan korlátozásának lehetőségét.

Ahol pedig nem ez a helyzet, mint például az európai szupranacionális bíróságok esetében, amelyek esetjoga képes volna robusztus védelmet nyújtani a jogsérelmet szenvedett oktatók, kutatók és intézmé-

nyek számára, ott sokszor a kérelmek hiánya, illetve politikai megfontolások hátráltatják a hatékony jogvédelmet.

Panasz nélkül nem indulhat eljárás a nemzetközi bíróságok előtt, ezért akadályozza a nemzetközi jogvédelem működését, ha a tudományt művelők és intézményeik be sem nyújtják panaszaikat a nemzetközi fórumokhoz. Magyarországon a politikailag lojális és a rendszert legitimáló intézmények, mint például a Mathias Corvinus Collegium és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem hosszú ideje nagy mennyiségű közpénztámogatásban részesülnek, miközben az állami fenntartású egyetemek a túlélésért küzdenek. Többek között emiatt alakult úgy, hogy mára az állami fenntartású egyetemek többsége az úgynevezett „közfeladatot ellátó közérdekű vagy kezelő alapítványok” fennhatalmát alá került, ami autonómia-vesztéssel járt.¹¹⁴ Mégis, ezek az autonómiájukat veszített, alapítványosodott egyetemek nem éltek

panasszal a nemzetközi bíróságoknál.¹¹⁵ A jogtalan állami beavatkozás persze nemcsak az egyetemet, hanem a kutatóintézeteket is érintette. De a sorozatban kikényszerített tulajdonos- és névváltoztatásuk, illetve autonómiájuk csökkenése sem eredményezett nemzetközi bírósági ügyeket. Az akadémiai szabadságukban megtámadott oktatók és kutatók eseteinek többségéről is csak tudományos közleményekből¹¹⁶ és nem a nemzetközi bíróságok beszámolóiból értesülünk.

Az is előfordul, hogy a jogsérelmet elszenvedők panasszal élnek ugyan, de feltehetően politikai megfontolások hátráltatják a nemzetközi bíróság döntését. Ez történt például a CEU ügyében: az Európai Unió Bírósága csak azután hozta meg döntését az akadémiai szabadság megsértéséről, hogy az egyetem Bécsbe költözött. Van arra is példa, hogy a nemzetközi bíróság egyáltalán nem tűzi napirendre egy ügy tárgyalását. A strasbourgi Bíróság előtt hosszú ideje folyamatban lévő egyik perben a török tudományos élet szereplői kifogásolják,¹¹⁷ hogy elbocsátották őket egyetemi állásukból azt követően, hogy aláírták a „Tudósok a békéért” néven elhíresült petíciót.¹¹⁸ A strasbourgi Bíróságnak 2021 óta lehetősége van arra, hogy bizonyos ügyeket előnyben részesítsen, ha azokról feltételezhető, hogy a jogvédelmi szint változását eredményezik, vagy amelyek fontos morális vagy társadalmi kérdést, illetve jelentős emberi jogi problémát érintenek (*impact case*).¹¹⁹ A tudományszabadsággal kapcsolatos ügy ilyen minősítést még nem kapott, a török oktatók kérelme sem,¹²⁰ an-

nak ellenére, hogy az ügynek súlyos etikai és morális súlya van, ráadásul a tudomány szabadság jelenlegi helyzete nem csak Törökországban áll veszélyre.¹²¹

Az akadémiai szabadság nemzetközi jogvédelme és magyarországi érvényesíthetősége egyfelől nagymértékben függ attól, hogy a jogsérelmet szenvedett intézmények és a tudományt művelők milyen intenzitással fordulnak a nemzetközi bíróságokhoz, másfelől attól, hogy a nemzetközi bíróságok főképp (geo)politikai megfontolások alapján vagy bírói esküjüket követve ítélelnek-e.

JEGYZETEK

1. Lásd például Lars PELKE: Academic Freedom and the Onset of Autocratization, *Democratization*, 2023/6, 1015–1039., 1015–1016., <https://doi.org/10.1080/13510347.2023.2207213>; Niclas BERGGREN – Christian BJØRNSKOV: Political Institutions and Academic Freedom. Evidence from Across the World, *Public Choice*, 2022/1-2, 205–228., <https://doi.org/10.1007/s11127-021-00931-9>.
2. A tudomány szabadság európai erodálódásáról részletes képet ad Peter MAASEN – Zoltán RÓNAY – Gergely KOVÁTS: *The Erosion of Academic Freedom in Europe*, Strasbourg, Council of Europe, 2025.
3. TÓTH Gábor Attila: *Nemdemokrácia. Az alkotmányjogi patológia és terápia alapjai*, Oriold, 2024, 125. és köv.
4. Példa erre a később csalárdnak és tudománytalannak minősített *Lancet*-beli tanulmány, amely a gyerekek kanyaró, mumpsz és rubeola elleni kombinált MMR oltása és az autizmus kialakulása között kapcsolatot feltételezett. Laura EGGERTSON: *Lancet retracts 12-year-old article linking autism to MMR vaccines*, *Canadian Medical Association Journal*, 2010/4, 199–200. <https://doi.org/10.1503/cmaj.109-3179> A lap kései korrekciója arra már nem volt alkalmas, hogy a cikk alapján indult védőoltásellenes mozgalom híveit meggyőzze. Sőt, 2025-ben az Egyesült Államok járványügyi központjának (CDC) immunizációs tanácsadó testülete meg is szavazta a kombinált oltás szétválasztását. BODNÁR Zsolt: *Az amerikai járványügy szétválasztotta a gyerekek kombinált oltásait, ami növelheti a járványok kockázatát*, *Qubit*, 2025. szeptember 19., <https://qubit.hu/2025/09/19/az-amerikai-jarvanyugy-szetvalasztotta-a-gyerekek-kombinalt-oltasait-ami-novelheti-a-jarvanyok-kockazatat>.
5. Lásd a *Nature* folyóirat 'How Trump 2.0 is reshaping science' mappájának írásait: <https://www.nature.com/collections/jcjhbjhgi>. Michael DREELING – Pedro GARCÍA-CARO: Editor's Introduction. Philanthropy, Public Funding, and the Future of Academic Freedom, *Journal of Academic Freedom*, 2025/15, 1–12.
6. Ez a tudományt művelők egyéni szabadságának a központi magja. Gergely KOVÁTS – Zoltán RÓNAY: *How academic freedom is monitored. Overview of methods and procedures*, European Parliament Research Service (EPRS)/Scientific Foresight Unit (STOA), Brüsszel, 2023.
7. Katrin KINZELBACH – Staffan I. LINDBERG – Lars LOTT: *Academic Freedom Index – 2025 Update*, FAU – V-Dem Institute, 2025, https://academic-freedom-index.net/research/Academic_Freedom_Index_Update_2025.pdf.
8. Uo., 11.
9. Uo.
10. Lásd William Butler YEATS *A második eljövétel* című versének ezt a sorát: „széthull minden; már nem tart a közép”, ford. FERENCZ Győző.
11. Hans KELSEN: *Staatsform und Weltanschauung*, Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1933, 13–14. Lásd erről magyarul SÓLYOM Péter: *Jogászai módszer és politika*, Budapest, Gondolat, 2016, 146.
12. Max WEBER: *A tudomány mint hivatás*, ford. GLAVINA Zsuzsa, JÓZSA Péter fordításának figyelembevételével, Budapest, Kossuth Kiadó, 1995, 44.
13. Z. KARVALICS László: A tudomány művelés és a tudományokban való jártasság mint emberi jog. Egy arkhimédészi pont azonosítása, *Acta Humana*, 2019/3, 119–135., <https://doi.org/10.32566/ah.2019.3.6> 125. Lásd még a „Scientific literacy” című különszám írásait: *Daedalus*, 1983/2.
14. Az áltudomány ismérveit és természettudománybeli példáit lásd BECK Mihály: *Tudomány-áltudomány*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 102. és köv. Társadalomtudománybeli példákra lásd a sumer–magyar nyelv-rokonítás „déliabos eszméjét” (KOMORÓCZY Géza: *Sumer és magyar?* Budapest, Magvető, 1976) vagy a török–magyar nyelv-rokonítás „ötletét” (KÁLMÁN László: *Török nyelv-e a magyar?* *Qubit*, 2018. szeptember 17., <https://qubit.hu/2018/09/17/torok-nyelv-e-a-magyar>).
15. A tudomány szabadságot tehát ez a cikk úgy mutatja be, mint amely egyre szélesebb körben válik elismertté a nemzetközi jogban (emerging freedom). PAP András László: *Akadémiai szabadság. értelmezési keretek „üzleti és emberi jogok” megközelítésben*, *Fundamentum*, 2021/1, 68–74., 68.
16. A tudomány szabadságának tudatos és szisztematikus magyarországi leépítését dokumentálja az Oktatói Hálózat által készített *Háttal Európának* 1. és 2. című kötet. <https://oktatoihalozat.hu/category/oktatoi-halozat/>. Egy újabb áttekintésre lásd Balázs MAJTÉNYI – Andrew RYDER: *Hungarian Academia in a Deep State*, *Eu-*

- ropean Review, 2025, 102–118., <https://doi.org/10.1017/S106279872500016X>.
17. *United States of America v. Karl Brandt, et al.* (Case 1) Palace of Justice in Nuernberg, Military Tribunal I, <https://www.legal-tools.org/doc/c18557/>.
  18. Sándor KERPEL-FRONIUS: The epoch-changing influence of the Nurember Doctor's Trial on the ethical judgment of human experiments, *Orvosi Hetilap*, 2008/5, 195–201., <https://doi.org/10.1556/oh.2008.28282>.
  19. Katrin Kinzelbach rámutat arra, hogy egy perui képviselő, José Encinas egyengette az utat, amely egy akkor valószínűtlennek tartott eredményhez, a 27. cikk elfogadásához vezetett. Katrin KINZELBACH: The origin and contested meaning of freedom in the human right to science, *Global Constitutionalism*, 2025/1, 26–45., 27., <https://doi.org/10.1017/S2045381724000121>.
  20. „27. cikk
    1. Minden személynek joga van a közösség kulturális életében való szabad részvételhez, a művészetek élvezéséhez, valamint a tudomány haladásában és az abból származó jótéteményekben való részvételhez.
    2. Mindenkinek joga van minden általa alkotott tudományos, irodalmi és művészeti termékkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméhez.” A cikk 1. pontjának megfogalmazása sokban emlékeztet Roosevelt amerikai elnöknek 1941. január 6-án a kongresszusban elmondott beszédére, amely az erős és egészséges demokrácia egyik pilléréként jelöli meg, hogy a tudományos fejlődés eredményei mindenki számára hozzáférhetőek legyenek. <https://www.fdrlibrary.org/four-freedoms>.
  21. Lásd Z. KARVALICS László (13. vj.) 120.
  22. Sarion BOWERS: Science as a human right, *Wellcome Sanger Institute Blog*, 2018. november 19., <https://sangerinstitute.blog/2018/11/09/science-as-a-human-right/>.
  23. Igaz, például az Egyesült Államok esetében, mivel nem ratifikálta a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányát, a tudomány szabadság nemzetközi jogi megalapozásául a Nyilatkozat 27. cikke szolgál. William A. SCHABAS: *The Universal Declaration of Human Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 2013, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139600491> 25.
  24. 1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről „15. cikk
    1. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenki jogát arra, hogy a) részt vegyen a kulturális életben; b) élvezze a tudomány haladásából és annak alkalmazásából származó előnyöket; c) min-
  - den olyan tudományos, irodalmi vagy művészeti alkotás tekintetében, melynek szerzője, erkölcsi és anyagi érdekei védelemben részesüljenek.
  2. Az Egyezségokmányban részes államok által e jog teljes érvényesítése érdekében teendő lépéseknek ki kell terjedniük a tudomány és a kultúra megőrzését, fejlesztését és terjesztését biztosító intézkedésekre is.
  3. Az Egyezségokmányban részes államok kötelezik magukat a tudományos kutató és alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen szabadság tiszteletben tartására.
  4. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik a tudomány és kultúra területén történő nemzetközi kapcsolatok és együttműködés előmozdításából és fejlesztéséből származó előnyöket.” A nemzetközi szerződést kihirdető 1976. évi 9. törvényerejű rendelet hivatalos fordítása.
  25. José Encinas perui képviselő fogalmazta meg, hogy a Nyilatkozatnak nem elég csupán kijelentenie, hogy mindenkinek joga van részt venni a közösség kulturális, művészeti és tudományos életében. A Nyilatkozatnak kifejezetten utalnia kell arra, hogy ez a részvétel szabad, e „szabadság nélkül ugyanis nem jöhet létre emberhez méltó alkotás.” KINZELBACH (19. vj.) 30.
  26. 1975-ben viszont sikerrel jártak, amikor az ENSZ nyilatkozatot fogadott el a tudományos és technikai haladásról. UN General Assembly: *Declaration on the Use of Scientific and Technological Progress in the Interests of Peace and for the Benefit of Mankind*, Resolution A/RES/3384(XXX), 1975. november 10.
  27. KINZELBACH (19. vj.) 28.
  28. UN CESCR: *General Comment No. 25. Science and Economic, Social and Cultural Rights* (Art. 15 of the Covenant), 2020, E/C.12/GC/25.
  29. UN CESCR: *General Comment No. 13. The Right to Education* (Art. 13 of the Covenant), 1999, E/C.12/1999/10, 38–40. bekezdések. Az ILO és az UNESCO voltak az első nemzetközi szervezetek, amelyek az „academic freedom” kifejezést használták az 1966-os közös ajánlásuk 61. cikkében. ILO/UNESCO: *Recommendation Concerning the Status of Teachers*, 1966. Tanja A. BÖRZEL – Janika SPANNAGEL: The globalization of academic freedom, *Global Constitutionalism*, 2025/1, 73–95., 85. <https://doi.org/10.1017/S204538172400008X>.
  30. Farida SHAHEED: *Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights. The right to enjoy the benefits of scientific progress and its applications*, 2012, A/HRC/20/26.
  31. Z. KARVALICS (13. vj.) 127.
  32. UNESCO: *Recommendation on Science and Scientific Researchers*, SHS/BIO/PI/2017/3 Rev.
  33. A tudományos tartalmak, eszközök és folyamatok mindenki számára való hozzáférést szorgalmazó ajánlás

- magyar nyelven elérhető: <https://unesco.hu/dokumen-tumtar?category=1>.
34. A 2017-es UNESCO ajánlás a tudományt olyan „vállalkozásnak” tekinti, amelynek során az emberiség egyénileg vagy csoportokban együttműködve de versenyben a megfigyelt jelenségek objektív tanulmányozásával, valamint az eredmények és adatok megosztásán és szakértői értékelésen alapuló validálással kísérletet tesz az okozati összefüggések, kapcsolatok vagy kölcsönhatások láncolatának feltárására; szisztematikus vizsgálódás és koncepcióalkotás révén összehangolt formában egyesíti a tudás alrendszereit, ami által lehetőséget biztosít magának arra, hogy saját javára használja fel a természetben és a társadalomban lejátszódó folyamatok és jelenségek megértését.
  35. KINZELBACH (19. vj.) 44.
  36. Janika SPANNAGEL: The constitutional codification of academic freedom over time and space, *Global Constitutionalism*, 2025/1, 46–72., <https://doi.org/10.1017/S2045381724000108>.
  37. Az oktatási reformról szóló 1988-ban elfogadott törvényben jelenik meg először a tudomány szabadságához való jog. Eric BARENDT: *Academic Freedom and the Law. A Comparative Study*, Oxford, Hart, 2010, 12.
  38. A „fal” metafora inherens képlekenységéről lásd Judith BUTLER: Academic Freedom in a Time of Destruction. Reconsidering Extramural Speech, *Social Research*, 2025/2, 407–446., 415., <https://doi.org/10.1353/sor.2025.a961486>.
  39. A videómegosztó oldal több, mint két évig nem volt elérhető: 2008. májustól 2010. októberig.
  40. *Cengiz és mások Törökország elleni ügye*, 48226/10. és 14027/11. számú kérelmek, a Bíróság 2015. december 12-én kelt ítélete. Törökországban a büntető törvénykönyv 301. §-a szól többek között Kemal Atatürk emléke megsértésének büntetethezességéről.
  41. Az ügy elbírálásakor az 5651. számú törvény 8. §-a már lehetővé tette az internetes oldal blokkolását, ha alapos okkal gyanítható volt, hogy annak tartalma bűncselekményt valósít meg.
  42. *Kenedi Magyarország elleni ügye*, 31475/05. számú kérelem, a Bíróság 2009. május 26-án kelt ítélete, 43. bekezdés. Az ügyről lásd TóTH Gábor Attila: *Életfogytig szabadláb. Alkotmányjogi karcolatok*, Budapest, Élet és Irodalom, 142–145. Lásd még *Társaság a Szabadságjogokért Magyarország elleni ügyét*, 37374/05. számú kérelem, a Bíróság 2009. április 14-kelt ítélete, 35–39. bekezdések.
  43. *Kenedi Magyarország elleni ügye*, 45. bekezdés.
  44. *Ungváry és Irodalom Kft. Magyarország elleni ügye*, 64520/10. számú kérelem, a Bíróság 2013. december 3-án kelt ítélete, 66. bekezdés.
  45. *Sapan Törökország elleni ügye*, 44102/04. számú kérelem, a Bíróság 2010. június 8-án kelt ítélete. A könyv *Tarkan – egy sztár anatómiája* (Tarkan – yıldız olgusu) címmel jelent meg.
  46. *Başkaya és Okçuoğlu Törökország elleni ügye*, 23536/94. és 24408/94. számú kérelmek, a Bíróság 1999. július 8-án kelt ítélete.
  47. *Hertel Svájc elleni ügye*, 59/1997/843/1049. számú kérelem, a Bíróság 1998. augusztus 25-én kelt ítélete, 50. bekezdés.
  48. *Aksu Törökország elleni ügye*, 4149/04. és 41029/04. számú kérelmek, a Bíróság 2012. március 15-én kelt ítélete. Az ügyről bővebben és a szólásszabadság elveinek alkalmazhatóságáról lásd Kovács Kriszta – TóTH Gábor Attila: Free speech principles and standards in academia. The case of racism, *International Journal of Educational Research*, 2025, <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2025.102828>.
  49. *Aksu Törökország elleni ügye*, 10–13. bekezdések. A fordítás a Bíróság hivatalos oldalán elérhető magyar nyelvű fordításnak a szerző által korrigált változata.
  50. Uo., 14. bekezdés.
  51. Uo., 57. bekezdés.
  52. Uo., 69–70. bekezdések.
  53. Érdekes módon a bíróság a tudomány szabadságát nem kapcsolja közvetlenül a demokratikus társadalomhoz, mint például a sajtó és a nyilvánosság „házőrőkönyv-jaként” (*watchdog*) funkcionáló civil társadalmi szervezetek szabadságát. Lásd például a *Társaság a Szabadságjogokért kontra Magyarország* ügyet (41. vj.), ahol a sajtófunkció gyakorlását gátló akadályt az állami hatóságok információmonopóliuma jelentette. 66. bekezdés. Az Európa Tanács „Akadémiai szabadság: emberi jogi szempontok” című szakpolitikai tájékoztatója viszont a tudomány szabadság és a demokrácia közötti bensőséges kapcsolatot hangsúlyozza. *Academic Freedom: Human Rights Perspective*, <https://rm.coe.int/policy-brief-20-2/4880283eb8>.
  54. *Sorguç Törökország elleni ügye*, 17089/03. számú kérelem, a Bíróság 2009. június 23-án kelt ítélete, 35. bekezdés.
  55. *Kharlamov Oroszország elleni ügye*, 27447/07. számú kérelem, a Bíróság 2015. október 8-kelt ítélete.
  56. Uo., 29. bekezdés.
  57. *Vogt Németország elleni ügye*, 17851/91. számú kérelem, a Bíróság 1995. szeptember 26-án kelt ítélete.
  58. *Mustafa Erdoğan és mások Törökország elleni ügye*, 346/04. és 39779/04. számú kérelmek, a Bíróság 2014. május 27-én kelt ítélete, 6. és 45. bekezdés.
  59. Uo., 12. bekezdés.
  60. Uo., 40. bekezdés. Ehhez hasonlóan lásd a *Cox Törökország elleni ügyben*, a 2933/03. számú kérelem alapján a Bíróság 2010. május 20-án kelt ítéletét, amelyben a strasbourgi Bíróság egyezményesértést állapított meg, mert a török hatóságok Norma Cox amerikai állampolgár egyetemi előadót a diákokkal és kollégáival a

- kurd és örmény kérdésről folytatott korábbi beszélgetései miatt nem engedték újra Törökországba beutazni.
61. *Kula Törökország elleni ügye*, 20233/06. számú kérelem, a Bíróság 2018. június 19-én kelt ítélete. *Ayuso Torres Spanyolország elleni ügye*, 74729/17. számú kérelem, a Bíróság 2022. november 8-án kelt ítélete.
  62. Sajó, Vučinić és Kúris bírák párhuzamos indokolása a *Mustafa Erdoğan* ügyben (58. vj.) 8. bekezdés.
  63. *Kenedi Magyarország elleni ügye* (42. vj.).
  64. *Perinçek Svájc elleni ügye*, 27510/08. számú kérelem, a Bíróság 2015. október 15-én kelt ítélete.
  65. *Ayuso Torres Spanyolország elleni ügye* (61. vj.) 56. bekezdés.
  66. *Wille Lichtenstein elleni ügye*, 28396/95. számú kérelem, a Bíróság 1999. október 28-án kelt ítélete.
  67. *Ungváry és Irodalom Kft. Magyarország elleni ügye* (44. vj.).
  68. Sajó, Vučinić és Kúris bírák párhuzamos indokolása a *Mustafa Erdoğan* ügyben (58. vj.) 8. bekezdés.
  69. Kriszta Kovács: Parliamentary Democracy by Default. Applying the European Convention on Human Rights to Presidential Elections and Referendums, *Jus Cogens*, 2020/2, 237–258., 242. és köv., <https://doi.org/10.1007/s42439-020-00028-9>.
  70. *Kjeldsen, Busk, Madsen és Pedersen Dánia elleni ügye*, 5095/71., 5920/72., 5926/72. számú kérelmek, a Bíróság 1976. december 7-én kelt ítélete, 50. bekezdés.
  71. *Handyside Egyesült Királyság elleni ügye*, 5493/72. számú kérelem, a Bíróság 1976. december 7-én kelt ítélete, 49. bekezdés.
  72. Dieter GRIMM: Wissenschaftsfreiheit als Funktionsgrundrecht, in *Wissenschaftsfreiheit in Deutschland. Drei rechtswissenschaftliche Perspektiven*, Berlin, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, 2021, 21.
  73. *Lombardi Vallauri Olaszország elleni ügyére* gondolok, 39128/05. számú kérelem, a Bíróság 2009. október 20-án kelt ítélete.
  74. Sajó, Vučinić és Kúris bírák párhuzamos indokolása a *Mustafa Erdoğan* ügyben (58. vj.) 4. bekezdés. Az indokolás utal az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ajánlására, amely szerint „az akadémiai szabadságnak egyszerre kell garantálnia az intézmények és az egyének szabadságát az indokolatlan külső beavatkozásokkal szemben” (a szerző fordítása). Recommendation CM/Rec(2012)7 of the Committee of Ministers to Member States on the responsibility of public authorities for academic freedom and institutional autonomy.
  75. Gili S DRORI – John W MEYER – Francisco O RAMIREZ – Evan SCHOFER: World Society and the Authority and Empowerment of Science, in *Science in the Modern World Polity: Institutionalization and Globalization*, Stanford, Stanford University Press, 2003, 23–42.
  76. A testületet a kölni Európai Tanács hozta létre (1999. június 3–4.) és az volt a célja, hogy képviselje az „állam- és kormányföket, valamint a Bizottság elnökét, az Európai Parlament és a nemzeti parlamentek képviselőit.” Conclusions of the Presidency, Annex IV, https://www.europarl.europa.eu/summits/kol2_en.htm.
  77. Jürgen MEYER: Bericht über Konventssitzung vom 29.–30.6.2000, in Jürgen MEYER – Markus ENGELS, *Die Charta der Grundrechte der Europäischen Union*, Berlin, Deutscher Bundestag, 2001, 304–305.
  78. Roman Herzog mellett Jürgen Meyer játszott fontos szerepet. Ő nyújtotta be azt a tervezetet, amely a tudományszabadságot a véleménynyilvánítás szabadsága részeként javasolta beemelni a szövegbe. CHARTE 4102/00, CONTRIB, Brussels, 6 January 2000 (13.01) Később Meyer azt állította, hogy „nem utolsósorban a konvent német képviselői voltak azok, akik [...] a német alaptörvény 5. cikk (3) bekezdésére hivatkozva nyomatékosan és végül sikeresen követelték e szabadság kartába való felvételét.” Jürgen MEYER – Markus ENGELS (77. vj.) 21.
  79. „Kunst und Wissenschaft, Forschung und Lehre sind frei.” Fontos különbségek vannak azonban a két normaszöveg között. Egyrészt a német Alaptörvény szabad véleménynyilvánítást biztosító 5. cikk (1) bekezdése legitím korlátozásáról a (2) bekezdés rendelkezik. Ez a korlátozási szabály azonban nem vonatkozik a többek között a tudomány szabadságát garantáló (3) bekezdésre. HALMAI Gábor: *A vélemény szabadság határai*, Budapest, Atlantisz, 1994. A Charta ilyen különbségtételt nem tesz a véleményszabadság és a tudományszabadság korlátozhatósága között. Másrészt az oktatás az EU-ban nemzeti hatáskör, ezért a 13. cikk azt nem említi. Az uniós hatáskörökről az akadémiai szabadság vonatkozásában lásd ZIEGLER Tamás: Az akadémiai szabadság elvének közvetlen alkalmazhatósága az EU jogában, *Fundamentum*, 2019/3–4, 5–19.
  80. Christian THIELE: Artikel 13 GRC Freiheit der Kunst und der Wissenschaft, in Matthias PECHSTEIN – Carsten NOWAK – Ulrich HÄDE, *Frankfurter Kommentar zu EUV, GRC und AEUV*, Band I, Tübingen, Mohr Siebeck, 2017, 1187–1194., 1187.
  81. Wilhelm von HUMBOLDT: A berlini felsőbb tudományos intézmények külső és belső szervezetéről, in *Wilhelm von Humboldt válogatott írásai*, Budapest, Európa, 1985, 247–267.
  82. Norbert BERNSDORFF: Artikel 13. Freiheit der Kunst und der Wissenschaft. In *Charta der Grundrechte der Europäischen Union*, Hrsg. Jürgen MEYER, Sven HÖLSCHIEDT, 5. kiadás, Baden-Baden, Nomos, 2019, 327–334., 328.
  83. SPANNAGEL (36. vj.) 46–72.
  84. Bonn Declaration on Freedom of Scientific Research, adopted at the Ministerial Conference on the Europe-

- an Research Area on 20 October 2020 in Bonn. https://www.bmfr.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/b/bonn_declaration_en.pdf?__blob=publicationFile&v=5.
85. EURÓPAI PARLAMENT: *Állásfoglalás az Európai Parlamentnek a Szerződés módosítására irányuló javaslatáról* (2022/2051(INL), P9_TA(2023)0427, 2023. november 22., 39. pont.
  86. Uo., Melléklet az állásfoglaláshoz, módosítás 8.
  87. Uo., módosítás 152.
  88. Uo., módosítás 76.
  89. Vasiliki KOSTA – Olga CERAN: A Way Forward? Protecting Academic and Scientific Freedom in the EU, *VerfBlog*, 2024. január 29., <https://doi.org/10.59704/46f0c07d9225d61d>.
  90. EURÓPAI PARLAMENT: *Állásfoglalás a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a tudományos kutatás szabadságának előmozdításáról az EU-ban* (2023/2184(INL), C/2024/5713, P9_TA(2024)0022, 2024. január 17., 24. pont.
  91. „A tudományos élet szabadságát tiszteletben kell tartani.”
  92. A STOA kezdeményezésére 2022 óta készülnek az akadémiai szabadság szintjét vizsgáló tanulmányok az Európai Parlament számára. Peter MAASEN: A de facto akadémiai szabadsággal kapcsolatos tendenciák az Európai Unióban, *Educatio*, 2024/3, 303–317., 304., <https://doi.org/10.1556/2063.33.2024.3.3>.
  93. *Europäisches Unionsrecht. Handkommentar*, Hrsg. Christoph VEDDER – Heintschel von HEINEGG, 2. kiadás, Baden-Baden, Nomos, 2018, 1340. Arra gondolok, hogy nem voltak olyan bírósági döntések, amelyek a tudományszabadságot alapjogi problémaként tárgyalták. Az esetjogban több olyan döntés is van, amelyek felsőoktatási politikai kérdésekkel foglalkoznak, ezekről bővebben lásd Tamás ZIEGLER: Academic Freedom in the European Union. Why the Single European Market is a Bad Reference Point, *MPIL Research Paper Series* No. 2019-03, 1–33., <https://ssrn.com/abstract=3317406>.
  94. Christoph VEDDER – Heintschel von HEINEGG (93. vj.) 1340.
  95. C-66/18, *Európai Bizottság Magyarország elleni ügye*, a Bíróság 2020. október 6-án kelt ítélete.
  96. 2017. évi XXV. törvény a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény módosításáról.
  97. Hónapokig azzal hitegették a CEU-t, hogy ez megtörténik, végül az egyetem maga döntött úgy 2018-ban, hogy inkább Bécsbe költözik. András L. PAP: Academic freedom in a hybrid illiberal regime. Risks, threats and resources or resilience, *Journal of Legal Education*, 2022/1, 96–106. Zsolt ENYEDI: Democratic Backsliding and Academic Freedom in Hungary, *Perspectives on Politics*, 2018/4, 1067–1074. <https://doi.org/10.1017/S1537592718002165>.
  98. *Európai Bizottság Magyarország elleni ügye* (95. vj.) 38. bekezdés.
  99. Uo., 220. bekezdés.
  100. István Csongor NAGY: Case C-66/18. Judgment, *The American Journal of International Law*, 2021/4, 700–706., <https://doi.org/10.1017/ajil.2021.45>.
  101. Egyes kutatók szerint, mivel a Bíróság az uniós jogvédelmet a belső piaci szabályok megsértéséhez kötötte, fennáll a veszélye, hogy egy állami egyetem vagy kar bezárása nem váltana ki uniós reakciót. ZIEGLER (93. vj.) 17.
  102. *Európai Bizottság Magyarország elleni ügye* (95. vj.) 228. bekezdés.
  103. Uo., 217–243 bekezdések. Petra BÁRD: A Schoolbook Case of Eliminating Dissent by an Illiberal Regime. Rule of Law Backsliding and Attacks against Academic Freedom, 2019. május 4., <https://doi.org/10.2139/ssrn.4100402>.
  104. Petra BÁRD: A Strong Judgment in a Moot Case. Lex CEU before the CJEU, *Reconnect Blog*, 2020. november 12., <https://reconnect-europe.eu/blog/a-strong-judgment-in-a-moot-case-lex-ceu-before-the-cjeu/>.
  105. *Európai Bizottság Magyarország elleni ügye* (95. vj.) 226. bekezdés. Kokott főtanácsnok úgy fogalmaz, „a tudományos élet szabadsága azonban nem korlátozódik kizárólag a kommunikációra.” *Európai Bizottság Magyarország elleni ügye* (95. vj.), Julianne Kokott főtanácsnok indítványa, 2020. március 5., 145. bekezdés.
  106. Recommendation 1762 (2006) Academic freedom and university autonomy, adopted by the Parliamentary Assembly on 30 June 2006 (23rd Sitting).
  107. UNESCO: *Recommendation concerning the status of higher-education teaching personnel*, adopted on 11 November 1997, meeting in Paris from 21 October to 12 November 1997, at its 29th session, 18. pont.
  108. Uo., 19. pont.
  109. Tamás KENDE – Gábor PUSKÁS: Introductory Note to Case C-66/18 Comm'n v. Hungary (C.J.E.U.), *International Legal Materials*, 2021, 667–699, <https://doi.org/10.1017/ilm.2021.21>.
  110. Az akadémiai szabadság egyéni dimenziójának gyakorlása feltételezi tehát az intézményi dimenzió védelmét. Kosta és Piquani szerint ez az érv talán segíthet a strasbourgi Bíróság számára, hogy az intézményi aspektust is bevonja az Egyezmény 10. cikkének védelmi körébe. Vasiliki KOSTA – Darinka PIQUANI: Where trade and academic freedom meet. Commission v Hungary (LEX CEU), *Common Market Law Review*, 2022/3, 813–852, 841., <https://doi.org/10.54648/COLA2022053>
  111. *Európai Bizottság Magyarország elleni ügye* (95. vj.) Julianne Kokott főtanácsnok indítványa, 2020. március 5., 146. bekezdés.

112. Klaus D BEITER: Where Have All the Scientific and Academic Freedoms Gone? And What Is „Adequate for Science”? The Right to Enjoy the Benefits of Scientific Progress and Its Applications, *Israel Law Review*, 2019/2, 233–291., <https://doi.org/10.1017/S0021223719000062>.
113. Pascal ENGEL: Academic Freedom is the Freedom to Know, *TRAF0-Blog for Transregional Research*, 2021. február 24., <https://trafo.hypotheses.org/26796>.
114. István KENESEI: University Autonomy in Hungary in Perspective. In *Academic Freedom. The Global Challenge*, ed. Michael IGNATIEFF, Stefan ROCH, London, CEU Press, 2018, 123–128., <https://doi.org/10.1515/9789633862346-014>
115. Nincs nyoma annak, hogy például az SZFE ügyében kérelem volna függőben a strasbourgi Bíróság előtt. KIRS Eszter: A FreeSZFE jogérvényesítési törekvései az egyetemi autonómia védelmében az illiberális politikai kontextusban, *Educatio*, 2024/3, 347–360., <https://doi.org/10.1556/2063.33.2024.3.6>. És a Debreceni Egyetem is csak akkor fordult az Európai Törvényszékhez az akadémiai szabadság sérelmére hivatkozva, amikor az EU Tanácsa úgy döntött, hogy az alapítványosodott magyar egyetemek nem részesülhetnek az uniós támogatással működő oktatási és kutatási programokból, mint például az ERASMUS vagy a HORIZONT. Case T-115/23 *University of Debrecen v Council of the EU*.
116. Az esetekről bővebben lásd KÖRTVÉLYESI Zsolt: Az akadémiai szabadság mint a magyar (jog)tudomány közege, *Fundamentum*, 2021/2–3, 5–27.
117. A strasbourgi Bíróság 2021. július 12-én közölte, hogy a 2016-ban és 2017-ben elbocsátott 73 török egyetemi oktató 43 kérelmet nyújtott be a bírósághoz. *Kamuran Akin Törökország elleni ügye* és 42 másik panasz, 72796/16. számú kérelem.
118. A hivatalosan a „Nem leszünk részesei ennek a bűncselekménynek!” című, 2016. január 11-én kelt petíció a török kormány délkelet-törökországi konfliktusban való részvételére és az ott elkövetett súlyos emberi jogi jogsértésekre mutatott rá. Arra szólította fel Törökországot, hogy vessen véget a kurd településeken zajló katonai műveleteknek, és szüntesse meg a kijárási tilalmat. <https://barisicinakademisyenler.net/node/63>.
119. A strasbourgi Bíróság szerint ezek az úgynevezett „impact case” beazonosításának kritériumai. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: „A Court that matters”. *A strategy for more targeted and effective case-processing* 2021. március 17., https://www.echr.coe.int/Documents/Court_that_matters_ENG.pdf, 1.
120. Basak ÇALI – Esra DEMİR-GÜRSEL, „A Court that matters” to whom and for what? Academic freedom as a (non-)impact case, *Strasbourg Observers*, 2021. június 11., <https://strasbourgobservers.com/2021/06/11/a-court-that-matters-to-whom-and-for-what-academic-freedom-as-a-non-impact-case/>. A szerzők bírálják, hogy a folyamatban lévő ügyek rangsorolásakor a strasbourgi Bíróság nem fordított kellő figyelmet a tudományszabadság kérdéskörére.
121. Lásd MAASEN–RÓNAY–KOVÁTS (2. vj.).

AZ AKADÉMIAI SZABADSÁG MAGYARORSZÁGI KORLÁTOZÁSA ÉS AZ ELLENÁLLÁS TÖRTÉNETEI¹

BEVEZETÉS

A tanulmány az akadémiai szabadság magyarországi korlátozásával, a felsőoktatási reform jellegével és az azzal kapcsolatos ellenállással foglalkozik. Célja a kritikai egyetemi tanulmányok megközelítését követve a hegemon ideológiák által kialakított intézményi elnyomás formáinak megnevezése és bírálata. Azaz egy olyan paradigma használata, amely előnyben részesíti az aktivizmust, valamint a társadalmi változások és mozgalmak kínálta megoldásokat. Sora veszi, hogy a magyar kormány 2010 után hogyan korlátozta az akadémiai szabadságot, főként jogszabályok, pénzügyi nyomás és irányított médiatámadások révén. Fontosnak tartja az ellenállás formáinak feltárását, mert ezek referenciapontokat teremtenek a jövő számára, és ez erősítheti a társadalom demokratikus ellenálló képességét. Az ellenállók, ideértve az akadémiai köröket is, a jövő építőivé lehetnek, és a döntéshozatal és a tudás-termelés perifériájáról a közép-pontjába is kerülhetnek.

A modern egyetem a demokratikus társadalmak központi intézménye, amely a nemzeti identitást és a politikai rendszert is formálja és alakítja. Az idők során mindig voltak viták az egyetemek és más tudományos intézmények autonómiájáról, valamint arról, hogy azoknak milyen szerepet kell játszaniuk a nemzeti identitás alakításában, a status quo megkérdőjelezésében. Az akadémiai intézmények autonómiáját mindig is támadták az autoriter/totalitárius politikai rendszerek.

Az akadémiai szabadság az az alapjog, amely kifejezetten az akadémiai intézmények szabadságát védi, és amely egyéni mellett intézményi dimenzióval is rendelkezik, s védi az akadémiai közösség önkormányzatát is.² A mai akadémiai szabadság a modern demokratikus társadalmakban központi szerepet játszik, amelyet az Európai Unió Alapjogi Chartájának 13. cikke is véd: „az akadémiai szabadságot tiszteletben kell tartani”. Magyarország az EU tagállama, emellett szinte az összes, az akadémiai szabadsággal kapcsolatos nemzetközi emberi jogi doku-

mentumot ratifikálta. Az akadémiai szabadság az Alaptörvényben (2011) is alapvető jogként szerepel. Egy autoriter populista rezsimben azonban gyakran nem számít, hogy milyen emberi jogok szerepelnek az alkotmányban, ahogyan az sem mond minden esetben sokat, hogy az ország mely nemzetközi dokumentumokat ratifikálta. Magyarország ellen az EU 7. cikke szerinti eljárás és más jogállamisági mechanizmusok indultak, többek között az akadémiai szabadság korlátozása miatt.

Az autoriter populizmus olyan politikai formáció, amely az agonizmusra, a bennfentesek és kívülállók narratívájára épül. A magyar populista rendszerben a kulturális háború diskurzusát is használva a támogatói bázis mozgósítása érdekében teremtenek szakadékokat a társadalmon belül.³ (Kulturális háborún a tanulmányban a kormány harcát a kulturális és

tudományos szféra feletti dominanciáért értjük.) Ennek során a kormányzat igyekszik megkérdőjelezni és aláásni az ellenfelek legitimitását.⁴ A magyar autoriter rezsim, ahogy minden korábban autonóm intézményt, úgy az egyetemeket és a kutatóintézeteket is megtámadta.

Az egyetemek autonómiájának korlátozása különösen fontos volt számára, mivel azok a demokrácia hanyatlása esetén az ellenállás és az ellenzék támaszai lehetnek. Az akadémikusokat a kormányzati diskurzus olyanokként látta, mint akik nincsenek tisztában a „józan ész” parancsával. Az egyetemekre a politikai korrektség, a társadalom feminizálódásának melegágyaként, valamint a politikai korrektség zsarnokságának végrehajtóiként tekintenek.⁵ Magyarországon kormányközeli értelmiségek, mint például Láncki András volt egyetemi rektor, a magyar felsőoktatást egy kriptokommunista mélyállam részeként írják le, és azt állítják, hogy 1989 után az egyetemeken nem történt rendszerváltás.⁶

A 2010 utáni magyarországi akadémiai szabadságra mért állami támadás különböző aspektusai mára már jól dokumentáltak, de néhány kivételtől eltekintve⁷ kevesebb figyelmet fordítottak az ellenvéleményekre, amelyek minden társadalom fontos

ismérvei. Ez a tanulmány ezt igyekszik pótolni, részben a történetmesélésre összpontosítva, kitérve a változás és átalakulás esélyeire is. Szerzőként nem akarunk objektívek lenni az akadémiai szabadság korlátozásáról szóló történetmesélések során, mivel mi magunk is a magyar akadémiai szféra szereplői vagyunk, minket is érintettek a változások, és személyesen is részt vettünk az ellenállásban. Fontosnak tartjuk, hogy meghallgassuk és felerősítsük a másként gondolkodók, és az elnyomott magyar akadémikusok csoportjainak hangját, hogy jobban megértsük, mi történik Magyarországon. A történetmesélés eszközként szolgálhat a magyar akadémiai közösség elnyomott részének megerősítéséhez. Hiszen az emberi jogok, beleértve az akadémiai szabadságot is, nemcsak varázsszavak, szlogenek és a nemzetközi dokumentumokban megjelenő üres retorikai eszközök. Ezek olyan eszmék, amelyek akkor működhetnek, ha az emberek, beleértve az akadémikusokat és a diákokat is, azonosulnak velük, és készek küzdeni értük.⁸

Az akadémiai szabadságot globális, regionális és helyi társadalmi folyamatok egyaránt befolyásolják. Természetesen Magyarország is része a globális trendeknek és a „vállalkozói” megközelítésű reformoknak,⁹ amelyek már az autoriter fordulat előtt is gyengítették a magyar egyetemek és kutatóintézetek autonómiáját. Elemzésünkhöz mégsem a neoliberais keretrendszer kritikáját használjuk, mivel meg akarjuk mutatni, hogy a magyar folyamatot nem elsősorban piaci megfontolások vezérelték, szemben például Thatcher kormányzása alatt az Egyesült Királyságban a szociológiai tanszékek bezárását vagy az akadémiai pozíciók számának csökkentését,¹⁰ hanem az egyetemek feletti politikai ellenőrzés megszerzése. Hiszen 2010 után Magyarországon még a piaci alapú magánegyetemek sem tudtak a kormánytól függetlenül működni.

Alláspontunk szerint a magyar populista rezsim a „privatizáció” kifejezést főként álcaként használja, hogy elrejtse az egyetemek feletti politikai hatalom megszerzésére irányuló valós szándékát, és azt hangsúlyozza, hogy a folyamat a világon az egyetemeken és a kutatóintézetekben zajló globális átalakulás része. Magyarországon a kormányzat által alapított alapítványok által vezetett egyetemek nem váltak magánintézményekké: nem létezhetnek a rezsimtől függetlenül. Ehhez hozzátehető, hogy a kialakuló autoriter

fordulatra adott kevés nemzetközi válasz egy része a gazdasági liberalizmuson alapult, ahelyett, hogy elsősorban az akadémiai szabadságra épült volna. Erre példa a CEU-ügy, ahol nagyrészt a piaci szabadságára való hivatkozással állapította meg az Európai Unió Bírósága, hogy a magyar kormány a CEU elleni támadásával megsértette az uniós jogot.

Természetesen fontos az akadémiai életben végrehajtott autoriter beavatkozások összehasonlító elemzése is,¹¹ mivel ez rávilágít az autoriter beavatkozások közötti különbségekre is. Ez a cikk viszont a magyar eseményekre összpontosít, hangsúlyozva, hogy a kormánynak elsősorban az autonómiát korlátozó jogszabályok, pénzügyi nyomás és államilag támogatott médiatámadások révén sikerült korlátoznia az akadémiai szabadságot, anélkül, hogy fizikai erőszakhoz folyamodott volna, vagy büntetőeljárásokat indított volna, ahogyan az például Törökországban történt.¹² A magyar egyetemekre gazdasági nyomás nehezedett, hogy adják fel intézményi autonómiájukat, és sajnálatos módon az átalakulás során kevés ellenállás mutatkozott az intézményi autonómia megőrzése érdekében.

VÁLTOZÁSOK AZ INTÉZMÉNYI KÖRNYEZETBEN

Az Orbán Viktor vezette kormány 2010-ben egy sor felsőoktatási reformot vezetett be. Például a rektorok kinevezésében meghatározó szerepet kapott a kormány, ezzel csökkentette az egyetemek autonómiáját.¹³ 2012-ben a kormány egy új, szigorú kormányzati ellenőrzés alatt álló felsőoktatási intézményt hozott létre: a Nemzeti Közszerződési Egyetemet, amelyet később Nemzeti Közszerződési Egyetem Ludovika (NKE) névre kereszteltek át. 2014-ben a magyar kormány minden egyetemen létrehozta a kancellár tiszttségét. A centralizáció egyik fő állomásaként ezeket a kancellárokat az oktatásért felelős minisztérium nevezi ki, amelynek felelnek, és amely jelentős ellenőrzést gyakorol az állami egyetemek pénzügyei felett.¹⁴ Ezt követően olyan népszerű társadalomtudományi alapszakokat töröltek a szaklistáról, mint például a Társadalmi tanulmányok alapszak. Később tovább erősödtek az egyetemek autonómiájának csökkentésére irányuló erőfeszítések, ahogy a kormány figyelme más, korábban autonóm intézmények elfoglalása után mindinkább az egyetemek felé fordult.

2017-ben elfogadták a „Lex CEU” néven emlegett törvényt, amelyet kritikusai amiatt neveztek el így, mert az csupán egyetlen egyetemre, a CEU-ra volt alkalmazható. A törvény értelmében a magán-/nemzetközi egyetemeknek nemzetközi megállapodásra volt szükségük a magyar kormány és az egyetem származási országának kormánya között. Ezenkívül a Magyarország működni kívánó külföldi egyetemeknek tényleges oktatási tevékenységet kell folytatni a székhelyük szerinti országban. A rendelkezések csak a CEU-t érintették, mivel ez volt az egyetlen olyan budapesti egyetem, amelynek nem volt kampusza a származási országában, azaz az Egyesült Államokban.

Az Orbán-párti erők ekkorra már régóta ellenségesen viszonyultak a Soros György által alapított CEU-hoz. Schmidt Mária történész és az Orbán-kormány egyik legfontosabb ideológusa a kulturális területen a CEU-t „George Soros előőrsének Európában” nevezte.¹⁵ Nem véletlenül tett így, hiszen, ahogy Cass Mudde megjegyezte, hogy a CEU Budapesten Orbán értékeinek antitézisét képviselte, mivel kritikus, globális, független és multikulturális.¹⁶ A CEU így egy legyőzendő intellektuális erődítményt jelentett a rezsim számára. A Lex CEU miatt azonban az Európai Bizottság jogsértési eljárást indított; 2020-ban az Európai Bíróság a Bizottság kontra Magyarország (C-66/18) ügyben úgy döntött, hogy Magyarország megsértette az uniós jogot. Az ítélet főként azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy Magyarország megsértette a Szolgáltatások kereskedelméről szóló általános egyezményt azzal, hogy nem biztosította a CEU számára a nemzeti elbánást. Szinte csak mellékesen foglalkozott a Bíróság azzal a ténnyel, hogy Magyarország megsértette az Európai Unió Alapjogi Chartájába foglalt akadémiai szabadságot.

Egy másik eset 2018-ban történt, amikor a társadalmi nemek tanulmánya mesterképzési programját törölték a felsőoktatási programok nemzeti nyilvántartásáról szóló miniszteri rendeletben szereplő listáról. Ekkor Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes kijelentette, hogy a társadalmi nemek „ideológia, nem tudomány”, és nem lenne szabad egyetemeken tanítani.¹⁷ Az ilyen vélemények a Fidesz kormánypártra jellemző heteronormatív, családbarát patriarchális diskurzust tükrözik, amely a keresztény tradicionalizmus eszméire épít, és ellenzi az LMBTQ-jogokat.¹⁸ Építve az agonizmusra, ellenségképzésre, mindezt szembeállították a család kutatásával, a családtudománnyal.

2018-ban Palkovics László innovációs és technológiai miniszter bejelentette, hogy az MTA kutatóintézetek elszakításával a kormány új kutatóintézeti

hálózatot tervez az Eötvös Loránd Kutatóintézetek Hálózatának (ELKH) felügyelete alatt. A minisztérium döntő befolyással bír az így létrejött ELKH igazgatóságának összetételére.¹⁹ Palkovics mindössze ötvennégy percet adott az Akadémia elnökének, Lovász Lászlónak, hogy véleményezze az e-mailben elküldött javaslatot. A kormány álláspontja szerint a tudományos kutatás hozzájárul az innovációhoz és javítja Magyarország gazdasági versenyképességét, ezért véleménye szerint indokolt a kutatási források központosítása.²⁰

Az Akadémia reformját érdemes annak fényében értelmezni, hogy a kormánypárti média azzal vádolja az akadémiai köröket, hogy liberális célokat szolgálnak, és az adófizetők pénzét pazarolják.²¹ A kormánypárti Figyelőben megjelent egy hírhedtté vált írás a következő címmel: „Bevándorlás, melegek, gender: ez foglalkoztatja az MTA-t”. A cikk azt szorgalmazta, hogy a kormánynak „nagyobb betekintéssel” kellene rendelkeznie az Akadémia munkájában. A Figyelő egy kvízt is közzétett, amelyben az olvasóknak a nemek, a szexuális kisebbségek és a migráció témájú tudományos publikációk címei alapján kellett kitalálniuk, hogy azok „Soros-kegyencektől”, a CEU kutatóitól vagy éppen a Magyar Tudományos Akadémia kutatóitól származnak-e.

A kormány emellett olyan új kutatóintézeteket hozott létre, amelyek szorosan illeszkednek a kormány kulturális és szellemi programjához, mint például a Mádl Ferenc Intézet, a Molnár Tamás Kutatóintézet (az NKE keretében), a Veritas Kutatóintézet és Levéltár, a Magyar Művészeti Akadémia, a Migrációkutató Intézet, a Nemzeti Politikai Kutatóintézet, a Pallasz Athéné Geopolitikai Kutatóintézet vagy a Magyarságkutató Intézet. A kormány 2019-es döntése értelmében a korábban független 1956 Intézetet beolvastották a kormány által ellenőrzött Veritas Intézetbe. Ezt követően rövid időn belül az összes kutató távozott.

A kormány továbbá intenzíven fejlesztette a Matthias Corvinus Collegiumot (MCC), ami egy Orbán-párti „agytröszt”, a kormányhoz hű elitképző intézmény, „kutatóközpont” és hálózat. Az egyik fő feladata a Fidesz-hű magyar értelmiség nevelése és képzése, amelyet nagylelkűen finanszírozott ösztöndíjakkal támogat. Az MCC számos kutatóintézettel is rendelkezik, és nemrég megvásárolta a bécsi Modul Egyetemet. 2020-ban az MCC 500 milliárd forintot (1,512 milliárd dollárt) kapott az állami költségvetésből – ez az összeg megegyezik a magyar kormány teljes éves felsőoktatási kiadásával.²² A Corvinus Egyetemhez hasonlóan az állam a Molban és a Richterben lévő 10%-os részesedését is átruházta a Tihanyi Alapítványra, amely az MCC-t felügyeli.

Érdemes megjegyezni, hogy Orbán Balázs, a miniszterelnök politikai igazgatója, az NKE Tanácsadó Testületének elnöke (miközben oktatója) és az MCC kuratóriumi elnöke. Amikor kinevezték az MCC kuratóriumi elnökévé, még nem volt doktori címe, és az intézmény első kutatási vezetőjének is olyan személyt bíztak meg, aki nem rendelkezett tudományos publikációval.²³ Ezek a lépések amiatt különösen feltűnőek, mivel a kormány gyakran bírálja az akadémiai intézményeket a tudományos teljesítményük állítólagos nem megfelelő volta miatt.

2021-ben a magyar kormány bevezette a felsőoktatás nagyrészét átalakító reformját, az állami érdekű vagyongazdálkodási alapítványokról szóló törvényt, amely harminckét alapítványt sorol fel, és ez a korábbi huszonhat állami egyetem közül huszonegyet érintett.²⁴ Ezt a reformot az „állam az államon belül” létrehozásának gúnyolták, mivel ezek az alapítványok elviekben mentesek lennének a kormányzati felügyelet alól. De az ezeket irányító kuratóriumok főként magas rangú Fidesz-politikusokból és az Orbán-rezsimet támogató oligarchákból állnak. A kuratórium tagjait a magyar kormány nevezi ki, mandátumuk élethosszig tart.²⁵ A szenátustól jelentős hatáskörök kerültek át a kuratóriumokhoz, például az oktatott tudományterületek és az oktatás módszereinek meghatározása. A kuratórium fogadja el az egyetem szervezeti szabályzatát is. A Soproni Egyetemen, amely az egyik modellváltáson átesett egyetem, a szenátus jelenleg tizenöt tagból áll, közülük csak négy a választott tag.²⁶ Kim Lane Scheppelle szerint ezek a magyarországi alapítványok jelentősen aláássák az átláthatóságot és a nyilvános ellenőrzést, mivel a felhasznált forrásokat már nem ugyanolyan mértékben ellenőrzik, mint amikor azokat állami szervek használják fel és ítélik oda.²⁷

A legtöbb egyetem, amely alapítvánnyá vált, elfogadta a modellváltást, kivéve a Színház- és Filmművészeti Egyetemet (SZFE). 2020-ban az SZFE-t tájékoztatták a kormány privatizációs terveiről, amelyeket 2021 januárjáig kellett véglegesíteni. Az SZFE vezetése tárgyalásokba kezdett a folyamat leállítására/felfüggesztésére/elhalasztására. A kormány ekkor még rövidebb határidőt szabott a változásra. Emellett új kuratóriumot neveztek ki, amelynek hatalmat kapott az egyetem vezetői felett, és amelynek élére a Fidesz közeli Vidnyánszky Attilát, a Nemzeti Színház igazgatóját nevezték ki. Az SZFE szenátusa bejelentette, hogy megvonták tőlük a költségvetési, szervezeti és személyzeti kérdésekben való döntéshozatali jogkörüket, mivel a hatalom átkerült az új kuratóriumhoz.

Ezeket a reformokat értékelve az Akadémiai Szabadság Index (AFI), amely az akadémiai szabadsá-

got és autonómiát mérő mutatók alapján készült, Magyarországot nemrégiben a C kategóriába sorolta, Indiával együtt.²⁸ A legutóbbi intézményi változás a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen (BME), a világ egyik legrégebbi műszaki felsőoktatási intézményében történt. Ebben az esetben az Erasmus és a Horizont Európa programokból való kizárás elkerülése érdekében egy másik „privatizációs” modellt választottak. 2024. december 9-én az egyetem szenátusa döntött arról, hogy megkezdje az állam fenntartási jogainak (állami ellenőrzés és felelősség) átruházását a BME Fenntartó Zrt. magánvállalatra.

Jelenleg huszonegy privatizált, „modellváltott” egyetem működik Magyarországon. A BME pedig egy újabb „privatizációs” modellt képvisel. Az NKE továbbra is közvetlen kormányzati ellenőrzés alatt áll, de formálisan állami egyetem. Mellettük huszonhat egyházi fenntartású felsőoktatási intézmény működik. Csak négy állami egyetem maradt: az Eötvös Loránd Tudományegyetem (a legnagyobb), a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, a Magyar Képzőművészeti Egyetem és a kis Eötvös József Főiskola. Bár a privatizált és egyházi fenntartású intézmények finanszírozását is főként a magyar állam biztosítja, a felsőoktatási törvény autonómiát garantáló bizonyos rendelkezései kizárólag az állami egyetemekre vonatkoznak. Csak az állami egyetemeken a rektor az oktatói és kutatói személyzet munkáltatója. Csak ezeken választják kötelezően a szenátus tagjait – a kancellár és a rektor kivételével.

Aggasztó az is, ami az utóbbi időben a megmaradt nagy állami egyetemen, az ELTE-vel történik. A 2025-ös tanév tavaszi szemeszterének végén újabb vita robbant ki az ELTE-n, amikor a négy bölcsészettudományi és társadalomtudományi kutatóközpontból álló intézet (korábban Eötvös Loránd Kutatási Hálózat [ELKH]) beolvadt az ELTE-be. Az egyesülést mind a hivatalban lévő, mind a leendő rektor aktívan támogatták, és az egyetem szenátusa csak az egyesülésről szóló döntés meghozatala után hagyta jóvá hivatalosan. A döntést kritizálók²⁹ azzal érveltek, hogy a folyamat során nem folytattak elegendő konzultációt az egyetemi munkatársakkal, az irányító testületekkel és a vezetőkkel, és nem végeztek hivatalos hatásvizsgálatot. Egyes kritikusok szerint a kezdeményezés a kormánytól származhatott, és az ELTE vezetése a kormány utasításait követve stratégiát alkalmazott az egyetem autonómiájára és pénzügyi forrásaira nehezedő nyomás enyhítésére.³⁰ Az eset egy szélesebb körű kérdést is felvet: az intézményi autonómia önmagában nem elegendő, az egyetemeknek valóban autonóm módon is kell működniük.

EGYÉNI TÖRTÉNETEK ÉS ELLENÁLLÁS

Heller Ágnes filozófus esete korai látleletet ad az Orbán-rezsim természetéről. 2011-ben Hellert és más, a rendszert kritizáló filozófusokat is súlyos vádak érték a kormányzat részéről. Heller a vádak szerint állami kutatási pénzeket sikkasztott. A vádak ugyan alaptalannak bizonyultak, de ez nem akadályozta meg az Orbán-párti médiát abban, hogy Hellerrel kapcsolatban rágalmozó cikkek sorát tegye közzé.³¹ Jürgen Habermas például politikai üldözésnek minősítette a rágalomhadjáratot.³²

Másokat is hasonló támadások érték: 2012-ben Krémer Ferenc szociológust bocsátották el a kormány közvetlen ellenőrzése alatt álló NKE-ről. Krémer írásaiban azt állította, hogy a Fidesz maffiaszerű struktúrákkal rendelkezik.³³ Később több bírósági ügyet is megnyert, amelyek megállapították, hogy jogellenesen bocsátották el.³⁴

2019-ben Kozáry Andrea előadást tartott volna az NKE konferenciáján az anti-LGBTQ+ és bevándorlóellenes bűncselekményekről. Az előadás előtt három héttel azonban az egyetem valószínűsíthetően a téma miatt hirtelen lemondta az eseményt. Kozáry Andrea dühösen kifogásolta az egyetem vezetésének döntését, ezt követően elbocsátották.³⁵ Később, 2022. október 18-án a Fővárosi Bíróság 5,2 millió forint kártérítést ítélt meg Kozárynak, aki kevesebb mint egy évvel a per megindítása után elhunyt.³⁶ 2021 októberében Kóvér László, a Fidesz politikusa és a parlament elnöke ugyanezen az egyetemen tartott előadást a világpolitikai helyzetről. Itt azt tanácsolta a hallgatóknak, hogy felejtsek el a „fékek és ellensúlyok rendszerét”, mert az ostobaság, és semmi köze a demokráciához.³⁷ Cenzúra érte Kovács Ágnes is, akinek egy cikkét elfogadták a Debreceni Jogi Kar folyóiratában, a Pro Futuróban. Az egyetem vezetése állítólag fenyegető üzeneteket küldött a szerkesztőknek, akik úgy döntöttek, hogy nem publikálják a cikket,³⁸ amely a bírói hatalom függetlenségének hanyatlását taglalta Magyarországon.

2019-ben Braun Róbert a modellváltás miatt lemondott a Corvinuson betöltött állásáról, és nyílt levelében említette az intézmény oligarchikus privatizációját. A Corvinus Egyetemet irányító alapítvány vezetője a Mol vezetője és a Fidesz oligarchája, Hernádi Zsolt, és az alapítvány vagyonának nagy része a Mol vállalat részvényeiből áll. 2023-ban Ádám Zoltán egyetemi docens beperelte a Corvinus Egyetemet az adott év márciusában elfogadott új kommunikációs szabályzat miatt, amely megsértette az alapvető jogokat (pl. korlátozta a véleménynyilvánítás szabadságát).³⁹ A per költségeit a szakszervezet tá-

mogatta. Ezt követően az egyetem a szabályzatot egy kevésbé problémás változatra cserélte.⁴⁰ 2023-ban Ádám Zoltán etikai eljárást és pert indított a Corvinus Egyetem három vezetője ellen. Az egyetem ugyanis állítólag előnyt biztosított egy vizsgán egy hallgatónak, akinek családja részesedéssel rendelkezik a Molban. Első fokon a vizsgálatok az egyetem rektorát és két másik Corvinus-vezetőt marasztaltak el. A másodfokú eljárásban (amelyet a kuratórium és a rektorhelyettesek alkottak) azonban felmentették őket. Később az egyetem további eljárást indított a szabálytalan vizsgálójárással kapcsolatban. Ennek eredményeként Ádámot, aki bejelentette az etikai problémát, 2023 októberében elbocsátották, mert állítólag nem működött együtt, és nem megfelelő hangnemben kommunikált a Corvinus vezetőivel. Ádám támogatói azzal érvelnek, hogy amiatt érte őt retorzió, mert komolyan vette az egyetemi szabályokat és értékeket, és kiállt mellettük.⁴¹ Ádám elbocsátását különböző szereplők, a Corvinus hallgatói, a szakszervezet és az oktatói kar szervezett tiltakozások, valamint az egyetemi polgárok és a szenátus tagjai tiltakozása követte a szenátusi ülésen. Ádám később pereket indított az egyetem ellen, amiket elveszített.

Vannak más történetek is kritikus akadémikusok ellenállásáról, azok marginalizálásáról és elnyomásáról, sokszor az érintettek nem merik nyilvánosságra hozni történetüket, mert félnek a következményektől, más esetekben pedig a politikai indíttatású elbocsátások, előléptetés megtagadása vagy vezetői pozíciók visszavonása jogi eljárásban nehezen bizonyítható, ha erős is a gyanú, hogy politikai manőverekről van szó, különösen azokon az egyetemeken, amelyek igazodnak Orbán politikájához. Az oktatókra nehezedő nyomás is fokozódott, például amikor a kormánypárti média arra kérte a diákokat, hogy jelentsék fel azokat a professzorokat, akik kritizálják a kormányt.⁴²

KÉT INTÉZMÉNYI ELLENÁLLÁS- TÖRTÉNET: AZ ELTE TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KARA ÉS AZ SZFE PÉLDÁJA

A magyarországi diáktüntetések egyik kulcsfontosságú csoportja a Hallgatói Hálózat (HaHa) volt. Ez a diákmozgalom 2006-ban alakult, és 2012-ben, a kormány oktatási reformjai nyomán bővült; központi szlogenje „szabad ország, szabad egyetem” volt.⁴³ A szlogent ma is használják az egyetemi autonómiát védő diák- és oktatói mozgalmak. A Hallgatói Hálózat által 2012. december 10-én szervezett Diákfórum akciók sorozatát indította el (pl. diákfórumok

utáni visszavonulások, egyetemi helyiségek elfoglalása és flash mobok). A mozgalom gyorsan fejlődött. A HaHa-nak aktivistái voltak az ország legnagyobb egyetemein.⁴⁴

A HaHa a Corvinus Egyetemen alakult, de az ELTE hallgatóinak, főként a Bölcsészettudományi és a Társadalomtudományi Kar hallgatóinak beáramlása miatt a tevékenység központja az ELTE-re tevődött át, és egy olyan „kollektív cselekvési keret” alakult ki, amely inkább a részvételen alapuló, innovatív tiltakozási stratégiákra támaszkodott.

A HaHa nemcsak az egyetemi autonómiára összpontosított, hanem a magyar társadalom általános problémáival is foglalkozott. Aktivistái több, az Orbán-rezsim elleni tüntetés szervezésében vettek részt. Bár a mozgalmon belül heves viták folytak a stratégiáról, radikális lépéseket nem tettek; például nem foglaltak el egész egyetemet, csak oktatótermekeket. A szervezők elfáradtak, és 2013 márciusára a hálózat aktivitása csökkent.⁴⁵ Az Oktatói Hálózat (OHA) 2012 decemberében jött létre az ELTE professzorainak kezdeményezésére, mint a HaHa-t támogató mozgalom, amely a felsőoktatás autonómiájának korlátozása ellen lépett fel. A HaHa-hoz hasonlóan e szervezet tagjai is elfáradtak, és sokan mára nyugdíjba vonultak.

AZ ELTE TÁTK

2015 áprilisában, a kancellári rendszer bevezetésével, a kormány növelte befolyását az egyetemek felett. A felsőoktatási miniszter egy átláthatatlan folyamat során úgy döntött, hogy felülvizsgálja a bolognai rendszert, többek között néhány alapképzés, például a nemzetközi tanulmányok BA és a társadalmi tanulmányok BA eltávolításával az akkreditált képzések listájáról. A döntés előkészítő anyagai és indoklása nem kerültek nyilvánosságra, és kérdéses, hogy egyáltalán léteztek-e. A két legnagyobb BA program, különösen a nemzetközi tanulmányok BA programjának esetleges megszüntetése veszélybe sodorta volna az ELTE Társadalomtudományi Karának fennmaradását, mivel ezek a programok a kar bevételeinek 60%-át adták.⁴⁶ A kormány eredetileg azt tervezte, hogy a nemzetközi tanulmányok BA programot csak a kormány által ellenőrzött NKE-n indítja el, amely részben mentes az akkreditációs követelmények alól. Bizonyos kurzusok (pl. nemzetközi közigazgatás BA) csak ezen az egyetemen voltak engedélyezettek.⁴⁷ A BA-kurzusok megszüntetése el-

leni tiltakozásokat a hallgatók és oktatók szervezték, vezető szerepet játszott benne Csonka Fruzsina (a Nemzetközi Tanulmányok Szakos Hallgatói Érdekképviselet vezetője) és Takács Flóra szociológia MA szakos hallgató, valamint az ELTE Társadalomtudományi Karának oktatói, a HaHa korábbi tagjainak segítségével és az OHA támogatásával.

Mivel Magyarországon a sztrájkjog korlátozott, a 2015. április 20-án megkezdődött tiltakozások között szerepelt egy információs sztrájk is – amely később népszerű tiltakozási forma lett az egyetemek autonómiájáért küzdők körében –, amelynek keretében a hallgatók és a professzorok az osztálytermekben vitatták meg a felsőoktatási reform lehetséges következményeit. Ugyanezen a napon „Mi akarjuk eldönteni, mit tanulunk”⁴⁸ címmel fórumot szerveztek a hallgatók és a professzorok. Az ELTE Társadalomtudományi Kar dékánjának kérésére az egyetem vezetése (rektorok és dékánok), akik amúgy nem akartak szembeszállni a kormánnyal, szintén részt vettek a fórumon.⁴⁹ Az egyetem vezetése azonban nem tudta irányítani az eseményeket, és a hallgatók és professzorok a minisztériumhoz vonultak. Ezt további hallgatói felvonulások és tüntetések követték. A szervezők Facebook-csoportot hoztak létre a tiltakozások szervezése és az egyetemi polgárok mozgósítása érdekében, „Ne szűnjön meg az ELTE TÁTK: Veszélyben vannak az egyetemeink” (a TÁTK professzorai és hallgatói alapították),⁵⁰ majd a TÁTK-ot fenyegető közvetlen veszély elmúltával átnevezték „Veszélyben vannak az egyetemeink” Facebook-csoportra. A szervezők kizárólag e Facebook-csoport nevében nyilatkoztak és szerveztek tüntetéseket, amelynek körülbelül nyolcezer követője volt. Bár kevésbé aktív, a Facebook-oldal ma is működik, és új akciók bejelentésére, valamint a kormány felsőoktatást érintő támadásairól szóló hírek megosztására használjuk.

Ennek az ellenállásnak (diákfórumok, tüntetések) eredményeként a kormány úgy döntött, hogy leveszi a nemzetközi tanulmányok alapképzési szakot a megszüntetett szakok listájáról. Ezt követően egyre kevesebb diák vett részt az ellenállásban. Ezért a tüntetők performatív nyilvános akciókat szerveztek, például 2015. május 14-én papírdobozokból építették fel az az oktatási autonómia erődjét⁵¹ a parlament előtt, és petíciót⁵² tettek közzé a felsőoktatás autonómiájának helyreállításáról az érdekelt felek bevonásával. Július 5-én a tüntetők, köztük az ELTE Társadalomtudományi Karának hallgatói és munkatársai újabb akciót szerveztek a magyar parlament előtt: egy

szimulált labdarúgó-mérkőzést az egyetemek és a kormány között, hogy bemutassák, hogy a kormány, amikor a saját akaratának megfelelően átírja a játékszabályokat, egyoldalú, tisztességtelen játékot játszik az egyetemekkel.⁵³ A szervezők az akkortájt megjelenő kormányzati kék propagandaplakátokhoz stílusában hasonló három óriásplakátot állítottak fel; az egyikén ez állt: „Kevesebb stadiont, több oktatást”.

Az ELTE Társadalomtudományi Karának hallgatói és oktatói továbbra is hangot adtak véleményüknek, amikor 2017-ben a kormány a Közép-európai Egyetemre irányuló „Lex CEU” törvény révén megpróbálta kiszorítani ezt az intézményt Magyarországról (mint fentebb említettük); a hallgatók és a személyzet kezdeményezéseket szerveztek a CEU támogatására, és csatlakozott a szélesebb körű tiltakozásokhoz.⁵⁴ 2018-ban a kormány által ellenőrzött Figyelő újság közzétett egy feketelistát kétszáz civil társadalmi és tudományos személyről, köztük az ELTE Társadalomtudományi Kar hallgatóiról és professzorairól, akiket „Soros zsoldosainak” neveztek. Az ELTE Társadalomtudományi Karának Intézetei 2018. április 14-én nyilvánították szolidaritásukat a megtámadottak iránt. Amikor a kormány közzétette az egyetemeken a Társadalmi nemek tanulmánya mesterképzési programjainak megszüntetéséről szóló jogszabály-tervezetét, az ELTE Társadalomtudományi Karának dékánja 2018. augusztus 11-én nyilatkozatot adott ki, amelyben kijelentette, hogy a törvénytervezet azt a benyomást kelti, hogy a tudományos közösségek által értékelt Társadalmi nemek tanulmányok mesterképzési programjai érdemi vita nélkül megszüntethetők.⁵⁵ 2018. november 14-én az ELTE Társadalomtudományi Karának professzorai és hallgatói szolidaritási és információs sztrájkot szerveztek tiltakozásul a felsőoktatás autonómiáját és az akadémiai szabadságot érintő beavatkozások és gazdasági átszervezések, valamint a társadalmi nemek tanulmánya mesterképzésének betiltása ellen.

2021. június 16-án az ELTE Társadalomtudományi Kar Doktori Iskolája kiadta a programvezetők által aláírt nyilatkozatot, amelyet az úgynevezett „gyermekvédelmi törvény” elfogadása váltott ki, amely a pedofiliát a homofóbiával és a kormányzati anti-LGBTQI kampánnyal keveri össze, hangsúlyozva,

hogy bármi történjék is, a doktori iskola szívesen fogadja az LGBTQI közösséghez tartozó hallgatókat és professzorokat, valamint az LGBTQI témákat.⁵⁶ 2022 októberében – a közoktatásban a sztrájkjog korlátozása elleni polgári engedetlenség részeként – az ELTE professzorai, a Társadalomtudományi Kar munkatársainak kezdeményezésére, nem tartottak magyar nyelvű órákat. Csak korlátozott mértékben

látták el egyéb oktatási és adminisztratív feladataikat, tiltakozva a közoktatásban és a felsőoktatásban kialakult helyzet ellen. Tiltakoztak továbbá a közoktatásban és a felsőoktatásban dolgozó tanárok fizetései ellen, valamint azoknak a tanároknak az elbocsátása ellen, akik tiltakoztak ezek ellen a fizetések ellen.⁵⁷

2023-ban az ELTE és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME) oktatói petíciót indítottak Ádám Zoltán támogatására, akit elbocsátottak a Corvinusról, és a hétezer összegyűjtött aláírást⁵⁸ szimbolikusan átadták Ádám Zoltánnak egy 2023. november 9-én a Corvinuson tartott akadémiai szabadságról szóló konferencián.⁵⁹ 2024. február 19-én az ELTE több mint százötven dolgozója nyílt levélben követelt azonnali béremelést.⁶⁰

2024. április 15-én az ELTE Társadalomtudományi Karának professzorai tüntetést szerveztek; a kevés megmaradt állami egyetem alkalmazottai a Kulturális és Innovációs Minisztériumhoz vonultak fizetési jegyzékeikkel, hogy tárgyaljanak és méltányos béreket követeljenek (azonnali 50%-os béremelést és az inflációhoz kötött béreket).⁶¹ A minisztérium ekkor elutasította a követeléseket. A bérek emeléséért folytatott küzdelemben egyre nagyobb szerepet vállal az intézményen belül megerősödő Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete (FDSZ).⁶² 2025-ben az ELTE TÁTK-ról indult az ELTE oktatóinak és kutatóinak a Pride betiltása elleni tiltakozása, illetve az a kezdeményezés, hogy együtt, „ELTE polgárok” molinó alatt vonuljanak a Pride-on, illetve a HUN-REN intézetek átvételét ellenző tiltakozást is szerveztek.

A fenti események jelzik, hogy az ELTE Társadalomtudományi Kar képes volt megőrizni autonómiáját: ennek jeleként a kar nemcsak a felsőoktatási autonómiát közvetlenül érintő kormányzati intézkedések ellen emelte fel hangját, hanem fontos társa-

dalmi kérdésekkel kapcsolatban is kritikus álláspontot fogalmazott meg, ezzel szembeszállva a kormány politikájával. A kar autonómiájának megőrzésében kulcsfontosságú tényező, hogy a hallgatók és a tanárok gyakran tudtak együttműködni céljaik elérése érdekében. Annak ellenére, hogy megőrizték autonómiájukat, az ELTE Társadalomtudományi Karának oktatói nagy terheléssel és rossz infrastrukturális feltételek mellett dolgoznak; sokan közülük gyakran hasonlítják össze fizetésüket és munkaterhelésüket más, kevésbé autonóm, de sokkal jobb pénzügyi helyzetben lévő egyetemekkel és tudományos intézményekkel. Míg a kormány a legtöbb egyetemre gyakorolt pénzügyi nyomással elérte céljait, a megmaradt autonóm intézmények továbbra is rossz finanszírozási feltételekkel küzdenek, ami belső feszültségeket okoz, és mérgezi a hangulatot az egyetemeken.

AZ SZFE

A magyar felsőoktatás 1990 utáni legdrámaibb ellenállás-története 2020-ban vette kezdetét, amikor a Színház- és Filmművészeti Egyetem (SZFE) értesítést kapott arról, hogy alapítvánnyá alakítják. A szenátus úgy döntött, hogy megpróbál a javaslat keretein belül maradni, és a lehető legjobban megőrizni az egyetem értékeit és hagyományait, ezért számos indítványt tett az új alapítványi kuratóriumra vonatkozóan, valamint a tervezett átalakítás elhalasztására, mivel úgy érezte, hogy az időkeret nem elegendő a változás megvalósításához. Válaszul a kormány lerövidítette az átmenet ütemtervét, és figyelmen kívül hagyta az alapítványi kuratóriumra vonatkozó ajánlásokat, ehelyett olyan tagokat nevezett ki a kuratóriumba, akik rendkívül ellenségesen álltak az SZFE filozófiájához. Az új alapítványi kuratórium elnöke Vidnyánszky Attila lett, akit a kormányzó Fidesz párt nagyra tartott, mert gyakran szorgalmazta, hogy a művészetek nagyobb hangsúlyt fektessenek a magyar nemzeti identitásra és a keresztény értékekre.

A kormány keménykezűségének is szerepe volt abban, hogy az SZFE munkatársai és hallgatói erőteljes reakcióval válaszoltak, ami példátlan volt, tekintve, hogy más, alapítványokká alakított egyetemek munkatársai és hallgatói szinte hallgatásba burkolódtak. A kormány tervei ellen tiltakozásul lemondott előző SZFE-vezetés

búcsúpartiján több száz ember spontán döntést hozott, hogy elfoglalják az SZFE épületét. A legfontosabb követeléseket egy nyilatkozatban fogalmazták meg, amelyben többek között az egyetem független intézményeinek, például a szenátusnak a visszaállítását követelték.

A megszállás hetvenegy napig tartott, és a rendőrségi kordon és más képek segítségével maga az épület is művészeti installációvá vált, amelyben az SZFE ostromlott intézményként ábrázolta magát. A tiltakozásokat más karneváli jellegű kifejezési formák is jellemezték. Az egyik tiltakozás során több ezer támogató kézzel adta át az SZFE épületétől a magyar parlamentig az akadémiai szabadság iránti elkötelezettséget kifejező chartát. Egy másik performatív esemény egy hivatalos panasz benyújtása volt az Alkotmánybírósághoz, amelyet

Justitiának, az igazságosság istennőjének öltözött diák vitt el. A panaszban rámutattak, hogy az SZFE szervezeti modelljének megváltoztatása mind módjában, mind lebonyolításában alkotmányellenes volt.⁶³

Az ellenállók által létrehozott, Freeszfe Egyesület néven ismertté vált szervezet tevékenységének több szempontból is jelentősége volt: először is bebizonyította, hogy még egy olyan erősen autoriter országban is, mint Magyarország, lehetséges az ellenállás. Megmutatta emellett azt is, hogy a közvéleményt mozgósítani lehet az akadémiai szabadság támogatására, különösen kreatív, karneváli jellegű közvetlen akciók révén. Harmadszor, a Freeszfe tiltakozása és a közösségi, hallgatóközpontú és egalitárius tanulási és döntéshozatali folyamatok, az úgynevezett Oktatási Köztársaságban, radikális alternatívát jelenthettek a felsőoktatásban uralkodó globális elitista és vállalati elképzelésekkel szemben.

Az „Oktatási Köztársaság” tanulási tereket hozott létre a tüntetésen belül. Az ott folyó oktatás egy része a szokásos akadémiai konvenciókat követte, más módszerek viszont nyitottabb, átláthatóbb megközelítést biztosítottak az oktatáshoz. A tanulási programok interdiszciplináris elemekkel tartalmaznak, a hallgatók a beiratkozott órákon kívül más órákon is részt vehettek, és interdiszciplináris projekteket hoztak létre; maga a megszállás is bizonyos projektek tárgyává vált, és aktív tanulási élménnyé. Az egyetemen belül új szabályokat vezettek be, a döntéseket a tanárok és a hallgatók fóruma közösen hozta meg.⁶⁴ Ezek

a tanulási és intézményi tanulási megközelítések éles ellentétben álltak azzal, amit Freire (1972) „banki oktatásnak” nevez, ahol a tanár úgy tárja a diákokban az információkat, mintha pénzt helyezne el egy bankszámlán – más szóval, olyan didaktikus oktatási formákról van szó, amelyek minimálisra csökkentik a kritikus gondolkodás és a kihívások révén történő tanulás képességét.

A szélsőjobboldali újságíró, Szentesi Zöldi László a Magyar Demokrata című lapban a tiltakozást „liberális (kommunista, anarchista, feminista, homoszexuális és egyéb)”⁶⁵ aktivizmusnak bélyegezte, amelynek célja az elit művészetek feletti hatalmának megőrzése. Ezzel szemben a metodista lelkész és szociális munkás, Orbán kiemelkedő kritikusaként ismert Iványi Gábor az SZFE

hallgatóinak egy tüntetésen azt mondta: „Ti vagytok a jövőnk – ti vagytok a reményünk, tudom, hogy ez rettenetesen nagy teher, elviselhetetlen teher, de szeretnék mindannyiótoknak köszönetet mondani, hogy átgondoltátok és vállaltátok ezt.” Végül az egyetemfoglalás véget ért, mivel a hallgatók és a személyzet úgy döntött, hogy betartja a kormány Covid-járvány miatti lezárási rendelkezéseit, amelyeket közvetlenül az egyetemfoglalás vége előtt adtak ki.

Az ellenállók által megalapított Freeszfe Egyesület számos külföldi egyetemmel együttműködve továbbra is művészeti alapképzést kínál a most már az Alapítvány által irányított Színház- és Filmművészeti Egyetemen kívül.⁶⁶

GONDOLATOK AZ ELLENÁLLÁSRÓL

Az akadémiai szabadságot aláásó folyamatokra és intézkedésekre reagálva egyes akadémikusok az akadémiai identitásuk érvényesítésével és megfogalmazásával a kritikus gondolkodás és az ellenállás fontosságát hangsúlyozzák és védik, ami egyéni és kollektív cselekvésben is megnyilvánulhat.⁶⁷

Más oktatók és kutatók azonban engedelmessé válnak és alávetik magukat az akadémiai szabadság eróziójának, de ezért súlyos árat kell fizetni: nem tudnak összhangban élni azokkal az elvekkel és értékekkel, amelyeket az akadémikusoknak ideális esetben ápolniuk és védeniük kellene. Sokan stratégiákat találnak ki a felelősség elhárítására, vagy akár egyéni ambíciók miatt engedelmessé válnak.⁶⁸ A rendszerhez viszonyulás stratégiái azonban homályosak, helyzet-

függőek és változóak lehetnek. A cselekvésnek is ára van: a szorongás és a karrierlehetőségek korlátozása.

A Freeszfe története Magyarországon és azon túl is egyedülálló volt a véleménykülönbség és a szolidaritás kifejezésében. Egyesek szerint az egyetemi oktatóknak, mint például az az SZFE-n történt, felelősségük, hogy a hallgatókkal együtt és értük harcoljanak az oktatás területén tapasztalható igaz-

ságtalanságok ellen, de az ilyen szolidaritás ritkának tűnik. Ha az egyetemeknek szerepük van a „polgári értékek” előmozdításában, akkor, amikor a kormányok aláássák a polgári értékeket, különösen az egyetemi oktatóktól elvárható lenne a tiltakozás.⁶⁹

Az SZFE-tiltakozás egyik fontos jellemzője az az ellenálló-képesség, amely az egyetem hetvenegy napos elfoglalását is lehetővé

tette. Az ellenállóképesség válságos és nehéz helyzetekben jelenik meg, és stratégiákat kínál az összeomlás elkerülésére. Az ellenállóképesség a „méltóság” szemszögéből érthető meg. A „méltóság” paradigmája a párbeszéd, a demokrácia és az önrendelkezés értékét hangsúlyozza.⁷⁰ Foucault helyesen állapítja meg, hogy ahol hatalom van, ott ellenállás is van, mindig lesznek olyanok, akik ellenzik vagy nem hajlandók alávetni magukat az igazságtalanságnak, ilyen az emberi szellem és a méltóság természete.⁷¹ Ugyanakkor az emberi reakciók különbözőek. Az intézményi és politikai változások idején az emberek a megfelelés és az ellenállás közötti széles skálán helyezkednek el.⁷² E spektrumon nem szabad alábecsülni a fatalizmus, a félelem, de a cinizmus és az ambíció mélyreható és széles körű hatását. Az akadémiai ellenállás egyesek számára nagyrészt a publikációk és a nyílt tanulási stratégiák formájában megnyilvánuló tudás-terjesztésre korlátozódhat.⁷³ Sokan az intézményi üléseken és a szélesebb közszférában inkább a hallgatás és a megalkuvás mellett dönthetnek. Természetesen bizonyos helyzetekben a kritikus írások és a nyílt tanulás mélyen autoriter államokban kockázattal és szankciókkal járhatnak. Az ellenvélemény a disszonancia gyermeke, és a világ megváltoztatásának katalizátora.⁷⁴ Az eltérő vélemény jelezheti, hogy a hatalom mikor és hol sérti meg egy civilizált és igazságos társadalom központi értékeit.

Az autoriter populizmus olyan erő, amely torzítja és eltorzíthatja a demokratikus rendszert, azt „demokratikus diktatúrává” alakítva.⁷⁵ Az ellenállás ezért rendkívül fontos egy olyan országban, mint Magyarország, mivel olyan mechanizmusként működik, amely átalakíthatja az ország politikai irá-

nyultságát, és visszatérítheti azt a demokrácia útjára. Az egyetemeknek kulcsfontosságú szerepük van a vita és a társadalom újragondolásának színtereiként, és modern demokráciákban fontos ellenőrző és kiegyensúlyozó erőként tekinthetők, amelyek riasztanak, ha a demokrácia veszélybe kerül. Sok társadalmi mozgalom és forradalom indult az egyetemokről, ez Magyarország esetében is igaz. A diákok fontos kezdeményezői voltak az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharcnak, valamint az 1956-os forradalomnak.

Az egyetemi szektor fontosságát és értékét a modern demokráciákban jól illusztrálja az a tény, hogy az EU 2022-ben a magyarországi jogállamisággal kapcsolatos aggodalmait részeként úgy döntött, hogy a Fidesz-politikusok ellenőrzése alatt álló magyarországi modellváltott egyetemek nem kaphatnak új támogatásokat az Európai Unió által finanszírozott Erasmus+ csereprogramból és a Horizont kutatási pénzalapból. A döntés egybeesett az Európai Bizottság azon határozatával, hogy befagyasztja a Magyarországnak 2021 és 2027 között járó kohéziós alapok csaknem egyharmadát. A fenti kormányzati lépések fontos üzenetet küldenek Magyarországról, és sokakat arra készítetnek, hogy nemcsak általában a magyarországi demokrácia hanyatlásán, hanem az akadémiai szabadság aláásásán is elgondolkodjanak. Magyarország azonban csak saját maga mentheti meg magát, mert a külső szankciók ellenére az országon belüli alapvető változások a belső ellenzéki hangoktól függenek. Kérdés, hogy az akadémiai világ milyen szerepet játszik majd ebben a folyamatban.

A JÖVŐ ÉPÍTŐI

Said közgondolkodói fogalma értékes lehet az akadémiai szerep megértésében egy olyan autoriter államban, mint Magyarország.⁷⁶ A közgondolkodónak be kell vonnia a legkülönbözőbb közösségeket az intellektuális vitákba, és állást kell foglalnia az igazságszolgáltatást és a szabadságot fenyegető vitatott kérdésekben.⁷⁷ Az ilyen tevékenységeknek az előadótermen kívül kell zajlaniuk, az előadótermekben az akadémikusok kötelessége a pluralitás etikai kódexének betartása. Az akadémiai vita és a pluralitás a tudományos tényekre alapuló ellenfél ellenvéleményének és érvelésének megértésén alapul. De még ezek

is kihívást jelenthetnek egy autoriter rezsim számára,⁷⁸ mivel ezek gyakran támaszkodnak a tényekként álcázott tudománytalan propagandaérvekre.

Egy olyan társadalomban, mint Magyarország, ahol nincs szabad média, az igazságszolgáltatás kormányzati nyomás alatt áll, és a rendszer a kormányzó elit érdekének megfelelően manipulált, a változás nem ígérkezik könnyűnek, de ahogyan az ország történelméből is kitűnik, az egyetem fontos szerepet játszhat az ellenvélemények és egy új Magyarország elképzelésének kialakításában. A jövőbeli tiltakozások jellege nemcsak a változás sikerének esélyét, hanem magának az átmenetnek és egy új Magyarországnak a jellegét is meghatározhatja. Mint már említettük, az SZFE ellenállása nem tudta megakadályozni az intézmény modelljének megváltoztatását, de ez a bátorságról és méltóságról szóló történet döntő jelentőségű lehet az új Magyarország kereteinek kialakításában. Ez egy „figyelemfelkeltő” pillanat volt, amelyben a cselekvés és az ellenállás került előtérbe, és amely inspirációs forrás lehet az ellenállók számára. Ez a pillanat minden bizonnyal része lesz a magyarországi kollektív emlékezetnek.

Az ilyen emlékek hozzájárulnak ahhoz, hogy nemzeti narratívák alakuljanak ki arról, miért történnék a dolgok, és hogyan kell megoldani a jelen és a jövő problémáit.

A hatalom – és Orbán Viktor maga – ügyesen alakítja a kollektív emlékezetet, hogy előmozdítsa idegengyűlölő politikai programját, beszédeiben például a török uralmat nevezi meg annak okaként, hogy a „keresztény” Magyarország miért nem tud együtt élni a muszlim világgal, vagy hogy az 1956-os felkelés szelleme miatt Magyarország miért nem fogadhatja el az EU feltételezett gyarmati uralmát. A kollektív emlékek azonban változékonyak. Az átalakulás és a paradigmaváltás jellemzően olyankor történik, amikor a múlt, a jelen és a jövő domináns és ortodox narratívája már nem tűnik hitelesnek, nem képes megadni azokat a válaszokat és bizonyosságokat, amelyeket korábban még képes volt. Ilyen változásokkal és változásokkal teli pillanatokban a domináns paradigma számára fennáll a kockázata, hogy eltérő, új és hitelesebb paradigmák jelennek meg, amelyek hatékonyabban tükrözik a többség érzéseit és törekvéseit. Ekkor a másként gondolkodók felforgatják a régi ortodoxiát, és domináns pozícióba kerülnek. A jogál-

lamiség megsértése, az akadémiai szabadság és a szó-
lásszabadság aláásása, az állami korrupció és a
Putyinhoz hasonló diktátorokkal való szövetség ilyen
fordulópontot kínálhat.

Nyilvánvaló tehát, hogy a történelem ábrázolása
alakítja a múlt kollektív emlékezetének képét.⁷⁹ A
múltról szóló történeteink kettős funkcióval bírnak:
egyrészt megőrzik a történelmet, másrészt pedig for-
málják a jövőt. A jelenben a másként gondolkodók
úgy érezhetik, hogy vesztes csatát vívnak, de csele-
kedeteik és gondolatuk új, átalakító kollektív emlé-
keket hozhatnak létre, és ebben az értelemben „a jövő
építői” lesznek. A másként gondolkodó magyar köz-
életi értelmiségieknek, meggyőződéssel és büszkén
kell elmesélniük a másként gondolkodás történeteit.
Ebben a tanulmányban az egyéni és kollektív ellen-
állás történeteinek kiemelésével megpróbálunk refe-
renciapontokat teremteni a jövőbeli ellenállás számá-
ra, és felerősíteni az elnyomott oktatók és kutatók
hangját.

JEGYZETEK

1. A szöveg az alábbi két angolul megjelent tanulmányon
alapul. Balázs MAJTÉNYI – Andrew RYDER: Hungarian
Academia in a Deep State, *European Review*, 2025.
1–17. <https://doi.org/10.1017/S106279872500016X>
és Balázs MAJTÉNYI – Andrew RYDER: Academic
Freedom and Dissent in Higher Education: The Case
of Hungary, *Journal of Contemporary Central and
Eastern Europe*, 2025/2, 483–499., <https://doi.org/10.1080/25739638.2024.2435785>
2. Eric BARENDT: *Academic Freedom and the Law. A
Comparative Study*, Oxford – Portland, Hart Publish-
ing, 2010. 26.
3. Ronald INGLEHART – Norris PIPPA: Trump, Brexit,
and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and
Cultural Backlash, *HKS Faculty Research Working Paper
Series RWP16-026*, August 2016., <https://doi.org/10.2139/ssrn.2818659>
4. Bice MAIGUASHCA: Resisting the populist hype: a
feminist critique of a globalising concept, *Review of In-
ternational Studies*, 2019, 768–785., <https://doi.org/10.1017/S0262010519000299>
5. Steven TUFTS – Mark THOMAS: The university in the
populist age, *Academic Matters*, 2017, <https://academicmatters.ca/the-university-in-the-populist-age/>.
6. HALKÓ Petra – MEGADJA Gábor: Láncki András:
Nincs végtelen fejlődés, *Kontra*, 2021. február 2.,
<https://kontra.hu/lanczi-andras-nincs-vegtelen-fejlodes>.
7. GERŐ Márton – SUSÁNSZKY Pál: Hallgatói mozgalmak
és felsőoktatási politika, *Educatio*, 2014/1, 121–132.;
Eszter KÍRS: Historical reflection as a source of
inspiration for youth resistance in illiberal regimes. A
qualitative study of the FreeSze movement in Hunga-
ry, *Journal of Youth Studies*, 2023. szeptember 27., 213–
235., <https://doi.org/10.1080/13676261.2023.2261861>;
UPOR László: *Majdnem lehetetlen*, Budapest, Tea Kiadó,
Magyar Narancs Könyvek, 2024.
8. MAJTÉNYI Balázs: Free Academics without Academic
Freedom?, Int'l J. Const. L. Blog, 2023. március 8.,
<http://www.icconnectblog.com/free-academics-without-academic-freedom/>.
9. Carine CANTAT – Ian M. COOK – Prem Kumar
RAJARAM, eds.: *Opening Up the University: Teaching and
Learning with Refugees V*, New York – Oxford, Berg-
hahn Books, 2022, 1–6., <https://doi.org/10.3167/9781800733114>
10. Konstantinos I. STERGIU – Stylianos SOMARAKIS:
Academic freedom and tenure: introduction, *Ethics in
Science and Environmental Politics*, 2016, 1–5., <https://doi.org/10.3354/ese00162>.
11. Lásd például Pinar Enver DÖNMEZ – Aslı DUMAN:
Marketisation of Academia and Authoritarian Gov-
ernments. The Cases of Hungary and Turkey in Cri-
tical Perspective, *Critical Sociology*, 2021, 1127–1145.,
<https://doi.org/10.1177/0896920520976780>.
12. Olga Selin HÜNLER: Academic Freedom in Turkey, in
eds. Roberts LYER – I. SALIBA – J. SPANNAGEL: *Uni-
versity Autonomy Decline: Causes, Responses, and Impli-
cations for Academic Freedom*, London – New York,
Routledge, 2022., <https://doi.org/10.4324/9781003306481-10>
13. BERÁCS József – DERÉNYI András – KADÁR-CSOBOTH
Péter – KOVÁTS Gergely – POLÓNYI István – TEMESI
József: *Hungarian Higher Education 2016, Strategic
Progress Report*, Budapest, Corvinus University – Cent-
re for Higher Education Studies, 2017, http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2828/1/Strat_progress_Report_Hungary_2016.pdf.
14. BERÁCS József – DERÉNYI András – KADÁR-CSOBOTH
Péter – KOVÁTS Gergely – POLÓNYI István – TEMESI
József (12. vj.)
15. Shaun WALKER: Classes move to Vienna as Hungary
makes rare decision to oust university, *The Guardian*,
2019 november 16, <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/16/ceu-classes-move-to-vienna-orban-hungary-ousts-university>.
16. Cas MUDDE: The EU has tolerated Viktor Orbán for
too long. It has to take a stand now, *The Guardian*,
2017. április 3., <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/apr/03/eu-tolerated-viktor-orban-hungarian-central-european-university>.
17. Maya OPPENHEIM: Hungarian Prime Minister Viktor
Orban bans gender studies programmes (2018). Inde-
pendent. <https://www.independent.co.uk/news/world/>

europa/hungary-bans-gender-studies-programmes-viktor-orban-central-european-university-budapest-a8599796.html

18. VIDA Boglárka: New waves of anti-sexual and reproductive health and rights strategies in the European Union. The anti-gender discourse in Hungary, *Sexual and Reproductive Health Matters*, 2019, 13–16.
19. Matthew GARDNER: European rectors fear for academic freedom in Hungary, *University World News*, 06 August 2019, <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20190806103103293>.
20. Szűcs Zoltán Gábor: The Battle of the Academy: The war on academic freedom in Hungary enters its next phase, *Heinrich-Böll-Stiftung*, 2019. március 12., <https://www.boell.de/en/2019/03/12/battle-academy-war-academic-freedom-hungary-enters-its-next-phase>.
21. HALMAI GÁBOR: The End of Academic Freedom in Hungary, *Hypotheses: Droit et Société*, 2019, <https://ds.hypotheses.org/6368>.
22. KOLOZSI ÁDÁM: Nagyon színvonalas, de kezd kínos lenni, hogy oda tartoztam: a kormányközeli elitképző belülről, *Telex*, 2021. január 15., <https://telex.hu/belfold/2021/01/15/nagyon-szinvonallas-megis-kezd-kinos-lenni-hogy-oda-tartoztam-a-kormanykozelii-elitkepzo-belulrol>
23. Az orbánista janicsárképző kutatási vezetője még sohasem publikált, *Örülünk, Vincent?*, 2021. február 7., https://www.orulunkvincent.hu/az_orbanista_janicsarkepzo_kutatasi_vezetoje_meg_sohasem_publicalt/comment-page-1/
24. KOVÁTS Gergely – DERÉNYI András – KECZER Gábor et al.: The Role of Boards in Hungarian Public Interest Foundation Universities, *Studies in Higher Education*, 2024/2, 368–381. <https://doi.org/10.1080/03075079.2023.2234941>.
25. Thomas BRENT: Hungarian researchers say removal of government ministers from university boards ‘is not enough’, *Science|Business*, 28 February 2023, <https://sciencebusiness.net/widening/news/Universities/hungarian-researchers-say-removal-government-ministers-university-boards-not-enough>.
26. *Assessment of compliance by Hungary with conditions to access European Union funds*, eds. Amnesty International Hungary – Eötvös Károly Institute – Hungarian Civil Liberties Union etc., 2023, https://belsinki.hu/en/wp-content/uploads/sites/2/2023/04/HU_EU_funds_assessment_Q1_2023.pdf. 51.
27. Benjamin NOVAK: The Hungarian government transfers public assets to foundations – including most of the universities, *The New York Times*, 27 April 2021., <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20210501152426649>.
28. Free Universities Report. Putting the Academic Freedom Index into Action, Katrin KINZELBACH – Ilyas SALIBA – Jan SPANNAGEL etc., Berlin, *Global Public Policy Institute*, 2021. https://gppi.net/assets/KinzelbachEtAl_2021_Free_Universities_AFi-2020_upd.pdf
29. NAGY Noémi: Az ELTE polgárai szerint önkényes és átláthatatlan, ahogy az egyetem át akarja venni a HUN-REN négy kutatóintézetét, *Telex*, 2025. június 28., <https://telex.hu/techtud/2025/06/28/elte-allasfoglalas-hun-ren-magyar-kutatasi-halozat-human-tarsadalomtudomany-kutatointezetek-elcsatolas>. A tiltakozás elérhető a következő linkről: <https://www.facebook.com/veszelybenazegyetemink/posts/pfbid02R7aqn9tPa2wdYuLtWJ2LpDQUtF7zTxntieGLwo8WhEehjFVvbMvB3ak2UJ1VZK6Nl>
30. KOLOZSI ÁDÁM: Az ELTE dolgozói szerint a vezetés fenyegeti és megpróbálja elhallgattatni őket, *444.hu*, 2025. június 27., <https://444.hu/2025/06/27/az-elte-dolgozoi-szerint-a-vezetes-fenyegeti-es-megprobalja-elhallgattatni-oket>.
31. KENO VERSECK: Hungary’s thinkers protest cultural suppression, *Deutsche Welle*, 28 March 2012, <https://www.dw.com/en/hungarys-thinkers-protest-cultural-suppression/a-15842557>.
32. HABERMAS Jürgen – NIDA-RÜMELIN Julian: Protect the Philosophers, ford. D. P. O’Connell, 2011, <https://habermas-rawls.blogspot.com/2011/01/habermas-and-nida-rumelin-protect.html>
33. SÁNDOR Zsuzsa: Nem tűrhetjük szótlantul!, *168 Óra*, 2012. július 22., <https://168.hu/itthon/nem-turhetjuk-szotlanul-63747>.
34. Political discrimination in Hungary. Case studies from the Hungarian justice system, local government, media, agriculture, education, and civil sector, Budapest, Policy Solutions, 2017. https://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzes/265/political_discrimination_in_hungary.pdf
35. Submission to the Third Cycle of the Universal Periodic Review of Hungary – 39th Session of the United Nations Human Rights Council, *Scholars at Risk Network*, 2021, https://belsinki.hu/wp-content/uploads/2021/03/GDP_HHC_Submission_to_the_UPR_Hungary_2021.pdf
36. Jogellenesen rúgta ki tanárát a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, de már csak halála után ítélték meg az ötmillió kártérítést, *Népszava*, 2022. november 29., https://nepszava.hu/3177204_kozary-andrea-egyetemitanar-nke-jogellenes-elbocsatas-elhalalozas-fovarosii-itelotabla-karterites.
37. MAGYARI Péter: Kövér László „hülyeségek a fékek” beszédének hat állításából ötöt visszautasított a kormány, *444.hu*, 2019. november 14., <https://444.hu/2019/11/14/kover-laszlo-hulyesegek-a-fekek-beszedenek-hat-allitasabol-otot-visszautasitott-a-kormany>.

38. KÖRTVÉLYESI Zsolt: Az akadémiai szabadság kérdése mint a magyar (jog)tudomány közege, *Fundamentum*, 2021/2–3, 8.
39. CSURGÓ Dénes: Alapjogaikat féltik a Corvinus oktatói az egyetem kommunikációs szabályozásától, *444.hu*, 2022. június 29., <https://444.hu/2022/06/29/alapjogaikat-feltik-a-corvinus-oktatoi-az-egyetem-kommunikacios-szabalyozasatol>.
40. CSURGÓ Dénes: Egyetlen embert rúgtak ki a Corvinusról a vizsgabotrány után, a tanárt, aki az etikai vétségeket bejelentette, *Telex*, 2023. október 27., <https://telex.hu/belfold/2023/10/27/corvinus-adam-zoltan-kirugas-vizsgalat>.
41. CSURGÓ Dénes: „Előd azt mondta, hogy oldjuk ezt meg” – a Corvinus vizsgabotránya belülről, *444.hu*, 2023. augusztus 29., <https://444.hu/tldr/2023/08/09/elod-azt-mondta-hogy-oldjuk- ezt-meg-a-corvinus-vizsgabotranya-belulrol>.
42. Kiss Soma Ábrahám: „A 888 egyetemi tanárok feljelentésére buzdít”, 2018. november 24., <https://merce.hu/2018/11/24/a-888- egyetemi-tanarok-feljelentgetesere-buzdit/>.
43. FÜZESSI Katalin: Hungary in chaos over higher education plans, *University World News*, 2013. február 23., <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20130220151416428>.
44. SUSÁNSZKY Péter – GERŐ Márton: A Hallgatói Hálózat (HaHa) mobilizációs jellemzői, in szerk. SZABÓ Andrea: Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia, radikalizmus, posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében, Budapest – Szeged, *MTA TK PTI – Belvedere Meridionale*, 2014, 129–145., <https://doi.org/10.14232/belvedere.2014.58511.g>
45. BIRÓ Zsuzsanna Hanna: Interjú a Hallgatói Hálózat egyik aktivistájával, *Educatio*, 2017, 87–93., <https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.1.8>
46. CZINKÓCZI Sándor: Ha az EMMI-n múlna, Szijjártónak sem lenne diplomája, <https://444.hu/2015/04/20/ha-az-emmi-n-mulna-szijjartonak-sem-lenne-diplomaja>
47. MAJTÉNYI Balázs: Új szereposztás a felsőoktatásban: Professzor Pityke őrmester és a Párt, *Atlatszo.hu*, 2015. június 11., <https://atlatszo.hu/kozugy/2015/06/11/uj-szereposztas-a-felsooktatásban-professzor-pityke-ormester-es-a-part/>.
48. Veszélyben az egyetemeink, Facebook-esemény, 2015. <https://www.facebook.com/events/1587418708209814>
49. SARKADI Zsolt: Az ELTE rektora bizalommal hiszi, hogy sikerül megmenteni a nemzetközi tanulmányok szakot, *444.hu*, 2015. április, <https://444.hu/2015/04/20/azu>
50. Továbbra is mi akarjuk eldönteni, mit tanulunk! Újra utcán a diákok, *Népszava*, 2015. https://nepszava.hu/1055102_tovabbra-is-mi-akarjuk-eldonteni-mit-tanulunk-ujra-utcan-a-diakok
51. Veszélyben az egyetemeink, Facebook-esemény, 2015. <https://www.facebook.com/events/903682893004168>
52. https://www.peticioek.com/parbeszedet_a_magyar_felsoktatás_megmenteseert#form
53. Megszűnő szakok miatt tüntettek a Kossuth téren, *Index*, 2015. július 5. https://index.hu/belfold/2015/07/05/megszuno_szakok_miatt_tuntettek_a_kossuth_teren/?token=099ed4294244f4af7a05c55a7a44c613
54. <https://www.facebook.com/events/977238852413298>
55. JUHÁSZ Gábor: Tájékoztatás a társadalmi nemek tanulmánya mesterszak megszüntetésének tervével kapcsolatban, ELTE TÁTK, 2018, <https://tatk.elte.hu/content/tajekoztatas-a-tarsadalmi-nemek-tanulmánya-mesterszak-megszuntesenek-tervevel-kapcsolatban.t.3206>
56. ELTE-s szociológusok: ránk nem lesz hatással a homofób törvény, *Magyar Narancs*, 2021, <https://magyarnarancs.hu/belpol/elte-s-szociologusok-rank-nem-lesz-hatassal-a-homofob-torveny-239375>
57. Tiltakozó nyilatkozat az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatói részéről. *Élet és Irodalom*, 2022. október 15. <https://www.es.hu/cikk/2022-10-15/tiltakozonyilatkozat-az-eotvos-lorand-tudomanyegyetem-oktatoi-reszerol.html>
58. Kiállítás Ádám Zoltán mellett petíció. <https://szabad.abang.hu/petitions/kiallas-adam-zoltan-mellett>
59. Corvinus-ügyhöz kapcsolódó tiltakozó esemény, Facebook-esemény, 2023. <https://www.facebook.com/events/1027553738298856>
60. FDSZ ELTE, Facebook-esemény, 2024. <https://www.facebook.com/FDSZ.ELTE/posts/pfbid0tsB2uWUjjTBUgEU1hX6bnQor6j3jmBEL8XAHLfsYVevNm4nmkMjJohcMy6GYcFml>
61. ARADI Zoltán: 650 ELTE staff members demand a tripling of basic salaries in open letter, *Telex*, 2023. január 18., <https://telex.hu/english/2023/01/18/650-elte-staff-write-open-letter-calling-for-a-tripling-of-basic-salaries>.
62. Megelégtették az ELTE dolgozói, hogy többet keres egy gyakornok, mint az őt vizsgáztató adjunktus, <https://merce.hu/2024/02/19/nevetseges-es-megalazo-az- egyetemi-dolgozok-helyzete-a-pedagogusok-szakszervezete-szerint/>
63. RYDER, Andrew: *The Challenge to Academic Freedom in Hungary: A Case Study in Authoritarianism, Culture War and Resistance*, Berlin – Boston, De Gruyter, 2022., <https://doi.org/10.1515/9783110749816>
64. DARLUSZ KALAN: Orban’s Macbeth. The tragic figure behind the Hungarian populist leader’s efforts to remake his country’s theater, *Foreign Policy – Dispatch*,

- 13 October 2020, <https://foreignpolicy.com/2020/10/13/orban-hungary-tbeater-vidnyanszky-populism/>.
65. SZENTESI ZÖLDI László: Hitbizomány és einstand. *Demokrata* (2020), <https://demokrata.hu/velemenyt/hitbizomany-es-einstand-285531/>
66. UPOR László: *Majdnem lehetetlen*, Budapest, Tea Kiadó, Magyar Narancs Könyvek, 2024.
67. Ceren COŞKAN – Y. Gamze ACAR – Ali BAYAD: Revealing the Manifestations of Neoliberalism in Academia. Academic Collective Action in Turkey, *Journal of Social and Political Psychology*, 2021, 401–418., <https://doi.org/10.5964/jssp.7077>
68. Eduardo RODRÍGUEZ-DORANS – Fiona MURRAY – Marisa DE ANDRADE és mások: Qualitative Inquiry, Activism, the Academy, and the Infinite Game. An Introduction to the Special Issue, *International Review of Qualitative Research*, 2021, 3–16., <https://doi.org/10.1177/1940844721991079>
69. Sirianne DAHLUM – Tore WIG: Chaos on Campus: Universities and Mass Political Protest, *Comparative Political Studies*, 2021, 3–32., <https://doi.org/10.1177/0010414020919902>
70. Matthijs BAL – Marta KORDOWICZ – Andrew BROOKES: A Workplace Dignity Perspective on Resilience. Moving Beyond Individualized Instrumentalization to Dignified Resilience, *Advances in Developing Human Resources*, 2020, 453–466, <https://doi.org/10.1177/1523422320946115>
71. Michel FOUCAULT: *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, New York, Random House, 1977.
72. Rocco DI NAPOLI: Value gaming and political ontology: between resistance and compliance in academic development, *International Journal for Academic Development*, 2014, 4–11, <https://doi.org/10.1080/1360144X.2013.848358>.
73. Hugh BOWES-CATTON Joanna BREWIS – Charlotte CLARKE – Deborah H DRAKE – Alison GILMOUR – Alison Penn: Talkin’ ’bout a revolution? From quiescence to resistance in the contemporary university, *Management Learning*, 2020, 378–397., <https://doi.org/10.1177/1350507620925633>
74. John HOLLOWAY: *Change the World Without Taking the Power. The Meaning of Revolution Today*, London, Pluto Press, 2005.
75. Paul BLOKKER: Populism as a Constitutional Project, in Public Law and New Populism, *NYU School of Law*, 2017.
76. Edward W. SAID: *Representations of the Intellectual. The 1993 Reith Lectures*, New York City, Random House LLC, 1996.
77. Nicole RANGEL: The Stratification of Freedom: An Intersectional Analysis of Activist-Scholars and Academic Freedom at U.S. Public Universities, *Equity and Excellence in Education*, 2020, 365–381, <https://doi.org/10.1080/10665684.2020.1775158>.
78. Michael POLÁNYI: *The Logic of Liberty: Reflections and Rejoinders*, Abingdon, Routledge. 1998.
79. Peter M. SZPUNAR – Karl K. SZPUNAR: Collective future thought: Concept, function, and implications for collective memory studies, *Memory Studies*, 2016, 376–389., <https://doi.org/10.1177/1750698015615660>

PÁRHUZAMOS POLISZOK A SZABADSÁG ÉS AUTONÓMIA VÉDELMEBEN AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUSBAN ÉS A VÁLASZTÁSI AUTOKRÁCIÁBAN*

BEVEZETÉS

Autokráciákban, ahol a kormányzó hatalom a civil társadalom terének felszámolására vagy szűkítésére törekszik, az informális, alulról szerveződő, nem hierarchikus közösségek az autonómia, a szabadság és a demokratikus kultúra menedékévé válnak. Magyarországon mind az államszocialista, mind a jelenlegi választási autokratikus rendszerben¹ a nem intézményesített, ellenzéki civil közösségek szabad teret biztosítottak a kritikai diskurzusnak, de tartózkodtak a rendszerváltásra való mozgósítástól. Az autonóm, ellenzéki civil közösségek politikai önmérséklete önvédelmi reakció az állami támadásokra, vagy az identitásépítéshez kapcsolódó, független döntés? Hozzájárul ez a mozgalmak korai feloszlásához? Korlátozott politikai és társadalmi hatást eredményez? Ezek a kérdések közelebb visznek minket az autonóm, ellenzéki civil közösségek valóságához a diktatúrák enyhülésének vagy a modern autokratikus rendszerek radikalizálódásának kontextusában. Ez a tanulmány empirikus és elméleti módszerekkel járul hozzá a civil társadalomról és az autokráciákról szóló diskurzushoz. Az államszocializmussal szembehelyezkedő, kelet-európai gondolkodók, elsődlegesen Václav Benda és Václav Havel² által civil társadalomról alkotott fogalmakra épül; és a magyarországi pártállami rendszerbeli underground kulturális közösségek és a választási autokrácia idején működő diáktiltakozási mozgalmak összehasonlító tanulmányozásán alapul. Hipotéziseim

A FÜGGETLEN INTÉZMÉNYEK
AUTONÓMIÁJÁT MINDEN
ÉLETTERÜLETEN TÁMADTÁK.
A KÖZIGAZGATÁSTÓL A FELSŐ-
OKTATÁSIG

a következők voltak: (1) a párhuzamos polisz koncepcióját körülvevő elméleti keret alkalmazható az összes kiválasztott civil társadalmi mozgalomra, (2) ezek a mozgalmak hasonló helyzetben voltak az állami hatóságok hozzáállását illetően, és (3) politikai önkorlátozásuk ellenére hozzájárultak a demokratikus kultúra kiépítéséhez, illetve megőrzéséhez. Az előzetes eredményeket tizenhét kvalitatív, félig strukturált interjú keretében teszteltem a vizsgált mozgalmak tagjaival és olyan szakértőkkel folytatott beszélgetésekben, akik a kutatás szempontjából releváns tudományágak, például a politikatudomány, szociológia, történelem és jogszociológia hazai képviselői.

A kutatás kiindulópontja az a kérdés, hogy a két politikai rendszer összehasonlítható-e az állam és a civil társadalom közötti viszonyrendszer tekintetében. Az

interjúalanyok egyetértettek abban, hogy a két politikai rendszer összehasonlítása jogos és fontos tanulságokkal szolgál. Az államszocializmus idején a párt felszámolta a horizontális társadalmi kapcsolatokat. Miközben megsértette a politikai szabadságjogokat, és aláásta a polgári erényeket, egy olyan rendszert épített ki, amely fokozott függőséget eredményezett a pártállamtól, és amelyet a korrupció és a félelem kultúrája határozott meg.³ A párt mindenhatóságát az alkotmányba foglalták, és azt a Szovjetunió támogatása biztosította. Az 1989-es rendszerváltás után a plurális demokrácia és az alapvető szabadságjogok lettek az új alkotmányos rendszer alapkövei. A civil társadalom intézményesült és professzionálissá vált,

* A szerző hálásan köszöni a kutatás részét képező, inspiráló beszélgetéseket Bozóki Andrásnak, Enyedi Zsoltnak, Éber Márknak, Fleck Zoltánnak, Galántai Györgynek, Gerő Mártonnak, K. Horváth Zsoltnak, Klaniczay Júliának, Majtényi Lászlónak, M. Tóth Baláznak, Nagy Boldizsárnak, Németh Gábornak, Nónay Gábornak, Szent-Iványi Istvánnak, Tóth Gábor Attilának, Upor Lászlónak és Zádori Zsoltnak.

A tanulmány angol nyelvű, átdolgozott változata: Eszter KIRS (07 Jan 2026): Political self-restraint of civil society movements in communism and the electoral autocracy of Hungary, *European Politics and Society*, <https://doi.org/10.1080/23745118.2025.2610724>

a nem kormányzati szervezetek (NGO-k) pedig egy-egy konkrét társadalmi problémára összpontosítottak.⁴ A demokratikusan működő kormányok minden politikai területen intézményesített fórumokat hoztak létre a társadalmi párbeszédre.⁵

A 2010-es választásokon a Fidesz kétharmados többséget szerzett a parlamentben, és ezzel, mint azt az elmúlt tizenöt év tapasztalatai demonstrálják, a fiatal demokrácia hanyatlása vette kezdetét. A 2010 utáni Orbán-kormányok szisztematikusan építették ki az illiberális kormányzást, aláásva a jogállamiságot és a demokráciát.⁶ A közintézményeket központosították, felettük átvették az irányítást, a tömegkommunikációt monopolizálták. A független intézmények autonómiáját minden életterületen támadták, a közigazgatástól a felsőoktatásig. Az autokratizálódási folyamat aktuális fázisától függően az Orbán-rendszert különböző nevekkel illették, választási vagy versengő autokráciának, kívülről korlátozott hibrid rezsimnek, illiberális információs autokráciának, nem demokráciának, autokratikus legalizmusnak vagy plebiszciter vezérdemokráciának.⁷ A terminológiai dilemmák mögött a jelenlegi politikai és társadalmi valóság az, hogy Magyarországon senki sem élhet anélkül, hogy a kormány befolyása alá vont, formális struktúrák ne hatnának ki az életére. Ahogy Bozóki András fogalmazott, a Fidesz korábban arra tett ígéretet, hogy mozgósítja a politikai közösséget. Ehelyett kormányzati pozíciójában propagandát terjesztett a monopolizált médián keresztül,⁸ korrupciós függőségi rendszert hozott létre saját, politikától függő oligarchiával,⁹ lebontotta a társadalmi párbeszédet,¹⁰ és elmélyítette a társadalmi polarizációt. A hatalom központosítása a kultúrharcban is megnyilvánul, amelynek célja a civil társadalom feletti teljes ellenőrzés megszerzése.

Míg a Kádár-rendszer megtorló hatalomgyakorlással kezdődött, egypárti puha diktatúrává vált, majd hirtelen, demokratikus rendszerváltással ért véget; az Orbán-korszakot a demokráciától a választási autokrácia felé vezető úton a folyamatos radikalizáció jellemzi.¹¹ Mindkét rezsim a társadalom semlegesítésére törekedett, a politika és a civil társadalom elválasztására, fenntartva azt a narratívát, hogy a politika a hivatásos politikusok területe. E cél eléréséhez használt eszközeik eltérőek voltak. A titkosszolgálatok által végzett megfigyelés és a rendfenntartó erők végrehajtotta elnyomás az államszocializmus idején a párt alkotmányosan garantált helyzetének

megfelelően a rendszerkritikusok ellehetetlenítésének szokásos eszközei voltak. Orbán kormányzását nemzetközi normatív keretek között tartották a tagság nyomán releváns regionális szervezetek, mint az Európai Unió vagy az Európa Tanács, ami viszonylagos biztosítékokat nyújtott az alapvető jogok védelméhez. Az Orbán-rendszer első, 2010 utáni ciklusában a politikai rendszer még demokráciának tűnt, minthogy lépésenként épültek le a demokratikus jogállami intézmények. Ahogy egy interjúalany fogalmazott, Orbán populista retorikája azon az üzeneten alapult, hogy a demokráciát visszaadják a jogászok uralma alól felszabadított népeknek. Ehelyett Orbán a „csalás jogrendszerét” építette ki.¹² A törvényt eszközként használta, a kormány szisztematikusan támadta az emberi jogokat, az autonómiát és a demokráciát képviselő intézményesített és informális civil társadalmat rágalmozó kampányokkal, jogszabályokkal és közigazgatási intézkedésekkel.¹³ A civil társadalom ismét a demokratikus ellenállás sarokkövévé vált.

Az 1970–80-as években, amikor a kelet-európai ellenzékiek, elsődlegesen Václav Benda és Václav Havel¹⁴ kidolgozták a jelen tanulmányban hivatkozott fogalmakat, könnyebb volt megállapítani az állam és a társadalom közötti határokat. Ennek ellenére meg-

vizsgáltam a civil társadalomra és a párhuzamos poliszokra vonatkozó elméletek alkalmazhatóságát értelmezési keretként, a két politikai rendszer közötti hasonlóságok alapján tekintettel az autoriter kormányzás civil társadalom elleni támadásaira. A '70-es évek kelet-európai ellenzéki gondolkodói olyan értelmiségiekként mutatják be a társadalomtudományi diskurzusban, mint akik „a civil társadalmat hamvaiból támasztot-

ták fel”,¹⁵ vagy újra bevezették a civil társadalmat a kortárs társadalomelméletbe.¹⁶ A Szovjetunió bukásával és a közép-kelet-európai országok demokratikus átalakulásával az antipolitika és az autonóm civil társadalom párhuzamos poliszainak fogalma egyre irrelevánsabbá vált.¹⁷ Álláspontom szerint ezeket a fogalmakat a jelenlegi autoriter politikai kontextusban újra kell vizsgálni. Ciżewska-Martyńska véleményéhez csatlakozva úgy vélem, hogy ezeket a fogalmakat, amelyeket általánosságban történelmi elméleteknek tekintenek, figyelembe kell venni a társadalmi mozgalmakról és az autokráciákról szóló kortárs kutatásokban. Segítenek a múltbeli és a jelenlegi társadalmi kezdeményezések közötti folytonosság, valamint a régióbéli pártállami múlt öröksé-

A MAI AUTOKRÁCIÁBAN, AHOL A MODERN KÉPVISELETI DEMOKRÁCIA NEM KÉPES BETÖLTENI FUNKCIÓIT, A TÖRVÉNYEKET ESZKÖZKÉNT HASZNÁLJÁK, A PARLAMENT PEDIG CSUPÁN A DEMOKRÁCIA LÁTSZATÁNAK EGYIK ÉPÍTŐKÖVE. A „NEM POLITIKUSI POLITIKA” ISMÉT RELEVÁNSSÁ VÁLIK

gének feltárásában.¹⁸ A mai autokráciában, ahol a modern képviselési demokrácia nem képes betölteni funkcióit, a törvényeket eszközként használják, a parlament pedig csupán a demokrácia látszatának egyik építőköve, a „nem politikusi politika” ismét relevánssá válik.¹⁹

FOGALMI KERETEK

A cseh, magyar és lengyel civil társadalomról szóló elméleteket vizsgálva Václav Havel és Václav Benda koncepcióit²⁰ találtam a legmegfelelőbb elméleti keretnek a kiválasztott mozgalmak vizsgálatához.

Konrád György munkája, mely széles körű nemzetközi figyelmet is vonzott, az értelmiségiek helyzetére irányult a pártállamban. Állítása szerint a társadalmat a kormányzástól függetlenül kell megerősíteni, teljes visszavonulással a magánszférába.²¹ Az értelmiségieknek nem a hatalomra kell törekedniük, hanem vizionáriusoknak kell maradniuk. Az antipolitika a polgári autonómia megóvását célozta a hosszú távon fennálló autoriter kormányzással szemben. Konrád exkluzívna és elitistának is tekinthető antipolitika koncepciója nem gyakorolt jelentős hatást a kifejezett politikai cselekvésre törekvő magyar demokratikus ellenzékere.²²

A lengyel események, a Szolidaritás és az ott szívsón ellenálló civil társadalom akciói érdemben befolyásolta a magyar demokratikus ellenzékét. Adam Michnik „új evolucionizmus” elméletében a civil társadalom emancipációjára helyezte a hangsúlyt, annak önszerveződésére, anélkül, hogy közvetlenül politikai változásra vagy az állam demokratizálására törekedne.²³ Fokozatos és lassú változást ígért, a társadalom különböző szegmenseinek, köztük a szakszervezeteknek és a katolikus egyháznak a széles körű együttműködése révén.²⁴ Ez aligha alkalmazható a magyarországi autonóm, informális ellenzéki mozgalmakra, amelyek olyan környezetben működtek, ahol nem létezett hasonlóan széles körű társadalmi szövetségi hálózat.²⁵

A fenti megfontolások nyomán a cseh ellenzéki gondolkodók koncepciói alapján vizsgálom a kiválasztott magyarországi underground közösségek és tiltakozási mozgalmak autonómiáját, identitását és politikai önkorlátozását. Benda „párhuzamos polisz” koncepciója fontos értelmezési keretet nyújthat nemcsak az állami cenzúrát elutasító underground kulturális ellenálló közösségek, hanem a jelenlegi nem bürokratikus, informális tiltakozó közösségek kutatásához is. A modern autokráciákban a formálisan

demokratikus struktúrák nem állnak nyitva a civil társadalom befolyására, és nem létezik konstruktív párbeszéd az állam és a civil társadalom között a közpolitikai és alkotmányos intézményekről. Az ellenálló, autonóm társadalmi mozgalmaknak meg kell védeniük szabadságukat és autonómiájukat az állammal szemben. A civil társadalom nem tekinthető pusztán a demokráciát előmozdító eszközhöz ezekben a politikai rendszerekben, ellentétben a liberális demokráciákkal. A kelet-európai radikális gondolkodók korszakához hasonlóan a választási autokráciákban is fontos, hogy a civil társadalom maga is demokratikus legyen.²⁶ Teret kell biztosítani a szabadságnak és az autonómiának abban a reményben, hogy az autonóm társadalmi és tiltakozó mozgalmakban való részvétel elősegíti a szabadság és a demokrácia értékein alapuló társadalmi identitás kialakítását, és ezáltal hozzájárul a társadalom átalakulásához.²⁷ Az államszocializmusban élő, kelet-európai ellenzékiek azt remélték, hogy az autoriter állammal szemben megvédhetik és önszerveződésük révén megszervezhetik a társadalmi életet, és megteremthetik a demokratikus struktúrák és politikai kultúra erkölcsi alapjait.

A Charta 77 mozgalom egyik alapítója, Jan Patočka filozófus szerint a Charta aláíróit nem egy adott politikai kérdés egyesítette, hanem egy erkölcsi hozzáállás, az a meggyőződés, hogy a társadalom nem működhet megfelelően, ha nincs szilárd morális alapja. Hittek egy magasabb hatalom létezésében, az egyének esetében a lelkiismeretben, az államok esetében

pedig a nemzetközi szerződésekben. Hitük abban az álláspontban gyökerezett, hogy a politikát alá kell rendelni a jognak, nem pedig a jogalkotást a politikának.²⁸ Cselekedeteik mögött a jogállamiságba vetett hit állt. Patočka szerint az egyének nem politikai, hanem személyes okokból csatlakoznak az ellenálláshoz, még akkor is, ha annak politikai következményei vannak.²⁹

Másképp látta ezt Václav Benda. A katolikus filozófus, ugyancsak alapítója a Charta 77 mozgalomnak, azt állította, hogy a Charta teret nyitott az elvi alapú állásfoglalásnak a közéletben. A Charta 77 aláírásával az egyének politikai cselekvésre szánták el magukat. Elkezdtek egy közösséget építeni: egy párhuzamos poliszt. Benda megfogalmazásában a teljes társadalmi ellenőrzésre törekvő politikai rendszerben egy párhuzamos polisz célja az, hogy átvegyen „minden olyan teret, amelyet az állami hatalom ideiglenesen elhagyott, vagy amelyet eleve el sem foglalt”.³⁰ Benda szerint ezeket a szabad közösségeket a legjobb mó-

don úgy lehet megvédeni, ha minél több párhuzamos struktúrát hoznak létre.³¹ Cenzúrázatlan információs rendszerekben léteztek, például a szamizdatban, a zenében, a képzőművészetben, az oktatásban, a színházban, a filmben és az irodalomban. Míg a pártállami rezsim célja a polgári közösségek atomizálása volt, a párhuzamos poliszok a lehető legszélesebb értelemben járultak hozzá a nemzeti közösség megújulásához. Áttörték a hatalom által felállított kommunikációs és társadalmi falakat, és visszatértek az igazsághoz és az emberi méltóság elidegeníthetlenségéhez.³²

Ezek az informális, alternatív közösségek hosszú távon kollektív értékek, például a kollektív emlékezet, a kultúra, a plurális társadalom és demokrácia építésére vagy megőrzésére törekednek, ahelyett, hogy az autoriter rezsim megdöntésére mozgósítanának.³³ Bár ezek az autonóm csoportok nem tudtak valódi ellensúlyt képezni a kormányzó politikai hatalommal szemben, pusztán létezésük jelentős szimbolikus erővel bírt.³⁴ Az autoriter állam elutasításának, illetve a politika és a szabad cselekvés felfedezésének szimbólumai voltak.³⁵

A Charta aláírói kifejezték, hogy őket az igazság érdekli. Számukra az igazság fontosabb, mint a hatalom játékszabályainak betartásával járó kényelem. Az autoriter rezsimok igyekeznek fenntartani az illúziót, hogy a politikai rendszer összhangban van a természet rendjével, és – ahogy Václav Havel fogalmazott – a valóság szükségleteinek megfelelően működik.³⁶ Mind az államszocializmus, mind a jelenlegi választási autokrácia konformitást és egységességet követelnek, míg az emberi és társadalmi élet alapvetően a sokféleségen és az önszerveződésen alapul.

Havel szerint azok, akik engedelmeskednek az önkényuralom diktátumainak, egymást kényszerítik a szabályok betartására, a hallgatásra és az engedelmességre. Ők egyaránt áldozatai és eszközei a rendszernek. Amint valaki úgy dönt, hogy nem tartja be a rendszer szabályait, és szolidaritást vállal a hatalommal szembeszállókkal, felfedezi elnyomott identitását és méltóságát. Az ellenállók a játékszabályok megszegésével megzavarják a játékot, és felborítják a hatalmi struktúrát. Megmutatják másoknak, hogy lehetséges igaz életet élni. Amikor az egyének úgy döntenek, hogy igaz életet élnek, kapcsolatokat építenek, és nem bürokratikus, informális, szabad közösségeket, párhuzamos poliszokat hoznak létre. Ezzel a kollektív erkölcs őreivé és egy jobb társadalom alapjává válhatnak.³⁷

Mi köti össze ezeket az ellenálló közösségeknek a tagjait? Nem egy egységes világnézet, nem feltétlenül egyfajta politikai ideológia, hanem a szabadság. Szabadság egy olyan megjelenési térben, amely mindenki számára elérhető, aki véleményt szeretne nyilvánítani közügyekről, és részt venni demokratikus vitákban, észszerű érvek és a résztvevők kölcsönös tisztelete alapján.³⁸ A szabadságot itt alapvetően politikai értelemben kell érteni. Mivel ez eredendően hiányzott az államszocialista politikai rendszerből, az autonóm civil közösségek tagjait összekötő közös politikai nevező a rezsim elutasítása volt.³⁹ Ezek a civil ellenállók nem választják az ellenzéki „karriert”. Autonómiájuk, valamint szakmai és erkölcsi integritásuk vezérelte személyes felelősségérzetükből fakadóan szállnak szembe a meglévő struktúrákkal és az önkényes kormányzattal. Ez a folyamat azzal kezdődik, hogy belső meggyőződéseik, elveik szerint az igazságban élnek, és azzal végződik, hogy a társadalom ellenségének bélyegzik őket.⁴⁰

A fenti elméletek inspiráló koncepcionális alapot nyújtottak a magyarországi államszocializmusban és a jelenlegi választási autokráciában ellenálló intellektuális, kulturális és oktatási közösségek identitásának és működésének a vizsgálatához.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

Az autonóm, informális, ellenzéki közösségek fontos szereplők a demokratikus kultúra fejlődésében és megőrzésében, mind a puha diktatúrákban, mind a hanyatló demokráciákban. A civil társadalom intézményi szereplői, akiknek feladata a kultúra és a kritikus gondolkodás menedékhelyeinek biztosítása, általában óvatosabbak autokráciákban, mérlegelik a nem konformista cselekvések intézményeikre gyakorolt lehetséges következményeit.⁴¹ A kutatásom az önmérsékletet gyakorló szereplők helyett, akik kompromisszumokkal próbálják megóvni intézményeiket a kultúrharcban, a nem intézményszerű, inkluzív közösségeket vizsgálja, amelyek szabadságtereket és demokratikus gyakorlatokat hoznak létre, így védik autonómiájukat az államtól.

A Kádár-korból két független közösséget választottam ki, melyek tagjai cenzúra nélkül kívántak intellektuális, művészeti vagy oktatási tevékenységeket végezni: a Balatonboglári Kápolnaműtermet (1970–73) és a Hétfői Szabadegyetemet (1978–85). Ma már nem kell az undergroundba menni ahhoz, hogy hoz-

záférjünk a szabad művészethez és a kormányzati propagandától mentes, kiegyensúlyozott oktatáshoz. Azonban a civil társadalomnak tiltakozó mozgalmakat kell létrehoznia az egyéni szabadságjogok és az intézményi autonómia védelme érdekében ezeken a területeken a kormánynak a kulturális és oktatási ügyekbe történő egyre növekvő beavatkozása és az autonómiák elleni támadások miatt. Az elemzés egy szélesebb körű kutatás része, amely a 2010 utáni magyarországi ifjúsági tiltakozási mozgalmakkal foglalkozik; ezért a választási autokrácia korszakából diákok két tiltakozó közösségét választottam ki, amelyek békés akciókkal, többek között előadótermek és egyetemi épületek elfoglalásával küzdöttek a felsőoktatás szabadságáért és autonómiájáért: a Hallgatói Hálózatot (HaHa, 2011–2013) és a Freeszfe-t (2020).

Első lépésben megvizsgáltam az elméleti keret alkalmazhatóságát a magyar pártállami kontextusban és a jelenlegi választási autokráciában. A kvalitatív összehasonlító tanulmány két szempontra épült: a kiválasztott civil társadalmi mozgalmak identitásának, céljainak és működésének perspektívájára, valamint az ezeket a közösségeket célzó kormányzati intézkedésekre, amelyek célja a demokratikus ellenzék terének szűkítése volt.

Hipotéziseimet tizenhét kvalitatív, félig strukturált interjúval teszteltem, amelyeket a vizsgált mozgalmak kulcsfontosságú tagjaival, valamint a politikatudomány, a szociológia, a történettudomány, az alkotmány- és nemzetközi jog, a jogelmélet és a jogszociológia területén jártas magyar szakértőkkel folytattam, akik a civil társadalomról árnyalt véleményt képviselnek a két politikai rendszer összehasonlításában. Kiválasztásuk alapja a mozgalmakhoz fűződő kapcsolataik és szakértelmük volt. Diszciplínáik sokszínűsége biztosította, hogy több perspektívából tekintsek a kutatási kérdésekre. Az interjúk egy-két óra hosszúak voltak, és 2025 januárja és augusztusa között készültek.

Két különböző kérdéssort használtam a vizsgált mozgalmak kulcsszereplőinek és azoknak a szakértőknek az esetében, akiknek nem volt részvételi tapasztalatuk a mozgalmakról. Az első esetben négy témakörre összpontosítottam: a közösség tagjainak személyes motivációja; a közösség működése a párhuzamos polisz elméleti keretének szempontjából releváns jellemzői tekintetében; kormányzati támadások és ellenállási stratégiák; valamint társadalmi és politikai funkciók. A szakértői interjúk útmutatója három fő kérdéssor alapult: az államszocializmus és a jelenlegi választási autokrácia összehasonlíthatóság-

ga az állam és a civil társadalom közötti kapcsolat tekintetében; a politikai önkorlátozás hatásai; valamint az autonóm, informális civil társadalmi mozgalmak működésének hatása a politikai változásokra és a demokratikus kultúrára. Az interjúkat kvalitatív módon elemeztem.

NÉGY CIVIL TÁRSADALMI MOZGALOM AZ AUTORITER ÁLLAMMAL SZEMBEN

Az 1970-es évek autonóm kulturális kezdeményezései életmódbeli ellenállást jelentettek. Az új művészeti csoportok és az underground zene a kulturális pluralizmust képviselték. A *Balatonboglári kápolnaműteremben (1970–73)* olyan közösség jött létre, melynek életét az Artpool Művészetkutató Központ gondosan dokumentálta. Galántai György, a Képzőművészeti Főiskola fiatal hallgatója bérelt egy romos kápolnát a helyi egyházközségtől, felújította, és szabad művészeti térré alakította. Más független művészekkel együttműködve, a cenzúráért felelős Képző- és Iparművészeti Lektorátus jóváhagyása nélkül szervezett olyan kiállításokat, amelyeken a pártállami kormányzat által el nem ismert vagy üldözött művészek mutathatták be alkotásaikat. 1970 és 1973 között harminchét kiállítást rendeztek

közül kétszáz művész részvételével, koncerteket, filmvetítéseket, színházi előadásokat és performanszokat tartottak, mígnem az állam, a fokozódó kultúrharccal részeként, bezárta a kápolnát, és elűzte onnan a művészeket.⁴²

A *Hétfői Szabadegyetem (1978–85)* az államszocializmus hanyatlásának idején, a demokratikus ellenzék ideológiai fordulatát követően jött létre. Ekkor már feladták azt az elképzelést, hogy a rendszer reformálható lenne.⁴³ A kezdeményezés egyetemisták, Szilágyi Sándor, Kovács Mária és Örkény Antal nevéhez fűződik, akik cenzúrázatlan előadásokat szerettek volna hallgatni politikai és társadalmi témákról.⁴⁴ Az előadásokat magánlakásokban szervezték és tartották, de a szélesebb közönség számára is nyitottak voltak. A hallgatóság általában száz-százötven főből állt, egyetemistákból és másokból, akik szájról szájra adták a következő előadásra szóló meghívót. Az előadások témájuk (pl. a szocializmus kultúrpolitikájának kritikai története) vagy az előadó személye (pl. Tamás Gáspár Miklós, Kis János) miatt politikai üldöztetés mellett zajlottak, a titkosszolgálat folyamatosan figyelte őket.

A 2010 utáni időszakban az oktatásban és a kutatásban előforduló közvetlen cenzúrát csak szórványosan dokumentálták.⁴⁵ Az akadémiai autonómia helyrehozó politikai nyomás növekedése miatt azonban az öncenzúra sokak számára biztonsági intézkedéssé vált. Az Orbán-kormány oktatás és kultúra feletti ellenőrzésre irányuló politikai szándéka az akadémiai és kulturális ügyekbe való egyre intenzívebb beavatkozáshoz vezetett.

2011-ben az új, felsőoktatásra vonatkozó, kormányzati koncepció drasztikus költségvetés-csökkentést tartalmazott, különösen a társadalomtudományi és bölcsészettudományi programok esetében. A *Hallgatói Hálózat (HaHa, 2011–2013)* informális, nem hierarchikus érdekvédelmi csoport volt, amelyet eredetileg 2006-ban alapítottak, de 2011-ben egy másik hallgatói és tanári csoport újjáalakította a tiltakozás kollektív kifejezése érdekében. Az Occupy mozgalom technikáit alkalmazták, köztük köztéri felvonulásokat, fórumokat, flash mobokat és nyolcnapos blokádot szerveztek az ELTE Bölcsészettudományi Kar egyik előadótermében.⁴⁶ Döntéshozataluk közvetlen demokratikus gyakorlatokon alapult, amelyeket rendszeres fórumokon folytattak. Követeléseik között szerepelt többek között a költségvetési megszorítások leállítására és az akadémiai autonómia tiszteletben tartására. A HaHa tiltakozásai az egész országban szerveződtek, azonban nem jutottak előre a szervezeti fejlődés útján, a mozgalom összezugorodott, elszigetelődött, majd feloszlott.⁴⁷ Egy releváns részvételi tapasztalattal rendelkező szociológus interjúalany a HaHa feloszlását a formális struktúra hiányával magyarázta.

A *Freeszfé (2020)* mozgalom az egyetemek modellváltása elleni tiltakozásból született. A folyamat 2019 és 2021 között zajlott, és szinte az összes magyar egyetemet érintette, megsértve a felsőoktatási intézmények autonómiáját, például a szenátusok hatáskörének korlátozásával.⁴⁸ Az SZFE Alapítvány létrehozása és a kuratórium tagjainak a kormány általi kinevezése után az SZFE tiltakozó oktatói lemondtak egyetemi pozícióikról, a hallgatók pedig kreatív, kollektív akciókat szerveztek, hogy nyomást gyakoroljanak a kormányra az SZFE autonómiájának helyreállítása érdekében. Hetvenegy napig tartották blokádot az SZFE épületei.⁴⁹ „Tanköztársaságot” hoztak létre, hogy folytathassák tanulmányaikat. Nyílt vitákra és demokratikus döntéshozatalra szolgáló fórumokat szerveztek, ahol minden résztvevő szabadon fejezhette ki véleményét, egyenlő hozzászólási és szavazati joggal.⁵⁰ A *Freeszfé* széles körű társadalmi tá-

mozgatót nyert, de nem tudott hatást gyakorolni a kormányzati politikára; a modellváltást végrehajtották. Az egyetemfoglalás rendkívüli körülmények között ért véget. A Covid-19 járvány második hullámában a közösség heves vitákat folytatott a blokádot folytatásáról. 2020 novemberében ez komoly közegészségügyi kérdéssé vált, és a tiltakozó mozgalom tagjainak többsége úgy döntött, hogy nem kockáztatnak egyetlen életet sem azzal, hogy az egyetem tiltakozási helyszíné alakított légtérben maradnak. Ez volt a feloszlás fő oka, bár a kimerültség is szerepet játszott benne.⁵¹

PÁRHUZAMOS POLISZOK: SOKSZÍNŰ, INFORMÁLIS, INKLUZÍV MOZGALMAK ÉS MEGJELENÉSI TEREIK

A négy közösség a kormányzati, diverzitással szembehelyezkedő narratívával ellentétes valóságot képviselt. Sokszínűek és befogadóak voltak. A Balatonboglári Kápolnaműteremben kiállító művészek laza és heterogén közösséget alkottak, akik a művészi szabadság és autonómia iránti közös hitük alapján csatlakoztak.⁵² A műterem közössége nyitott volt a résztvevőkre társadalmi státusztól, ideológiai meggyőződéstől, művészi stílustól függetlenül. A közreműködők meglévő független és illegális művészeti körökhöz tartoztak, illetve független művészek voltak.⁵³ A Hétfői Szabadegyetem bár magánlakásokban működött, nyitott volt bárki számára. Ahogy egy interjúalany elmondta, a résztvevők különböző világnézeteket képviseltek, a liberális, baloldaltól

kezdve a konzervatív keresztényen át az anarchista gondolkodásmódig. A 2010 utáni tiltakozó mozgalmakat tekintve, míg a Hallgatói Hálózat alapítói radikális baloldali, antikapitalista ideológiát vallottak,⁵⁴ a kibővült közösség heterogénebb volt, baloldali, liberális és más meggyőződésű tagokkal.⁵⁵ A *Freeszfé* koherensebb csoport volt, mivel tagjai mind egy kis intézményhez (a modellváltás előtti SZFE-hez) tartoztak. Világnézetük, életmódjuk és politikai ideológiájuk tekintetében azonban heterogén csoportot alkottak. Közös nevezőjük az intézmény iránti lojalitásuk volt, az a cél, hogy megvédjék a modellváltás antidemokratikus megvalósításától, valamint közös mozgatórugójuk volt az igazságosság, az egyenlőség, a véleménynyilvánítás szabadsága, az akadémiai autonómia és a demokrácia értékei iránti elkötelezettség.⁵⁶

Bár a négy közösség közül egyik sem törekedett rendszerváltó szerepre, identitásukat meghatározta a politikai hatalommal szembeni ellenállás. Mivel szabadon akarták folytatni szakmai, illetve oktatási tevékenységüket, a Kádár- és az Orbán-kormány politikai ellenállásba kényszerítette őket.

A négy vizsgált közösség mindegyike megjelenési teret teremtett, a pozitív szabadság tereit. Galántai olyan közösséget hozott létre, ahol az ötleteket és a műalkotásokat szabadon lehetett megosztani, anélkül, hogy a hatóságok elvárásai korlátozták volna őket. Az interjú során elmondta, hogy „szabad szigetnek” tartotta a kápolnaműtermet, ahol a szabadságot nem politikai, hanem intellektuális értelemben vették. A cél az volt, hogy ideológiai kötődésektől függetlenül bemutassák a művészek teljes spektrumát, és erősítsék az országban létrehozott képzőművészet minőségét.⁵⁷ A Kápolnaműteremben hivatalos engedély nélkül szerveztek nemzetközi kiállításokat, amelyeken cseh és szlovák művészek is részt vettek,⁵⁸ szimbolikus, politikai jelentőségű képzőművészeti alkotásokat mutatnak be, már üldözött színházi csoportok (pl. Halász Péter lakásszínháza) léptek fel, és happeningeket mutattak be, mely műfaj tiltott volt. A Kápolnaműterem teret biztosított a szabadság provokatív meg tapasztalására. Autokratikus rendszerekben a rezsimmel szembeni ellenállás egyik módja az, ha az ember úgy él, mintha minden normális lenne, ragaszkodva a rendszer által szisztematikusan sértett egyéni szabadságjogokhoz és kollektív autonómiákhoz. Ez felveti a kérdést, hogy lehet-e védeni a szabadságot anélkül, hogy foglalkoznánk a politikai rendszer antidemokratikus jellegével, és meghatároznánk a demokratikus változás elősegítésére legalkalmasabb stratégiákat.⁵⁹

A Hétfői Szabadegyetem már eleve azt a szándékot hordozta magában, hogy közvetlenül reflektáljon az állami intézkedések hibáira és a demokratikus előrelépés lehetséges módjaira. Az egyik interjúalany úgy vélte, hogy „befolyásolni, megzavarni akarták a politikai rendszert, hogy az később megváltoztathatóvá váljon”. Az ötlet a lengyel repülő egyetem mintájára formálódott, és abból a vágyból született, hogy kritikus, cenzúrázatlan társadalomtudományi előadások és viták legyenek elérhetőek a szélesebb közönség számára⁶⁰ a hanyatló államszocializmus kontextusában. Az előadók célja az volt, hogy a résztvevőket bevonják a politikai rendszerre, annak kudarcaira és a lehetséges alternatívákra való közös és kritikus reflexióba, figyelembe véve a társadalom működését; a

hallgatóság tagjai pedig hozzáférést akartak szerezni a tiltott tudáshoz. Céljuk az volt, hogy kiterjesszék a szabad nyilvános beszéd határait, és megőrizzék integritásukat a szabadság egy másik szigetének megteremtésével.⁶¹ Ahogy egy interjúalany fogalmazott: „Mindent tudni akartunk, és szabadok akartunk lenni.” Egyesek szóbeli szamizdatnak tekintették a Hétfői Szabadegyetemet, a légkör ellenzéki volt, és fontos hozzáférési pontot jelentett az írott szamizdathoz. Azonban soha nem vált a demokratikus ellenállás középpontjává, alapvető jellegében főként akadémiai maradt.⁶² A rendszerváltás közvetlen népszerűsítése továbbra is kemény megtorlást vont volna maga után. Egy interjúalany szerint a politikai önmérséklettel „azt az üzenetet közvetítették a potenciális támogatóknak, hogy nyugodtan csatlakozhatnak a mozgalomhoz, mert az nem veszélyes. Másrészt a hatalomnak azt az üzenetet közvetítették, hogy ne tartóztassanak le minket, mert nem fogunk semmi radikálisat tenni”.

A Hallgatói Hálózatnak és a Freeszfe-nek nem kellett hasonló súlyos elnyomás fenyegetésével szembenéznie. Ennek ellenére ők is tartózkodtak a politikai változásért való mozgósítástól, de elkötelezték magukat a demokratikus működés mellett. Autonóm cselekedeteik lázadások voltak a kormányzás autokratikus tendenciái ellen. A HaHa 2013-as előadótermi blokádja és a Freeszfe 2020-as egyetemfoglalása az akadémiai autonómia és az egyetemek mint szabad és demokratikus viták színtereinek védelmét célozta.⁶³ A plenáris fórumokon a közvetlen demokrácia technikáit alkalmazták, hogy minden tag kifejezhesse véleményét a közös ügyekről.

A Hallgatói Hálózatban folyamatos vita folyt arról, hogy az egyetemi autonómia keretein túlmutató, sürgető társadalmi vagy politikai kérdésekkel kapcsolatban fellépjen-e a mozgalom. Az alapító tagok a demokráciával kapcsolatos és égető szociális problémákat emelték ki. Később a kibővült közösség megosztott volt abban a kérdésben, hogy az akadémiai ügyeken túlmutatóan is kritizálják-e a kormány általános teljesítményét.⁶⁴ Az egyik interjúalany elmondta, hogy a HaHa tagjai közül nem sokan mutattak érdeklődést a perspektívájuk szisztematikusan kiszélesítése és a politikai és társadalmi ügyekről szóló szemináriumok szervezése iránt. A mozgalom tartózkodott a szélesebb társadalmi vagy politikai kérdésekben való állásfoglalástól; megfogalmazódott a kritika, hogy elsősorban a városi, liberális, középső és felsőosztálybeli társadalmi rétegeket képviselte.⁶⁵ Ez egy kritikus kérdés volt, ami felvetődött az állam-

szocializmusban működő értelmiségi demokratikus ellenzékkel kapcsolatban is.⁶⁶ Még ha a HaHa alkalmanként hozzá is járult a kormányt bíráló tömegrendezvényekhez (pl. a demokráciapárti civil társadalmi szereplők által 2012-ben szervezett demonstrációhoz), soha nem vált a rezsimváltás szószólójává, és ragaszkodott egyetemi szerepéhez és függetlenségéhez más, közvetlen politikai célok mentén cselekvő szereplőktől. Az Orbán-rendszer kezdetén működött, amikor sokak számára még nem volt egyértelmű, hogy a demokrácia és a jogállamiság intézményeit célzó kormányzati intézkedések egy autokratizálódási folyamat első lépései voltak. A HaHa támogatói nem voltak egységesek a politikai rendszer elutasításában.

A Freeszfé szervezői fő motivációjuknak az önvédelmet tekintették.⁶⁷ A Hallgatói Hálózathoz hasonlóan nekik sem volt nyilvánosan kommunikált, szélesebb körű politikai programjuk. A mozgalom kormánykritikus volt, de nem mozgósított politikai változásra. Távol tartották magukat a politikai szereplőktől. Az egyik interjúalany hangsúlyozta, hogy a Freeszfé-hez hasonló, hatékony tiltakozási mozgalmak azzal a problémával szembesültek, hogy sokan azt várták tőlük, hogy rendszerváltást hozzanak. Ugyanakkor az ellenzéki politikai pártokkal való szövetség kockázatos volt. Ez lehetőséget adott volna összeesküvés-elméletek és még agresszívabb lejárató kampányok indítására a kormány és a kormánytól függő média részéről. Ahogy Upor László fogalmazott, nem engedték, hogy a politikai pártok „kihasználják vagy visszaéljenek” akcióikkal.⁶⁸ A blokáde idején azonban a mozgalom nyitottá vált a szélesebb körű, szolidaritáson alapuló, kollektív cselekvésre (pl. 2020. október 23-án tömegdemonstrációt szerveztek, amely már nemcsak az akadémiai ügyekről, hanem a közoktatásról, az egészségügyről és a romákkal szembeni diszkriminációról is szólt⁶⁹). A világjárvány nélkül a mozgalom talán túlnőtt volna önmagán; ezt már soha nem fogjuk megtudni.

Mind a négy közösség olyan egyénekből állt, akiket mély belső motiváció hajtott arra, hogy ragaszkodjanak a kritikus gondolkodás, az önkifejezés és a nyílt párbeszéd szabadságához. Az alapvető jogaikat és autonómiájukat sértő kormányzati intézkedések kényszerítették őket ellenállásra. Benda párhuzamos poliszkonceptiójának⁷⁰ perspektívájából nézve, a közösségek arra törekedtek, hogy elfoglalják a szabad művészet, a kritikus vita és az oktatás számára azt a teret, amelyet az állami hatalom még nem foglalt el, vagy elfoglalni készült, és cenzúrázatlan oktatási, képző- és színművészeti szcénát hozzanak létre. Céljuk a kultúra kollektív értékeinek megóvása és a sza-

bad művészek, diákok és oktatók befogadó közösségeinek létrehozása volt. Úgy döntöttek, hogy az igazságban élnek, miközben nem bürokratikus, informális, szabad közösségeket építettek.⁷¹ Cselekedeteiket a szabadság iránti vágy vezérelte, a megjelenés terében⁷² gyakorolt pozitív szabadság iránti vágy, amely mindenki számára elérhető, aki hivatalos korlátozások nélkül szerette volna kifejezni magát és gondolatokat cserélni. Autonóm cselekedeteik életmódbeli forradalmak is voltak, amelyek azt demonstrálták, hogy a szabadság és az autonómia mindenki számára elérhető, még akkor is, ha csak a magánszférában érvényesül, és a politikai változásra gyakorolt hatás esélye korlátozott vagy kizárt. Az interjúalanyok több magyarázatot

látnak a mozgalmak politikai önkorlátozására. Mind a Kádár-, mind az Orbán-korszakot az az általános egyéni attitűd jellemezte, hogy a magánszemélyek hajlamosak tartózkodni a túl aktív politikai tevékenységtől, hogy ne vonzzák

magukra az állami hatóságok figyelmét. Sokan erkölcsstelennek tartották, illetve tartják a közvetlen politikai részvételt, mintha az csak a hatalomért folytatott piszkos harcban való részvételt jelenthetné. Végül, a rendszerváltásra mozgósítástól való tartózkodás elősegítette a mozgalmak növekedését.

KORMÁNYZATI TÁMADÁSOK

A Kádár- és az Orbán-rendszer eltérő nemzetközi kontextusban működtek: az egyik egy hanyatlóban lévő, a Szovjetunió által támogatott egypárti diktatúra volt, a másik pedig egy fokozatosan kiépített választási autokrácia, amelyet nemzetközi normatív keretek között tartottak a tagság nyomán releváns regionális szervezetek, mint az Európai Unió vagy az Európa Tanács, így formálisan kötelees volt fenntartani a demokratikus működés látszatát.

Az interjúalanyok mégis mindannyian egyetértettek abban, hogy a négy vizsgált közösség hasonló helyzetben volt az állam és a civil társadalom viszonyát illetően. Nem volt lehetőségük befolyásolni a politikai döntéseket. A politikai hatalom autonóm működésüket fenyegetésnek tekintette a rezsimre nézve. Az interjúalanyok szerint „*még ha szűk körű felbatalmazásuk van is, és nincsenek közvetlen támadó céljaik, akkor is megzavarják a rendszer logikáját*”, „*minden hatalom ezekben a kis közösségekben ellenséget, potenciális riválist és a politikai változás lehetőségét látja*”. Az államszocializmus korszakában a társadalmi és demokratikus párbeszéd alapvető jogi és politikai előfeltételei nem léteztek. A civil társadalom autonó-

miáját megsemmisítették, később pedig a magán-szfé-
ra határai mögé szorították. A jelenlegi választási au-
tokráciában a szükséges normatív keret létezik, de
kiüresedett, és a kormányzat támadja a civil autonó-
miákat. A politikai szabadságjogokat alkotmányosan
garantálják, de azok révén nem lehet befolyásolni a
politikai döntéseket.

A két rendszer politikai tulajdonságainak különb-
ségei különböző stratégiákat eredményeznek a civil
tér szűkítésére. Míg mind a négy közösség elleni tá-
madásokra jellemző volt az adminisztratív és infor-
mális nyomás, az államszocialista rezsim esetében a
rendfenntartás volt a domináns eszköz, míg a választási
autokráciában a tömegmédiá segítségével folyta-
tott lejárato kampányok.

A Balatonboglári Kápolnaműterem ellen több
közigazgatási eljárás indult hamis
állítások, például közegészségügyi
vagy közkerélségi aggályok alapján,
és bírságokat szabtak ki. 1972-ben
a Képző- és Iparművészeti Lektora-
túrát követelte a helyi egyházköz-
ségtől a bérleti szerződés felmon-
dását, valamint célul tűzte ki, hogy „*adminisztratív
eszközökkel is meg kellene akadályozni, hogy ez a helyiség
hippi találkozó legyen képzőművészeti kiállítások cí-
mén*”.⁷³ A Hétfői Szabadegyetem esetében a Belügy-
minisztérium III/III. osztálya jelezte az előadók
munkaadóinak (pl. a Magyar Tudományos Akadémia
több kutatóintézetének), hogy gyakoroljanak nyomást
ezekre a munkavállalókra, érjék el, hogy szüntessék
be földalatti tevékenységüket. Néhány előadót elbo-
csátottak, karrierjüket tönkretették.⁷⁴

Az államszocializmus idején a titkosszolgálatok és
a rendfenntartó erők alkotmányos ellenőrzés nélkü-
li bevetése a politikai hatalom szokásos eszköze volt.
A Kápolnaműtermet a titkosszolgálat folyamatosan
figyelte, a III/III. alosztály szisztematikus rendőri
razziák és letartóztatások végrehajtását, informális és
médián keresztül történő hamis, lejárato informáci-
ók terjesztését, valamint büntetőeljárások megindí-
tását javasolta. A rendőrség több résztvevőt fizikai-
lag bántalmazott, és végül 1973-ban erőszakkal la-
koltatták ki őket.⁷⁵ A Hétfői Szabadegyetem ellen
hozott tipikus intézkedések közé tartozott a titkos-
szolgálatok általi megfigyelés, házkutatások az elő-
adók otthonában vagy a szemináriumok helyszínéül
szolgáló lakásokban. A rendőri erőszak nyílt alkal-
mazása nem volt prioritás.⁷⁶ Az állami hatóságok in-
kább az előadókra gyakorolt célzott nyomás mellett
döntöttek, hogy eltávolítsák a kulcsfigurákat, és így
a mozgalom idővel felbomoljon.

A Kápolnaműtermet a média szórványosan tá-
madta, amikor a helyi és országos politikai vezetés

megrendelte a lejárato cikkeket. A nyomtatott sajtó-
ban megjelent cikkek tipikus marginalizációs tech-
nikákat alkalmaztak, például a műterem közösségé-
nek neveltségessé tételét és a kiállításokra vonatkozó
jogszabályok megsértésének vádját.⁷⁷ A balatonbog-
lári művészeket dekadens, botránnyosan viselkedő sze-
mélyeknek állították be, akik illegális cselekménye-
kért felelősek, akiket nyugati ideológiák befolyá-
solnak, és zavarják a helyi, tisztességes lakosokat.
Ezeknek a cikkeknek a hatására a helyi lakosok, akik
addig barátságosak és támogatóak voltak, megváltoz-
tatták véleményüket a műteremről, és távolságot tar-
tottak az „illetlen” társaságtól.⁷⁸

A jelenlegi választási autokráciában a civil tár-
sadalomnak az államszocializmushoz hasonló, szí-
gorú ellenőrzése nem lehetséges. A civil társadalom

autonóm szegmenseinek titkos-
szolgálatok általi, szisztematikus
megfigyelése még nem ismert. Az
egyre erősödő autokratikus ten-
denciák és a gyülekezési szabad-
ság egyre radikálisabb megsérté-
sével (pl. a 2025. évi Pride-tila-

lom, valamint a kapcsolódó tüntetések résztvevőit
célzó szabálysértési és büntetőeljárások) szemben a
vizsgált tiltakozó mozgalmak idején az Orbán-kor-
mányoknak még mindig fenn kellett tartaniuk a de-
mokrácia és az alkotmányosság látszatát.⁷⁹ Közigaz-
gatási és informális stratégiákat alkalmaztak (pl. köz-
igazgatási vagy közrenddel kapcsolatos akadályok
felállítása a tüntetések előtt, valamint nyomásgyakor-
lás az öncenzúra kompromisszumára nyitott mun-
káltatókon keresztül).

A pártállamtól eltérően, amely megpróbálta tagad-
ni a demokratikus ellenzék létezését, az Orbán-
rezsim célja az összes független ellenzéki erő hitel-
telenítése és ellenségként való bemutatása.⁸⁰ A tö-
megmédián keresztül folytatott lejárato kampányok
a kormányzati eszköztár fő elemévé váltak. A kor-
mánytól függő média keretezési technikákat alkal-
mazott a diákok tiltakozási mozgalmainak margi-
nalizálására és hiteltelenítésére. Korábbi, kvalitatív
diskurzuselemzésen alapuló kutatásomban négy margi-
nalizációs technikát azonosítottam, amelyeket a
kormányfüggő média alkalmazott a diákok tiltako-
zási mozgalmával szemben, és amelyek a protestál-
ók identitására összpontosítottak a közérdekű üze-
neteik helyett: a vizsgált médiaorgánumok (1) el-
fogult módon alkalmaztak hiteles forrásokat; (2) a
tiltakozási eseményeket neveltségessé színben tüntették
fel; (3) a tüntetők elfogadhatatlan (törvénytelen vagy
dekadens) viselkedését hangsúlyozták közérdekű ér-
veikről hallgatva; és (4) nem autonóm szereplőként,
belső és külső ellenségek (pl. Soros György, balolda-

li ellenzéki politikai pártok és professzorok) bábjaként ábrázolták őket, akik kormányellenes célokat szolgálnak.⁸¹ Ezek a marginalizációs technikák mind a Hallgatói Hálózatot, mind a Freeszfe-t érintették. Az egyetlen különbség, hogy az idő múlásával a hangnem egyre keményebbé vált.

Mind az államszocializmusban, mind a választási autokráciában a kultúrharc részeként megjelent kormányzati támadások a sokszínűség, az autonómia és az önkormányzatiság tagadásában gyökereztek.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A négy magyar civil közösség összehasonlítása nyomán megállapítható, hogy a cseh ellenzéki gondolkodók koncepcióinak relevanciáját érdemes vizsgálni a jelenlegi társadalmi mozgalmak kutatása során autokratikus kontextusokban. Mind a négy mozgalom működése értelmezhető Benda párhuzamos polisz fogalmi keretei között és Havel elképzelése alapján, miszerint az egyének a különböző identitások igazságában szabadon élve ellenállnak az autoriter politikai hatalomnak. A vizsgált közösségek párhuzamos poliszoknak tekinthetők, informális, heterogén és inkluzív közösségeként, amelyek tagjai morális alapon ragaszkodnak a véleménynyilvánítás szabadságához és a nyílt párbeszédhez, a polgári autonómiához és a törvény hatalmához mint az önkényes politikai hatalom korlátaival. Elutasították az autokráciát, de nem törekedtek a politikai hatalom megszerzésére vagy a politikai rendszer megváltoztatására. Az autoriter rezsimek által kiürített értékek, mint a demokrácia vagy a jogállamiság iránti ragaszkodásuk miatt a hatalom ellenzékbe szorította őket. Teret teremtettek a pozitív szabadságnak és a kritikus gondolatok szabad áramlásának.

A négy mozgalom hasonló politikai helyzetben volt. A kormány autonóm működésüket a rezsimek nézve fenyegetésnek tekintette, és ellenségként bélyegezte meg őket. Mindkét autokratikus rendszer az ellenzéki autonóm civil társadalom megsemmisítésére vagy visszaszorítására törekedett, és egyik mozgalomnak sem volt észszerűen feltételezhető lehetősége befolyásolni a kormányzati döntéseket.

A jelenlegi választási autokratikus rendszer nem korlátozza a polgári és politikai szabadságjogokat és az autonómiát olyan radikálisan, mint az államszocialista kormány tette az erőszakos szervezetek révén. Ugyanakkor a civil társadalom ma polarizáltabb. Az állampolgároknak sokkal tágabb terük van a szabad cselekvésre, ideértve a kormányzati intézkedésekkel

szembeni nyilvános és kollektív tiltakozás jogát. Ugyanakkor a két politikai rendszer eszköztárában párhuzamos jelenségek figyelhetők meg a civil társadalom terének szűkítése vonatkozásában, konkrétan a jogalkotás és közigazgatási intézkedések e cél alá rendelt használatában. A jogot mindkét rendszerben az elrettentés eszközeként használták, és az autonóm civil és tiltakozási mozgalmakat mindkét rezsimek ellenségként keretezte. A balatonboglári művészeket dekadens, botrányosan viselkedő, nyugati ideológiák által befolyásolt személyekként ábrázolták. A politikai hatalom a Hétfői Szabadegyetemet az előadók eszközének tekintette, amelynek segítségével a fiatalokat indoktrinálták, és politikai összekövésük részeként ellenzéki alakították. A Hallgatói Hálózatot és a Freeszfe-t hasonlóan illegitim mozgalmakként ábrázolták, amelyek nem autonóm személyekből állnak, és amelyek a nemzet ellenségei, például Soros György vagy Brüsszel érdekeit szolgálják. Az Orbán-rezsimekben a kormánytól függő tömegmédiát által végzett karaktergyilkosság és lejárató propaganda az üldözés alapvető eszközévé vált.

A pártállami időkben a közvetlen autonóm politizálás tilos volt. A balatonboglári közösség az egyik első példája volt a magyar államszocializmusban végbement életmódbeli forradalomnak. A Hétfői Szabadegyetem a hanyatlás fázisában működött, amit már meghatároztak a gazdasági nehézségek. Szóbeli szamizdatként kifejezetten rezsimek ellenes álláspontot képviselt. Ugyanakkor nem volt célja a rendszer-váltásra való mobilizálás, hogy elkerülje a szigorúbb ellenintézkedéseket, és új tagokat vonzzon. A Hallgatói Hálózat egy olyan kormánnyal szállt szembe, amely még elrejtette autokratikus jellegét, és amikor még sokan nem számoltak a demokrácia szisztematikus felszámolásával. A kormányt bírálta az akadémiai autonómia mellett való kiállásában, de nem volt célja a társadalom egészét érintő politikai kérdésekkel foglalkozni. A Freeszfe nyitottabb volt a szélesebb körű kollektív ellenzéki cselekvésre. Erre egyértelműen utalt a 2020. október 23-án tartott tüntetésük, amely nemcsak az akadémiai ügyekről, hanem a közoktatásról, az egészségügyi rendszerről és a romákkal szembeni diszkriminációról is szólt. Több mint harmincezer kormányellenes támogató vett részt az eseményen. Politikai hatása azonban a gazdasági és társadalmi körülmények miatt korlátozott volt. Az Orbán-rezsimek gazdasági hanyatlása és a szélsőséges infláció még nem kezdődött el, és a pandémiával kapcsolatos közegészségügyi aggodalmak váltak a legfontosabb prioritássá.

Még ha a négy közösség közül egyik sem tudott vagy akart mozgósítani a rendszerváltás érdekében, hozzájárultak a demokratikus kultúra megteremtéséhez, illetve megőrzéséhez. A kormányzati támogatások (a balatonboglári közösség esetében ez közvetlen ok volt), a folyamatos érdeklődés hiánya (Hétfői Szabadegyetem), a szervezettebb struktúrában való fejlődés képtelensége (Hallgatói Hálózat), illetve a kimerültség és a világjárvány (Freeszfe) miatt feloszlottak. Az alulról szerveződő, informális társadalmi mozgalmaktól nem várható hosszú távú működés. Szolidaritás és közös fellépések révén összekapcsolódhatnak és fejlődhetnek, de nagyobb politikai hatást csak hatékony koordináció, módszerek, idő és infrastruktúra révén érhetnek el. A politikai önmérséklet, azaz a politikai rendszerváltásra való nyilvános mozgósítás mellőzése észszerű és legitim stratégia lehet. Ugyanakkor a politikai rendszer autokratikus jellegét nem lehet figyelmen kívül hagyni, a szabadsággal és autonómiával kapcsolatos szektorális problémák megoldásának szorgalmazása során. Az egyik interjúalany szerint egy opció lehet a nyilvánoságnak elmagyarázni, miért van szükség politikai változásra az egyes alrendszerekben mutatkozó problémák megoldásához. Ez egy tabu döntögetésével járna, a civil társadalom közvetlen politizálástól való távolságtartása hosszú tradíciójának megtörésével, valamint a civil társadalmi szereplőket ellenséggé beállító kormányzati narratívák ellenpontozásával.

A vizsgált közösségekhez hasonló párhuzamos poliszok a szabadság és az autonómia nyilvános tereit hozzák létre. Innovatív ellenállási és tiltakozási technikákat alkalmaznak. Kultúrharc idején menedéket nyújtanak az autokráciát elutasító független egyéneknek, akik közül sokan később aktívak lehetnek a politikában vagy a civil érdekképviseletében. Fontos üzeneteket hordoznak a társadalomnak, azt a szimbolikus üzenetet, hogy – ahogy Havel fogalmazott – lehetséges az igazságban élni, és hogy az autonóm civil társadalomért kiálló egyének erkölcsi integritását a politikai hatalom nem tudja megtörni. A kapitalista, modern autokratikus kontextusban, ahol nem kell a föld alá menni a szabad intellektuális életmódhoz, de a pénzügyi megélhetés fenntartása olyan prioritás, amely felülírhatja az erkölcsi megfontolásokat, a „pénz cenzúrájának” és az opportunizmusnak a korszakában ők viszik tovább az erkölcsi és szakmai integritás, a szabadság és az autonómia lángját. A párhuzamos poliszok a politikai részvétel révén szocializáló hatással bírnak. Egy interjúalany (Ady Endrét idézve) úgy fogalmazott, hogy magokat hordoznak a hó alatt, amelyek tavasszal, a hó olvadásával és az autokráciák bukásával kihajthatnak.

1. A választási autoriter rezsim a reprezentatív demokrácia intézményi látszat mögött gyakorolják politikai hatalmukat. Rendszeresen tartanak többpárti választásokat országos szinten, ugyanakkor szisztematikusan és mélyrehatóan megsértik a liberális demokrácia minimális normáit. Andreas SCHEDLER: Electoral Authoritarianism, in Robert SCOTT – Stephen KOSSLYN (szerk.): *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*, John Wiley & Sons, 2015; BENEDEK István – Bozóki András: Két kritikus fordulópontra: A populista választási autokrácia előzményei és megszületése Magyarországon, *Politikatudományi Szemle*, 2024/33(3), 54–83.
2. Václav BENDA: Parallel Polis, or An Independent Society in Central and Eastern Europe: An Inquiry, *Social Research*, 1988/55(1–2); Václav HAVEL: The Power of the Powerless, in John KEANE (szerk.): *The Power of the Powerless. Citizens against the state in central-eastern Europe*, M.E. Sharpe, 1985.
3. Bozóki András: Viktor Orbán and János Kádár. A post-Communist and a Communist autocrat in Hungary: A comparative analysis (Kádár: 1912–1989; Orbán: born 1963), in Klaus LARRES (szerk.): *Dictators and Autocrats*, Routledge, 2022, 348–349.
4. Bozóki András: *Rolling Transition and the Role of Intellectuals*, CEU Press, 2022, 188.
5. BODA Zsolt: Shrinking space: the changing political opportunities of advocacy groups in illiberal governance, *European Politics and Society*, 2024/25(4), 664–683., 668.; Terry COX – Sándor GALLAI: Civil Society and Policy Actors in Post-communist Hungary: Linkages and Contexts, *Perspectives on European Politics and Society*, 2014/15(1), 57.
6. Kim Lane SCHEPPELE: Autocratic Legalism, *The University of Chicago Law Review*, 2018/85(2); SAJÓ András: *Ruling by Cheating – Governance in Illiberal Democracy*, Cambridge University Press, 2021; BÁRD Petra – KAZAI Viktor: Enforcement of a Formal Conception of the Rule of Law as a Potential Way Forward to Address Backsliding: Hungary as a Case Study, *Hague Journal on the Rule of Law*, 2022/14, 175–184.; *Contributions of Hungarian CSOs to the European Commission's Rule of Law Report*, January 2025, <https://helsinki.hu/en/hungarian-csos-contribute-to-the-european-commissions-2025-rule-of-law-report/>
7. ÁGH Attila: The Orbán regime as the ‘perfect autocracy’: The emergence of the ‘zombie democracy’ in Hungary, *Politics in Central Europe*, 2022/18 (1), 1–25.; Bozóki András – HEGEDŰS Dániel: An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union, *Democratization*, 2018/25(7), 1173–1189.; KREKÓ Péter: The Birth of an Illiberal Informational Autocracy

- in Europe: A Case Study on Hungary, *The Journal of Illiberalism Studies*, 2022/2(1), 55–72.; SCHEPPELE, Kim Lane: Autocratic Legalism, *The University of Chicago Law Review*, 2018/85(2), 545–583.; SAJÓ András: *Ruling by Cheating – Governance in Illiberal Democracy*, Cambridge University Press, 2021; BOZÓKI András – FLECK Zoltán: *Embedded Autocracy – Hungary in the European Union*, Lexington Books, 2024; TÓTH Gábor Attila: *Nem demokrácia – Az alkotmányjogi patológia és terápia alapjai*, Oriold és Társai, 2024.
8. BOZÓKI (3. vj.), 360.
  9. Jan SMOLEŃSKI: Ágnes Heller: Orbán is a tyrant, *Political Critique*, 2018. augusztus 13., <https://politicalcritique.org/cee/hungary/2018/agnes-heller-orban-is-a-tyrant/>
  10. BODA (5. vj.) 679.
  11. BOZÓKI (3. vj.) 363.
  12. SAJÓ (6. vj.)
  13. *Contributions of Hungarian CSOs to the European Commission's Rule of Law Report*, January 2025, <https://helsinki.hu/en/hungarian-csos-contribute-to-the-european-commissions-2025-rule-of-law-report/>; BOZÓKI András – FLECK Zoltán: *Embedded Autocracy – Hungary in the European Union*, Lexington Books, 2024; SAJÓ András: *Ruling by Cheating – Governance in Illiberal Democracy*, Cambridge University Press, 2021; KIRS Eszter: A Personal Story about the Impact of Anti-NGO Measures Targeting Hungarian Human Rights Defenders, in Tom Gerald DALY – Wojciech SADURSKI (szerk.): *Democracy 2020 – Assessing Constitutional Decay, Breakdown, and Renewal Worldwide*, IACL-AIDC, 2020. <https://www.iacl-democracy-2020.org/ebook>
  14. BENDA (2. vj.); HAVEL (2. vj.)
  15. Aviezer TUCKER– Karel JAKEŠ – Marian KIŠŠ – Ivana KUPCOVÁ – Ivo LOSMAN – David ONDRAČKA – Jan OUTLÝ – Vera STÝSKALÍKOVÁ: From Republican Virtue to Technology of Political Power: Three Episodes of Czech Nonpolitical Politics, *Political Science Quarterly*, 2000/115(3), 421–422.
  16. Piotr SZTOMPKA: The Intangibles and Imponderables of the Transition to Democracy, *Studies in Comparative Communism*, 1991/24(3), 309.
  17. Gideon B. BAKER: *Civil society and democratisation theory: an inter-regional comparison*. PhD thesis, University of Leeds, 1998, 191.; Simone CHAMBERS – Jeffrey KOPSTEIN: Civil Society and the State, In: John S. DRYZEK – Bonnie HONIG – Anne PHILLIPS (szerk.): *The Oxford Handbook of Political Theory*, Oxford Academic, 2008. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199548439.003.0020>
  18. Elżbieta CIŻEWSKA-MARTYŃSKA: The Meaning of the 1980s' Anti-Politics' Legacy within the Contemporary East-Central European Civil Societies, *Intersections. EEJSP*, 2015/3, 38., 52.
  19. TUCKER (15. vj.) 444–445.
  20. HAVEL (2. vj.); BENDA (2. vj.)
  21. KONRÁD György: *Antipolitika – Az autonómia kísértése*, Codex, 1989, 327.
  22. BOZÓKI (4. vj.) 178–180.
  23. Jean L. COHEN– Andrew ARATO: *Civil Society and Political Theory*, MIT Press, 1992, 31–32.
  24. Adam MICHNIK: *Letters From Prison and Other Essays*, University of California Press, 1986, 145–148.
  25. BOZÓKI (4. vj.) 184–185.
  26. BAKER (17. vj.) 166., 180.
  27. Tessa BRANNAN: From 'Antipolitics' to 'Anti-Politics': What Became of East European 'Civil Society'?, *LSE Development Studies Institute Working Paper Series*, 2003/3(41), 11–12; Scott W. DESPOSATO– Cal ZURICH – Jason Y. WU: The participatory legacy of mobilization and repression: evidence from a student movement, *Social Movement Studies*, 2024, online, <https://doi.org/10.1080/14742837.2024.2350589>, 1–5.
  28. Martin PALOUS: Jan Patočka versus Václav Benda, in H. Gordon SKILLING – Paul WILSON (szerk.): *Civic Freedom in Central Europe*, Palgrave Macmillan, 1991.
  29. Martin PALOUS: The Parallel Polis after 12 Years, *Cardozo Studies in Law and Literature*, 1990/2(1), 53–59.
  30. Václav BENDA: Parallel Polis, or An Independent Society in Central and Eastern Europe: An Inquiry, *Social Research*, 1988/55(1–2), 214–222.
  31. PALOUS (29. vj.)
  32. BENDA (30. vj.) 218.
  33. Michal BRON: From 'Parallel Society' to Civil Society: surfacing from authoritarianism, *Journal of Adult and Continuing Education*, 2004/6, 10.
  34. Tanya NAROZHNA: Civil Society in the Post-Communist Context: Linking Theoretical Concept and Social Transformation, *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 2004/12(2), 296.
  35. PALOUS (29. vj.)
  36. Václav HAVEL: The Power of the Powerless, in John KEANE (szerk.): *The Power of the Powerless. Citizens against the state in central-eastern Europe*, M.E. Sharpe, 1985, 33.
  37. HAVEL (36. vj.) 14–25.
  38. Mary Ann TÉTREAULT: Spheres of liberty, conflict and power: The public lives of private persons, *Citizenship Studies*, 1998/2(2), 277.
  39. Matteo COLOMBI: Civil Society and Art/Theory Producers as Parallel Polis? Reflections on the Challenges of Dissident Culture from 1968 to 1989 and Beyond, *Primerjalna književnost*, 2020/43(3), 34.

40. Isak TRANVIK: Beneath the tip of the iceberg: Havel on small-scalework and “Dissent”, *Constellations*, 2022/29, 85–86.
41. FLECK Zoltán: *Csalók és csalódások. Morális dilemmák az új magyar autokráciában*. Gondolat, 2025, 86.
42. Artpool. n.d. „The Short Story of the Chapel Studio at Balatonboglár.” <https://www.artpool.hu/boglar/short.html>; KLANICZAY Júlia – SASVÁRI Edit (szerk.): *Törvénytelen avantgárd. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970–1973*. Artpool–Balassi, 2003, 11–12.
43. Bozóki (4. vj.) 99.
44. Kis János: *Szabadságra ítélve*. Kalligram, 2021, 350.
45. KÖRTVÉLYESI Zsolt: Fear and (Self-)Censorship in Academia, *Verfassungsblog*, 2020. szeptember 16., <https://verfassungsblog.de/fear-and-self-censorship-in-academia/>
46. GERŐ Márton – SUSÁNSZKY Pál: Hallgatói mozgalmak és felsőoktatási politika, *Educatio*, 2014/1, 121–132.
47. K. HORVÁTH Zsolt: *Szűkképzés – Variációk embernevelés és közvetlen demokrácia viszonyára*, Budapesti Metropolitan Egyetem, 2024, 182.; SUSÁNSZKY Pál – GERŐ Márton: A Hallgatói Hálózat mobilizációs jellemzői, in SZABÓ Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia – radikálizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*, Belvedere Meridionale, 2014.
48. KOVÁTS Gergely – RÓNAY Zoltán: *Academic Freedom in Hungary*. Central European University Press, 2021; KOVÁTS Gergely – DERÉNYI András – KECZER Gabriella – RÓNAY Zoltán: The Role of Boards in Hungarian Public Interest Foundation Universities, *Studies in Higher Education*, 2024/49(2), 368–381.
49. UPOR László: *Majdnem lehetetlen – Az SZFE autonómiaharacának története*. Tea Kiadó, 2024.
50. Andrew RYDER: *The Challenge to Academic Freedom in Hungary: A Case Study in Authoritarianism, Culture War and Resistance*, De Gruyter, 2022, 153.
51. UPOR (49. vj.) 305–307.
52. KLANICZAY–SASVÁRI (42. vj.) 20–21.
53. GALÁNTAI György: „Hogyan tudott a művészet az életben elkezdődni? Adalékok a boglári történehez” in KLANICZAY Júlia – SASVÁRI Edit (szerk.): *Törvénytelen avantgárd. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970–1973*, Artpool–Balassi, 2003, 57.
54. Alexandra ZONTEA: The Hungarian Student Network: A Counterculture in the Making, in Péter KRASZTEV – Jon VAN TIL (szerk.): *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*, CEU Press, 2015, 269.
55. BIRÓ Zsuzsanna Hanna: Interjú a Hallgatói Hálózat egyik aktivistájával, *Educatio*, 2017/26(1), 87–93.
56. KIRS Eszter: Youth resistance movements under the post-2010 Orbán governments in Hungary – The cases of the Student Network and the FreeSZFE movement, in Péter MARTON – Gry THOMASEN – Csaba BÉKÉS – András RÁCZ (szerk.): *The Palgrave Handbook of Non-State Actors in East-West Relations*, Springer International Publishing, 2024, 451–453.
57. KLANICZAY–SASVÁRI (42. vj.) 193–197.
58. KLANICZAY–SASVÁRI (42. vj.) 33.
59. FLECK (41. vj.) 83.
60. SZILÁGYI Sándor (szerk.): *A Hétfői Szabadegyetem és a III/III*, Új Mandátum, 1999, 45.
61. SZILÁGYI (60. vj.) 102–105., 203.
62. Kis János: Gondolatok a közeljövőről, *Beszélő*, 1982/3.
63. ZONTEA (54. vj.); UPOR (49. vj.)
64. SUSÁNSZKY–GERŐ (47. vj.) 143–144.
65. ÉBER Márk: A jéghegy csúcsa – Középosztályi tiltakozások a 2010 utáni Magyarországon globális összefüggésben, a Hallgatói Hálózat példáján, in ANTAL Attila (szerk.): *Mozgalmi társadalom*, Noran Libro, 2018.
66. Bozóki (4. vj.) 106.
67. KIRS Eszter: Történelmi reflexió, mint a fiatalok ellenállásának inspirációs forrása Magyarországon – A FreeSZFE mozgalom kvalitatív vizsgálata, *Fundamentum*, 2023/27(2/3)
68. RYDER (50. vj.) 149.
69. UPOR (49. vj.) 300.
70. BENDA (30. vj.); BRON (33. vj.) 7., 10.
71. HAVEL (36. vj.) 14–25.
72. TÉTREAUULT (38. vj.) 273–289.
73. KLANICZAY–SASVÁRI (42. vj.) 16., 274.
74. SZILÁGYI (60. vj.) 39–42., 103.
75. KLANICZAY–SASVÁRI (42. vj.) 65., 81.; 181–182.; 317–320.
76. SZILÁGYI (60. vj.) 220–221.
77. ESZTERGOMI László: Késerekes barangolás a Balatonnál. Problémák, lehetőségek, *Magyar Hírlap*, 1971. július 18.; HORÁNYI Barna: Törvénytelen úton néhány avantgarde. Bérelt kápolnában – Illegális kiállítások, műsorok, *Somogyi Néplap*, 1971. július 8., SZABÓ László: Happening a kriptában, *Népszabadság*, 1973. december 16.
78. GALÁNTAI (47. vj.) 55.
79. TÓTH Gábor Attila: Constitutional Markers of Authoritarianism, *Hague Journal on the Rule of Law*, 2019/11, 37–61.
80. BÖCSKEI Balázs: A Fidesz ellenség- és identitáskonstruáló populizmusa, *Politikatudományi Szemle*, 2021/30(4), 61–79.
81. KIRS Eszter: Framing of Hungarian Youth Resistance Movements by Pro-Government Media under the Illiberal Orbán Governments, *Journal of Illiberalism Studies*, 2024/4(3), 99–114.

FÓRUM

AKADÉMIAI SZABADSÁG

„A modern autokraták egyfajta kulturális háború részeként támadják az egyetemeket és az akadémiai intézményeket, annak érdekében, hogy hatalomra kerülve hosszú távú kulturális hegemoniát építsenek ki.” *(Jan-Werner Müller)*

„A nemzetközi térben elköltött pénzekből talán felépíthető lett volna egy megfelelő intézményekkel bíró, versenyképesebb hazai szellemi holdudvar is. Orbán azonban, úgy tűnik, nem talált elég, számára hiteles kormányhű értelmiségit, akikre ekkora összegeket rá akart volna bízni.” *(Enyedi Zsolt)*

„Egy akadémiai eljárás nemcsak azt mutathatja meg, hogy milyen részrehajlás nélküli bánásmódot biztosítani, hanem hogy az ilyen eljárás mögötti elvek, a tisztességes eljárás, egyenlő bánásmód és alkotmányos garanciák milyen tágabb kontextusba ágyazódnak. [...] Ezt a célt nem szolgálja, sőt gyengíti, ha az alkotmányos elvek szelektív alkalmazását erősítő, az alkotmányosságot aláásó rendszer önlegitimációjához illeszkedő érvelést doktori munkaként legitimálják” *(Körtvélyesi Zsolt)*

Jan-Werner Müller

MIÉRT ÉS HOGYAN TÁMADJÁK AZ AUTOKRATÁK AZ AKADEMIAI SZABADSÁGOT?

[...]

MOTIVÁCIÓK

Hogy a hatalomra törő autokraták miért akarják ellenőrzésük alá vonni a felsőoktatást, bizonyos szempontból egyértelmű: el akarják nyomni a lehetséges ellenvéleményt, és meg akarják gyengíteni azokat az intézményeket, amelyek a szabad gondolatok, a nyílt, félelem nélküli vita, és végső soron az autokrácia elleni szervezkedés központjaiként szolgálhatnak. Ugyanakkor, ahogy Quinta Jurecic rámutatott, ezek a támadások egyúttal részei a társadalmi nyilvánosság átfogó átalakítási kísérletének is.¹

Ezzel együtt, ahogy Serguei Guriev és Daniel Treisman bemutatják, az autoriter kormányok manapság összességében kevésbé elnyomóak, mint a korábbiak. A közvélemény formálása mellett – amelyhez a társadalmi nyilvánosság újjáépítése elengedhetetlen – mind a hazai, mind pedig a külföldi hallgatóságot arról igyekeznek meggyőzni, hogy a demokrácia sértetlen és a társadalom továbbra is szabad. Guriev és Treisman ezt a félelmen alapuló diktatúrákról az úgynevezett „spindiktatúrákra” való átállásnak nevezi.²

[...]

Tisztázhatja ezt a kissé zavaros képet, ha megpróbáljuk az autokratikus törekvéseket három, egymást nem kizáró „motiváció” alapján csoportosítani, amelyek különböző, eltérő irányba mutatnak: hol pusztán a jogalkotást használják fegyverként, hol pedig a nyílt

elnyomáshoz fordulnak az autokraták a tudomány-szalamban.

Mielőtt azonban ezt a csoportosítást elvégezném, hadd fejezzem ki kétségemet azon széles körben elterjedt nézetről, miszerint a populisták eleve értelmiségellenesek. Ebből a szempontból a populizmus végső soron ugyanaz, mint az antielitizmus, a felsőoktatás pedig természeténél fogva az elit kezében van, így elitképzőként is felfogható. Ennek a felfo-

gásnak természetesen van némi alapja, ráadásul a populizmus legújabb képviselői kétségtelenül példákat is nyújtottak erre. Csak emlékezzünk a brexitpárti Michael Gove-ra, aki azt állította az Egyesült Királyságban, hogy az embereknek „elegük van a szakértőkből”. De a populizmus, véleményem szerint, sokkal inkább azt állítja, hogy az adott politikus vagy párt egyedülálló módon való

sítja meg „az igazi emberek” képviselőt, amely állításból nem következik automatikusan az akadémiai szabadsággal szembeni ellenszenv.

Ugyanakkor az is igaz, hogy a jobboldali populisták gyanúsak tüntetik fel azokat az embereket, akik a képzettségükre és tudásukra hivatkozva tartanak igényt tekintélyre. Állításuk szerint ők a hétköznapi embereket kívánják megvédeni azoktól a szakemberektől – ideértve az egyetemi tanárokat, az orvosokat és a jogászokat is – akik tudásukat felhasználva próbálják irányítani az előbbieket. Paradox módon Trump első ciklusában ugyanakkor nem jelentett problémát, hogy kabinetjének tagjai összesen körülbelül 4,3 milliárd dollárral rendelkeztek, mivel rájuk nem az embereket lenéző szakemberekként tekintet-

* Jan-Werner Müller a Princetoni Egyetem professzora, ahol egyebek mellett vezeti az Academic Freedom Initiative, akadémiai szabadsággal foglalkozó programot. A szerző itt közölt írása részlet a későbbiekben az Oxford University Press gondozásában megjelenő *Law and Authoritarianism* című könyv „Why and How Do Autocrats Attack Academic Freedom” című fejezetéből.

tek, hanem mint a Wall Street népére, akik tisztességes munkával gazdagodtak meg.

Tehát, a jobboldali populizmus együtt járhat azal a motivációval, hogy az egyetemeket „a nép elenségének” kiáltás ki, miként azt J. D. Vance is tette. De általában még a legnagyobb hatalommal (és a legtöbb hivatali idővel) bíró jobboldali populisták sem az egyetemi szektor teljes felszámolására töreksenek, hanem, amint azt bemutatom, úgy akarják átalakítani, hogy politikailag ártalmatlanná és lehetőség szerint ideológiailag lojálissá váljon. Bármennyire sajnálatos is, ez nem azért van, mert a populisták kivétel nélkül „*terribles simplificateurs*”³ lennének, akik nem tudnak megbirkózni a világ összetettebb kérdéseivel, ahogyan azt a (liberálisok által is hangsúlyozott) közfelfogás gyakran állítja.

De akkor mi lehet a valódi ok? Mindenekelőtt nagy vonalakban érdemes utalni arra, hogy a jobboldali populista autokraták alapvető motivációja, hogy „kulturális háborút” indítsanak a felsőoktatás ellen.⁴ Céljuk, hogy az akadémiai világ egyes területeit – így különösen a human- és társadalomtudományokat – kártékony, eszmei alapú törekvéseknek állítsák be, vagyis tudománytalannak, az alapvető szakmai szabályokat és normákat sértőnek. Ennek hátterében gyakran közvetlen politikai cél húzódik meg: aláásni a tudás azon formáit, amelyek társadalmi és politikai mozgalmakat inspirálnak. A *gender studies* erre egyértelmű példa. Kevésbé nyilvánvaló az a törekvésük, hogy a centrista szavazókat megnyerjék a szélsőjobboldali populizmus számára. A szélsőjobb nagy része persze még mindig a veszélyes külföldiektől való félelemmel operál, de kifinomultabb képviselői mára rájöttek, hogy a civilizált, polgárosodott középosztályt, melyet a nyilvánvaló rasszizmus távol tart tőlük, bevonzhatják olyan állításokkal, hogy fiaikat és lányukat örült „woke” professzorok indoktrinálják és rontják meg. Ez a kép nagyon gyakran magában foglalja annak súlykolását is, hogy az egyetemen valójában a konzervatívok akadémiai szabadságának megnyirbálása történik, mivel az ott uralkodó normák eredményeként elhallgattatják őket vagy egyszerűen akadályozzák előmenetelüket. Összefoglalva tehát, a szélsőjobboldali populisták morális pánikot generálnak arról, hogy mi történik a kampuszon, egyúttal azonban a természettudományokat, a jogtudományt, az orvostudományt stb., az akadémiai világ legitim részeiként igyekez-

nek feltüntetni, amelyeket hagyni kell működni. Kivéve természetesen azokat a tanszékeket, amelyeket a DEI⁵ és hasonló ideológiák már teljesen megrontottak. Mégis, amint az autokraták megszerzik a hatalmat, jó eséllyel aggódni kezdenek az egyetemek bármely, állítólagosan nem „woke” elemei miatt is. Ugyanis bármely független intézmény az ellenvélemény forrásává válhat: mivel az egyetem definíció szerint a kutatás és vita (viszonylag) biztonságos terepe, amit csak a szakmai szabályok és mércék korlátoznak, az integritását megőrző egyetemen olyan tudás keletkezhet, amely kellemetlen a rezsim számára.

Végezetül van egy harmadik motiváció is, amely ugyan a cikk írásán idején talán csak az Egyesült Államokra igaz. Ez kevésbé politikai jellegű, amennyiben a felsőoktatási intézmények elleni támadások

alapjául azt veti fel, hogy azok nem látják el alapvető feladatukat, vagyis a tudás gyarapítását. A második Trump-adminisztráció alatt tapasztalható kutatás elleni támadás – ideértve az olyan teljesen vitathatatlanul tudományos területeket is, mint a rákkutatás – azonban aligha indokolható a „woke elleni háborúval”. Sokkal inkább úgy fest, hogy a Szilícium-völgy néhány, Trumphoz közel álló meghatározó alakja meg van győződve arról, hogy az egyetemek nem képesek valódi tudományos áttöréseket elérni, mert túl lassúak és bürokratikusak. És talán

egyúttal „túlzottan woke-ok” is, ami az érvelés szerint aláássa a valódi kutatáshoz szükséges, teljesítményen alapuló meritokráciát.⁶ Ez a diagnózis egyúttal összhangban van azzal az általánosabb elképzeléssel is, hogy az Egyesült Államok „dekadenssé” vált.⁷ Mivel innen nézve az egyetemek haszontalanok, felszámolásuk végső soron nem okoz veszteséget. A kockázati tőkebefektetők mintájára magánadományozók és a piac már bizonyított formálói sokkal nagyobb értéket teremthetnek, az egyetemek szabadabbak lesznek (még ha ez nem is lesz a védett hivatás értelmében vett akadémiai szabadság, bár valamiféle védelem megilletetheti őket hasznos társadalmi *funkciójuk* alapján).⁸

Ismét fontos hangsúlyozni azonban, hogy ez a motiváció, ellentétben a jobboldali kultúrharccal és a független intézményekkel szembeni általános bizalmatlansággal, aligha tekinthető globális jelenségnek. Figyelemmel ugyanakkor a releváns szereplők pusztán pénzügyi erejére – és arra, hogy egyikük a világ

egyik legnagyobb közösségi médiaplatformját ellenőrzi – hiba lenne alábecsülni azt, ami végső soron inkább közvetett, de potenciálisan rendkívül hatékony támadás az akadémiai világ és az akadémiai szabadság ellen: akiket a támogatók haszontalannak tartanak, ebben az új modellben egyszerűen elbocsátják.

STRATÉGIÁK

Na, de pontosan hogyan is támadják az akadémiai szabadságot a hatalomra törő autokraták, és egyúttal milyen szerepet játszik a jog az egyes megoldásokban? Három különböző stratégiát különböztethetünk meg: mindenekelőtt az autokratikus legalizmust (*autocratic legalism*), másodsorban a kettős állam (*dual state*) stratégiáját, harmadszor pedig az ellehetetlenítés különböző formáit, amelyeket horizontális és vertikális ellehetetlenítésként ismerhetünk meg. A jog szerepe az első stratégiától a harmadikig haladva egyre inkább csökken.

A félelmen alapuló diktatúráktól a spindiktatúrák felé történő elmozdulás folyamatában az autokratikus legalizmus napjainkban az akadémiai szabadságot aláásni kívánók kedvelt stratégiája lett.⁹ E megközelítés úttörője kétségkívül Orbán Viktor kormánya volt Magyarországon.¹⁰

[...]

A meglévő intézmények átszervezése mellett a kormányon lévő jobboldali autoriter populisták teljesen új szervezeteket is létrehoztak, amelyek célja már nem is annyira a hagyományos egyetemek felváltása, sokkal inkább azok mellett egy, az „illiberális gondolatok bástyáiként” működő párhuzamos intézményi struktúra felépítése.¹¹ A Jog és Igazságosság Párt kormányzása alatt Lengyelországban megalakult a *Collegium Intermarium*, amely mögött az Ordo Juris áll, egy olyan szervezet, amely a kereszténység rendkívül konzervatív értelmezését, valamint „az állam és az egyház szövetségét” támogatja.¹²

Mindeközben Magyarországon a minden bizonynyal legambiciózusabb új intézmény, a reformer szellemiségéről híres magyar királyról elnevezett Mathias Corvinus Collegium (MCC). Az MCC, amely „think tank”-ként és a hagyományos egyetemi tanulmányok kiegészítéseként is működik, olyan vállalatok részvényeit kapta meg, mint az energiaipari óri-

ás Mol, összesen 1,3 milliárd euró értékben, amely összeg meghaladja a magyar felsőoktatási szektor teljes költségvetését.

Mind az MCC, mind a Collegium Intermarium egyértelmű ideológiai programmal rendelkezik. Mindkettő célja, hogy a „nemzeti érdekekkel” összhangban álló kutatások révén legitimálja azokat a pártokat, amelyek létrehozták őket, és arra törekednek, hogy más országok neves tudósait hívják meg előadásokat tartani, ezáltal saját hírnevüket is reprezentálják. Nem utolsósorban pedig ösztöndíjakat kínálnak azoknak a külföldieknek, akik szimpatizálnak a rezsimmel.¹³ Ezeknek az intézményeknek a létrehozása, bár nem értelmezhető az akadémiai szabadság elleni közvetlen támadásként, ugyanakkor hozzájárul egy olyan magasan képzett fiatalokból álló réteg kialakulásához, akik várhatóan lojálisak lesz-

nek a rezsimhez (egyúttal pedig azokat a pénzeszközöket használják fel, amelyeket az ideológiailag semleges oktatási és kutatási intézményekre is el lehetne költeni).

Mindeközben az Egyesült Államokban a jobboldali politikusok tagállami és szövetségi szinten több száz törvényt fogadtak el, amelyek közvetlenül szabályozzák, hogy mit lehet tanítani, a kö-

zépfokú oktatást is beleértve. Ezek közül sok Trump 13950. számú végrehajtási rendelete alapján készült, ami azt is jelentette, hogy a tartalmuk meglehetősen homályos – például nem egyértelmű, hogy mi minősülhet olyan „megosztó tartalomnak”, amelyet egy tanárnak el kell kerülnie a tanítás során –, de ettől függetlenül az öncenzúrára gyakorolt hatásuk megkérdőjelezhetetlen.¹⁴ Akárcsak Magyarországon, a jobboldali szereplők itt is beavatkoztak az egyetemek fenntartásába azzal a céllal, hogy közvetlen hatalomgyakorlást valósítsanak meg. Észak-Karolinában a republikánusok irányításuk alá kívánták venni az egyetemet felügyelő, erős hatáskörökkel rendelkező kormányzótanácsot, míg a leköszönő republikánus kormányzó megfosztotta leendő utódját, egy demokratát, az egyetem kurátorainak kinevezési jogától.¹⁵

Néhány egyetem belső struktúrája is megváltozott. Minimum egy intézmény immáron megköveteli az oktatóitól, hogy kérjenek engedélyt az intézményvezetéstől, mielőtt bizonyos tárgyakat vagy témákat tanítanának.¹⁶ Általánosságban elmondható, hogy az egyetemek belső öngazgatása gyengült, és a szövetségi törvényhozás ellenőrzése az állami egyetemek felett jelentősen megnőtt, individualizált jogalkotás útján, vagy pedig a regnáló politikai irányvonal támogatására törekvő, gondosan kiválasztott kurátorok

révén. Vitathatatlanul a strukturális változások voltak a leghatásosabbak, míg a jogalkotás segítségével megvalósuló „gondolatrendőrség” gyenge eszköznek tekinthető. Nincs ugyanis szükség kontrollra, amennyiben a nem megfelelő embereket egyébként sem alkalmazzák, vagy ha az intézményvezetés nyomása egyébként is érvényesül. Ráadásul a legbotrányosabb törvények közül néhányat, különösen a 7-es számú floridai képviselőházi törvényjavaslatot (*Florida House Bill 7*), amelyet általában *Stop W.O.K.E. Act* néven emlegetnek, és amely a professzorok tantermi előadásain elhangzottak ellenőrzésével kívánta meg korlátozni az akadémiai szabadságot, a bíróságok az első alkotmánymódosítás megsértése miatt hatályon kívül helyezték.¹⁷

A Trump-kormányzat az általa antiszemitizmussal és diszkriminációval vádolt egyetemek finanszírozását is jelentősen csökkentette. Ez az intézkedés bizonyos értelemben az autokratikus legalizmus tankönyvi példája volt: az állampolgári jogokat védő törvényeket használták fegyverként az egyetemek ellen, hogy a zsarolásnak (vagyis, hogy „fizessétek meg az általunk önkényesen megállapított bírságot, különben...”) látszólagos jogszerűséget adjanak. Azonban az „autokratikus legalizmus” sem feltétel nélkül alkalmazható leírás, ugyanis az ún. IV. cím szerinti eljárásokat¹⁸ nem folytatták le maradéktalanul. Nem véletlen tehát, hogy azok az egyetemek, amelyek bírósághoz fordultak, kivétel nélkül megnyerték a pereket. Ugyanakkor a kormányzat által az egyes felsőoktatási intézményeknek felajánlott ún. „megállapodások”, jogi dokumentumnak tűnhettek, kivéve, hogy – amint arra amerikai jogászok rámutattak – ezek valójában az általános jogalkotást váltották fel egyéni, személyre szabott „alkukkal”. Ezáltal pedig azokat az intézményeket, amelyek hajlandóak voltak aláírni a megállapodást, teljes mértékben kiszolgáltatották az Igazságügyi Minisztérium diszkrecionalitásának.¹⁹

A második stratégia sokkal egyértelműbben ássa alá az akadémiai szabadságot. Az alapvető modell itt az, amit Ernst Fraenkel híresen kettős államnak (*dual state*) nevezett.²⁰ Az autokratikus legalizmushoz hasonlóan az akadémiai szféra nagy része továbbra is normálisan működhet, a szakmai szabályokat betartják, látszólagos kiszámíthatóság érvényesül. De az, amit Fraenkel hatalmi (vagy önkény) államnak nevezett (*prerogative state*; szemben a normatív állammal, amely a rendes törvények és szabályok szerint működik; megjegyzés tőlem: M. G.), bármikor előtérbe kerülhet, ezáltal pedig hozzájárulhat a tudósok nyílt elnyomásához. Az egyik legfontosabb példa er-

re Törökország és a 2016-os puccskísérlet, ahol nem volt egyértelmű, hogy ki válhat célponttá, és az sem, hogy miért. Egy másik példa a 2019-es felkelés utáni Hongkong. Itt a nemzetbiztonsági (National Security Law) és az ún. „lázaszállásellenes” törvényt hívták segítségül – ez utóbbit találóan „*a kormány elleni elégedetlenségre buzdítást tartalmazó törvénynek*” neveznek –, melyek széles körű felhatalmazást adtak a kormánynak. Hogy ez alapján végül kit tartóztatnak le vagy helyeznek vád alá, a helyzet kiszámíthatatlansága ellenére sem teljesen véletlenszerű. Mivel pedig az elítélések aránya százszázalékos, nem kérdés, hogy akit vád alá helyeznek, azt el is ítélik.²¹

A KÜLFÖLDÖN TANULÓ DIÁKOKAT SZIGORÚAN FIGYELIK, ÉS AZONNAL CÉLPONTTÁ VÁLHATNAK, HA NEMKÍVÁNATOS VÉLEMÉNYT FOGALMAZNAK MEG

A kontinentális Kínában a helyzet ennél sokkal egyértelműbb: a korlátozásokat a Kínai Kommunista Párt (KKP) határozza meg, az egyetemeken már régóta működik az ún. „tanácsadókra” épülő felügyeleti rendszer, valamint hatékony ösztönző-

ket hoztak létre a „*Hszi Csin-ping-eszme*” és más ideológiai konformitást jelző módszerek népszerűsítésére.²² Hongkongban az egyetemek irányítási struktúrái nem változtak, és a szólásszabadságot nem ellenőrzik ugyanúgy, mint a kontinensen (ahol jól ismertek és kerülendő „nyugati alkotmányosság” veszályos szavai, valamint más tiltott kifejezések, mint például a „civil társadalom”).²³

Végül pedig meg kell jegyezni, hogy nyílt nyomásgyakorlás és megfélemlítés is éri a hallgatókat és a professzorokat. Bizonyos esetekben pedig a jog is szerepet játszik, így például a *Hindu American Foundation* beperelte azokat a tudósokat, akiknek a hindu nacionalizmusról szóló munkáit nem tartotta megfelelőnek.²⁴ Hongkong nemzetbiztonsági törvényét is felhasználták már Kínán és Hongkongon kívüli hallgatók és professzorok üldözésére. De a legtöbb esetben nem hivatkoznak a jogra, és a felbújtók, különösen az előbb említett határokon átnyúló elnyomás során, rejtve maradnak.

A külföldön tanuló diákokat szigorúan figyelik, és azonnal célponttá válhatnak, ha nemkívánatos véleményt fogalmaznak meg. Hszincsiang tartományban elkövetett emberi jogi visszaéléseket kutató professzorokat saját egyetemük vezetése – pekingi nyomásra – arra kényszeríti, hogy hagyják abba munkájukat.²⁵ Az Egyesült Államokban pedig arra ösztönzik a diákokat, hogy professzoraik véleménynyilvánításait jelentsék az egyetemi vezetésnek, vagy pedig olyan online kiadványoknak, amelyek fő profilja, hogy bizonyos tudósokkal (és tudományágakkal) szemben uszítsanak. A cél a megfélemlítésen túl minden esetben az, hogy az egyetemeken érvényesü-

lő szakmai véleménynyilvánítást informális eszközökkel korlátozzák.

A fentiekben ismertetett három stratégia ugyanakkor nem feltétlenül zárja ki egymást. Az autokratikus legalizmus és a nyílt megfélemlítés eszközeivel ugyanis egy rezsim akár egyidejűleg is élhet. De az autokratikus legalizmus, amely a fokozatosság elvére épül, és gyakran csak nehezen ismerhető fel, vitathatatlanul az „optimális” stratégia. Mivel a látogat fenntartására épít – megjegyzendő, hogy Orbán alkotmánya is természetesen garantálja az akadémiai szabadságot –, így kevésbé valószínű, hogy az akadémiai szférában azonnali ellenállási hullámokat gerjesztene. Ehhez képest a tömeges letartóztatások, amelyek a nyílt megfélemlítés kedvelt eszközei, túlságosan nyilvánvalóvá teszik a rendszer autoriter jellegét, és csak azok képesek megúszni a súlyos nemzetközi elmarasztalást, akiknek valamilyen aduász van a kezükben. Mint például Erdoğannak, aki azal fenyegetőzik, hogy nagy számban enged be szíriai menekülteket Európába. Az egyetemi irányítási strukturális átalakítása és a rezsimhez lojális vezetők beiktatása sokkal ígéretesebb stratégia, mint az egyéni vélemények ellenőrzése, ez utóbbi ugyanis potenciálisan botrányokat, nyilvános vitákat generálhat, és az ellenzék számára a kormány elleni mozgósításhoz teremthet muníciót. Az, amit Elizabeth Perry „értelmiségi belenyugvásnak” (*educated acquiescence*) nevezett – vagyis a bibliometriai mérőszámokkal igazolható tudományos kutatás és az öncenzúra kombinációja – az autokráciák számára a legoptimálisabb eredmény; és erre a megoldásra már létezik egy működő „kínai modell”.

ELLENSTRATÉGIÁK

Felmerül a kérdés: miként lehetséges az ellenállás? Egyrészt az egyetemeknek proaktívabbá kell válniuk. Még az olyan országokban is, amelyek stabil demokráciáknak mondhatók, mint például Németország, a szélsőjobb máris célba vette a felsőoktatást, hivatalos adatkérésekkel a gender és posztkoloniális tanulmányokról.²⁶ Az akadémiai világnak nem elegendő pusztán csak reagálnia a kialakult helyzetre, ezzel ugyanis folyamatosan lépéshátrányba kerül. Az intézmény vezetőinek előre kellene menekülniük, változó forgatókönyveket kellene kidolgozniuk a későbbi támadások kivédésére, a kultúrharc vagy az autokratikus legalizmus első jeleire történő utólagos válaszadások helyett.

Az egyetemek rektorainak készen kell állniuk egy tervvel, hogy összehangolják tevékenységüket egymással. A MAGA, egyetemek elleni támadásának egyik leghangosabb tanulsága az volt, hogy az egyetemek képtelenek voltak egységes frontot alakítani az akadémiai szabadság védelmében. Az ellenállás csak akkor lehet hatékony, ha összehangolt, de a legtöbbször nem voltak megfelelően felkészülve a feladatra, melynek eredményeként az egyéni alkukkal a trumpisták képesek voltak az akadémiai szféra megosztására és annak leuralására.

A feladatok külső összehangoláson túl a belső kohézió megtartása is kulcsfontosságú. Ez értelemszerűen nem azt jelenti, hogy a szervezeti egységeknek mindenben egyet kell érteniük – ami meglehetősen utópisztikus elképzelés lenne –, sokkal inkább azt, hogy az egyetemeknek el kell kerülniük a belső megosztottságot a kormányzati támadások hatékony kivédése érdekében. Az Egyesült Államokban egyértelműen az volt a cél, hogy a természettudósokat a bölcsészettudományok és bizonyos társadalomtudományok ellen fordítsák, arra ösztönözve az előbbieket, hogy nyomást gyakoroljanak az utóbbiakra, azokat kompromisszumra kényszerítsék, amelyért pedig a kritikus laboratóriumi munkák finanszírozásának ígéretét kapták. De máshol is az látható, hogy az akadémiai szabadság elleni támadások belső vitákat eredményeztek az adekvát válaszokról abban a kérdésben, hogy vajon az egyetemeknek tisztán a tudománynak szentelt, tehát apolitikus intézményként kell-e fellépniük, vagy sokkal inkább a liberalizmus (vagyis a pluralizmus, a szabad gondolkodás stb.) legszélesebb értelemben vett védelmezőinek szerepét kell-e vállalniuk.²⁷ Ezek a konfliktusok nem gyengítik automatikusan az intézményeket, sőt, a nézeteltérések sikeres kezelése pozitívan is hathat a belső kohézióra. Mindazonáltal időt és egyéb erőforrásokat emésztene fel, és ha elmarad a helyzet sikeres rendezése, a sérelmek hosszabb távon is megmaradnak. A jog aligha tud változtatni ezen a helyzeten.

Nyilvánvaló, hogy a rektoroknak is szólniuk kell a nyilvánossághoz, és meg kell indokolniuk, hogy az egyetemek miért is hasznosak a társadalom egésze számára. Újra kell értelmezniük azt, amit Grimm az egyetemek sajátos társadalmi funkciójaként fogalmazott meg, anélkül, hogy engednének a Szilícium-völgyből érkező, rövid távú profitra korlátozott érveknek. Ez nyilvánvalóan nehezebb olyan országokban, ahol a független médiát már elfoglalták a hatalomra törő autokraták, ez pedig azt a csapdahelyzetet eredményezheti, hogy a fontos, azonban elvontabb tudom-

mányos témák kiszolgáltatottá válnak a közvélemény szeszélyeinek. Az egyetemek nem pusztán a tudás előállításával és terjesztésével foglalkoznak, hanem a látszólag haszontalan, olyan tudás megőrzésével is, amely a közreműködésük nélkül örökre elveszhet.

Felmerül, hogy vajon a jog tehetne-e mást az autokratikus legalizmus kiszolgálása helyett, azzal szemben. Ahol az akadémiai szabadság nincs kifejezetten nevesítve az alkotmányban – mint például Franciaországban –, ott a védelmi mechanizmusokat törvénybe kell foglalni, és így kell megerősíteni. Ahol pedig a szupranacionális intézmények befolyása érvényesülhet – példaként említhető az EU-ban a jelenleg még egyeztetés alatt lévő európai kutatási térségről szóló törvény (European Research Area Act) –, ott az akadémiai szabadság elvének alapvető szempontként kell szerepelnie a finanszírozással kapcsolatos döntésekben.²⁸ A SLAPP-ek²⁹ elleni küzdelem is sokkal egyértelműbben kapcsolódhatna az akadémiai szabadság védelméhez, elvégre a nemkívánatos nézeteiket valló akadémikusokat gyakran perlik be a hatalomra törő autokraták, és a határokon átnyúló üldözésektől sem riadnak vissza velük szemben.

Végezetül egy, a joghoz kevésbé kapcsolódó javaslat: az egyetemek nemzetközi rangsorában figyelembe kellene venni az akadémiai szabadság mértékét. Nyilvánvaló, hogy sok felsőoktatási intézmény foglalkozik ezekkel az indexekkel (sok esetben már-már megszállottan), és egy ilyen szempont figyelembevétele ösztönzőként hatna az oktatás és a kutatás integritásának megerősítésére. Még akkor is, ha alapvető változást ez nem jelentene az autokrata rezsimnek egészére nézve, de legalább hozzájárulhatna a nyílt nyomásgyakorlásból a kettős állam stratégiáira való áttérésre, vagy utóbbiból az autokratikus legalizmusra, amely változások némileg segíthetnének az érintett akadémiai szférában dolgozók mindennapjain.

KÖVETKEZTETÉS

A modern autokraták egyfajta kulturális háború részeként támadják az egyetemeket és az akadémiai szférát, annak érdekében, hogy hatalomra kerülve tartós kulturális hegemoniát építsenek ki. Egy jobboldali aktivista szavaival élve: megpróbálják „ostrom alá venni intézményeinket”,³⁰ csökkenteni azok autonómiáját, mivel annak birtokában nagyobb eséllyel hangolható össze egy potenciális ellenállás. Az

előnyben részesített stratégia a hatalomra jutást követően az autokratikus legalizmus, amely mind a hazai, mind a nemzetközi közönség számára fenntartja a jogszerűség látszatát, és amely fokozatossága miatt kevésbé valószínű, hogy az ellenzék összehangolt

és elsőprő erejű mozgósításához vezetne. Az autokratikus legalizmus módszerei határokon átnyúlva is könnyen lemásolhatók, a lendő autokraták tanulhatnak egymástól, ráadásul nem szégyellik nyilvánosan felvállalni ezeket a tanulási folyamatokat: a konzervatív propagandista Rod Dreher ezért is írt egyszer egy „Budapest–Talla-

hassee tengelyről”.³¹

Ha az autokratikus legalizmus megfelelő átültetése nehézségekbe ütközik – például azért, mert egy hatalomra törő autokratának nincs meg a szükséges parlamenti többsége –, akkor az akadémiai szabadság aláásására látványosabb és néha vitathatatlanul illegális eszközöket alkalmaznak. Ugyanez igaz akkor is, ha az elnyomással járó presztízsveszteség kockázata viszonylag alacsony, gondoljunk csak Erdoğanra, vagy a 2019 utáni hongkongi megtorlásra, esetleg az oroszországi egyetemekkel szemben indított egészpályás letámadásra 2022 után. Ezekben az esetekben az érintettek már meg sem próbálták leplezni szándékukat.

Mindazonáltal a látszat is sokat számít. Ez pedig felveti a dilemmát, hogy vajon az akadémiai szabadság híveinek érdemes-e tudatosan túlhangsúlyozniuk az akadémiai szabadság és a demokrácia közötti kapcsolatot. A kapcsolatot, amely bár létező, de nem mindig annyira egyértelmű, mint ahogy azt állítják. Induljunk ki abból, hogy a szólásszabadság a demokrácia alapvető és elengedhetetlen kommunikációs joga. Ebből következik, hogy egalitárius is, míg az akadémiai szabadság nem az, ugyanis a tudás, a tudomány védelme az egyik legfőbb jellemzője. Így viszont nem építhet az egyenlőségre: ahhoz, hogy szabadságként funkcionálhasson, mindenekelőtt előfeltétel az alapvető szakmai követelményeknek való megfelelés. Ezzel szemben a demokráciában minden ember jogosult és képes véleményt nyilvánítani az őt érintő kérdésekről és természetesen a demokráciáról mint politikai rendszerről is. Ez nem jelenti azt, hogy nincs kapcsolat a kettő között, de mindazok, akik az akadémiai szabadság védelmét tűzik ki célul, körültekintően kell eljárniuk, nehogy túlbecsüljék annak erejét.

Fordította: Mészáros Gábor

1. Quinta JURECIC: The Third Red Scare, *The Atlantic*, 2025. november 10.
2. Serguei GURIEV és Daniel TREISMAN: *Spin Dictators: The Changing Face of Tyranny in the 21st Century*, Princeton: Princeton University Press, 2022.
3. A fogalmat, melyet francia nyelvből „szörnyű egyszerűsítők”-nek lehet fordítani, Jacob Burckhardt történeész alkotta meg, azokra a demagógokra vagy mozgalmakra utalva, akik a világ összetett problémáira hamis, túlságosan leegyszerűsített válaszokat adnak a hatalom megszerzése érdekében. (Jegyzet tőlem: *Mészáros Gábor*)
4. A MAGA háborújának háttérben álló feltételezésekről lásd Laura K. FIELD: *Furious Minds: The Making of the MAGA New Right*, Princeton University Press, 2025. <https://doi.org/10.1515/9780691255309>.
5. A DEI angol mozaikszó, amely a *Diversity, Equity, Inclusion* szavakból (vagyis sokszínűség, méltányosság, befogadás) tevődik össze, és arra utal, hogy elsődlegesen a vállalati szférából kiindulva, de például az egyetemi állás pályázatoknál is támogatják a hátrányosabb helyzetből indulókat. Amíg Nyugat-Európában számos megoldása van még mindig ennek segítésére, addig az Egyesült Államokban 2025-től célul tűzték ki szövetségi szintű DEI-programok felszámolását és az érdemeken alapuló lehetőségek visszaállítását. Ennek támogatására Donald Trump elnöki rendeleteket is kibocsátott 2025 elején. (Jegyzet tőlem: *M. G.*)
6. Ahogy Peter Thiel egyszer fogalmazott: „Az egyetemek az amerikai társadalom legrakibb erői.”
7. Ross DOUTHAT: *The Decadent Society*, Simon & Schuster, 2020.
8. Dieter GRIMM: *Wissenschaftsfreiheit vor neuen Grenzen?*, Göttingen, Wallstein, 2006.
9. Kim Lane SCHEPPELE: Autocratic Legalism, *The University of Chicago Law Review*, 2018/2, 545–583.
10. Marc WEINSTEIN – Joy BLANCHARD: Autocratic Legalism and the Threat to Academic Freedom: Are We Learning the Right Lessons from Europe?, *AAUP Journal of Academic Freedom*, 2023, https://www.aaup.org/sites/default/files/Weinstein_Blanchard_JAF14.pdf.
11. Etienne HANELT: Castles of Illiberal Thought – The Rise and Role of Government-Organised Non-Governmental Organisations in Academic Contexts, *Verfassungsblog*, 2025. október 15, <https://verfassungsblog.de/castles-of-illiberal-thought/>, <https://doi.org/10.59704/1569027e117e47b5>; lásd még Ramona COMAN – Emilien PAULIS – Leonardo PULEO – Noemi TRINO: Building and Legitimizing an Illiberal Transnational Field: Illiberal Think Tanks’ Struggle for Cultural Hegemony in Poland and Hungary, *European Political Science*, 2025/3, 513–531., <https://doi.org/10.1057/s41304-025-00544-6>.
12. „A varsói egyetem célja a jövő konzervatív jogászáinak képzése”, elérhető: <https://apnews.com/article/europe-warsaw-government-and-politics-education-religion-6ea6e60c8953037f9408afaa48cd4cfe>.
13. Az MCC brüsszeli fiókot is nyitott, és megvásárolt egy meglévő magánegyetemet Bécsben.
14. Trump elnöki rendelete „a sértő és Amerika-ellenes faji és nemi sztereotípiák és bűnbakkeresés elleni küzdelmet” célozta. Lásd: <https://www.federalregister.gov/documents/2020/09/28/2020-21534/combatting-race-and-sex-stereotyping>.
15. Athena D. MUTUA – Jonathan FEINGOLD – Angela HARRIS – Emily HOUH – Matthew Patrick SHAW – Frank VALDES: The War on Higher Education, *UCLA Law Review Discourse*, 2024/2, 2–35., 15–16. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4939389>.
16. A Texas A & M egyetem vezetősége 2025 novemberében úgy döntött, hogy betiltja „a faji vagy nemi ideológia, illetve a szexuális orientációval vagy nemi identitással kapcsolatos témák propagálását”. A tilalmat azzal indokolták, hogy az akadémiai szabadságot egyensúlyba kell hozni az „akadémiai felelősséggel” – figyelmen kívül hagyva, hogy az akadémiai szabadság minden elfogadható koncepciója már tartalmazza a felelősség fogalmát.
17. *Pernell v. Fla. Bd. Of Governors of State Univ. Sys.*, United States District Court of the Northern District of Florida, 2022. november 17, Case No.: 4:22cv304-MW/MAF. A vélemény nem kertelt: „A törvény hivatalosan megtiltja a professzoroknak, hogy az egyetemi előadótermekben nemkívánatos nézőpontokat fejtsenek ki, miközben a velük ellentétes nézőpontok szabad kifejezését korlátozás nélkül engedélyezi. Az alperesek azzal érveltek, hogy e törvény értelmében a professzorok „akadémiai szabadságát” védik, amennyiben csak az állam által jóváhagyott nézőpontokat fejezik ki. Ez egyértelműen disztópikus.”
18. A szerző itt a Civil Rights Act of 1964 ún. „Title IV” alapján indított vizsgálatokra utal. Ez alapján az amerikai Igazságügyi Minisztérium (DOJ) vizsgálja az állami egyetemeket, ha felmerül a gyanú, hogy az intézmény nem védi meg hallgatóit a diszkriminációtól vagy a zaklatás különböző formáitól. 2025-ben ezek a vizsgálatok gyakran a campusokon zajló tüntetésekkel vagy az antiszemizmussal szembeni fellépéssel voltak kapcsolatba hozhatók.
Az eljárás eredményeként, amennyiben az intézményt elmarasztalják, és az előírt reformokat nem hajtja végre, megfoszthatják a szövetségi támogatásuktól. (Jegyzet tőlem: *M. G.*)
19. Joseph FISHKIN: The Art of Replacing the Law with the Deal, *Balkinization*, 2025. október 4., <https://balkin.org>.

blogspot.com/2025/10/the-art-of-replacing-law-with-deal.html.

20. Ernst FRAENKEL: *The Dual State – A Contribution to the Theory of Dictatorship*, Oxford University Press, 1941.
21. Cora CHAN: Scholarship in Times of Constitutional Transformation: A View from Hong Kong, *Human Rights Law Review*, 2024/1, 1–15., 3–4. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngad037>, Hongkongban egyébként kötelező nemzetbiztonsági oktatást is bevezettek.
22. CHAN (21. vj.) 9., valamint Elizabeth J. PERRY: Educated Acquiescence: How Academia Sustains Authoritarianism in China, *Theory and Society*, 2020/5, 1–22., <https://doi.org/10.1007/s11186-019-09373-1>.
23. Hualing FU: Managed Freedom in Precarious Times: Maintaining Academic Freedom in Transnational Hong Kong, *Global Constitutionalism*, 2025/1, 182–205., <https://doi.org/10.1017/S2045381724000157>.
24. Sarah McLAUGHLIN: *Authoritarians in the Academy: How the Internationalization of Higher Education and Borderless Censorship Threaten Free Speech*, Johns Hopkins University Press, 2025, 72–74.
25. Amy HAWKINS: UK university halted human rights research after pressure from China, *The Guardian*, 2025. november 3., <https://www.theguardian.com/education/2025/nov/03/uk-university-halted-human-rights-research-after-pressure-from-china>. Lásd még Sheena Chestnut GREITENS – Rory TRUOX: Repressive Experiences among China Scholars: New Evidence from Survey Data, *The China Quarterly*, 2020. június, 349–375. <https://doi.org/10.1017/S0305741019000365>.
26. Gareth JOSWIG: Angriff auf die Freiheit der Wissenschaft, *taz*, 2025. október 14., <https://taz.de/AfD-betzigegen-Hochschulen!/6116589/>.
27. Törésvonalak lehetnek a karon belül és a kar, valamint az adminisztratív vezetés között is, különösen olyan helyzetekben, amikor a kar határozottan ellenzi az autokraták utóbbiak részére tett engedményeket, azonban azok mégis elfogadják azokat (a Northwestern karának közgyűlése 595–4 arányban szavazott a Trump-kormányzattal kötött megállapodás ellen; az egyetem vezetése mégis továbbvitte az ügyet). Lásd Heidi KITROSSER: NU AAUP Dispatches: It's time to take the Trump Administration to court, *The Daily Northwestern*, 2025. október 29., <https://dailynorthwestern.com/2025/10/29/opinion/nu-aaup-dispatches-its-time-to-take-the-trump-administration-to-court/>.
28. Az EU Alapjogi Chartájának 13. cikke kimondja: „A művészetek és a tudományos kutatás szabadok. Az akadémiai szabadságot tiszteletben kell tartani.” Ezt a cikket eddig csak egy esetben hivatkozták – a Lex CEU-val kapcsolatos ügyben –, de ott is csak csekély szerepet játszott. Lásd Olga CERAN: Hitting the Mark: Academic Freedom and the Enforcement of EU Values, *Verfassungsblog*, 2025. október 14., <https://verfassungsblog.de/academic-freedom-charter-values/>, <https://doi.org/10.59704/81e3517f77fbd93a>; valamint Olga CERAN: The Democratic Justification of Academic Freedom in EU Law: Article 13 of the EU Charter, the Rule of Law Toolbox, and the Scope for EU Action, *European Constitutional Law Review*, 2025/2, 300–332., <https://doi.org/10.1017/S1574019625000136>.
29. Angol mozaikszó, amely a *Strategic Lawsuit Against Public Participation*-ből ered, és olyan perekre utal, amelyek megindításának nem az az elsődleges célja, hogy megnyerjék őket, hanem az, hogy megfélemlítsék, ellehetetlenítsék, tönkretegyék a kritikus hangoikat. Legtöbb esetben újságírók, civil szervezetek aktivistái vagy egyetemi oktatók a címzettjei. (Jegyzet tőlem: M. G.)
30. Christopher Rufot idézi: MUTUA–FEINGOLD–HARRIS–HOUEH–SHAW–VALDES (15. vj.) 4.
31. Rod DREHER: DeSantis, Magyar of The Sunshine State? – Viktor Orbán and the emerging Budapest-Tallahassee axis, *The American Conservative*, 2022. április 30., <https://www.theamericanconservative.com/ron-desantis-viktor-orban/>.

Enyedi Zsolt

AZ ILLIBERÁLIS STRATÉGIA ÉS A FELSŐOKTATÁS

AZ AMERIKAI KONTEXTUS

A felsőoktatás és kutatópolitika területén alkalmazott illiberális eszköztár és módszereket érdemes nemzetközi összehasonlításban tárgyalni. Számos európai országban éri manapság brutális kihívás a felsőoktatás autonómiáját. Szerbiában az egyetemi dolgozók kutatási lehetőségektől való elzárása van napirenden. Törökországban a politizáló egyetemi oktatók nemcsak állásukat, hanem szabadságukat is elveszíthetik. Szlovákiában elsősorban a kulturális élet területén zajlik tisztogatás. Hollandiában a külföldi diákok és az angol nyelvű képzések drasztikus visszaszorítását igyekezett elérni a Szabadságpárt által dominált kormány.

A legkézenfekvőbb referenciapontot az Egyesült Államok szolgáltatja. Amerikában az egyetemek jobboldali kritikájának sok évtizedes múltja van. A McCarthy időszakban a kultúra mellett az akadémiai szférát is vegzálták. De mivel az egyetemen belüli politikai klíma akkoriban még nem tért el radikálisan az országos politikai klímától, és miután a választási kampányok jelentős részben gazdasági és külpolitikai, nem pedig kulturális kérdések körül forogtak, a felsőoktatással kapcsolatos konfliktusok nem váltak a politika központi elemeivé. Az elmúlt évtizedekben azonban az egyetemek világa egyértelműbben baloldali identitásúvá vált, kiváltva az egyre hevesebb jobboldali kritikát. Ez a változás összefüggött a nagypolitika átalakulásával, amelynek keretében a gazdasági konfliktusok helyébe kulturális ellentétek léptek.

Az elmúlt hónapok eseményei különös erővel mutatták meg, hogy mára milyen mélyé vált a jobboldal és az egyetemi szféra ellentéte. Az Egyesült Államok – amúgy Ivy League egyetemen végzett – elnöke és alelnöke 2025 elején frontális támadást indított a kutatók és az egyetemek ellen. Büntető pénzmegvonás, a belső működésbe való közvetlen beavatkozás, diákok és tanárok kitoloncolása, kirúgásuk követelése, médiahadjárat, a kutatások cenzúrázása, valamint az akkreditációs rendszer átpolitizálása egyaránt napirenden van. Az akadémiai szférát

ellenségnek bélyegezték, és csak kirívóan megalázó gesztusok esetén ígértek megbocsátást.¹

A fenti példákkal szemben Magyarországon kevésbé nyílt a harc, és számos támadási forma hiányzik vagy kevésbé alkalmazott. Nem indult, eddig legalábbis, olyan központi kampány, amely az egyetemi szektor egészét ítélné el, az oktatókat és kutatókat általában a jövő generációk megrontóiként bélyegezné meg. Ugyancsak ritkák a konkrét egyetemi tanárok vagy kutatók ellen folyó nagyobb szabású hadjáratok. 2010-ben indult ugyan filozófusok ellen jogi következményekkel fenyegető lejáratozó kampány, és később is akadtak példák egyes ellenzékiek minősített kutatók elleni sajtótámadásokra, de az érintettek ezeknek a kampányoknak inkább eszközei, mint céljai voltak.² A kutatásfinanszírozás ideológiai pályája lejt,

de lejthetne akár jobban is, a kézivezérléses beavatkozások célja inkább a hívek és kliensek segítése, mint a demokratikus gondolkodás szankcionálása.³

Az akkreditációs hatóság függetlensége nem rendezett, de nemigen láttunk példát politikai

bunkósbotként való használatára.⁴ A kutatóknak nem kell ideológiai tételeket visszhangozniuk, és általában nincsenek tiltott témák és szavak sem. A nagy kivétel az utóbbi elv alól a „gender”, ennek a szónak és egyetemi fokozatnak a betiltása világbotrány, de nem torkollott az órákon folyó munka vagy a kutatás cenzúrázásába. A nemzetközi diákok és az angol nyelv ellen sincs hadjárat, sőt, komoly erőfeszítések történnek az egyetemeken ilyen szempontból történő nyitottabbá tételére.

AZ ORBÁNI POLITIKA HANGSÚLYAI

Mi van ezek helyett? Először is, zajlik az intézmények finansziális meggyengítése, zsarolhatóvá tétele. A kancellári rendszer bevezetése 2014-ben, majd az úgynevezett modellváltás is ebbe a sorba illeszthető. Az állandósult pénzügyi bizonytalanság miatt a maradék állami egyetemeken nem tudnak hosszú távon tervezni. A folyamat eredményeképpen az akadémiai

ai szabadság garanciái meggyengültek, és az egyetemek nagyrészt megszűntek a civil társadalom részeként működni. Többségük igyekszik kiszorítani a politikailag értelmezhető gesztusokat a belső nyilvánosságából, kisebbségük a kormánypropagandát segíti.

A második eszköz az intézmények közötti hierarchia manipulálása. A kritikus intézmények elesnek a forrásoktól, a kooptálható intézmények felújítási lehetőségeket és értékesebb képzési programokat kapnak. (Az új hierarchiát erősíti a Nemzeti Közszerződési Egyetem növekvő súlya a közoktatás és az államigazgatás területén.) A speciális elbánásban részesülő intézmények időnként kormányzati kampányokban is szerepet kapnak, azonban, szerintem legalábbis, a támogatást nem ezért kapják, vezetőik kormányhű közéleti gesztusai jó eséllyel elhagyhatóak lennének. A rendszer működése szempontjából valószínűleg fontosabb, hogy számos intézmény a közvagyon magánvagyonná alakításának színterévé vált. Ennek formái az állami ingatlanok közérdekű vagyonkezelő alapítványoknak való ajándékozása, az állami vállalatok részvénypakettjeinek átruházása és a NER-vállalkozókkal kötött megbízások sora. (Ahogy a Neumann János Egyetem sorsa mutatja, az ilyen szerep kiváltságot és kiszolgáltatottságot egyformán jelent.)

A harmadik, viszonylag ritkán bevetett eszköz a szellemi műhelyek átprogramozása. E tekintetben elsősorban a kulturális jellegű konzervatív intézmények voltak érintettek. A Kommentár vagy a Századvég folyóiratok például a tisztogatás első áldozatai. A rendszer működésének sajátosságát mutatja, hogy először az autonóm gondolkodású jobboldali értelmiségiek számára szűkítette be a teret.

A negyedik eszköz az egyetemi oktatók személyes kiszolgáltatottságának erősítése⁵, ami persze összefügg a magánérdek és a céges érdek megjelenésével a modellváltó egyetemeken, valamint a nem-modellváltó egyetemeken elszegényedésével. Az ellenzéki gondolkodású oktatók és kutatók intézményen belüli szakmai karrierjének blokkolása kevésbé jellemző, de ehhez persze hozzátartozik, hogy az állami támogatást igénylő intézmények olyan kollégát, aki vörös posztó lehet a hatalom számára, eleve nemigen jelölnek legfelsőbb vezetői funkcióra.

Az ötödik eszközt a rendszer szolgálatára jelentkezőknek nyújtott kiemelkedő juttatások jelentik. A diákok esetében ez elsősorban az MCC csatornáin keresztül valósul meg. Ennek hatása ma még kevésbé látható, de miután az Erasmus-ösztöndíjakkól so-

kan kiszorultak, ambiciózus vagy szegény fiatalok megfelelő irányba terelésére a rendszer alkalmas lehet. A kutatók esetében ez az eszköz olyan intézetek fenntartásában nyilvánul meg, melyeknek nem kell a

nemzetközi tudományos szabályoknak megfelelően dolgozniuk, miközben anyagi elismertségük kiemelkedő.

A hatodik eszköz az egyes intézmények célzott és nyilvános megtámadása. A CEU mellett ilyen volt az SZFE esete is. Az az intézmény képez ideális célpontot, amely a kultúrharcológikájába jól beilleszthető és sajátos tulajdonságai miatt, a vele szembeni szolidaritás érzése jó eséllyel korlátozott. Ez ugyanaz a logika, aminek alapján a melegek vagy a bevándorlók is optimális kampánycélpontokat képeztek.

A hetedik, itt utolsónak említett eszköz, a jogbizonytalanság. Ennek illusztrálására visszatérnék a CEU-hoz, ami persze szélsőséges példa. 2017-ben olyan törvény született, amiből mindenki, beleértve a kormány ez ügyben megszólaló képviselőit, azt a következtetést vonta le, hogy a CEU léte jogellenessé vált. Ám a törvényt az engedélyt kiadó hatóságnak kell értelmeznie, ezért aztán a CEU még 2017-ben a hatósághoz fordult azzal az egyszerű kérdéssel, hogy teljesíti-e a törvényi feltételeket. Ennek lassan egy évtizede, a kérdést újra és újra feltettük, választ a mai napig nem kaptunk.

Milyen állam viselkedik így? Az egyik válasz az, hogy a gyenge állam. Sőt, az az intézmény, amelyik nem képes megmondani a hatalma alá tartozóknak, hogy a jogszabályokat hogyan kell értelmezni, talán nem is érdemli meg az állam elnevezést.

A másik válasz az, hogy a karkai módon elnyomó állam. Vagyis az olyan állam, amely a fenyegetettség és bizonytalanság légköre által gyakorolja hatalmát.

Összefoglalva, ami Amerikában egy brutális támadás formájában zajlik, az nálunk inkább a fokozatos kiéheztetés, felmorzsolás és a kifárasztás logikáját követte 2026 április 12-éig. Az azonosság abban áll, hogy a kritikának teret adó szellemi műhelyek meggyengítése minden illiberális vezetőnek az érdeke, a kultúrharcol pedig az elitcsere fontos terepe.

AZ ILLIBERÁLIS STRATÉGIA POLITIKAI DINAMIKÁJA

Érdemes definiálni az illiberális stratégiát. A kifejezésen mindazokat a törekvéseket értem, melyeknek a célja a hatalom koncentrációja, a törzsi tabuk és el-

lenségképek köré szerveződő zárt társadalmi normák kialakítása és a semleges államot tagadó, valamely csoport világnézeti, kulturális vagy materiális érdekeit a többire ráerőltető pártos állam kiépítése.⁶ Könnyen belátható, hogy mindhárom jelenség feszültségben áll a kutatás és az oktatás szabadságával, az akadémiai szféra univerzalista és racionális normáival és az egyetemi autonómiával.

Ugyanakkor az illiberális állam kiépülése nem feltétlenül jár együtt az egyetemekkel vagy a kutatókkal szembeni látványos támadásokkal. Az ilyenfajta konfliktusok elmaradhatnak, vagy azért, mert az értelmiségi szektor hagyományosan gyenge, és eleve engedelmességre szocializált, vagy azért, mert a pragmatikus vezetőknek fontosabb dolguk is akad, mint a felsőoktatás és a tudomány belső viszonyainak alakítgatása. Annak, hogy az utóbbi években Magyarországon a tudomány és a felsőoktatás a politikai csaták terepévé vált, több oka van. A következőkben a nagypolitikai okokról, majd a politikai vezetők habitusáról szólnék néhány szót.

A nagypolitika vonatkozásában érdemes három nagyobb szakaszt megkülönböztetni. Az Orbán Viktor vezette első kormányban az antiliberalis jobboldali elfogultság markánsan megjelent ugyanolyan értelmiségpolitikai dimenziókban, mint a kitüntetések adományozása vagy a kulturális intézetek irányvonalának a kijelölése, de a felsőoktatás és a tudományos kutatás kevésbé voltak érintettek – eltekintve néhány világnézetileg a kormányhoz közel álló intézmény kiemelt támogatásától.

2010 után azonban egy populistább Fidesz tért vissza a hatalomba, hozva az ezzel a felfogással tipikusan együtt járó felsőoktatás- és tudományellenességet. Ennek a második korszaknak fő jellemvonása a források kivonása volt az adott területekről.⁷

A 2010-es évtized első fele az európai jobbközép legszéléhez való igazodás jegyében telt, a referenciát a bajor Keresztényszociális Unió jelentette. Orbán Viktor ekkoriban még része volt az európai hatalmi elitnek, de már az elit populista ellenzékéhez is hozzátartozott. A kettős stratégia sikeres volt: innen begyűjtötte a pénzt, onnan a szavazatot.

Az évtized derekára azonban mindinkább láthatóvá vált ennek a stratégiának a sérülékenysége. Az európai középjobb, nagyrészt a média nyomására, egyre többet bírálta a demokrácia leépítését. Az élesedő kritikára a kormány halogatással és jogi kibúvók keresésével válaszolt. Ez sok mindenre alkalmas volt, de arra nem, hogy orientálja a közvéleményt.

Stabilabb megoldásnak bizonyult a harmadik, jelenlegi korszakra jellemző hozzáállás, aminek a lényege a nyugati kritikákra adott ideológiai alapú válasz. Ez a megközelítés a konfliktusokat a különböző

demokráciamodellek küzdelmeként keretezi. Az új, vállaltan illiberális stratégia nyíltan beavatkozó politikát hozott a felsőoktatás- és tudománypolitikában is.

Az új megközelítés először szemléletesen a 2014-es tusnádfürdői beszédben jelent meg, majd nagyobb lendületet 2015-ben kapott. Az az évi januári terrorista támadás, illetve az európai fősodornak erre adott visszafogott válasza megmutatta Orbán számára, hogy a legtöbb európai demokráciában szakadék van az elit és a szavazók jelentős csoportjai között. A következő hónapok menekülthulláma és annak európai kezelése élesen világítottak rá a lefedetlen piaci résre. A radikális jobboldali pártok ugyan már évtizedek óta képviseltek idegenellenes nézeteket, de rossz híruk megakadályozta őket abban, hogy a növekvő elégedetlenséget teljes mértékben ki tudják használni. A kormányzati tapasztalattal bíró, tekintélyesebb pártok pedig haboztak kielégíteni a radikalizálódó igényeket. Orbán nem csupán azt érezte meg jól előre, hogy idővel nőni fog a radikális pártok elfogadottsága, és lesznek keményebben fellépő mérsékelt pártok is, de azt is, hogy a változások élére állva komoly politikai tőkére tehet szert.

A következő években a Fidesz még lojális maradt pártcsaládjához, de folytatódott a demokrácia leépítése, és a nyugati kritikák is tovább erősödtek. A pávatánc egy folyamatosan vékonyodó jégen zajlott, és úgy alakult, hogy a jég végül egy felsőoktatási kérdés, a CEU ügye kapcsán szakadt be. A Lex CEU különösen kellemetlenül érintette a Néppártot. Vezetője, a CSU-ból jövő Manfred Weber, aki korábban számos esetben védte Orbánt a kritikákkal szemben, vörös vonalként határozta meg az egyetem kérdését.

Ez akkor még nem jelentett automatikusan szakítást a Fidesszel. Miután az egyetem ügye nem tűnt olyan kérdésnek, amely centrális jelentőségű lenne Orbán hatalma szempontjából, Weber bízhatott a gyors megoldásban. Amikor 2017-ben Budapestre érkezett tárgyalni, még Orbán szövetségese volt. Azonban, az új stratégiának megfelelően, Orbán Webert is és az őt követő többi bajor politikust is elutasította, és inkább a Néppárton kívüli szövetségesek keresésébe kezdett. Az egyetem ügye végül valóban vörös vonalnak bizonyult, sokak meglepetésére mindkét oldalon.

NEMZETKÖZI AMBÍCIÓK

A későbbi oktatással és tudománnyal kapcsolatos konfliktusok magyarázata tehát jelentős részben a radikalizálódással magyarázható. De kellett hozzá az Orbánban meglévő érdeklődés a szellemi élet politikai szerepével kapcsolatban. Ezt az érdeklődést leginkább a nemzetközi térben tapasztalhatjuk. Orbán több értelmiségit és véleményformálót vonzott budai udvartartásába, mint Mátyás király. A teljesség igénye nélkül néhány név azok közül, akik rövidebb-hosszabb időt töltenek vagy töltöttek nálunk: Rod Dreher, Gladden Pappin, John O. Sullivan, Jeffrey Kaplan, Kevin Roberts, Tucker Carlson, Peter Boghossian, Patrick Deneen. Az Amerikában jelenleg zajló egyetemeken elleni kampány egyik kulcsembere az a Christopher Rufo, aki tavaly még a Danube Institute vendégkutatója volt. Ezeknek az értelmiségieknek szerepe van az Orbán-rendszer propagandájában és diplomáciájában is. Hidat képeznek a világpolitika központjaiba is, lásd a Heritage Foundationhoz kötődő szoros kapcsolatokat.

És bár van racionális értelme a külföldi értelmiség ajnázásának, a mögötte lévő attitűd nem minden elemében instrumentális, és nem kizárólag a tábor építéséről szól. Orbán Viktor örömmel folytat eszmecsere-t a baloldali Bernard-Henry Lévy-vel is.⁸ Orbán Balázs könyvét mostanában a liberális Iván Krastev reklámozza.⁹

Az autokratizálás máshol másképp zajlik. Vučićnak, Ficónak, Kaczyńskinak, Babišnak, Salvini-nek és társaiknak nem jutna eszükbe milliárdokat fektetni nemzetközi értelmiségi holdudvarba. Ahhoz, hogy a diplomácia ilyen fajtája kialakuljon, kell egyfajta értelmiségi ambíció. Orbán Viktor, az oxfordi Pembroke College egykori diákja, talán többre értékeli a sportot, mint a felsőoktatást és a tudományt, de azért lát az utóbbiakban annyi fantáziát, hogy újra és újra megpróbálja politikailag hasznosítani. A hatalmi ambíciók és az ideológiai térfoglalás szándéka mellett a vezetői habitus is olyan, hogy biztosak lehetünk benne, hogy a felsőoktatás és a tudomány a továbbiakban is része marad a politikai játszmáknak.

A nemzetközi térben elköltött pénzekből talán felépíthető lett volna egy megfelelő intézményekkel bíró, versenyképesebb hazai szellemi holdudvar is. Orbán azonban, úgy tűnik, nem talált elég, számá-

ra hiteles kormányhű értelmiségit, akikre ekkora összegeket rá akart volna bízni. Továbbá az elmúlt években a figyelme inkább a globális szinten zajló kultúrharcra összpontosult. Ennek a harcnak a keretében célja a kulturális liberalizmus ellenpólusának kialakítása volt. Így lett az erdélyi szabadelvű ellen-ség és a román szélsőjobboldali szövetséges.

Írásomban három korszakkal foglalkoztam. A negyedik szakasz, ha lesz, a hazai viszonyok további radikálisabb átalakítását fogja elhozni. Ennek a szakasznak már elkerülhetetlenül részei lesznek a fentebb tárgyalt eddig hiányzó módszerek is.

JEGYZETEK

1. Érdemes megjegyezni, hogy Amerikában a progresszív mozgalmak legradikálisabb frakciói valóban gyökeret vertek az egyetemi szférában, a velük szemben fellépőkkel pedig gyakran méltánytalanul bántak el.
2. Egyedül Fleck Zoltán eltávolításának kormánytagok általi követelése mutatott túl ezen a kereten.
3. Ugyanakkor a rendszerrel szemben leginkább kritikus tudományterületek kizárása a HUN-REN szervezeti kereteiből a tudományos közéletbe való pártos beavatkozásként értékelhető.
4. Ahogy arra Kenesei István elemzése rámutatnak, a kormány egyszerűen kihagyja a MAB-ot a politikailag érzékeny kérdések eldöntéséből, amivel egyben alá is ássa az akkreditációs hatóság súlyát.
5. Kb. tucatnyi egyetemi oktató és tudományos kutató esetében az elbocsátások mögött politikai okok sejlenek fel. Az autokráciák univerzumában ez kis szám, de elrettentő ereje nyilván nem elhanyagolható. Az alapítványi egyetemeken széles körben gyakorolt, a szókásjoghoz képest korai nyugdíjazás további fenyegetést jelent.
6. Részletesebben: ENYEDI Zsolt, *Concept and Varieties of Illiberalism, Politics and Governance*, 2024.12, Article 8521., <https://doi.org/10.17645/pag.8521>
7. A kivont pénz egy része később az újonnan megalapított kormánypárti kutatóintézetekhez került.
8. Bernard-Henry Lévy, 'How an Anti-totalitarian Militant Discovered Ultrationalism. After 30 years, I spoke with Viktor Orbán again' *The Atlantic* (13 May 2019).
9. <https://www.amazon.de/-/en/Hussar-Cut-Hungarian-Strategy-Connectivity/dp/9636440522>

RENDSZERES VÉDELEM

Az utóbbi évek közéleti gondolkodása a hazai szabadság lehetőségeiről egyszerre mérlegelte a tisztességes túlélés esélyét a növekvő önkény alatt, és kereszte a demokratikus visszatérés útját. Az alábbi reflexió az előbbi csoportba tartozik, és azokhoz szól, akik az akadémiai szabadság kapcsán, annak maradványát féltve gondolkodnak a helyes egyéni és intézményi válaszokról. A hazai autoriter fordulat óta különösen sok alkalom kínálkozott efféle vitára, akár egy betiltott szak, akár egy elüldözött vagy számos megszállt egyetem, kutatóintézet, vagy megtámadott oktató és kutató esetéről volt szó. A felmerült kérdések között sok olyan van, amely kevés fejtorést okoz: a hatalom és az azt kiszolgálók nyilvánvaló szabadságsértő lépései egyik oldalról, és a megtámadottak kitartása, küzdelme és az őket támogatók szolidaritása a másiktól. Vannak azonban olyan helyzetek, amelyek megítélése nehezebb. Orbán Balázs doktori védése az ELTE jogi karán ilyen eset. Voltak, akik úgy vélték, hogy a hatalom kiemelt képviselőjének, akár pusztán ebbéli minősége miatt, akár azért, mert az önkény kiépítésében és működtetésében fontos szerepet vállalt, nem lenne szabad engedni, hogy doktori fokozatot szerezzen. Mások, akár azért, mert nem értettek egyet ezekkel az aggályokkal, akár azért, mert ezek mellett is fontosnak látták, hogy az egyetem és a doktori iskola ettől függetlenül úgy járjon el, mint minden más doktorjelölt esetén, és kizárólag a szűk szakmai megfelelőségre szorítva vizsgálja, hogy a doktori fokozat odaítélhető-e. Abban ugyanakkor mintha mindenki egyetértett volna, hogy az eset az akadémiai szabadság fontos próbája volt. Az alábbiakban először igyekszem a különböző álláspontok legmeggyőzőbb olvasatát adni, majd ezekből kiindulva adok saját választ a dilemmára. A reflexió az említett esetből indul ki, de attól annyiban elszakad, hogy nem elsősorban a konkrét eseményeket vizsgálom, hanem az eset kapcsán felmerült általánosabb kérdéseket gondolom végig.

1.) *A doktori iskola ne folytasson le fokozatszerzési eljárást kiemelt hatalmi szereplők esetén*

Az állítás enyhébb olvasata csak ajánlásként fogalmazza meg, hogy nem ildomos a doktori eljárást le-

folytatni, például mert jobb, ha a kiemelt hatalmi pozícióban lévő személyek tartózkodnak a doktori fokozatszerzéstől, amíg hivatalban vannak. Az erősebb olvasat szerint, amely inkább felvet intézményi felelősséget, az egyetemnek ilyen esetben nem szabad eljárnia. Ezen belül is érdemes elkülöníteni két típusú megközelítést, egy általánosabb és egy konkrétabb kifogást. A kettő közül a második látszólag feltételezi az elsőt, de részben eltérő következtetéshez vezetnek, ezért indokolt őket külön tárgyalni.

1.A) *Ne védjenek azok, akiknek viselt hivatala döntő befolyást biztosít az egyetem működése felett.*

Minden független eljárás fontos biztosítéka az összeférhetetlenség elve. Ez tágabban értelmezve alkalmazható arra az esetre, ha valakinek döntő befolyása van az egyetem működése felett, hiszen ekkor a doktori fokozat odaítélése óhatatlanul is azt a benyomást kelti, hogy a hatalmi be-

folyás szerepet játszott a döntésben, és sem a jelöltre, sem az intézményre nézve nem szerencsés („nemcsak feddhetetlennek, de feddhetetlen hírűnek is kell lenniük”, Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*). Általános szabály, hogy egy ügyben ne dönthessen az, akitől az ügy elfogulatlan megítélése nem várható el. Az ELTE Doktori

Szabályzatának 58. § (2) bekezdése szerint a doktori eljárásból kizárt, „akitől az ügyben nem várható el tárgyilagos állásfoglalás”. Az ELTE Etikai Kódexének 10., 11. és 15. pontja rögzíti az összeférhetetlenség elvét és a hatalmi visszaélés tilalmát. Az érintett várjon hivatala végéig, vagy legalábbis addig, amíg a döntő befolyás fennáll, és ezt követően kérje az eljárás lefolytatását, vagy keressen külföldi intézményt, ahol egyenértékű tudományos fokozatot tud szerezni – amely később honosítható –, ezzel biztosítva, hogy az eljárás ne keltse azt a képet, hogy a fokozatszerzésre nem kívánt külső hatás miatt került sor. Fontos tehát, hogy itt nem feltétlen tényleges befolyásról van szó, elég, ha lehetséges ilyen hatás („nem várható el...”).

Az egyik olvasat szerint ez a dilemma általában fennáll olyan vezető pozíció esetén, ahol az egyetem működésére valaki döntő befolyást gyakorolhat. Egy szűkebb megközelítés szerint alkotmányos rendszerben, megfelelő intézményi biztosítékok mel-

lett ez a kérdés nem merül fel, de ha olyan kormányzat szereplőjéről van szó, amely számtalanszor nyilvánította és bizonyította, hogy alkotmányos garanciák, például az akadémiai szabadság és autonómia, semmilyen módon nem korlátozzák a kormányzati akarat keresztülvitelét, ott fennáll az összeférhetetlenség.

1.B) Ne védjenek azok, akik jelentős szerepet vállaltak az akadémiai szabadság lebontásában, amire hivatkozva a doktori fokozatra a jelölt igényt tart, és amely nélkül a doktori eljárás és az egyetem működése értelmét veszti.

E szerint az érv szerint az előző pontban ismertett probléma nemcsak hogy fennáll ott, ahol a hatalom felrúgta az akadémiai szabadság és autonómia alapvető szabályait, hanem a vezető részéről érkező kérelem belső ellentmondás miatt sem vehető komolyan. A kontextushoz ezek szerint az érvek szerint hozzátartozik, hogy a jelölt nem csak kormányzati szereplőként – a miniszterelnök politikai igazgatójaként – vesz részt a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) vagy a Magyar Külügyi Intézet felügyeletében. A jelentősen alulfinanszírozott, esetenként büntetett vagy zsarolt magyar akadémiai szféra mellett a tudományosság látszatát a demokráciát leépítő rendszer szolgálatába állító Mathias Corvinus Collegium (MCC) kiemelt állami támogatással növelt hatalmas konglomerátummá, és ebben az intézményben vállalt vezető pozíciót az ekkor még doktori fokozattal nem rendelkező politikus. Egy olyan rendszer kiemelt vezetőjéről van szó, amely maga állít elő olyan helyzetet, amelyben nem várható el, hogy hatalmi befolyástól mentesen, vagy annak látszatát elkerülve döntsenek egy (állami) egyetemen a doktori fokozat odaítéléséről. Az akadémiai szféra szereplőinek lejárata hatalmi érdekből a rendszer működésének fontos részévé vált. A pusztán fenyegetettség alá a független, csak tudományos szempontoknak alárendelt döntéshozatal. A doktorjelölt itt egyszerre felelőse és elszenvedője az akadémiai autonómia megsértésének. Amint a részvételével működő kormányzat helyreállítja az autonóm működés feltételeit, a védelem sor kerülhet.¹

2.) Az egyetem azzal védi az autonómiáját, ha egy hatalmi szereplő esetén is biztosítani tudja, hogy képes befolyástól mentes, pártatlan eljárást lefolytatni.

Érvelhetünk az eljárás lefolytatása mellett úgy, hogy a fenti kifogásokat visszajára fordítjuk: az egyetem

maga bizonyítja az autonómia hiányát, ha nem képes lefolytatni a független, kizárólag tudományos szempontokra szorító eljárást. Érdemes külön tárgyalni három, egymást nem feltétlen kizáró megközelítést: az egyik arányossági mérlegelést vár el, egy másik elkülöníti az intézményi és a személyi kötelezettséget, míg egy harmadik általánosabb kötelezettségeket azonosít és kér számon.

2.A) Az egyetemnek a doktorjelölt hatalmi pozíciójától függetlenül le kell folytatnia az eljárást, az általános hatalmi befolyásra hivatkozás nem írhatja felül ezt az intézményi kötelezettséget.

Még ha fennáll is a veszélye a hatalmi befolyásnak, indokolatlan ezt általános hivatkozásként elfogadni. A politikussal szemben alkalmazott hátrányos kapcsán akkor is felvethető a politikai vélemény miatti diszkrimináció (lásd például az egyenlő bánásmód melletti elköteleződést és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát az ELTE Etikai Kódexének 4. pontjában), ha a kifogás kifejezetten a hatalmi helyzet miatt merül fel, különösen, ha az autoriter hatalomgyakorlásra, tehát egy politikai értékítéletre hivatkozva tagadják meg a fokozatszerzést. Ezzel csak olyan hatalmi befolyás áll arányban, amely az általános kitettségen túl, az adott helyzetre nézve igazolja, hogy a bírálók nem lennének képesek független módon eljárni. Ennek megengedőbb értelmezéséből következhet a korábban tárgyalt kifogásoknak megfelelő következtetés: egy döntő befolyással rendelkező személy esetében akár általánosságban, akár az alkotmányos garanciákat leépítő környezetben megtagadható az eljárás lefolytatása. A szigorúbb olvasat olyan bizonyítékot követel, amely a konkrét eljárásban, esetleg a konkrét személyek kapcsán tudja igazolni, hogy nem várható el a független döntéshozatal.

2.B) Az egyetemnek intézményi kötelezettsége, hogy a doktori eljárást lefolytassa, ugyanakkor a felkért személyek megtagadhatják a részvételt, ezzel végső soron ellehetetlenítve a fokozatszerzést.

Az előző pontban jelzett mérlegelés személyenként eltérhet, és szubjektív elemeken is alapulhat. A jogban számos eljárási szabály ad lehetőséget a döntéshozatalra felkért személynek, hogy maga hivatkozzon eljárási akadályra, összeférhetetlenségre, ezzel kizárva magát az eljárásból. A hatalmi befolyás megítélése és annak érzete egyénileg változhat, és indokolatlan akár a részvételre kötelezést, akár a fokozatszerzés megtagadását általános mérlegelés tárgyává tenni. Miközben az intézménynek fennáll az a kö-

telezettsége, hogy eljárjon, az egyének esetén nincs ilyen kötelezettség, ők kellő indokkal – de az előző pontban jelzettnél enyhébb igazolási teher mellett – visszautasíthatják a részvételt. Az intézményi felelősség arra terjed ki, hogy ilyen esetben helyettesítésről gondoskodjanak. Ez elhúzhatja, és akár – ha nem sikerül egy témában megfelelő képesítéssel és szaktudással rendelkező személyt találni – el is lehetetlenítheti a fokozatszerzést. A hatalmi helyzet változásával – lásd az 1.A–B) pontok kapcsán írtakat – a nagyobb siker esélyével lehet újraindítani a keresést.

2.C) Az intézményi kötelezettség nemcsak az eljárás lefolytatására, de a demokratikus és alkotmányos normák fenntartására is kiterjed, ennek összeegyeztetése az eljárás része lehet, sőt kell legyen.

Az akadémiai szabadság nem pusztán elvi és elvont érték, hanem kötődik az adott társadalmi valósághoz, amelynek részei a hatalmi viszonyok. Az oktatás és kutatás szabadsága csak olyan berendezkedésben érvényesülhet megfelelően, amely elkötelezett ezen értékek, például az ezt garantáló alkotmányosság mellett. Ebből következik, hogy a tudomány művelőinek kiemelt felelőssége, hogy ezen értékek mellett kiálljanak, ezt egymáson és intézményeiken számonkérjék. Ez részben abban ölt testet, hogy a tudományos közösség normái között – például az etikai kódexben² – rögzítik az akadémiai szabadság iránti elkötelezettséget, ezt intézményi gyakorlataikban érvényesítik, így a tudóssá válásnak és a tudományos munkának természetes és szükségszerű részévé teszik. A doktori eljárásra irányadó szakmai elvárásoknak természetes része a tágabban kapcsolódó normák tiszteletben tartása. Ezért a részrehajlásmentes eljárás követelménye nem terjed ki például olyan kutatói felfogásokra, amelyek például megkérdőjelezik és aláássák az egyenlő emberi méltóságot. Az emberi jogok inflációjának jelensége – amely egyre több területre kiterjedően fogalmaz meg ellentmondást nem tűrő, ugyanakkor sokszor egymásnak is ellentmondó elvárásokat – arra int, hogy minél szélesebben húzzuk meg a határt, így például a fennálló rend, vagy akár a modern demokratikus hatalomgyakorlás formáival vagy uralkodó emberi jogi, alkotmányossági felfogásokkal szemben kritikus véleményeket is védi a tudományos szabadság.

A nehézség ennek kapcsán, hogy az akadémiai szabadságot aláássó vélemények kritikus tömege már közvetlen veszélyt jelenthet. Ez a tolerancia klasszikus paradoxona, amelynek feloldása az egyéni szabadság biztosítása mellett a demokratikus és alkotmányos normák melletti elköteleződés megerősítése lehet. Ennek formája és terjedelme nem helytől és időtől független, hanem figyelembe kell hogy vegye az aktuális hazai viszonyokat. Nemcsak emberileg érthető, hogy nagyobb veszélyérzet esetén fokozott érzékenységgel reagálunk a szabadságot aláássó megközelítésekre, hanem ez igazolható azzal, hogy az absztrakt elkötelezettség helyett az aktuális kihívásra reagálva kívánunk egyéni, közösségi és intézményi választ és védelmet nyújtani.

Igazolható-e a fentiek fényében, hogy az egyetem pusztán a jelölt személye miatt megtagadja Orbán Balázstól, hogy doktori munkáját védelemre bocsássa?

Ellenkezőleg: éppen az eljárás lefolytatása és a tartalmi vizsgálat lehet alkalmas arra, hogy a szélesebb nyilvánosság előtt – és kiemelten a hatalom gyakorlói és támogatóik szemében – mutassa be, hogyan értelmezi és érvényesíti az akadémiai szabadságot egy tudós közösség. Ugyanakkor egy ilyen eljárás buktatókat is rejt, különösen ha a demokratikus értékeket, alkotmányosságot és akadémiai szabadságot rendszerszinten és visszatérően sértő közegben úgy teszünk, mintha minden rendben lenne. Indokolt komolyan venni mind az 1. pontban

tárgyalt fenntartásokat, mind a 2.A) pontban jelzett intézményi felelősséget, figyelembe véve az egyéni érzékenységet (2.B) és az akadémiai szabadság melletti elkötelezettség mögötti értékeket (2.C). Az, hogy az akadémiai szabadság melletti elköteleződés ne csak absztrakt kiállást jelentsen, azt kívánja, hogy ezek az érveket és szempontokat az érintett tudományterület és konkrét eset kapcsán mérlegeljük.

Politikailag kényesnek tekintett témák bármilyen tudományterületen felmerülhetnek – elég a klímaváltozásra, a mesterséges intelligenciának hívott algoritmusokra, a nukleáris energia felhasználására, a védőoltásokra vagy a nemek biológiai meghatározottságára gondolni –, a társadalomtudományok mégis különösen kitettek. Az Orbán-ügy egyik sajátossága, hogy a doktori dolgozat a magyar és európai demokrácia és alkotmányosság szempontjából meghatáro-

zó kérdést vizsgálta, a szabad mandátum és nemzeti szuverenitást a főbb képviselői fórumok esetén. Mindezt úgy teszi, hogy nem tárgyalja a parlamenti működést és népszuverenitást érintő legfontosabb kihívást, illetve az ezzel kapcsolatos hazai szakirodalmi megállapításokat, többek között a hazai parlamentarizmus kiüresítését³; ugyanakkor bírálja például az Európai Parlament működését, hogy az az említett alkotmányossági szempontokat nehezen tudja érvényesíteni (doktori dolgozat, 115–116. o.), és indokolt lenne visszaterelni az 1979 előtti helyzethez, megszüntetve az Európai Parlament közvetlen választását (165. o.). Ezzel pedig a dolgozat jól illeszkedik ahhoz a narratívához, amely a hazai berendezkedés – a demokratikus és jogállami működést aláásó lépésekre alapozott – kritikáját figyelmen kívül hagyja, és súlyos aránytévesztéssel az uniós működéssel szembeni jogos bírálatokat állítja központba.

A doktori fokozat megszerzésével a jelölt a tudományos közösség elismert tagjává válik. Miközben a tudományos kutatás szabadságába beletartozik a szabad témaválasztás, a doktori képzésnek és a fokozatszerzésnek – mint a tudóssá válás folyamatában fontos, közösségi elismeréssel járó eljárásnak – feladata a választott megközelítéssel és a kifejtett érvekkel szembeni legfontosabb kritikák megismertetése, és a doktorandusz szembesítése ezekkel. Ebben természetesen nem azonos, de fennáll a témavezető, az opponensek és más résztvevők felelőssége. Különösen fontossá válik ez a felelősség abban az esetben, ha a kutatás intézményi kontextusát az akadémiai szabadságot sértő hazai folyamatok adják, és ezekhez a hatalmi lépésekhez tendenciózusan illeszkedő szerzői döntésekről van szó. Bármilyen kicsi vagy akár neveltséges hozzájárulásnak tűnik is mindez az akadémiai szabadság ügyéhez, különösen a hazai kereteket felforgató intézkedéssorozathoz mérten, ezen szempontok következetes képviselője járulhat hozzá, hogy az akadémiai szabadságot a hazai tudományos közösség jobban értékelje és védje.

A konkrét esetben tehát, még ha nem indokolt is általános (1.A) vagy konkrét (1.B) okokból a doktorjelölt személye miatt a doktori eljárás lefolytatását megtagadni (2.A), és a felkért vagy hivatalból eljáró közreműködők egyéni mérlegelés alapján vissza is utasíthatják a részvételt (2.B), a résztvevők fokozott felelőssége, hogy a jelölt témájához és a hazai kontextushoz kapcsolódó demokratikus és alkotmányossági megfontolásokat (2.C) nyilvánvalóvá tegyék, és

elvárásaként fogalmazzák meg, hogy azokra a jelölt reagáljon.

Egy hazai intézményben, magyarul, az aktuális magyar alkotmányossági problémák szempontjából releváns témában írt dolgozat esetén nehezen indokolható, ha a hazai és nemzetközi szakirodalomban a hazai helyzet kapcsán megjelenő alapvető kritikák nem kapnak helyet. Ezek felvetése a doktori eljárásban hozzájárul mind a jelölt felkészültségéhez, mind

EGY HAZAI INTÉZMÉNYBEN, MAGYARUL. AZ AKTUÁLIS MAGYAR ALKOTMÁNYOSSÁGI PROBLÉMÁK SZEMPONTJÁBÓL RELEVÁNS TÉMÁBAN ÍRT DOLGOZAT ESETÉN NEHEZEN INDOKOLHATÓ, HA A HAZAI ÉS NEMZETKÖZI SZAKIRODALOMBAN A HAZAI HELYZET KAPCSÁN MEGJELENŐ ALAPVETŐ KRITIKÁK NEM KAPNAK HE-
LYET.

ahhoz, hogy a tudományos és szélesebb közvélemény előtt a tudományos munka mögötti értékek megjelenjenek. Enélkül a részrehajlásmentesség – gyakran a „politikamentes tudomány” leegyszerűsítő felfogását képviselve – erősítheti a tudományos közösség kitettségét az akadémiai szabadságot aláásó támadásoknak. Egy akadémiai eljárás nemcsak azt mutathatja meg, hogy milyen részrehajlás nélküli bánásmódot biztosítani, hanem hogy az ilyen

eljárás mögötti elvek, a tisztességes eljárás, egyenlő bánásmód és alkotmányos garanciák milyen tágabb kontextusba ágyazódnak. Az eljárás résztvevői felelősek azért, hogy a tudományos reflexió erre a kapcsolatra is rámutasson. Ezt a célt nem szolgálja, sőt gyengíti, ha az alkotmányos elvek szelektív alkalmazását erősítő, az alkotmányosságot aláásó rendszer önlegitimációjához illeszkedő érvelést doktori munkaként legitímálják – sőt, az eredmény úgy is értelmezhető, hogy az önkényt szolgáló narratíva immár megkapta a tudományosság pecsétjét.

JEGYZETEK

1. Az érv természete miatt itt az is felvethető lenne, hogy akkor is fennáll az ellentmondás, ha az illető már nem visel olyan funkciót, amely kapcsán a kifogás felvethető, hiszen korábbi tevékenységével maga ment szembe a doktori eljárás keretét is biztosító akadémiai működéssel. A továbbiakból kiderül majd, hogy nem a doktori eljárás megtagadását tartom ilyen esetben megfelelő szankciónak.
2. Az ELTE Etikai Kódexe például hivatkozik a következőkre: „az alapvető emberi értékek”, „a véleménynyilvánítás, a tanulás, az oktatás, a kutatás szabadsága”, „az emberi méltóság tisztelete, az egyenlő bánásmód”.
3. Lásd például a doktori dolgozatban – más művel – hivatkozott szerzőtől megjelent tanulmányt: SZENTE Zoltán: Parlamenti jogunk nyomorúsága, *Fundamentum* 2020/4, 5–19.

FÓRUM

ELLENÁLLÁS-TÖRTÉNETEK

„Egy szolidaritási akcióban elsősorban nem az a fontos, hogy miért nem vesznek benne részt a távolmaradók, hanem az, hogy [...] képesek-e elhíttetni a külvilággal és magukkal, hogy nincsenek egyedül, amikor felveszik a küzdelmet a szabadsághiányos politikai berendezkedés erőforrásokkal jól ellátott intézményeivel; például egy, az akadémiai szabadság elemi normáit és a saját etikai szabályait is zárójelbe tevő, a fenntartó alapítvány kuratóriumának teljességgel kiszolgáltatót egyetemmel.”

(Ádám Zoltán)

„Meginhatta az Orbán-had győzhetetlenségének mítoszát – hisz mindent elveszítettünk ugyan, mégsem veszítettünk, és bár semmit nem nyertünk, mégis nyertesnek mondhatjuk magunkat[. ...A]z „SZFE-balhénak” volt abban szerepe, hogy másik két művészeti egyetem (a Zeneművészeti és a Képzőművészeti) mindmáig nem kényszerült alapítványosodni [...]. Talán a 2023–24-es nagyhatású és lélekemelő diáktüntetések lelkes fiataljai is merítették bátorságot az SZFE-mozgalomból, a 2025-ös látványos MOME-akció pedig közvetlen inspirációt is.”

(Upor László)

„A modellváltás ellenében felszólalók többsége kivonult az egyetemi, kari közéletből, a közeg feudális jelleget mutat, amelyben a rendszer leghasznosabb szolgálói és a piacosodást hirdetőik eredményesek, az autonómiáért kiálló, azok, akik egy igazságosabb és nem melleleg valódi tudományos egyetemen hittek, alulmaradnak.”

(Mészáros Gábor)

„Nyilvánvalóvá vált, hogy egyetemünk belső autonómiája válságban van, s legfontosabb törekvésünk a közösség, a Szenátus szabadságának helyreállítása kell legyen. [...] Alap-

vetésem az alkotói, oktatói és emberi érték alapján történő együttműködés bizalmi légkörének felépítése volt, [...] tőlem különböző szemléletű, de nagyszerű művészekkel úgy építettem ki a személyes bizalmat, hogy hetente folytattam velük ismerkedő, barátkozó eszmecseréket.” *(Csanádi Judit)*

Ádám Zoltán

KOHLHAAS MIHÁLY A FŐVÁM TÉREN?

SZÁMVETÉS AKADÉMIAISZABADSÁG-KERETBEN¹

– Mi volt a legnehezebb az elmúlt két évben? – kérdezte egy barátom, miután 2025. október 21-én – szinte napra pontosan két évvel azután, hogy azonnali hatályú, rendkívüli felmondással elbocsátott a Budapesti Corvinus Egyetem – jogerősen elveszítettem az egyetem ellen indított munkaügyi pert. A másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla munkaügyi kollégiumának tanácsa mindenben a Corvinusnak adott igazat, megerősítve a Fővárosi Törvényszék elsőfokú ítéletét. Az első fokon tapasztaltak után ez nem volt váratlan, de annál hosszabb másodfokú eljárásra számítottunk, minthogy az ítéltábla mindjárt az első tárgyaláson ítéletet hirdet.

Aki bemegy a ringbe, számol vele, hogy veszíthet. Ha az ellenfél erősebb és felkészültebb, győzzön ő. Nem árt persze, ha a küzdőfelek nagyjából egy súlycsoportban vannak: körülbelül ugyanannyi erőforrás áll rendelkezésükre; ez azonban nem mindig biztosítható. Ezt is tudomásul lehet venni, ha az ember ennek tudatában vállalja a mérkőzést. Amit sokkal nehezebb elfogadni, az az, ha a pontozók szisztematikusan az ellenfelet részesítik előnyben.

Nem feladatomban megítélni, hogy a peremben elfogulatlanul ítélezett-e az első- és másodfokú bíróság. Az ítéletüket alátámasztó érvelést mindkét alkalommal egyoldalú és a történetek intézményi és társadalmi kontextusát figyelmen kívül hagyó interpretációnak éreztem, de erről döntsenek a nálam jogilag képzetesebbek. Annyit tudok a saját tapasztalataim alapján elmondani, hogy a másodfokon eljáró bírói tanács vezetője meglepően kellemetlen hangon beszélt velem a tárgyalás kezdetekor, egy akkora szobában, amiben alig fértek el a közönség tagjai és a sajtó képviselői. Elnök úr és kollégái, úgy tűnik, nem gondoltak rá, hogy egy közérdeklődésre számot tartó per tárgyalásán nagyobb létszámú hallgatóság is megjelenik. Amikor a tanács elnöke a tumultus közepén elkezdte regisztrálni a sajtó képviselőit, és szemrehányást tett nekik, amiért nem jelezték előre, hogy ilyen sokan lesznek, megkérdeztem tőle, hogy ez ugye egy nyilvános tárgyalás. Mire indignált hangon azt válaszolta: „Ne kezdjük el ezt most, jó?”

Az általam sokra tartott, progresszív társadalmi ügyek, köztük a határon túli magyar demokratikus közélet és kulturális identitásvédelem mellett elkötelezett újságíró-szerkesztő, Parászka Boróka *Kohlhaas útján* címmel jelentetett meg egy cikket a *HVG* online felületén 2023 novemberében az egyetemi elbocsátásom apropóján: „Másfél évtizede ugyanaz a történet ismétlődik. A Corvinusról kirúgott Ádám Zoltán harcát látva ezért keríti az embert hatalmába ismeretlenül is az aggodalom érte. Hányszor megéltük már, hogy a törvénytisztelő polgár, bár előre láthatóan, mégis ki nem védhetően összetűzésbe keveredik a hatalommal! Volt magánélete, üzlete, hivatása, de

mindez jóvátehetően károkat szenved a harcában. Régi, békés életét egyik pillanatról a másikra veszíti el, amikor a közéleti arénában találja magát, és ott kénytelen élet-halál harcot vívni” – írta.²

Az elmúlt két év legnehezebb feladata számomra az „elkohlhaasmihályosodás” elkerülése volt. Addig menni el, ameddig értelme van, de addig valóban elmenni, nem engedve azonban, hogy mindenre ez az ügy nyomja rá a bélyegét, amivel foglalkozom. Végezni a munkámat, élni a magán- és közéletemet a magam értékrendje szerint, nem függetlenül a Corvinuson történetektől, de nem is mindent tőlük téve függővé.

Persze, valószínűleg Kohlhaas Mihály sem szeretett volna bekattanni az őt ért jogsérelem felett érzett felháborodásában. Nem rombolni akart, csak az igazságához ragaszkodni, de egy ponton elgurult a gyógyszere. Az igazi nehézséget az jelenti, hogy időnként, a következmények kiszámíthatatlansága miatt, nem lehet előre látni, hogy mi bizonyul rombolásnak, és mi nem. Takáts Előd rektor távozásával például, amihez – mint mindjárt kiderül – szerintem volt némi közöm, egy hozzá képest szinte minden tekintetben visszalépést jelentő vezető, Szabó Lajos vette át egy évre a Corvinus akadémiai területeinek irányítását. Ha nem indítok ellene etikai eljárást, Takáts a helyén marad, és valószínűleg engem sem rúgnak ki. Megérte? Attól függ, kinek mi a fontos. A magam részéről nem szívesen maradtam volna ok-

tató egy olyan egyetemen, amelynek a legalapvetőbb szakmai és etikai normáit a vezetői sértik meg, anélkül, hogy ezt bárki szóvá tenné. És mivel történetesen – egyébként teljesen véletlenül – én voltam a normasértések közelében, az én dolgom volt őket szóvá tenni. Amitől másvalakinek még természetesen lehetnek más, az enyémtől teljesen eltérő preferenciái.

Ez a szöveg ennek az ügynek az egyéni és intézményi dinamikáiról és ezek jogi, morális és szervezeti összefüggéseiről szól. Igyekszik minél pontosabban leírni a történeteket, felajánlva hozzájuk egy lehetséges megközelítést. Az események résztvevőjeként elsősorban a saját tudásomra és a rendelkezésemre álló dokumentumokra hagyatkozom, az értelmezés során az akadémiai szabadság mi-
benlétéről szóló irodalom fogalmi keretrendszerét használva.³

KEZDETEK

2015 őszén megvédtem a közgazdaságtudományi PhD-met a Debreceni Egyetemen, és 2016 februárjában tanítani kezdtem a Budapesti Corvinus Egyetem Intézményi és Összehasonlító Gazdaságtan Tanszékén. Abban, hogy idekerültem, a tanszék két meghatározó professzora, Csaba László és Hámosi Balázs játszottak főszerepet. 2016–2019 között adjunktusként, 2020-tól docensként oktattam az egyetemen. 2019–2020-ban a Harvard Egyetem Minda de Gunzburg Center for European Studies kutatóközpontjában voltam vendégkutató.

A 2019-es év fontos változásokat hozott a Corvinuson. Július 1-jén átvette az egyetem fenntartását a kormány által létrehozott Maecenas Universitatis Corvini (MUC) Alapítvány, az egyetemek és más közintézmények kvázi-privatizációját szolgáló úgynevezett közfeladatot ellátó közérdekű vagyongazdálkodó alapítványok (KEKVA-k) egyike.⁴ A kormány által létrehozott Corvinus-KEKVA élére Hernádi Zsolt Mol elnök-vezérigazgató került, és a kuratóriumnak tagja lett többek között Csák János üzletember, későbbi kultuszminiszter is.

Csák és Hernádi mindketten az egyetem egykori hallgatói, akik kezdetől részt vettek a Corvinus átalakításában. Csák korabeli beszámolója szerint a cél az volt, hogy bővüljön az egyetem kormánnyal szembeni autonómiája, és piacközelibbé váljon a működése.⁵ A KEKVA-k azonban, amelyekbe azóta a magyar felsőoktatás túlnyomó részét szervezte át a kormány,⁶ valójában sokkal inkább az akadémiai sza-

badság és autonómia felszámolásáról, mintsem a bővítéséről szólnak.

A Corvinus valóban jelentős vagyoni és intézményi autonómiát kapott a *kormánnyal* szemben. Ugyanakkor gyengültek az oktatók és kutatók befo-lyástól mentes, szabad munkavégzésének – vagyis akadémiai szabadságának – feltételei, mivel erősödött az egyetemek függősége a *fenntartó alapítványokkal* szemben. Ennek következtében az alapítványi átalakulás valójában nem növelte, hanem csökkentette az egyetemek autonómiáját a korábbi – törvényileg pontosabban szabályozott és átláthatóbb, az egyetemi dolgozók számára közalkalmazotti jogviszonyt biztosító – minisztériumi fenntartói modellhez képest.

Felsőoktatás-kutatók szerint az alapítványi egyetemek többségénél szűkültek az akadémiai közösség által választott szenátusok és bővültek a fenntartó alapítványok kuratóriumainak jogkörei a korábbi modellel összevetve. Maguk az egyetemi szenátusok is könnyebben ellenőrizhetővé váltak a kuratóriumok, illetve az általuk kinevezett egyetemi csúcsvezetők számára, mivel nőtt az egyetemvezetésben részt vevő vagy a vezetésnek közvetlenül alárendelt – az esetek többségében nem választott, hanem a szenátusi tagságot a pozíciójánál fogva automatikusan elnyerő – tagok aránya.⁷ Ami az alapítványi átalakulás 2019-es kezdete óta a Corvinuson történt, az voltaképp nem más, mint ennek az általánosan érvényes mintázatnak egy különlegesen pregnáns esete.

A CORVINUS ÁTALAKÍTÁSA

A Corvinus a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemmel együtt a két első, alapítványi formába szervezett állami egyetem egyike volt 2019-ben. A MUC Alapítvány első, kormány által kinevezett kuratóriumának Csákon és Hernádin kívül tagja volt még Láncki András, az akkori Corvinus rektora, akkor és ma is a Mol felügyelőbizottságának tagja, Martonyi János korábbi külügyminiszter, 2024-ig a Mol igazgatóságának tagja, és Palotai Dániel, a Magyar Nemzeti Bank akkori ügyvezető igazgatója és főközgazdásza, jelenlegi alelnöke. Csák 2020-ban, Martonyi 2021-ben távozott a kuratóriumból. Helyükre György László, az Innovációs és Technológiai Minisztérium államtitkára és Váradi József, a Wizz Air vezérigazgatója került. (Váradi kuratóriumi taggá választásával egyidőben Anthony Radev Corvinus-elnök – aki

ról a következő bekezdésben lesz szó – bekerült a Wizz Air igazgatóságába.) György László 2023-ban, az EU KEKVA-egyetemekkel szembeni fellépése nyomán, a kuratóriumokban helyet foglaló többi miniszterrel és államtitkárral együtt távozott a MUC kuratóriumából; a helyére Bacsa György, a Mol ügyvezető igazgatója került.

A MUC Alapítvány térítés nélkül kapott tíz százaléknyi, korábban állami tulajdonú Mol-részesedést és ugyancsak tíz százaléknyi, korábban ugyancsak állami tulajdonú Richter-részenyt. Az ezekkel járó tulajdonosi jogokat a Hernádi vezette kuratórium gyakorolja, a Mol esetében a véletlenül szintén Hernádi által irányított Mol-menedzsmentet ellenőrizve. Ez vállalatirányítási szempontból ahhoz hasonló helyzet, mintha a Mol saját részvényeket kapott volna az államtól, azzal a különbséggel, hogy azokkal nem szavazhatna a menedzsment a cég éves közgyűlésén, a MUC Alapítvány által tulajdonoltakkal viszont ezt megteheti. Így az egész magyar alapítványi egyetemi átalakulás egyik legnagyobb nyertese nem más, mint a Mol menedzsmentje, feltehetően nem függetlenül a vállalat által az Orbán-rendszer gazdasági működtetésében játszott kiemelkedően fontos szereptől.⁸ A Corvinus mintegy beépült a Mol által kontrollált vállalathálózatba, és az egyetem irányításában megjelentek a Molra jellemző vállalatirányítási gyakorlatok.

Ezeknek a vállalatirányítási technikáknak a legfőbb képviselője és az egyetem első számú vezetője Anthony Radev, a Mol igazgatóságának (és a Magyar Labdarúgó Szövetség elnökségének) tagja lett, akinek egy korábban a Corvinuson nem létező elnöki posztot kreáltak. A Corvinust ekkortól Radev 2024-es távozásáig az úgynevezett Elnöki Testület (ET) irányította, aminek maga Radev volt a vezetője, másik két tagja pedig az akadémiai területet irányító rektor és a gazdasági-műszaki-pénzügyi működésért felelős kancellár, azaz a másik két, szintén a fenntartó alapítvány kuratóriuma által kinevezett egyetemi vezető.

Radev korábban hosszú időn át a McKinsey tanácsadó cég budapesti irodáját vezette; emellett Hernádi egyetemi barátja és bizalmasa. Legfontosabb feladata a Corvinus hierarchizálása és a kuratórium által megfelelőnek tartott vállalati képre formálása volt. Magatartása, attitűdje, kommunikációs stílusa minden szempontból idegen volt az egyetemi standardoktól. Szívósan és ellentmondást nem tűrően érvényesítette az akaratát és teljesítette a megbízatását: fokozatos, kitartó munkával gyűrte maga alá a rá bízott egyetemet.

Igaz, ehhez neki is évekre volt szüksége. 2019 végén megszűntek a karok és velük a kari tanácsok, az autonóm akadémiai döntéshozatal egyik legfontosabb intézményei. Leértékelődött a tanszékek szerepe, és az akadémiai szervezet egyetlen valódi, adminisztratív erőforrásokkal többé-kevésbé önállóan gazdálkodó egységeivé a karok és tanszékek közt korábban köztes helyzetet betöltő intézetek váltak.

Innentől kezdve az egyetemvezetés az intézetvezetőkön keresztül igyekezett kézivezérelni az akadémiai szervezetet.

2020 őszén a Gazdaság- és Közpolitika Intézet vezetője, Hajnal György rám bízta a Gazdaságpolitika és Munkagazdaságtan Tanszék irányítását. Ekkor még fel sem merült, hogy bárki beleszólna egy ilyen intézetvezetői döntésbe, miközben addigra már tagja voltam a szakszervezet vezetőségének és a 2020 tavaszán megválasztott új Corvinus Alkalmazotti Tanácsnak. 2021 őszén az új rektor, Takáts Előd összegyűtemi bemutatkozó fórumán nyíltan bírálta Radevet, amivel nem arattam sikert a vezetőségnél, de a felszínen nem volt következménye a fellépésemnek. Igaz, az intézetvezetőm, aki a másik renitens tanszékvezetőnek, Rosta Miklósnak⁹ is a főnöke volt, valószínűleg villámháritóként is működött.

A megtorlás és az új, Mol-hű egyetemi hierarchia konszolidációja 2022-ig váratott magára, amikor az egyetemvezetés átalakította az intézeti struktúrát, lecserélte a nem elég megbízhatónak tartott intézetvezetőket (köztük Hajnalt), látványosan elbocsátott néhány – formálisan közös megegyezéssel távozó – munkatársat,¹⁰ és új választási és működési szabályokat vezetett be a szenátusban. Ez utóbbiak lényegében lehetetlenné tették, hogy a szenátus a korábbi gyakorlatnak megfelelően a mindenkori egyetemvezetés intézményi ellensúlyaként működjön. Szabó Lajos György akadémiai területért felelős rektorhelyettesből általános rektorhelyettesé lépett elő, és – Takáts Előd rektor jóváhagyásával – a kezébe vette a renitens akadémiai egységek megregulázását.

KIRÚGÁSOM TÖRTÉNETE

3.1. Előzmények

A rektori posztot 2021 közepéig betöltő Láncki Andrásal, bár politikailag meglehetősen távol álltunk egymástól, nem volt konfliktusom. Rosszallotta ugyan, hogy Corvinus Közéleti Klub néven egyetemi közéleti beszélgetéssorozatot szerveztem az egyetemvezetés engedélye nélkül, és nem örült, amikor

2021 júliusában, rektorságának utolsó napjaiban a szakszervezeti kollégákkal corvinusos pólókban vultunk fel a Budapest Pride-on,¹¹ de tudomásom szerint fel sem merült, hogy ennek komolyabb következménye legyen.

A helyzet 2022 tavaszán kezdett változni. A saját intézetemet továbbra is demokratikus döntéshozatal jellemezte, az új intézeti struktúra bevezetésére és a szenátus választásának és működési rendjének átalakítására készülő, az egyetem-irányítási kompetenciákat tovább központosító egyetemvezetés azonban új, az addiginál jóval restriktívebb kommunikációs szabályokat vezetett be. Ez egy úgynevezett elnöki testületi rendelkezés volt: a választott vagy tudományos egyetemi testületek által legkevésbé ellenőrizhető és a döntéshozatali hierarchiában legmagasabban elhelyezkedő egyetemi testület által elfogadott szabályzat. A 2022 márciusában kiadott rendelkezés lényegében minden fontos, az egyetem működését érintő kérdésben az Elnöki Testület három tagjának tartotta fenn a nyilvános megszólalás jogát, ideértve az egyetemet érintő szakpolitikákkal és költségvetési kérdésekkel kapcsolatos nyilatkozási jogot is.¹²

Többen jeleztük az egyetemvezetésnek, hogy ez így nem lesz jó, mert a szabályzat ebben a formában egyrészt korlátozza a szakértői megszólalás lehetőségét (ami egy egyetemi oktatónak munkaköri feladata), másrészt potenciálisan olyan tág és rosszul definiált körben jelent korlátozást, amely sérti a szólásszabadságot. Erre válaszul az egyetemvezetés közölte, hogy a további egyeztetések idejére úgymond felfüggeszti a rendelet végrehajtását, az azonban továbbra is változatlan formában elérhető volt az egyetemi honlapon, azaz formálisan érvényben maradt.

Erre én válaszul az egyetemi szakszervezet vezetésével egyeztetve, a Magyar Helsinki Bizottság segítségével bepereltem az egyetemet, azt kérve a bíróságtól, hogy kötelezze az alapjogokat sértő és az akadémiai szabadság elveivel ellentétes rendelkezés visszavonására. Eredményesen: az egyetemvezetés – nyilván nem függetlenül a közben az egyetemen belül is zajló vitától – visszavonta a márciusi rendelkezést, és július 15-i hatállyal újat adott ki, ami immár nem általában, hanem „a Corvinus nevében” korlátozta a nyilatkozási jogot.¹³ A rendelkezés néhány más pontja ugyan továbbra is vitatható maradt¹⁴, ám a szabályozás minősége összességében nagyságrendekkel javult. Az akció tehát eredményes volt, de az

egyetemvezetés ezen a ponton valószínűleg végleg elkönyvelt renitens „ellenzéknek”.

Az egyetemi intézeti struktúra 2022-es átalakításakor megszűnt a Gazdaság- és Közpolitika Intézet, aminek a Rosta Miklós által vezetett régi (Összehasonlító és Intézményi Gazdaságtan Tanszék) és az általam vezetett új (Gazdaságpolitika és Munkagazdaságtan Tanszék) tanszékem is része volt. Mindkettőt a Közgazdaságtan Intézetbe integrálták, aminek vezetője, Major Klára, a saját intézetében megszűntette a tanszékeket. Ekkor történt, hogy Major Klára kezdeményezésére, Szabó Lajos általános rektorhelyettes jóváhagyásával két egykori tanszéki kollégámat minden szakmai indok nélkül – bár formálisan közös megegyezéssel – elküldték az egyetemről. Ez ellen Toronyai Gáborral, az egyetemi szakszervezet vezetőjével együtt

Takáts Előd rektornál, Szabó Lajosnál, Major Kláránál és az egyetemi HR-vezetőnél is tiltakoztunk – eredménytelenül. Ehhez kapcsolódóan hosszú, az ügy részleteit és az általános egyetemi helyzetet is tárgyaló levelet küldtem Takáts Elődnak, amiből ő később idézett az etikai ügyével foglalkozó egyetemi bizottság előtti meghallgatásán, 2023 áprilisában.¹⁵

Egy furcsa egyetemi vizsga

Ilyen előzmények után kezdődött el az egyetemen a 2022-es őszi félév. Ebben a félévben, immár az új egyetemi intézetem, a Közgazdaságtan Intézet oktatójaként többek között mikroökonómiát tanítottam egy angol nyelvű szemináriumi csoportban. A csoport tagja volt egy érdekesen csengő orosz vezetőnevezésű, az órák túlnyomó többségét látogató, azokon olykor aktív és egy alkalommal a tananyaggal kapcsolatos kérdéseivel a fogadóórára is ellátogató, rám összességében kifejezetten jó benyomást tevő hallgató. Ez a hallgató, mint arra az egész évfolyam számára kötelező, több szemináriumi csoporttal működő tárgy oktatásának koordinálását végző kollégám, Vyacheslav Arbusov valamikor novemberben felhívta a figyelmet, nem teljesítette a tárgyból a vizsgára bocsátás feltételeit. Nem írt elegendő számú, bizonyos színvonalat elérő „kvíz”, amiről a többi hasonló helyzetű hallgatóval együtt kollégám értesítette. A hallgató ezen megütközött és előbb személyesen, majd e-mailben is megkeresett, vitatva a döntés jogosságát.

A hallgatótól december 7-én kora este kaptam e-mailt, amiben az iránt érdeklődött, hogy hogyan tudna részt venni a vizsgán a tőlünk kapott értesítés ellenére. Aznap késő este továbbítottam a levelet Vyacheslav Arbuzovnak, aki rövid időn belül válaszolt és közölte, hogy nem tudunk a hallgatóval kivételt tenni. Megköszöntem a választ és megígértem, hogy másnap, december 8-án vele azonos tartalmú választ küldök a hallgatónak. Ezt december 8-án késő este meg is tettem, előbb azonban nem várt fordulatot vettek az események.

Aznap délután ugyanis megjelent az egyetemen a hallgató édesanyja. Közvetlenül az általam tartott mikroökonomia óra után belépett a terembe, és hosszasan gyözködni kezdett róla, hogy a fiát megilleti a vizsgázás lehetősége. Elmondta, hogy annak idején ő is erre az egyetemre járt, és nem hiszi, hogy ha mi, oktatók, úgy akarjuk, nem tudjuk lehetővé tenni, hogy a fia vizsgázhasson. Ha kell, orvosi igazolást is be tudnak szerezni – mondta. „Baromságnak” nevezte a hallgatók közti esélyegyenlőség fontosságára vonatkozó érveimet, és hozzátette, hogy a férje nagyon befolyásos ember, és nem volna jó, ha neki kellene beavatkoznia az ügybe.

Ezután későn este írtam meg a Vyacheslav Arbuzovval előző éjszaka egyeztetett tartalmú válasz-e-mailt a hallgatónak, amiben ismét elutasítottam a kérését, és meglepődésemet fejeztem ki az édesanyja egyetemi látogatásával kapcsolatban. Jeleztem neki, hogy mi oktatók általában magunkkal a hallgatókkal vagyunk kapcsolatban, nem a családtagjaikkal, és nem szerencsés egy családtagnak előre nem egyeztetett módon megjelennie egy tanóra végén. Azt is elmondtam, hogy általában sem értek egyet az eljárásukkal, mivel úgy gondolom, hogy valamennyi hallgatóra ugyanazoknak a szabályoknak kell vonatkoznuk.

Másnap, december 9-én e-mailben tájékoztattam Major Klára intézetvezetőt és Vyacheslav Arbuzov tantárgy-koordinátort a történekről. Mindketten támogatásukról biztosítottak: Vyacheslav Arbuzov azt válaszolta, hogy egyetért a hallgató édesanyjának adott válasszal és a hallgatónak írott válasz-e-maillal, és hozzátette, hogy az édesanya részéről elhangzottak olyan fenyegetésként értelmezhetőek, amelyek veszélyeztethetik az egyetemi oktatási rendszer integritását. Major Klára sajnálattal fejezte ki a történekről, és az egyetértéséről biztosított. Azt kérte, hogy ha legközelebb valami hasonlóra kerül sor, vagy a hallgató édesanyja tovább zaklat, értesítsem.

Erre az e-mail-váltásra még visszatérek, mivel nagy szerepe lesz a 2023. október 24-i rendkívüli elbocsátásomban. Most azonban még 2022 decemberénél tartunk. A találkozásunkat követő napokban a

hallgató édesanyja felkereste Habis Helga dékánt, akinek ugyan praktikusán semmi köze nem volt az általunk tartott mikroökonomia kurzushoz (dékánként a mesterképzésekért felelt, a kurzus oktatásában pedig nem vett részt), de a hivatalos egyetemi információkat tartalmazó Neptun-rendszerben tévedésből ő szerepelt tárgyfelelősként. (Hogyha ő maga ezt tartotta mérvadónak, és akkor miért nem járt el ténylegesen is ebben a minőségében, és hogy Major Klára a tárgy oktatásáért felelős intézet vezetőjeként ezt miért nem kérte tőle, azt nem tudom.)

Kettejük találkozása után, december 13-án a hallgató édesanyja e-mailt írt a dékánnak, amiben immár írásban is kérte, hogy fia az általunk írottakkal ellentétben vizsgázhasson. Habis Helga ezt az e-mailt másnap, december 14-én továbbította nekem, és megkérte, hogy válaszoljak az édesanyjának. Ezt megtettem, megismételve a hallgatónak küldött december 8-i levelemben írottakat.

Az édesanya válasza nem sokat váratott magára. December 16-i, Habis Helgának címzett e-mailjében elégedetlenségét fejezte ki, amiért „alkalmazottai [mármint én és a kollégáim] ignoráljuk a rendeleteit és visszautasítjuk a kéréseit”. Ugyanezen a 2022. december 16-i napon a hallgató édesapja, Magyarország egyik leggazdagabb üzletembere, a nyilvánosan rendelkezésre álló információk szerint ebben az időszakban jelentős Mol-részesedéssel is rendelkező Rahimkulov Timur¹⁶ is írt a dékánnak, és szintén elégedetlenségének adott hangot. Levelében, amelyet másolati példányban az egyetem rektorának is megküldött, Rahimkulov úr név szerint is megemlítt mint olyan oktatót, akinek a teljesítményével különösen elégedetlen.

Amennyire az általam kezdeményezett etikai eljárások dokumentumaiból rekonstruálható, az édesapának a rektori titkárságra eljutó levele indította be az egyetemvezetés érdemi reakcióját az ügyben. A levelet a rektori titkárság munkatársa továbbította Vas Réka oktatási rektorhelyettesnek, azzal, hogy rektor úr kéri a panasz teljes kivizsgálását, és hívni fogja a rektorhelyettest a részletekért. Az etikai eljárás irataiból kiderül, hogy Vas Réka rektorhelyettes két nappal később, december 18-án azt írta Habis Helgának, hogy a hallgató nyújtson be dékáni méltányossági kérelmet technikai problémákra hivatkozva, amelyek úgymond akadályozták a megfelelő

számú kvíz beadásában. Vas Réka azt is kérte Habis Helgától, hogy egyeztessen velem, hogy „minden rendben legyen”.

Habis Helga írt a hallgatónak, hogy adjon be dékáni méltányossági kérelmet technikai problémákra hivatkozva, amit a hallgató meg is tett. Kérelmét Szántó Richárd alapképzésekért felelős dékán soron kívül elbírálta, és engedélyezte, hogy a hallgató pótkvizt írjon. Az etikai eljárás szerint a Moodle-rendszer nem rögzített a hallgatót a kvizek beadásában akadályozó technikai problémát.

Miután a hallgató sikeresen megírta a pótkvizt, az egyetemvezetés számára úgy tűnhetett, hogy immár semmi sem akadályozza a hallgató vizsgatételét. Kiderült azonban, hogy a hallgató nemcsak kvízből írt keveset a szorgalmi időszakban, hanem úgynevezett házi feladatokból is, amelyekből ugyancsak meghatározott számút és minőségűt kellett beadni a félév során. Ezt a kanyart már nem tudta bevenni az egyetemvezetés és a hallgató kooperációja, így végül Habis Helga Vas Rékával egyeztetve, Major Klára tudtával létrehozott egy külön vizsgaalkalmat a hallgatónak, aki ennek keretében a többi hallgatótól elkülönítve, az intézeti titkárságon írt meg egy, csak a számára elérhető, személyesen a dékán által kijavított vizsgadolgozatot.

Amikor a vizsga előtti napon rájöttem, hogy Habis Helga mire készül, felhívtam Takáts Elődöt és megpróbáltam rávenni arra, hogy lépjen közbe és akadályozza meg a megkülönböztető vizsgáztatást. A rektor álláspontja nem volt egyértelmű. Amikor azonban másnap reggel megnéztem a kollégáimmal együtt tartott, mindenki számára elérhető vizsgára feliratkozottak névsorát, és azon nem volt rajta a hallgató, tudtam, hogy nem sikerült meggyőzőm a rektort. Még egy utolsó kísérletet tettem: írtam egy e-mailt valamennyi, az ügyben általam érintettként azonosított kollégának és egyetemi vezetőnek.

Amikor 2023. január 27-én bementem vizsgáztatni, a kollégáimtól tudtam meg, hogy a hallgató az intézeti titkárságon ül, és ír egy, a miénktől eltérő vizsgadolgozatot. Felrohantam a titkárságra megnézni, hogy valóban így van-e. Így volt. Ezután SMS-eket váltottam Takáts Előddel,¹⁷ aki ezekre reagálva a reggeli e-mailemre írt reply-all válasszal, de a címzettek körébe Vas Réka oktatási rektorhelyettest is beemelve, beszámolót kért Szántó Richárd alapképzésekért felelős dékántól a történetekről. A dékán válaszában közölte, hogy noha a hallgató a félév során házifel-

adatokból 50 százaléknál kevesebb pontot gyűjtött, álláspontja szerint szabályos és sikeres vizsgát tett mikroökonómiából.

*Szabálytalanságok szankciók nélkül:
Az etikai eljárások*

Január 30-án levelet írtam minden általam ismert, az ügyben érintett kollégának és egyetemi vezetőnek, amiben jeleztem, hogy etikai eljárást kívánok indítani az ügyben, amivel kapcsolatban tájékoztatást kértem az egyetem vezető jogászeitől. Miután ezt megkaptam, február 9-én etikai eljárást kezdeményeztem Habis Helga dékán, Szántó Richárd dékán és Takáts Előd rektor ellen.

A két dékán esetében az egyetem Jámbor Attila egyetemi tanár által vezetett állandó Etikai Bizottsága, a rektor esetében a vele szemben a munkáltatói jogokat gyakorló alapítványi kuratórium által kijelölt, Láncki András kuratóriumi tag által vezetett Eseti Etikai Bizottság járt el első fokon. Az etikai testületek mindhárom esetben elmarasztalták az

érintetteket. A két dékánt az Etikai Kódex 1.2. pontjába foglalt megkülönböztetésmentesség elvének megsértése miatt, a rektort ugyanezért és a 2.2. pontban foglalt felelős döntéshozatal elvének megsértéséért.¹⁸

Az elsőfokú döntések megleptek, de sejtettem, hogy még nem értünk a folyamat végére, és másodfokon sok minden történhet. Így is lett: mindhárom egyetemi vezető fellebbezett, és másodfokon mindhármukat felmentette az illetékes fórum, lezárva a velük szembeni etikai eljárásokat.

A két dékán esetében Szabó Lajos általános rektorhelyettes egyszemélyben hozta meg a másodfokú döntést. Szántó Richárd esetében a rektorhelyettes semmilyen, az etikai elmarasztalást indokló körülményt nem talált. Habis Helga esetében Szabó Lajos is megállapította a megkülönböztetésmentesség elvének sérülését, de nem értett egyet az Etikai Bizottsággal abban, hogy a megkülönböztető vizsgáztatásra a hallgató családjának vagyoni helyzetére tekintettel került sor. Mivel ez szerinte nem volt bizonyítható – kb. azt mondta erről, hogy nem látunk bele Habis Helga fejébe –, a rektorhelyettes Szántó Richárdhoz hasonlóan őt is felmentette az etikai felelősség alól. (Szabónak erre a döntésére még visszatérek a következő, szabálytalansági eljárásról szóló részben.) A másodfokú felmentő ha-

tározatok hírére testületileg lemondtak az állandó Etikai Bizottság tagjai.

A Hernádi Zsolt vezette alapítványi kuratórium testületileg járt el Takáts Előd rektor esetében másodfokon. Hernádi előre bejelentett módon tartózkodott (hogy miért, az nem világos), Láncki pedig nem vett részt a döntésben (feltehetően az elsőfokú eljárásban való érintettsége miatt). A másik három kuratóriumi tag – Bacsa György, Palotai Dániel és Váradi József – által megszavazott határozat hatályon kívül helyezte az Eseti Etikai Bizottság elmarasztaló határozatát, és megszüntette a rektor elleni etikai eljárást. Az indoklás az volt, hogy az elsőfokú etikai eljárásokban a megkülönböztetésmentesség elvével ellentétesnek minősített vizsgáztatás szabálytalansága a kuratórium szerint érdemben nem volt vizsgálható, ezért a vizsgát szabályosnak kell tekinteni. Ennél tovább nem is bajlódtak a felmentő ítélet megalapozásával: egyszerűen kijelentették, hogy „[m]indezekre tekintettel a Kuratórium arra a következtetésre jutott, hogy a tényállás tisztázása körében felmerült hiányosságok miatt az Eseti Etikai Bizottság döntését hatályon kívül helyezi és az etikai eljárást megszünteti”.

A rektor ennek ellenére nem maradt a helyén: másfél órával a felmentő határozat kihirdetése után megjelent az egyetemi intraneten a hír, hogy 2023. július 31-én, napra pontosan két évvel a rektori beiktatása után, Takáts Előd távozik az egyetem akadémiai szervezetének éléről.¹⁹ A hír meglepett, és az átláthatatlan egyetemi működés újabb bizonyítékát láttam benne. Ha a rektor nem követett el etikai vétést, miért mondott le? Ha elkövetett, miért mentette fel a kuratórium másodfokon? Az egyetemi vezetés által folytatott kommunikációs stratégia lehetetlenné tette az ilyen és ehhez hasonló kérdések tisztázását, és valójában célként sem tartalmazta soha az átlátható intézményi viszonyok megteremtését. Ellenkezőleg, egy olyan belterjes és informális, a személyes függelmi viszonyok bonyolult és átláthatatlan hálózatán alapuló szervezetiirányítási modellbe illeszkedett, aminek alapvető célja egy kézivezérrelhető egyetem létrehozása és működtetése volt.

Ennek az ambíciónak a legfontosabb kivitelezője és egyben lehangsúlyosabb figurája a korlátlan felhatalmazását közel korlátlan önkénnyel alkalmazó Szabó Lajos volt. Ha a Bázeltől hazatért, princetoni PhD-vel rendelkező Takáts Előd feladata a Corvinus nemzetközi keretek közt is értelmezhető prezentálása volt, akkor Szabó végezte mögötte az aprómunkát: az egyetem átalakítását és a fenntartói

szándékok minden elvtől és akadémiai értéktől független, hiperpragmatikus érvényesítését. Ebbe a munkamegosztásba illeszkedett Szabónak az etikai eljárásokban másodfokú döntéshozóként játszott szerepe is, ami után – Takáts távozását követően – megbízott rektorral lépett elő.

A kuratóriumnak ez a döntése megütközést keltett, amit a Szakszervezeti Bizottság által 2023. július 11-én kiadott közlemény is jelez. Ebben kifejtettük, hogy Szabó általános rektorhelyettként a megelőző négy év egyetemi átalakítási folyamatainak egyik legnépszerűtlenebb szereplője volt. „Nevéhez számos »erőből áttolt«, az egyetemi autonómiát semmibe vevő intézkedés fűződik, köztük egyetemi szakok és szervezeti egységek egyik pillanatról a másikra történő megszüntetése, valamint egyetemi kollégák – formálisan közös megegyezéssel záruló – távozásának méltatlan és méltánytalan kikényszerítése” – írtuk. Leszögeztük, hogy az átalakítási folyamat „nélkülözte az alulról jövő kezdeményezéseket és az egyetemi vezetés mindenkor akaratát ellenpontozó dolgozói visszajelzések komolyan vételét”, és a végrehajtása során megszüntetésre került, vagy kiüresedett az akadémiai autonómia valamennyi intézményi biztosítóka. Azt is hozzátettük, hogy az etikai ügyekben elsőfokon elmarasztalt két dékán vonatkozásában a Szabó által hozott másodfokú döntések „indoklása jogilag és etikailag kétséges”.

Az inntól kezdve az elsősorban Radev és Szabó által fémjelzett egyetemvezetést zárt, hierarchizált kommunikáció, az információs aszimmetriák tudatos fenntartása, és az alulról jövő kezdeményezések terének lehető legszűkebbre szabása jellemezte. Az egyetemvezetés mindig mindenről tudni akart, miközben a lehető legkevesebb információt igyekezett megosztani a szervezeti hierarchia alacsonyabb fokain álló munkatársakkal. Ez volt az egyetem vállalati minta szerinti hierarchizálásának egyik leghatékonyabb módszere: a főnököd mindent tud a munkahelyi tevékenységeidről, minden a személyes helyzetet érintő kezdeményezéshez a jóváhagyására van szükséged, amit, ha úgy látja jónak, minden további nélkül meg is tagadhat tőled. Ez volt a Moltól átvett híres „one-over-one” elv érvényesülésének valódi üzenete: ki vagy szolgáltatva a főnöködnek, és az egyetértése nélkül a nap végén semmit nem tehetsz meg. Ami egy, a személyes teljesítményen és az akadémiai szempontok autonóm mérlegelésén alapuló, meritokratikus egyetemi világban különösen bizarrnak tűnik.

AZ EGYETEMVEZETÉS MINDIG MINDENRŐL TUDNI AKART, MIKÖZBEN A LEHETŐ LEGKEVESEBB INFORMÁCIÓT IGYEKEZETT MEGOSZTANI A SZERVEZETI HIERARCHIA ALACSONYABB FOKAIN ÁLLÓ MUNKATÁRSÁKKAL

Nem csoda, hogy mindez a gyakorlatban olykor kissé szurreális helyzeteket szült. Az etikai eljárások megindulását követően például az eljárásokat jogászként segítő Bíró Barbara egyetemi jogi vezető megpróbált velem aláírtni egy titoktartási nyilatkozatot, amiben az állt, hogy senkinek még az etikai eljárások létezéséről sem szólhatok egy szót sem, ellenkező esetben kb. azonnal börtönbe zárhatnak az egyetem mint munkaadó „jogos gazdasági érdekeinek” sérülése miatt. Nem írtam alá, ami után a jogi vezető figyelmeztetett, hogy ettől még ugyanúgy felléphetnek velem szemben, ha az egyetem úgy látja jónak.

Az egyetemvezetés ennek megfelelően rosszul viselte, hogy időről időre hírt adtam az etikai eljárásokról a kollégáimnak, amire a szakszervezeti Facebook-csoportot és a saját egyetemi intézetem levelezőlistáját használtam, természetesen az intézetvezetőm rosszállása mellett. Ezeknek a híradásoknak egy része a sajtóhoz is eljutott²⁰, én azonban ebben az időszakban még nem adtam nyilatkozatot. 2023 júniusában, az etikai eljárások lezárása után előbb Apáti-Tóth Kata egyetemi kommunikációs vezetőtől, majd Bíró Barbarától kaptam figyelmeztetést az egyetemi kommunikációs és GDPR-szabályok állítólagos megsértéséért. Ezután Major Klára intézetvezetőtől kaptam írásbeli figyelmeztetést, amire válaszul július elején Toronyai Gábor szakszervezeti elnök javaslatára engem támogató aláírásgyűjtés indult az egyetemen, amihez mintegy kétszázötvenen csatlakoztak. (Ez nagyjából az egyetemi dolgozói létszám negyede.)

Az információkhoz való hozzáférés, illetve annak akadályozása a továbbiakban is kulcskérdés maradt. Az etikai eljárások jogerős egyetemi lezárása után, az Etikai Kódexben foglalt jogommal élve a TASZ segítségével bírósághoz fordultam, és kértem a döntések felülvizsgálatát. Ezután, minden lehetséges egyetemen belüli eljárási lépés megtételét követően fordultam a nyilvánosságához, és adtam hosszú interjút a 444-nek.²¹ Ezt egy-két további nyilatkozat követte²², amelyekben mindig igyekeztem óvatosan fogalmazni, hogy a lehető legkisebb támadási felületet adjam magam ellen az egyetemvezetésnek.

A nyilvánosságához való hozzáférés más szempontból is nagyon fontos volt. Egyrészt csak így tudtam a kollégáim tudomására hozni, hogy az egyetemvezetés az egyetem saját etikai kódexével ellentétes módon zárta le az etikai eljárásokat. Másrészt egy ál-

lamilag elismert diplomát adó egyetem közintézmény, ezért a szélesebb közvéleménynek is joga van tudni, hogy milyen etikai szabályok szerint működik, és hogy a saját vezetése betartja-e ezeket. Ha ugyanis nem, az valamennyi, az egyetem által kiállított diplomára rossz fényt vet. Harmadrészt az ügynek ebben a szakaszában már a nyilvánosság jelentette számomra a legfontosabb védelmet. Azzal kapcsolatban ugyanis nem volt kétségem, hogy az egyetemvezetés, ha módjában állna, szívesen megszabadulna tőlem. Azt azonban nem tudtam, hogy ezt hogyan képzelik el.

*Szankciók szabálytalanságok nélkül:
A szabálytalansági eljárás*

Szabó Lajos szabálytalansági bejelentése

Szabó Lajos (akkori) általános rektorhelyettes a Takáts Előd elleni etikai eljárás 2023. június 8-i befejezése előtt néhány nappal, 2023. június 2-án szabálytalansági bejelentést tett²³ Takáts Előd rektornál és Domahidi Ákos kancellárnál.²⁴

A szabálytalansági eljárás egy 2016-ban, az akkori szenátus rendeletével létrehozott jogintézmény,²⁵ amit tudomásom szerint ebben az esetben alkalmaztak először és mindeddig utoljára a Corvinuson. Az eljárás megalkotóinak szándéka szerint arra való, hogy ha valaki valamilyen szabálytalanságot észlel, akkor annak bejelentését követően a kancellár és a rektor felügyelete mellett folytathassák le az erre vonatkozó hivatalos vizsgálatot. Az egyetem gazdálkodásának és technikai funkcióinak felügyeletével megbízott kancellárnak vélhetően azért szánt főszerepet a rendelet, mert a kivizsgálandó szabálytalanságok közt értelemszerűen lehetnek gazdasági-pénzügyi jellegűek is. Az észlelt szabálytalanságot a rektornak és a kancellárnak kell bejelenteni, akik a rendelet szerint vagy együtt döntenek az eljárás megindításáról, vagy a kancellár önállóan intézkedik.

Szabó Lajos a szabálytalanságok széles körét azonosította az etikai eljárások által érintett mikroökonomia-kurzus megszervezése, oktatása és a Habis Helga által – Major Klára és más egyetemi vezetők tudtával és jóváhagyásával – lebonyolított vizsgáztatás körül. Eltérőek voltak a Moodle és a Neptun rendszerben szereplő tantárgyi adatlapok. A Moodle rendszerben található – a tárgy oktatása során álta-

lunk használt – tantárgyi adatlapban a rektorhelyettes szerint nem voltak elég precízen megfogalmazva a tantárgyi követelmények. A Neptun és a Moodle rendszerben található tantárgyi adatlapok más-más személyt jelöltek meg tárgyfelelősként. Rossz volt a tantárgyi követelményekkel kapcsolatos kommunikáció Habis Helga és köztem, amivel kapcsolatban Habis Helga tárgyfelelősként nem kérte az intézetvezető segítségét. Ugyanakkor – írta Szabó Lajos „Major Klára intézetvezető is hibázott, mert nem járt el kellő alaposággal a tekintetben, hogy lépéseket tegyen a követelményekkel kapcsolatos eltérő álláspontok kezelésére, és a kérdésben a döntés meghozataláért sem tette meg a megfelelő lépéseket”.²⁶ De a tantárgyi adatlapok és követelmények körüli helyzet tisztázatlanul hagyásával szinte hibázott az egyik intézetvezető-helyettes, a Moodle-ben szereplő tárgyfelelős és a tárgy valamennyi oktatója, köztük én is.

A bejelentésben szó van az etikai eljárásokban érintett hallgató édesanyjának általam küldött e-mailről és a szülők tájékoztatásáról gyermekeik tanulmányi helyzetével kapcsolatban. Mivel az egyetemi hallgatók felnőtt, nagykorú állampolgárok, személyes adataik, beleértve a tanulmányi előmenetelükre vonatkozó információkat, közeli hozzátartozóiknak sem adhatók ki. Ezért – írta a rektorhelyettes – mind Habis Helga, mind én hibát követtünk el: „Ebben az értelemben Ádám Zoltánnak a hallgató édesanyjának írt levelében a tárgy követelményei tekintetében olyan információkat osztott meg a hallgató édesanyjával, mely ellentétes a fenti normákkal. Nevezettek ezzel hibát követtek el, ami nem szándékos szabálytalanságnak értékelhető.”

Végül a rektorhelyettes bejelentése kitért az etikai eljárások középpontjában álló vizsgára, amiről a következőket írta: „Az [etikai] eljárás kapcsán másodfokon rektori jogkörben eljáró általános rektorhelyettes [vagyis ő maga] megállapította, hogy az Etikai kódex 1.2. a) alpontját tekintve bizonyítottság hiányában nem volt megállapítható az etikai vétség eljárás alá vont személy [vagyis Habis Helga] általi elkövetése. Megállapította ugyanakkor [mármint ő maga], hogy azzal, hogy a hallgató más hallgatóktól elkülönülve, más helyen, más időben és más vizsgasor alapján, végül az eljárás alá vont személynél [vagyis Habis Helgánál] magánál, a vizsgáztató tanár vizsgájáról levéve vizsgázott, megvalósult a teljesítményértékelés során a megkülönböztetés, amelyet az el-

járás alá vont személy [vagyis Habis Helga] követett el.”

Ez utóbbi, az etikai eljárások középpontjában álló vizsgáztatással kapcsolatban Szabó Lajos által írottak legalább két okból különösen figyelemreméltók. Egyrészt egyértelműen kiderül belőlük, hogy a vizsgáztatás megkülönböztető jellegű volt, ami nyilvánvalóan sértette az Etikai Kódexben foglalt alapelveket, és ezért az általa felmentett Habis Helga viselt felelősséget.

Mire hivatkozva mentette fel Szabó Habis Helgát az etikai vétség elkövetésének felelőssége alól? Arra hivatkozott, hogy az elsőfokú etikai határozatot meghozó Etikai Bizottsággal ellentétben nem látta bizonyítottnak, hogy a dékán a családjának vagyoni helyzetével összefüggésben részesítette eltérő bánásmódban a hallgatót. Azt azonban maga is leszögezte, hogy a hallgató megkülönböztető vizsgáztatására sor került.

Szabó másodfokú etikai ítélete ezt az egyszerű és magától értetődő belátást kérdőjelezte meg: attól, hogy Habis Helga esetében (szerinte) nem volt bizonyítható a megkülönböztető vizsgáztatás indítéka, magához a megkülönböztető vizsgáztatás tényéhez még nem fért kétség. Már csak azért sem, mert ezt maga Szabó is megállapította a másodfokú határozatában. Abban a határozatban, amivel az elemi egyetemi szabályokat semmibe véve felmentette Habist ugyanennek az etikai vétségnek a jogkövetkezményei alól.

Hogy ez mennyire volt komoly és megalapozott eljárásnak tekinthető Szabó Lajos részéről, azt az olvasó megítélésére bízom. Ugyanakkor felhívom rá a figyelmet, hogy a rektorhelyettes azt kérte a szabálytalansági bejelentésében, „hogy a döntésben illetékes vizsgálja meg a vizsga érvényességének kérdését és hozza meg az ezzel kapcsolatos döntését!” Éppen azt tehát, aminek hiányára hivatkozva a fenntartó MUC Alapítvány Hernádi Zsolt vezette kuratóriuma néhány nappal később felmentette az etikai vétség elkövetésének felelőssége alól Takáts Előd rektort.

Nem tudjuk, hogy a szabálytalansági eljárás vizsgálta-e a vizsga szabályosságát. Az eljárás lezárásakor kiadott egyetemi közlemény – amiről a következő alfejezetben lesz szó – nem tartalmaz erre vonatkozó információt. Egyrészt azonban nem világos, hogy egy, az egyetem etikai szabályaival ellentétes módon megtartott vizsga eredménye hogyan lehet érvényes egy magát komolyan vevő, diplomáit a hallgatókra

egységesen érvényes követelmények teljesítése alapján kiadó egyetemen. Másrészt felmerül annak a gyanúja, hogy a kancellár azért dátumozta a valódi keltezési időpontnál hat nappal későbbre Szabó Lajos szabálytalansági bejelentését az eljárás megindításáról szóló későbbi kommunikációjában, hogy ne gyengítse a Takátsot felmentő másodfokú kuratóriumi határozat egyetlen érdemi hivatkozási alapját, miszerint az egyetem nem vizsgálta az etikai eljárások középpontjában álló vizsga érvényességét.

Szabálytalansági eljárás: meghallgatás és vita a kancellárral

A Domahidi Ákos kancellár által vezetett, Zsóka Ágnes rektorhelyettes és Borbás Zsuzsanna munkajogi vezető (mint az eljárást segítő jegyzőkönyvvezető) részvételével zajló szabálytalansági eljárásban 2023. szeptember 6-án került sor a meghallgatásomra. A meghallgatás feszült légkörben indult, mivel mindjárt az elején jeleztem, hogy illegitimnek tartom az eljárást: „Van egy csomó kérdésem: egy szabálytalanságnak a vizsgálatát folytatjátok, miért most kerül erre sor, ennek mi a kapcsolata az általam indított etikai eljárásokkal? Ez nekem nem világos” – mondtam a meghallgatási jegyzőkönyv tanúsága szerint bevezetésekképp. A kancellár válaszul elmondta, hogy az általam kezdeményezett etikai eljárások során derült fény olyan potenciális szabálytalanságokra, amelyeket a szabálytalansági eljárás vizsgál. Zsóka Ágnessel együtt megtekintették az etikai eljárások anyagait, vannak azonban a törtéteknek olyan aspektusai, amelyekről az azokban foglaltak alapján nem tudták eldönteni, hogy hogyan értékelendők, és amelyek az ő kifejezésével élve „szabálytalanságspecifikusak.” Etikai kérdésekkel viszont nem foglalkoznak – tette hozzá.

Válaszul jeleztem, hogy ezt nem tartom hiteles megközelítésnek. „Természetesen minden kérdésre válaszolok, de az én értelmezésem szerint ez nem egy másik ügy. Én úgy tudom, hogy Szabó Lajos rektorhelyettes úr azt jelölte meg szabálytalanságnak, amit én etikai vétségként jelöltem meg Habis Helga dékán asszony részéről. Ez az én tudomásom az ügyről. Ha ez nem helytálló, légy szíves, erről tájékoztass” – mondtam.

A meghallgatás több mint egy óra hosszúságúra nyúlt (a leírt jegyzőkönyv több mint tizenkét oldalas). Volt benne néhány további feszült pillanat, főleg azokban a helyzetekben, amikor a kancellár az eseményeknek olyan interpretációját próbálta a számba adni, amivel nem érttem egyet. Ez leginkább a hallgatók közti diszkrimináció vádjával kapcsolatos kérdések tárgyalásához kapcsolódott. Ezzel kapcsolatban azt érdemes megjegyezni, hogy a szabálytalansági eljárást lezáró határozat, amely összesen öt pontban állapított meg szabálytalanságot, egyetlen szabálysértést minősített súlyosnak: a pótkvíz írási lehetőség kapcsán általunk, oktatók által állítólagosan alkalmazott hallgatók közti diszkriminációt.²⁷ Ez egy úgynevezett „B hallgató” körüli helyzetre vonatkozott, akinek a tantárgy-koordinátor kollégám – mivel tudomása szerint a többiekénél később tudta csak megkezdeni a tanulmányait – engedélyezte pótkvíz megírását, miközben a hasonló kéréssel hozánk forduló és végül Habis Helga által levizsgáztatott hallgatónak nem engedélyeztük ugyanezt, mivel ő a félév kezdetétől részt vett az órákon.

Mivel a szabálytalansági eljárásnak nem sikerült bizonyítania, hogy „B hallgató” esetéhez bármi közöm volt, az állítólagos diszkrimináció vádját csak

EZZEL KAPCSOLATBAN AZT ÉRDEMES MEGJEGYZENI, HOGY A SZABÁLYTALANSÁGI ELJÁRÁST LEZÁRÓ HATÁROZAT, AMELY ÖSSZESEN ÖT PONTBAN ÁLLAPÍTOTT MEG SZABÁLYTALANSÁGOT, EGYETLEN SZABÁLYSÉRTÉST MINŐSÍTETT SÜLYOSNAK: A PÓTKVÍZ ÍRÁSI LEHETŐSÉG KAPCSÁN ÁLTALUNK, OKTATÓK ÁLTAL ÁLLÍTÓLAGOSAN ALKALMAZOTT HALLGATÓK KÖZTI DISZKRIMINÁCIÓT

Vyacheslav Arbuzovval szemben tartották fenn, aki a munkaügyi peremben elhangzott tanúvallomása szerint ezért szóbeli figyelmeztetést kapott Major Klárától.²⁸ Hogy a szabálytalansági eljárás által feltárt más, csekély vagy közepes súlyúnak minősített szabálytalanságokat milyen szankciók követték, azt tudomásom szerint semmilyen fórumon nem kommunikálta az egyetemvezetés.²⁹

A Vyacheslav Arbuzovval – azaz Szlávával – a hozzám járó hallgató esetéről folytatott – a 3.2. alfejezetben ismertetett – levélváltás

a meghallgatásom is főszerepet kapott. A kancellár közel egy hónap múlva, szeptember 29-én kért meg ró, hogy eredeti, változatlan formában továbbítsam neki a kollégámmal folytatott, a meghallgatásomn általam felolvasott e-mail-váltást. Ez meglepett: nem tudtam, hogy az egyetem kancellárja, akivel egyébként oktatóként soha semmilyen munkakapcsolatom nem volt, bekérhet tőlem egy, a kollégámmal folytatott levelezést. Úgy gondoltam, hogy ez a munkavállalókkal szembeni represszió jele lehet, nem függetlenül az egész szabálytalansági eljárásról alkotott nagyon rossz véleményemtől. Ezért az egyetemi szakszervezeti Facebook-csoportban tájékoztattam a

kollégáimat a történekről, megosztva velük a kancellár levelét és az arra adott válaszomat. Az utóbbi a kancelláron és a vizsgálatot végző másik két egyetemi vezetőn, Borbás Zsuzsannán és Zsóka Ágnesen kívül a kölcsönös tisztánlátás és áttekinthetőség érdekében másolati példányban megküldtem Szabó Lajosnak, Anthony Radev egyetemi elnöknek és Major Klára intézetvezetőnek is.

A levélben elmarasztaltam az egyetemvezetésnek az etikai eljárásokkal kapcsolatos magatartását, és alibi vizsgálatnak neveztem a szabálytalansági eljárást. A kancellárnak a Facebook-csoportban általam közzétett, összesen három levele kizárólag hivatalos közléseket tartalmazott, szenzitív, személyiségi jogot sértő információk nélkül. Az első a szeptember 6-i meghallgatásomra szóló „behívólevél” volt, a másik kettő pedig a meghallgatásomon felolvasott e-mailek továbbítására utasított. (Az utóbbiak közül az egyikben szerepelt Vyacheslav Arbuzov neve és az etikai eljárásokban érintett hallgató Neptun-kódja. Ezeket töröltem a kollégáim számára közzétett levelekből.) Ehhez az október 3-án éjszaka megírt, Facebook-poszt formájában közzétett beszámolóhoz egy héttel később, október 11-én kiegészítő megjegyzést fűztem, amiben beszámoltam a további napok történéseiről, köztük a kancellárral folytatott vitámról.

A kancellár által a levelek átküldésére adott október 4-i határidő napján megkérdeztem Szlávát, hogy megengedi-e, hogy átküldjem a levelezésünket a kancellárnak. Miután hozzájárult, a déli határidő előtt egy perccel továbbítottam a levelezést Domahidinek. Pontosabban – és ebben valóban mulasztást követtem el, bár nyilvánvalóan nem szándékosan, és a szabálytalansági eljárásnak sem okoztam vele semmilyen érdemi hátrányt – pont azt a két e-mailt nem küldtem el tévedésből, amit Szlávával 2022. december 7-én késő este váltottam. Egy olyan e-mail-folyamatot küldtem át ugyanis, aminek azonos volt a szabálytalansági eljárási meghallgatásomon általam ugyancsak felolvasott kiinduló e-mailje (a hallgató által nekem írt e-mail, amiben a vizsgázás lehetőségei iránt érdeklődik), és ami jóval több e-mailt tartalmazott, mivel szerepeltek benne a hallgató édesanyjának egyetemi látogatását követően Szlávával és Major Klárával váltott e-mailek is. Valószínűleg úgy gondoltam ugyanis, hogy „a levelezés szerkesztés nélküli eredeti formában való biztosítása”, amit a kancellár kért, ezt követeli, és nem vettem észre, hogy a két, december 7-én késő este Szlávával váltott e-mail nem szerepel a levélfolyamban.

A meghallgatási jegyzőkönyv, amiben ellenőrizhettem volna, hogy a kancellár pontosan milyen e-maileket kér tőlem, ekkor még nem állt rendelkezésemre. Azt csak október 5-én 17:05-kor kaptam meg Borbás Zsuzsannától, azzal, hogy jelezzem, ha szerintem valami pontatlanul szerepel benne. Arról, hogy erre mindössze egy napom van, mert másnap le kívánják zárni az eljárást, sem tőle, sem másától nem kaptam tájékoztatást. Mivel másnap, október 6-án négyszer 90 percet tanítottam (ez egy egyetemi docens heti tanításadagja a Corvínuson), október 5-én este nem kezdtem el a jegyzőkönyvvel alaposabban foglalkozni.

Ugyanezen az október 5-i napon reggel 7:36-kor Domahiditől is levelet kaptam, amiben arról tájékoztatott, hogy nem kapta meg az általam előző nap elküldött leveleket: „Sajnálattal vettem tudomásul, hogy a korábban megfogalmazott kéréseimnek másodszeri kérésem ellenére sem tett eleget, és úgy döntött, hogy az Ön által a meghallgatása alatt hivatkozott e-mail üzen[e]tet nem bocsátja a rendelkezésünkre” – írta a kancellár, majd áttért a két nappal korábbi, az egyetemvezetéssel szemben kritikus – a szakszervezeti Facebook-csoportban is közzétett – levelem tárgyalására, anélkül, hogy tudomást vett volna az általam előző nap továbbított e-mailekről.

Válaszul aznap 13:33-kor – tehát még mindig jóval a meghallgatási jegyzőkönyv koraesti megérkezése előtt – megírtam Domahidinek, hogy valami félreértés van köztünk, mivel a reggeli e-mailjét egy olyan levélre válaszolva küldte, amivel egy hosszú, a kollégáimmal folytatott e-mail-váltást továbbítottam neki. Egyben azt is jeleztem neki, hogy nem sikerült elosztatnia a kétségeimet az általa vezetett eljárás valódi funkcióját illetően. Ezt írtam:

„Tisztelt Kancellár úr, kedves Ákos!

Az Ön levelei, úgy látszik, mindig hordoznak magukban nemvárt elemeket, meglepő fordulatokat. Ilyen, számomra meglepő fordulat, hogy Ön az egyetem kancellárjaként, mint az egyetem képviselője, engem, az akadémiai szervezet tagját, bármire utasíthat. Erről eddig nem volt tudomásom. Úgy gondolom, hogy ha valamilyen oknál fogva Ön ezt szükségesnek tartja – feltételezem, hogy erre korlátozott keretek közt, az Ön által folytatott vizsgálat kontextusában van módja –, arról érdemes tájékoztatnia a velem szemben a munkáltatói jogokat gyakorló egyetemi vezetőt, az adott esetben Dr. Major Klárát, akit

ennek érdekében be is teszek ennek a levélnek a címzettjei közé, másolati példányban.

Másrészt, szeretném felhívni a figyelmét, hogy az Ön által kért levélváltást tegnap 11.59-kor (vagyis az Ön által szabott határidőt betartva) küldtem át Önnek és kollégáinak. Erről nyilván Önnek is van tudomása, mivel a levélváltást tartalmazó, általam Önnek és kollégáinak elküldött levélre válaszolva küldte meg nekem a ma reggeli e-mailjét. Ebben az esetben viszont nem világos, hogy miért állítja a mai levelében, hogy nem tettem eleget a kérésüknek, és nem bocsáttam rendelkezésükre az e-mail-váltást.

Végül, szeretném jelezni, hogy a szabálytalansági vizsgálattal kapcsolatban nem sikerült elosztatnia a fenntartásaimat. Mindaz, amit ír, akkor volna hiteles, ha erre a vizsgálatra hónapokkal ezelőtt, az ide tanév megkezdése előtt került volna sor, és ha a vizsgálat ténye és eredményei az egész egyetemi közösség előtt nyilvánosak volnának. Ebben az esetben valóban hasznosulhatnának a vizsgálat következtetései az egyetem számára. Ehhez azonban nyílt és őszinte kommunikációra volna szükség az Önök és az egész egyetemi vezetés részéről, mind az általam kezdeményezett etikai eljárásokkal kapcsolatban, mind a hozzájuk kapcsolódó egyéb vizsgálatok terén.

Üdvözlettel,
Ádám Zoltán”

Domahidi másnap, október 6-án 14:12-kor – több mint egy nappal a levelem elküldése után, mindössze néhány órával az általa vezetett szabálytalansági eljárás lezárása előtt – válaszolt. Ezt írta:

„Tisztelt Docens úr, kedves Zoltán, levélváltásainkból úgy tűnik félreértés van közöttünk a bekért levelezés vonatkozásában.

Regisztráltuk az átküldött levelezést, ez azonban nem a teljes levelezés, amelyet Te a meghallgatáson idéztél. Ismételten kérjük, hogy a[z] idézett levelezéseket teljes terjedelmében küld[d] el számunkra, annak érdekében, hogy a levelezés teljes kontextusát megismerhessük 2023. október 6-a (péntek) 16.00-ig.

Üdvözlettel a vizsgálatban eljáró döntéshozók nevében,

Dr. Domahidi Ákos kancellár”

Erre a következő választ küldtem neki 15:16-kor, a két délutáni órák közötti szünetben:

„Tisztelt Kancellár úr, kedves Ákos, Tanítok ma 5-ig (most csak azért írok, mert épp szünet van), úgyhogy ma 4-ig biztos nem tudok már mást átküldeni. De őszintén szólva nem is pontosan értem, hogy mire gondolsz. Nálam tudtommal nincs más, a kollégáimmal folytatott levelezés, ami az adott helyzetre reagál. Ha kicsit pontosabban meg tudod jelölni, hogy mire gondolsz, a hétvégén szívesen utánanézek.

Üdv, Zoltán”

Domahidi válasza 16:06-kor érkezett meg, amit azonban én értelemszerűen csak az 5-ig tartó óráim után olvashattam el. Így szólt:

„Tisztelt Docens úr, kedves Zoltán, elfoglaltságodra tekintettel, kérem kérésünknek legkésőbb 2023. október 6-a (péntek) 18.00-ig tegyél eleget.

Kérem küld[d] el számunkra a meghallgatáson általad felolvasott elektronikus levelezést, amelyet a tantárgy »koordinátora« Vyacheslav Arbuzov[v]al folytattál, és amelyet még nem továbbítottál számunkra azzal a levelezéssel, amelyet 2023. október 4-én 11.59-kor kaptunk meg.

Üdvözlettel a vizsgálatban eljáró döntéshozók nevében,

Dr. Domahidi Ákos kancellár”

Miután elköszöntem a hallgatóktól, felmentem az irodámba, és péntek este negyed 6-kor, négyszer másfél óra aznapi tanítás után elővettem a kancellárnak két nappal korábban továbbított e-maileket és az előző nap megkapott meghallgatási jegyzőkönyvet. Mivel a továbbított e-mail-folyam ugyanazzal az általam a meghallgatáson felolvasott, az etikai eljárásokban érintett hallgatótól kapott e-maillal indult,

amelyik a meghallgatási jegyzőkönyvben is elsőként szerepelt az általam felolvasott e-mailek közt, eszembe sem jutott, hogy az azt követő e-mailek, amelyeket Vyacheslav Arbuzovval váltottam, nem szerepelnek az átküldött közt. Kétségtelenül igaz, hogy ezt nem ellenőriztem az elküldött levelek mappára kattintva.

Abban a háromnegyed órában, ami a rendelkezésemre állt péntek este negyed 6 és 6 óra közt, ez nem jutott eszembe. Fáradtan és frusztráltan, a kancellár eljárását minden szempontból elfogadhatatlannak tartva a következő választ küldtem neki és munkatársainak, valamint Major Klára intézetvezetőnek 17:57-kor:

„Tisztelt Kancellár úr, kedves Ákos!
Megnéztem a Zsuzsi által átküldött jegyzőkönyvet a meghallgatásomról. (Köszönöm, Zsuzsi, még nem volt időm az egész részletesen elolvasni, ha lesz módosítási kérésem, megjegyzésem, jelzem.) Az általam a meghallgatáson felolvasott e-mailek pontosan ugyanazok, amelyeket október 4-én 11.59-kor továbbítottam Nektek. Szövegszerűen, szóról szóra egyezik a jegyzőkönyv azzal, ami az október 4-én továbbított e-mailekben áll. Ha ennek megvizsgálásához szükség van rám, szólj nyugodtan, szívesen megmutatom személyesen.

Addig is köszönöm, hogy pénteken 5 és 6 között, négyszer 90 perc tanítás után ezzel foglalkozhattam. Nyilván fontos volt a vizsgálat számára. Ha esetleg van valamilyen szombat hajnali vagy vasárnap esti határidős feladatom is, kérek, jelezd.

Üdvözlettel,

ÁZ”

Domahidi erre a levélre már nem válaszolt. Mint később megtudtam, Zsóka Ágnessel ugyanezen az október 6-i napon zárták le a szabálytalansági eljárást, és készítettek el annak lezáró határozatát, benne egy rám vonatkozó kiegészítő megállapítással. Ezt a lezáró határozatot és kiegészítő megállapítást a kancellár október 9-én, hétfőn küldte meg Anthony Radev elnöknek, Szabó Lajos megbízott rektornak és Misovicz Tibornak, az egyetemet fenntartó Maecenas Universitatis Corvini Alapítvány titkárnak, ehhez a levélhez csatolva:

„Tisztelt Elnök úr, Rektor úr, Titkár úr,
Kedves Anthony, Lajos, Tibor,
Továbbítom számotokra a szabálytalansági vizsgálatot lezáró határozatot. A vizsgálatot Zsóka Ágnes rektorhelyettes asszonnyal pénteken zártuk le.

Mivel a határozatnak az általános rendellenességeket felszámolni célzott akcióterven felül komlyabb taktikai előkészítést igénylő munkajogi következménye is lehet, ezért kérek, a határozatot kezeljétek rendkívül bizalmasan. Ebben a helyzetben kiemelten fontos, hogy az Egyetem egyeztetetten és egységesen lépjen fel, különben nagymértékben veszélyeztetünk mindenféle tervezett lépést.

Mindezek tükrében azt javaslom, hogy holnap a Szenátust követően ebben a körben mindenképpen egyeztessünk a tervezett lépésekről és azoknak a kommunikációs lekíséréséről.

Nagyon köszönöm az együttműködésüket!
Bármilyen kérdésetek merülne fel, kérek, jelezzétek.

Köszönettel,
Ákos”

Utólag nem nehéz kitalálni, hogy Domahidi milyen „komlyabb taktikai előkészítést igénylő munkajogi következményre” gondolt, nekem azonban ekkor még sejtelmem sem volt róla, hogy mire készülnek. Arról sem tájékoztattak, hogy lezárták a szabálytalansági eljárást. Ezért a következő hét szerdáján, október 11-én újabb e-mailt írtam neki, érdeklődve, hogy mire jutott a keresett e-mailekkel kapcsolatban:

„Tisztelt Kancellár úr, kedves Ákos,
szeretnék érdeklődni, hogy a péntek este 17.57-kor átküldött e-mailem alapján sikerült-e megállapítanod, hogy az általam október 4-én 11.59-kor megküldött levelezés azonos azzal, amit azóta ismétlődő módon keresel rajtam. Ha igen, javaslom, kérj elnézést azért az egyik korábbi e-mailedben szereplő ál-

lításodért, hogy akadályozom az általatok folytatott vizsgálatot. Ha nem, továbbra is szívesen segítek összevetni egymással két nem különösebben bonyolult, angol nyelvű szöveget.

Üdvözlettel,
Ádám Zoltán”

Domahidi erre a levélre sem válaszolt. A következő két hétben az egyetemvezetés egyetlen tagjától sem hallottam semmit az e-mai-

lekről és a szabálytalansági eljárás állásáról, beleértve a velem szemben a munkáltatói jogokat gyakorló, velem közvetlen munkakapcsolatban álló Major Klárát is.

Az erre vonatkozó híradásra október 24-ig kellett várnom, amikor Major Klárához voltam hivatalos, hogy közölje velem a szabálytalansági eljárás eredményét. Amikor az irodájába lépve ott találtam Csentericsné Arnold Zsuzsanna HR-vezetőt és Szabó Lajos megbízott rektort, már sejtettem, hogy nem lesz különösebben kedélyes a találkozó. Az átadott felmondólevelével a munkáltatóval való együttműködés megtagadását jelölte meg az azonnali hatályú, rendkívüli felmondás elsődleges indokaként, aminek alapja a kancellár által kért e-mailek elküldésének állítólagos megtagadása volt. Ezt visszautasítottam, és közöltem velük, hogy nyilván ők is tisztában vannak vele, hogy nem mondanak igazat, mivel én átküldtem a kancellár által kért leveleket. A másik indok a

kancellárral szemben használt, szerintük megengedetlen hangnem, valamint az egyetemvezetés állítólagos lejáratása volt a szakszervezeti Facebook-csoportban közzétett posztjaimmal. Ott mindjárt, Major Klára irodájában ülve, Szabó Lajost és Csen-tericsné Arnold Zsuzsannát hallgatva eldöntöttem, hogy bíróság elé viszem az ügyet. Szabó Lajossal pedig közöltem, hogy olyan szégyenteljes szerepet játszott ebben az ügyben és a megelőző hónapok egyetemi folyamataiban, hogy egy jobb kocsmába sem engednék be, és egyszer még az unokái is szégyenkezni fognak azért, amit tett.

Arról, hogy tudtomon kívül valóban nem küldtem el a kancellár által kért két e-mailt, az elbocsátásom után nem sokkal az egyetemi irodámba bekopogtató Vyacheslav Arbuzovtól értesültem. Mint kiderült, a kancellár időközben tőle is bekérte a leveleket, és ő el is küldte neki őket. Ezt azonban korábban senki nem közölte velem. Tény tehát, hogy ez ügyben nem teljesítettem maradéktalanul a kancellár kérését: többszörös félreértések közepette, egy nagyon későn megkapott meghallgatási jegyzőkönyv birtokában, időben – feltehetően nem véletlenül – nagyon beszorítva, számomra nagyon előnytelen körülmények között, hibásan jutottam arra a következtetésre, hogy az eredeti, szerdai határidő lejártáig elküldtem a két e-mailt. Egy egész, Szlávával és Major Klárával váltott e-mail-folyamot továbbítottam a kancellárnak, aminek az elején ott volt a két, a szabálytalansági eljárási meghallgatáson szintén felolvasott, az etikai eljárásokban érintett hallgatóval váltott e-mail, a kancellár által kért két, Szlávával váltott e-mail azonban valóban nem volt köztük.

MUNKAÜGYI PER

A 2023 novemberében a Fővárosi Törvényszékhez beadott keresetben az elbocsátásom jogellenességének kimondását és a munkaviszonyom helyreállítását kértem a bíróságtól. A keresetben – tekintettel az utóbbi igényre – sürgős eljárást kértünk a bíróságtól, az elsőfokú eljárás azonban így is több mint másfél évig tartott. Ezt egy jóval rövidebb, mindössze egyetlen tárgyalásból álló, összesen mintegy három hónapos másodfokú eljárás követte a Fővárosi Ítéltáblán. (Az elsőfokú eljárás tárgyalásai 2024 februárja és 2025 júniusa között zajlottak, a másodfokú eljárás egyetlen tárgyalására 2025 októberében került sor.) Mind első-, mind másodfokon veszítettem: a bíróságok az egyetemnek adtak igazat, jogosnak minősít-

ve a 2023 októberi, azonnali hatályú, rendkívüli felmondást.³⁰

A TASZ által elkészített kereset részben eljárási, részben tartalmi érvek alapján kérte a bíróságtól az elbocsátásom jogszerűtlenségének kimondását. Az eljárási érv a felmondás elkészítésére vonatkozott, mivel rendkívüli felmondással az arra alapot adó munkavállalói magatartásról való tudomásszerzéstől számított tizenöt napon belül élhet a munkáltató, az adott helyzetben pedig ennél több idő telt el, mivel Major Klára már október elején tudatában volt a kancellár és köztem kialakult vitának, ismerte annak hangnemét és tartalmi elemeit, mivel egyetlen kivétellel valamennyi, a kancellárnak küldött e-mailem címzettjei közt szerepelt másolati példányban.

A tartalmi érveink közt a szó-lásszabadság korlátozását, a közérdekű bejelentőket megillető védelem megsértését, az egyenlő bánásmód hiányát, az érdekvédelmi vezetőt megillető foglalkoztatási védelem megsértését és a megtorlásszerűen alkalmazott, aránytalan és félelemkeltő munkaügyi intézkedést soroltuk fel, mint jogellenes munkáltatói magatartást.

Az egyetemi oldal tanúként vonultatott fel szinte minden, az ügyben érintett egyetemi vezetőt, akik feltűnő összhangban és az egyetem jogi képviseletét ellátó Oppenheim Ügyvédi Irodával látható egyetértésben írták le tanúvallomásaikban a történeteket. A mi javaslatunkra tanúként hallgatta meg a bíróság Vyacheslav Arbuzovot, aki az etikai eljárásokban érintett mikroökonómia-kurzus koordinátora volt, Dunavölgyi Máriát, az egyetemi Alkalmazotti Tanács elnökét, Kerényi Pétert, az egyetemi szakszervezet vezetőségi tagját, a velem egy intézetben dolgozó és korábbi Szenátus-tagként az egyetemi viszonyokat általában is kitűnően ismerő Rosta Miklós docenst, valamint Bakonyi Anikót, a feleségemet.

Az egyetemi oldal tagadta, hogy akár a szólásszabadságomat, akár az érdekképviseletvezetői munkámat bárki bármikor korlátozta volna az egyetemen. Véleményük szerint a szabálytalansági eljárás, amivel tudatosan nem működtem együtt, időben és tartalmában is elvált az etikai eljárásoktól. A rendkívüli elbocsátásra az teremtett jogalapot, hogy a kancellár által ismétlődően kért két e-mail el nem küldésével súlyos – az egyetemi oldal szerint szándékos – kötelezettségzegést követtem el. Emellett a kancellárral és munkatársaival szemben általam használt hangnem, valamint az a tény, hogy a szabálytalansági eljárásról alkotott véleményemről a kancellárral foly-

tatott levelezésem egy részével együtt tájékoztattam a szakszervezeti kollégáimat, ellehetlenítette a további foglalkoztatásomat.

Ezzel szemben szerintünk a szabálytalansági eljárás nagyon is szorosan összefüggött az etikai eljárásokkal, időben és tartalmilag egyaránt. Az egyetemvezetés a saját maga által elszabotált etikai eljárások részleges helyettesítésére használta a szabálytalansági eljárást, méghozzá olyan módon, hogy annak keretében ellenem és oktatótársaim ellen is fel tudjon lépni, mintegy áttolva ránk a magas rangú egyetemi vezetők által elkövetett, de az egyetem által nem szankcionált etikai szabálysértéseket.

Egyrészt így próbálták reparálni az egyetemet ért presztízsveszteséget: nem az egyetem hibázott, hanem az egyetemvezetéssel együttműködni nem hajlandó oktató és kollégái, akik ráadásul diszkriminációt alkalmaztak a hallgatók közt – szólt az egyetemi vezetés narratívája. Másrészt a velem és Vyacheslav Arbuzovval szembeni fellépés alkalmas volt az egyetemi munkavállalók megfélemlítésére. Ez különösen Szabó Lajosnak volt érdeke, akinek vezetői teljesítményét és az etikai eljárásokban játszott szerepét nyíltan bírálta a szakszervezet, és aki arra kapott megbízott rektori mandátumot a fenntartó alapítvány kuratóriumától, hogy „lezárja az Egyetem akadémiai megújításával kapcsolatos folyamatban lévő projekteket”.

Alapvető fontosságú állítás volt a részünkről, hogy a kancellár által kért e-maileket tévedésből nem küldtem el, miközben kifejezetten törekedtem Domahidi kérésének teljesítésére. Helyette egy olyan e-mail-folyamat továbbítottam, aminek azonos volt az ügynevezett eredet-e-mailje a kancellár által kéréskével, és ugyanabban az ügyben, ugyanabban az időszakban, ugyanazok által íródtak. A nyilvánvaló törekvésem a kancellár kérésének teljesítésére és az általam elkövetett tévedés körülményei nemcsak a szándékosságot zárják ki részemről, hanem a súlyos kötelezettségzegést is. A kancellárral folytatott levelezés a kancellár saját bevallása szerint is félreértésektől volt terhes, az általa adott feltételek pedig számomra objektív okokból kifejezetten előnytelenek voltak. Ezért kértem, hogy a hétvégén, nyugodt körülmények közt nézhessek utána a keresett e-maileknek, a kancellár azonban figyelmen kívül hagyta a kérésemet. A meghallgatási jegyzőkönyvet, aminek alapján összevettem az általam elküldött e-maileket a meghallgatáson elhangzottakkal, nagyon későn kaptam meg,

az eljárás lezárása és a nekem adott határidő előtt alig több mint egy nappal. Mindez megkérdőjelezi a kancellár és munkatársai jóhiszeműségét a velem való együttműködés során, és megerősíti azt az állításunkat, hogy egy megtorló jellegű, jogsértő munkáltatói intézkedés áldozata lettem.

A kancellárral szemben általam használt hangnem egyáltalán nem volt kirívóan durva, miközben az indignáltságomat magyarázta a kancellár által létrehozott, számomra nyilvánvalóan nagyon előnytelen helyzet. Emellett az is fontos körülmény, hogy ilyen szabálytalansági eljárásra ezt megelőzően még sosem

EGYRÉSzt ÍGY PRÓBÁLTÁK REPARÁLNI AZ EGYETEMET ÉRT PRESZTÍZSVESZTESÉGET: NEM AZ EGYETEM HIBÁZOTT. HANEM AZ EGYETEMVEZETÉSSEL EGYÜTTMŰKÖDNI NEM HAJLANDÓ OKTATÓ ÉS KOLLÉGÁI, AKIK RÁADÁSUL DISZKRIMINÁCIÓT ALKALMAZTAK A HALLGATÓK KÖZT – SZÓLT AZ EGYETEMI VEZETÉS NARRATÍVÁJA

került sor az egyetemen, ami miatt az eljáráson belül nem voltak tisztázottak a különböző szereplők viselkedési normái. A kancellárral folytatott levelezésből kizárólag az egyetemi közvélemény egészére tartozó leveleket osztottam meg, amelyekből kitakartam a személyiségi jogi szempontból érzékeny elemeket. A szabálytalansági eljárást pedig – aminek határidejéről semmilyen tájékoztatást nem kaptam – objektíve nem hátráltattam semmiben.

Az egyetemi oldal szerint az egyetemi közéletet béke és együttműködési készség jellemezte, amihez viszonyítva különösen normasértő volt a viselkedésem. Az egyetemvezetésnek már csak emiatt sem volt más választása – mondták –, mint az azonnali hatályú, rendkívüli felmondás. Az általunk meghallgatni javasolt tanúk ezzel szemben egy konfliktusokkal teli egyetemi közéletéről számoltak be, aminek én voltam az egyik főszereplője a munkavállalók oldaláról. Érdekképviselői vezetőként visszatérően konfliktusba kerültem az egyetemvezetéssel, amit a kollégáim is érzekeltek, és többek között a mellettem kiálló, 2023 júliusi petíció aláírásával igyekeztek megvédeni.

Anthony Radev és Szabó Lajos autoriter vezetési stílusa számos konfliktust generált az egyetemen, amelyekben leginkább a munkavállalói érdekképviselői vezetők – akik közé én is tartoztam – vették fel a küzdelmet az egyetem vezetőivel. A feleségem mindehhez azt fűzte hozzá, hogy a méltatlan rendkívüli felmondással az egyetemvezetés jelentős lelki terhet rótt rám és a családomra.

Az elsőfokon eljáró Fővárosi Törvényszék kizárólag az egyetem által javasolt tanúbizonyításoknak adott hitelt, miközben az általunk javasolt tanúk által elmondottakat lényegében teljesen figyelmen kívül hagyta. Megalapozottnak találta mind a súlyos kötelezettségzegés, mind az elfogadhatatlan kommunikációs stílus, mind pedig az egyetemvezetés szak-

szervezeti közösség előtt való lejárásának „vadját”. A kancellárral folytatott kommunikáció ellehetetlenüléséért kizárólag engem tett felelőssé, miközben nem vette figyelembe, hogy érdekképviselői vezetőként kommunikáltam a szakszervezeti tagokkal, és elutasította azt az állításunkat, hogy az elbocsátásom összefüggésben volt az etikai eljárásokkal és az azokat követően történetekkel. Ez utóbbival kapcsolatban a bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy az etikai eljárások februári elindítása és az októberi elbocsátásom közt eltelt mintegy kilenc hónap olyan hosszú idő, ami eleve kizárja ezt az összefüggést. Hogy ebből a szempontból miért az etikai eljárások elindításának ideje volna a releváns időpont, miközben a szabálytalansági eljárás közvetlenül kapcsolódott az etikai eljárásokhoz, és maga Szabó Lajos is az etikai eljárások során kiderült szabálytalanságokra hivatkozott a szabálytalansági bejelentésében, az nem derült ki a bíróság ítéletéből. Nem foglalkozott a bíróság az elbocsátásom megfélemlítő jellegével, ahogy az egyetemvezetésnek a kritikus hangok elfojtására irányuló gyakorlatáról és a velem szemben általában is ellenséges egyetemvezetői attitűdökről sem vett tudomást.

Mindezek alapján megfellebbeztük az elsőfokú bíróság döntését, és azt kértük a másodfokon eljáró Fővárosi Ítéletábról, hogy az egyetemen belüli viszonyok pontosabb megvilágítása érdekében hallgasson meg újabb, az egyetemi viszonyokat jól ismerő, az addig elhangzottakhoz képest új információkkal rendelkező tanúkat. Erre azonban nem került sor, mivel a másodfokon eljáró Fővárosi Ítéletábr mindjárt az első, 2025. október 21-i tárgyalási napon ítéletet hirdetett, és mindenben jóváhagyta az elsőfokú döntést. Így szinte napra pontosan két évvel a 2023. október 24-i rendkívüli felmondás után, a bíróság jogerősen jóváhagyta az egyetem velem szembeni eljárását.

Mindez azt jelentette, hogy mind az első-, mind a másodfokú bíróság a rám nézve legkedvezőtlenebb interpretációt tette magáévá a történetek értékelésekor, ezen belül pedig elfogadta a rám nézve legsúlyosabb munkaadói szankció alkalmazását. A munkavállalói, érdekképviselői vezetői és közérdekű-bejelentői védelem szempontjait a bíróság teljes mértékben figyelmen kívül hagyta, és nem foglalkozott a történetek más corvinusos munkavállalókra vagy akár a szélesebb közvéleményre gyakorolt hatásával sem. Annak a körülménynek, hogy az akadémiai szabadság és az egyetemi integritás védelmében hosszabb ideje, de

különösen az etikai eljárások kezdete óta tett lépéseim nyilvánvalóan ellenérzéseket szültek az egyetemvezetésben, aminek minden bizonnyal szerepe volt az elbocsátásomban, a bíróság semmilyen jelentőséget nem tulajdonított.

Ennek a bírói megközelítésnek az akadémiai szabadság és a munkavállalói érdekképviselő ügyére nézve legkedvezőtlenebb következményei a nyilvánosság kezelése körüli helyzet megítéléséhez kapcsolódtak. A bíróság az egyetemvezetéssel egyetértésben elmarasztalt a kancellár leveleinek nyilvánosságra hozatala és az általam használt nem durva, de kétségkívül erősen kritikus hangvétel miatt. Aki a leveleimet olvasta, az egyrészt képet alkothatott arról, hogy

NEM FOGLALKOZOTT A BÍRÓSÁG AZ ELBOCSÁTÁSOM MEGFÉLEMLÍTŐ JELLEGÉVEL, AHOGY AZ EGYETEMVEZETÉSNEK A KRITIKUS HANGOK ELFOJTÁSÁRA IRÁNYULÓ GYAKORLATÁRÓL ÉS A VELEM SZEMBEN ÁLTALÁBAN IS ELLENSÉGES EGYETEMVEZETŐI ATTITÜDÖKRŐL SEM VETT TUDOMÁST

kb. miről szólt a folyamatban lévő szabálytalansági eljárás, másrészt értesült arról is, hogy nagyon rossz véleményem volt a kancellár és munkatársai által folytatott vizsgálatról. Vajon megsértettem ezzel a kancellár személyiségi jogait és az egyetemvezetés jogos elvárását egy konstruktív és kooperatív munkavállalói attitűd tanúsítása iránt? Attól függ, hogyan értelmezzük a történeteket.

Ha abból indulunk ki, hogy érdekképviselői vezető voltam, a szabálytalansági eljárás pedig azoknak az etikai eljárásoknak az egyenes folytatása volt, amelyeket én kezdeményeztem, és amelyek során látványosan ütköztem az egyetemi vezetéssel, csak éppen az egyetemi vezetés által tudatosan megváltoztatott szereposztásban, aligha tehető nekem szemrehányás a kancellár – semmilyen szenzitív személyes információt nem tartalmazó – leveleinek az egyetemi nyilvánosság elé tárásáért. Szerintem ezt a „vádponthoz” egy másik jogi kultúrában, például az Egyesült Államokban nem is értenék. Abból indulnának ki, hogy aki egy szervezet vezetése nevében hivatalos levelezést folytat, az értelemszerűen számol vele, hogy a levelei legalább a szervezeten belül nyilvánosságot kapnak. Ha pedig nincs lehetőségem – nem durva, de indokolt esetben akár erősen kritikus hangvételű – kritikát gyakorolnom az egyetemvezetéssel szemben, akkor nem tudok érdekképviselői vezetőként dolgozni, és az akadémiai szabadság védelmében sem tudok fellépni. Sajnálom, hogy ezeknek a szempontoknak a mérlegeléséhez sem az első-, sem a másodfokú bíróságnak nem volt minimális érkezése sem.

Ez a „kontextusvátság” úgy tűnik, más bíróságok is jellemez. A közigazgatási bíróságok első- és másodfokon is elutasították az egyetemi etikai eljárás

rások határozatainak felülvizsgálatára vonatkozó kéréseimet. Noha az egyetem etikai bizottságának ügyrendje kifejezetten lehetővé teszi ilyen kérelem benyújtását,³¹ a közigazgatási bíróságok első- és másodfokon is úgy nyilatkoztak, hogy nincs hatáskörük ennek elbírálására, mivel az egyetem nem közigazgatási szerv. Hogy ebben az esetben melyik bírósághoz lehet fordulni ilyen céllal, azt nem közölték. Ugyanerre az álláspontra helyezkedett az általunk megkeresett Kúria³² és az Alkotmánybíróság³³ is: hatáskör hiányában a közigazgatási bíróság nem illetékes az ügyben. Azt pedig, hogy ebben az esetben kihez fordulhatok a felülvizsgálati kérelmemmel, ők sem mondták meg.

A továbbiakban a Kúriához felülvizsgálati kérelmemmel, az Alkotmánybírósághoz pedig alkotmányjogi panasszal fordulhatunk a munkajogi peremben, majd ezek várható elutasítását követően, miután kimerítettük a hazai jogorvoslati lehetőségeket, a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulhatunk jogorvoslatért.³⁴ Egy ilyen eljárás nyilvánvalóan éveket vesz igénybe, de alkalmas lehet a Corvinuson történetek eddigénél pontosabb és körültekintőbb jogi értékelésére. Ezt a lehetőséget e sorok írásakor, 2025 novemberében mérlegeljük a TASZ jogászaival és a jogi képviselőmet a TASZ megbízásából ellátó dr. Kollarics Flórával.

REZIGNÁLT KONKLÚZIÓ

Ez az írás hat év egyetemi történéseit igyekezett áttekinteni, különös tekintettel a Budapesti Corvinus Egyetem úgynevezett vizsgabotrányára és az ahhoz kapcsolódó egyetemi és bírósági eljárásokra. Ezeknek a folyamatoknak, először az egyetemi közéletben aktív oktatóként és szakszervezeti vezetőként, majd a szabálytalan vizsgáztatást követő etikai eljárások kezdeményezőjeként, végül az etikai eljárásokat követő szabálytalansági eljárás végén rendkívüli felmondással elbocsátott oktatóként, az egyik főszereplője voltam. A történetben összekeverednek az intézményes és a személyes igazságkeresés szálai, és az egyik kudarca összefügg a másikéval.

Van-e a mai Magyarországon értelme hivatalos egyetemi és bírósági eljárások keretében szembeszállni a hatalmi önkénnyel és a jogfosztással? Kell-e és érdemes-e újra és újra kifutni a pályára, amely a mi kapunk felé lejt? Kell és érdemes, természetesen, sőt olykor egyenesen kötelező, ha a siker legfontosabb kritériuma nem a jogi értelemben vett győzelem, hanem az önazonosság megőrzése. Az igazán fontos meccseket tétre játsszák, nem befutóra; a kérdés csak

az, hogy pontosan mi a tét, és kinek, mikor és hogyan kell számot adni róla.

Van-e bármilyen általánosítható tanulsága a Corvinus Egyetem vizsgabotrányának és az azzal összefüggő egyetemi és bírósági eljárásoknak? Következik-e belőlük bármi a magyarországi munkaügyi viszonyokra vagy az akadémiai szabadság magyarországi helyzetére vonatkozóan?

A történetek egyik lehetséges olvasata a munkaadói megfontolások előtérbe kerülése a munkaügyi viszonyokkal kapcsolatos jogalkalmazásban és bírói gyakorlatban. Ez egyfelől illeszkedik a magyar munkajog 2010 utáni munkaadó-barát jogszabályi és jogalkalmazási változásaihoz, amelyek célja egy, a munkaadói igényekhez jobban alkalmazkodó, rugalmasabb munkaerőpiac kialakítása volt.³⁵ Másfelől az egyetemvezetés dominanciája és a vele szembeni oktatói kiszolgáltatottság erősödése összefüggésbe hozható a pénzügyi megfontolások által irányított piaci viszonyoknak az akadémiai szektorban világszerte érzékelt térhódításával és az oktatók ezzel szembeni eszköztelenségével.³⁶

A közintézményből magánegyetemmé alakult Corvinuson kevés kivételtől eltekintve emelkedtek a bérek – de nőtt az egyetemi alkalmazottak kiszolgáltatottsága a munkahelyi feletteseikkel szemben. A Munka törvénykönyve által szabályozott, „sima” munkavállalói jogviszony keretei közt, ahogyan az az átalakulás kezdetétől várható volt, gyengültek a dolgozói érdekvédelem pozíciói a közalkalmazotti jogviszonyhoz képest. Az egyre vállalatszerűbben működtetett Corvinuson a korábinál jelentősen kisebbre szűkült az autonóm munkavállalói kezdeményezések mozgástere. Korábban, a közalkalmazotti jogviszony által is védett oktatók és kutatók az akadémiai élet adta intézményi keretekre is támaszkodva jelentős befolyást gyakorolhattak az egyetem akadémiai funkcióinak ellátására. Az egyetemi autonómia keretei azonban 2019 után fokozatosan beszűkültek. Egy intézetvezető egyetemi professzor ugyanúgy besorozott egyetemi dolgozóvá vált, mint egy nem-akadémiai területet irányító funkcionális vezető, könnyen lehet, hogy az utóbbiétól elmaradó fizetéssel és szervezeti súllyal. Az akadémiai (és nem-akadémiai) vezetők kiválasztásánál eközben az egyetemvezetéssel szembeni lojalitás vált messze a legerősebb szelekciós szemponttá.

Megszűntek (kari tanácsok) vagy jelentőségükben visszaszorultak (szenátus) az egyetemvezetéstől független, autonóm akaratképzésre képes akadémiai testületek. Különböző oktatási minőségbiztosítási és monitorozási rendszereket vezettek be, amelyeken keresztül nőtt az oktatók és kutatók munkájának el-

lenőrizhetősége. Megtöbbszöröződött az egyetemi kommunikációs apparátus létszáma és szervezeti súlya, ami – mint egy vállalatnál – nemcsak híreket továbbít a dolgozóknak és a külvilágnak, hanem a vezetés által ideálisnak gondolt egyetemimázst is terjeszti és erősíti. A vezetői kiválasztás során megszűntek a dolgozói visszacsatolási mechanizmusok:

az átalakulás előtt legalább a tanszékvezetők esetében, legalábbis konzultatív jelleggel szokás volt figyelembe venni az adott akadémiai közösség véleményét és szándékait. Az átalakítást követően egyrészt leértékelődtek a tanszék-ek, másrészt az intézetvezetők kiválasztása során semmilyen szerep nem jut az adott intézet munkatársainak. Az intézetek működtetésében formálisan szerepet játszó intézeti tanácsokban egyetlen, az adott intézet közössége által választott tag ül, a többiek az intézetvezető választja ki, de az egész tanács nem több az intézetvezető mellett működő konzultatív testületnél. Az adott akadémiai egységre vonatkozó döntéseket

az intézetvezető hozza meg a felettesével (Szabó Lajossal) együtt (ez a „one-over-one” elv), a tanács vagy bárki más véleményének figyelembevétele pedig csak lehetőség számára. (Ezt lehetne „everyone below one” elvnek nevezni.) Mindez ugyanabba az irányba mutat: egy vállalatyszerűen működő, akadémiai szabadságai jelentős részétől megfosztott, a kuratórium tagjai számára járulékos hasznokat biztosító egyetemi modell kialakítása felé.

Ez a modell szükségszerűen leértékeli az akadémiai működés etikai normáit, mint a szervezeti működés mérvadó szabályrendszerét. Mégis, milyen etikai normákat lehet feltételezni egy egyetemről, amelyet egy, a nemzetközi körözési listákon visszatérően megjelenő vállalatvezető irányít, közvetlenül bekötve nemcsak az Orbán-rendszerbe, hanem az Oroszország által működtetett globális energiaelosztási hálózatokba is? Hogy a sajtóhírek szerint az etikai eljárásokban érintett hallgató családja számottevő részvényese volt az egyetem irányítását 2019 óta domináló Molnak, az valójában csak hab volt a tortán: olyan véletlen, ami nem okozta, hanem csak felszínre hozta az akadémiai standardok szerinti működést ellehetetlenítő, torz érdekviszonyokat.

Mert ne tévedjünk: egy egyetem etikai szabályainak tiszteletben tartása nem valamiféle absztrakt,

esztétikai jellegű tevékenység. Az akadémiai minősítések elnyerésének megkülönböztetésmentessége nélkül nincs akadémiai szabadság és minőségi felsőoktatás. Ahol befolyással lehet jobb jegyet szerezni, ott szükségszerűen leértékelődik a tekintélyektől független tudományos gondolkodás és akadémiai tudás. A történetekben persze voltaképp semmi nagyon meg-

lelő nincs: egy a társadalmi, gazdasági és kulturális erőforrásait – köztük a tudományos oktatásra és kutatásra fordítható humán és gazdasági tőkét – egyre koncentráltabb ellenőrzés alatt tartó, autoriter politikai rendszerben az lett volna a csoda, ha az intézményi működés diszfunkciói láttán nem az informális hatalmi viszonyok veszik át az uralmat a válságkezelésben.

Számomra ugyanakkor rengeteg felemelő pillanatot is nyújtott ez a két év. A legfelemelőbbeket, bevallom, akkor, amikor a hallgatóim szerveztek értem tüntetést 2023 novemberében. Számos akadémiai és nem-akadémiai szereplőtől kaptam szolidaritást és bi-

zalmat kifejező gesztusokat, amiért ma is hálás vagyok. Végig mellettem állt a volt kollégáim jelentős része és az egyetemi szakszervezet, ami szintén nagyon fontos volt.

Az elbocsátásomat követően – sőt már azt megelőzően is – szakszervezeti körökben többször felmerült a sztrájk mint a legerősebb munkavállalói érdekérvényesítési eszköz lehetősége. A szakszervezetnek újra és újra azzal a kérdéssel kellett szembenéznie, hogy adott esetben milyen választ tud és akar adni egy, a munkavállalói érdekképviselet számára teljesen elfogadhatatlan munkaadói lépésre. Ilyen volt a korábbi intézeti kollégáim 2022 nyári közös megegyezéses elbocsátása, és ilyen volt az én 2023. októberi rendkívüli elbocsátásom is – azzal a különbséggel, hogy az én esetemben nemcsak közös megegyezés nem volt, hanem az értékelés semlegeségére vonatkozó, elemi etikai normák is sérültek. Ezekért a normasértésekért pedig az az egyetemi vezető – Szabó Lajos általános rektorhelyettes, majd megbízott rektor – volt mindenekelőtt felelős, aki másodfokon felmentette az etikai eljárásokban elsőfokon elmarasztalt dékánokat, akinek a megbízott rektori kinevezése ellen a szakszervezet nyíltan tiltakozott, és aki aktív részese volt az elbocsátásomról szóló – a szakszervezeti védettségemet tudatosan megkerülő – döntésnek.

A TÖRTÉNETekben PERSZE VOLTAKÉPP SEMMI NAGYON MEGLEPŐ NINCS: EGY A TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS ERŐFORRÁSAIT – KÖZTÜK A TUDOMÁNYOS OKTATÁSRA ÉS KUTATÁSRA FORDÍTHATÓ HUMÁN ÉS GAZDASÁGI TÖKÉT – EGYRE KONCENTRÁLTABB ELLENŐRZÉS ALATT TARTÓ, AUTORITER POLITIKAI RENDSZERBEN AZ LETT VOLNA A CSODA, HA AZ INTÉZMÉNYI MŰKÖDÉS DISZFUNKCIÓI LÁTTÁN NEM AZ INFORMÁLIS HATALMI VISZONYOK VESZIK ÁT AZ URALMAT A VÁLSÁGKEZELÉSBEN

A szakszervezetnek és a munkavállalói közösségnek ahhoz volt ereje, hogy ez ellen hangosan tiltakozzon, de ahhoz nem, hogy – akárcsak figyelmeztető jelleggel – sztrájkot szervezzen. Ami, tekintve, hogy oktatói sztrájkra a magyar felsőoktatásban tudomásom szerint sosem került sor, senkit nem érthetett meglepetésként. Innen kezdve a kollégák egyvalamit tehettek: vérmérsékletüktől függően több vagy kevesebb szerepet vállaltak az elbocsátással szembeni – főként plakátokkal, demonstrációkkal és a szűkebb-tágabb akadémiai közösség tagjai által elfogadott nyilatkozatokkal vívott – tiltakozásban. Amit egyáltalán nem becsülnék le, és ami – szerintem – jelentős presztízsveszteséget okozott a Corvinusnak, ahhoz azonban nyilvánvalóan nem volt elég, hogy az erőviszonyokon változtasson.

Ugyanakkor, a dolgok természetéből fakadóan, családások is értek, főleg a kulturális-akadémiai elit egy részének morális szakítószilárdságát illetően. A legérdekesebb tapasztalatom ebből a szempontból az volt, hogy az egyetemen és az akadémiai életben általában is magasabb arányban álltak mellém nyíltan az alacsonyabb beosztású kollégák. A professzori rangú, jóval nagyobb fizetéssel, személyes akadémiai mozgástérrel és társadalmi presztízzsel rendelkező kollégák közül ugyanakkor többen is ódzkodtak ettől. Az ebből a szempontból legfájdalmasabb reakciót a Corvinus Egyetem úgynevezett Professzori Testületétől kaptam, amely nem egyszerűen nem szólalt meg az ügyemben, hanem a megkeresésemre sem reagált. Ehhez hasonlóan a saját szűkebb akadémiai közösségem, a Közgazdaságtan Intézet oktatói által kiadott szolidaritási nyilatkozatot egyetlen aktív állományú professzor sem írta alá, emeritus professzor, docens és adjunktus viszont több is.

Persze a saját szolidaritásával – vagy annak hiányával – végső soron mindenkinek magának kell elszámolnia. Egy szolidaritási akcióban elsősorban nem az a fontos, hogy miért nem vesznek benne részt a távolmaradók, hanem az, hogy a részt vevők mit érnek el vele. Hogy képesek-e elhithetni a külvilággal és magukkal, hogy nincsenek egyedül, amikor felvezetik a küzdelmet a szabadsághiányos politikai berendezkedés erőforrásokkal jól ellátott intézményeivel; például egy, az akadémiai szabadság elemi normáit és a saját etikai szabályait is zárójelbe tevő, a fenntartó alapítvány kuratóriumának teljességgel kiszolgáltató egyetemmel. Velem mindenestre sikerült elhithetniük, hogy volt értelme annak, amit tettem: a kirúgásom első pillanatától biztos voltam benne, hogy számíthatok a támogatásukra. Köszönet érte.

1. A tanulmány írása idején, 2025 szeptemberétől 2026 februárjáig Elkana Fellow voltam a berlini Wissenschaftskolleg zu Berlin (Institute for Advanced Study) intézetben. 2026 áprilisától a Wissenschaftskolleg által támogatott Budapest Academic Freedom Initiative akadémiai koordinátora vagyok az ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpontban.
2. PARÁSZKA Boróka: Kohlhaas útján, *hvg.hu*, 2023. november 2. https://hvg.hu/360/20231102__hvg_paraszka_boroka_adam_zoltan_corvinus_kohlhaas_utjan/.
3. Akadémiai szabadság alatt olyan specifikus szabadságjogokat értek, amelyek egyéni és intézményi szinten is védelmezik az akadémiai szabadságot a politikai, társadalmi vagy gazdasági korlátozásokkal szemben, beleértve az akadémiai közösség autonómiához való jogát (lásd: Balázs MAJTÉNYI – Andrew RYDER: Academic freedom and dissent in higher education: The case of Hungary, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 2025/2, 483-499. <https://doi.org/10.1080/25739638.2024.2435785>). Az ilyen értelemben felfogott akadémiai szabadságot világszerte jelentős kihívások érték az elmúlt évtizedekben, és az intézményrendszer változásai és az oktatási kormányzat intézkedései a 2010 utáni Magyarországon is visszatérő módon vetették fel az akadémiai szabadság megsértését. Lásd: Andrew RYDER: *The Challenge to Academic Freedom in Hungary. A Case Study in Authoritarianism, Culture War and Resistance*. Berlin and Boston, De Gruyter, 2022. <https://doi.org/10.1515/9783110749816>; illetve Gergely KOVÁTS – Zoltán RÓNAY: *Academic Freedom in Hungary*, Wien, OSUN Network, 2021.
4. A közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítvány, mint intézményi forma problematikusságához és az ilyen formában működő magyar egyetemekkel szembeni európai uniós szankciók magyarázatához lásd: A KEKVA-kra vonatkozó szabályozást nem módosítani, hanem eltörölni kell, *Transparency*, 2024. október 18., <https://transparency.hu/hirek/a-kekvakat-eltorolni-kell/>.
5. Csák János későbbi kultuszminiszter, volt londoni magyar nagykövet „a Corvinus megújulásáért felelős projektszervezetet segítő tanácsadó testület elnökeként”, Barta Márton stratégiai igazgató és Szántó Zoltán általános rektorhelyettes társaságában vett részt egy „a BCE átalakításával kapcsolatos aktuális fejleményekről és további tervekről” szóló beszélgetésen a Corvinuson 2019. február 19-én. A beszélgetést a Corvinus Közéleti Klub, az egyetemi szakszervezet és a közalkalmazotti tanács rendezték, házigazdája Hadas Miklós szociológiai professzor volt.

6. TóTH Alexandra: Mindössze öt állami egyetem maradhat az országban: tízből hat hallgató már most modellváltó intézményben tanul, *EduLine*, 2021. március 25., https://eduline.hu/felsooktatas/20210325_modellvalto_egyetemek/.
7. Lásd: Gergely Kováts – András Derényi – Gabriella Keczer – Zoltán Rónay: The role of boards in Hungarian public interest foundation universities, *Studies in Higher Education*, 2024/2, 368–381. <https://doi.org/10.1080/03075079.2023.2234941>; valamint Gergely Kováts – József Golovics: The Two Faces of Autonomy of Hungarian Foundation Universities, *Higher Education Quarterly*, 2025/2, e70023. <https://doi.org/10.1111/bequ.70023>.
8. „A Mol és a magyar gazdaság sorsa ugyanannak a könyvnek két oldala. A könyv lényegében arról szól, hogy hogyan kell megnyerni a XXI. századot, ha már a XX.-at elvesztettük. A Mol ugyanazt az utat járja be, mint maga a magyar gazdaság. (...) Ebből a szempontból Hernádi Zsolt elnök-vezérigazgató úr színrelépése és munkássága elvülhetetlen érdemeket mutat, hiszen a Mol az ő idején kezdett régiós terjeszkedésbe, a hagyományos mellett biogáz- és biodízel-üzemet hoztak létre, beléptek a szállítványozási piacra, és legújabbban a hulladékgyártásban is megkerülhetetlenné váltak” – mondta Orbán Viktor miniszterelnök 2024. május 14-én Tiszaújvárosban, a Mol-Csoport Poliol Komplexum gyárátadó ünnepségén (<https://kormany.hu/hirek/orban-viktor-beszede-a-mol-csoport-poliol-komplexum-gyaratado-unnepsegen?isSpecial=true>).
9. Rosta Miklós, aki szenátorként rendszeresen konfrontálódott az egyetemvezetéssel, egy Kornai János-interjújának a tanszéki Facebook-oldalon való kipsztozása miatt kapott írásbeli figyelmeztetést az egyetemvezetéstől. Beperelte az egyetemet, és végül az egyetem visszavonta a fegyelmi büntetést.
10. Lásd: Csurgó Dénes: A félelem kultúrájáról beszélnek a dolgozók a Corvinuson. *444*, 2022. augusztus 10. <https://444.hu/2022/08/10/a-felelem-kulturajarol-beszelnak-a-dolgozok-a-corvinuson>.
11. Az akció olyan jól sikerült, hogy még a *New York Times* is beszámolt róla: „We are standing in solidarity with the L.G.B.T.Q. community but we are also standing with anyone threatened by global authoritarian discourse,» said Zoltan Adam, an associate professor of economics at Corvinus University of Budapest. «This law is another step toward authoritarianism taken by this government.» Forrás: Valerie Hopkins: In Hungary, an Embattled L.G.B.T.Q. Community Takes to the Streets. *The New York Times*, July 24, 2021. <https://www.nytimes.com/2021/07/24/world/europe/hungary-lgbtq-pride-march-orban.html>.
12. Az ET-31/2022. (III. 03.) sz. határozattal közzétett 5/2022. Elnöki Testületi Rendelkezés A külső és belső kommunikációs szabályokról (hatályos 2022. március 4. napjától) 17.§ (1) így szól: „Az Egyetem hírnevét és gazdasági érdekeit, stratégiáját és működését érintő kérdésekben, valamint az Egyetemet érintő szakpolitikával, finanszírozással kapcsolatban, továbbá havária helyzetben kizárólag az elnök, a rektor és a kancellár a Kommunikáció támogatásával jogosult nyilatkozni.”
13. 16/2022. Elnöki Testületi Rendelkezés A külső és belső kommunikációs szabályokról 16.§ (1) szerint „[a] Corvinus hírnevét és gazdasági érdekeit, stratégiáját, működését érintő kérdésekben, valamint az Egyetemet érintő finanszírozással kapcsolatban, továbbá havária helyzetben a *Corvinus nevében* (kiemelés tőlem – Á.Z.) kizárólag az elnök, a rektor és a kancellár a Kommunikáció támogatásával jogosult nyilatkozni.” Érdekes, hogy a szakpolitikákkal kapcsolatos nyilatkozattétel korlátozása még ez utóbbi formában is kikerült a rendelkezésből.
14. A 9.§ (1) szerint 500-nál több egyetemi polgárnak csak az elnöki testület tagjai és az általános rektorhelyettes küldhet e-mailt. A 11.§ (1) szerint egyetemi rendezvény csak az egyetem kommunikációs részlegének egyetértése és támogatása mellett tartható.
15. Takáts Előd rektor a Lánzi András által elnökölt Eseti Etikai Bizottság előtti, 2023. április 18-i meghallgatásán idézett a neki 2022. július 26-án küldött levelemből. A levél érintett bekezdése így szól: „Őszintén szólna legtöbbször szánakozva nézem, ahogy egy, az EU egyik tagállamában korrupcióért jogerősen elítélt kuratóriumi elnök és az általa megbízott kidobóembermentalitású egyetem-vezető irányítása alatt, módszeresen romboljátok le a Corvinuson az egyetemiség lényegét. Te ehhez adod nap mint nap a neved, amit a magam részéről mélységesen sajnálok, de tudomásul veszek. Azt azonban nem fogom tudomásul venni, ha elkezditek önkényesen kirugdosni a nektek bármilyen okból nem tetsző kollégákat. Ez megbocsáthatatlan és elfogadhatatlan, és a magam részéről mindent meg fogok tenni azért, hogy ezt nyilvánvalóvá tegyem.”
16. Lásd: BÁNÁTI Anna szerk.: *50 leggazdagabb magyar 2023*. Budapest, Forbes. <https://forbes.hu/extra/50-leggazdagabb-magyar-2022/11-rahimkulov-timur/>.
17. „Kedves Elod, a hallgato a tanszeki titkarsagon ul, es ir egy vizsgadolgozatot. Mas hallgato nincs ott. Masik 47 hallgato itt ul az egyes eloadoban es vizsgazik. Nekem az a benyomasom, hogy ez pont az a slippery slope, aminek az elkeruleserol tegnap telefonon beszeltunk. Es ne haragudj, de nekem ugy tunik, hogy ezen a ponton a nap vege ezert te vagy felelos. Udv, Zoli” – írtam egyebek közt a rektornak.
18. Az Etikai Bizottság Habis Helga esetében „javaslatot tett a munkáltatói jogkör gyakorlójának fegyelmi eljárás lefolytatására”, Szántó Richárdot pedig „írásbeli megrovásban” részesítette. (Az előbbi szigorúbb, az

- utóbbi enyhébb szankció.) Takáts Előd esetében az Eseti Etikai Bizottság megállapította, hogy a rektor etikai vétséget követett el, és úgy határozott, hogy „intézkedésként a Bizottság a határozatot megküldi a munkáltatói jogkör gyakorlója részére”, vagyis a kura-tóriumnak.
19. Takáts Előd ugyanoda ment vissza dolgozni, ahonnan jött, a bázeli Nemzetközi Fizetések Bankjához (BIS), ahol korábban kutatóként dolgozott, 2023-tól pedig magasrangú menedzsment-pozíciókat tölt be. A kettő között, 2023 márciusában, a Corvinus Egyetem tiszteletbeli doktori címet adományozott a BIS vezérigazgatójának, a korábbi mexikói pénzügyminiszter és jegybankelnök Augustín Carstensnek, amit személyesen Takáts Előd rektortól vehetett át (<https://www.uni-corvinus.hu/post/hir/eloszor-latogatnak-magyarorszag-ra-vilag-legreggebbi-nemzetkozi-penzugyi-szervezetek-vezetoi/>).
  20. Lásd pl. CSURGÓ Dénes: Tényleg kivételeztek egy hallgatóval a Corvinuson, az egyetem vezetése mégis fölmentette az érintetteket. 444, 2023. június 9. <https://444.hu/2023/06/09/tenyleg-kiveteleztek-egy-hallgatoval-a-corvinuson-az-egyetem-vezetese-megis-folmentette-az-erintetteket>.
  21. CSURGÓ Dénes: „Előd azt mondta, hogy oldjuk ezt meg”. A Corvinus vizsgabotránya belülről. 444, 2023. augusztus 9. <https://444.hu/tldr/2023/08/09/elod-azt-mondta-hogy-oldjuk-ezt-meg-a-corvinus-vizsgabotranya-belulrol>.
  22. Lásd pl. Klubdélelőtt Kun Zsuzsával: Ádám Zoltán, a Budapesti Corvinus Egyetem docense. A befolyásos szülők megfenyegették a tanárt. Klubrádió, 2023. augusztus 19. https://youtu.be/fZ7T9WCI_4w?si=OjDQ44L3jM7aKc8l.
  23. Arról, hogy Szabó Lajos szabálytalansági bejelentést készül tenni, akkor hallottam először, amikor az általa 2023. május 23-án meghozott másodfokú etikai határozatokkal kapcsolatban megkérdeztem tőle, hogy ha a Habis Helga dékán elleni etikai eljárás másodfokú határozata szerint ő maga is úgy találta, hogy a dékán által tartott vizsga sértette a megkülönböztetésmentesség elvét, akkor miért nem szankcionálta ezt a határozatában. Azt válaszolta, hogy a történetek további vizsgálataira az általa teendő szabálytalansági bejelentést követő eljárásban lesz mód.
  24. Domahidi Ákos 2023. szeptember 1-i nekem küldött e-mailjéből, amiben a szeptember 6-i szabálytalansági eljárási meghallgatásomra hív be, az derül ki, hogy Szabó Lajos 2023. június 8-án (tehát a Takáts Előd elleni etikai eljárás jogerős befejezésének napján) tett szabálytalansági bejelentést. A periratokból azonban az látszik, hogy a bejelentés valódi napja 2023. június 2. volt.
  25. SZMSZ I. kötete: Szervezeti és Működési Rend. I.16. A szabálytalanságok kezelésének rendjéről szóló szabályzat. Elfogadta a Szenátus 2016. június 20-i ülésén az SZ-169/2015/2016. (2016. VI. 20.) számú határozatával.
  26. Szabó Lajos másodfokú etikai határozata Habis Helga ügyében, iktatószám: R/26-31/2023, ügyszám: R/26/2023, 2023. május 23., 17. o.
  27. „A vizsgára bocsátás feltétele legalább nyolc kvíz teljesítése volt, egyenként legalább 70 százalékos eredmény elérése mellett. A félév során több hallgató is kérésrel fordult az illetékes oktatókhoz annak érdekében, hogy a vizsgára bocsátás érdekében pótolhassanak kvízt. Ezt többek között az etikai ügyekben érintett hallgató esetében, a tantárgyi programban foglaltakra hivatkozva, nem tették lehetővé, míg ezzel egyidőben egy másik hallgató esetében – saját hatáskörben meghozott döntéssel – igen. Súlyos szabálytalanság történt, mert az ilyenkor érvényes méltányossági eljárást megkerülve olyan engedményt kapott egy hallgató a szorgalmi időszakban, amelyet a tantárgyi program nem tartalmazott. Ezen túlmenően pedig diszkrimináció is történt, mert ezt az engedményt csak egyetlen hallgató esetében alkalmazták a félév során. Az oktató tehát megkülönböztetést alkalmazott a hallgatókkal szemben.” Forrás: „Eltérő tantárgyi programok, diszkriminatív követelmények és hátrányos megkülönböztetés” című közlemény az egyetemi honlapon, <https://www.uni-corvinus.hu/post/hir/eltero-tantargyi-programok-diszkriminativ-kovetelmenyek-es-hatranyos-megkulonboztetes/>.
  28. Szabó Lajos általános rektorhelyettes 2023. október 31-i Index-interjújából kiderül, hogy a diszkriminációvádat velem szemben is szívesen alkalmazta volna az egyetemvezetés, de ezt nem sikerült az eljárás során megalapozni.
  29. „3. A Neptunban és a Moodle-ban párhuzamosan más-más kolléga volt feltüntetve tárgyfelelősként, elmaradt ennek ellenőrzése; ezt illetően felelősségi oldalról közepes súlyú, adminisztrációs oldalról pedig csekély súlyú szabálytalanság történt”; illetve „4. Hallgatói ügyekről harmadik féllel folytatott kommunikáció – beleértve a szülőket is – a Tanulmányi- és vizsgaszabályzat szerint nem megengedett. Ennek megszegése GDPR szempontból is rendkívül aggályos és jogszabálysértő; ebben az esetben közepes súlyúnak minősülő szabálytalanság történt.” (A forrás megint csak az „Eltérő tantárgyi programok, diszkriminatív követelmények és hátrányos megkülönböztetés” című közlemény az egyetemi honlapon, <https://www.uni-corvinus.hu/post/hir/eltero-tantargyi-programok-diszkriminativ-kovetelmenyek-es-hatranyos-megkulonboztetes/>.) A 3. pontban feltehetően Major Klára intézetvezető követte el a mulasztást, mivel a tárgyért az általa vezetett

Közgazdaságtan Intézet felelt. Ráadásul ő kérte fel Vyacheslav Arbuzovot, hogy a Moodle-ban szereplő, a tárgy oktatásában szerepet nem vállaló Kálec-Simon András helyett lásson el tényleges tárgyfelelősi szerepet. A 4. pontban biztos, hogy Habis Helga dékánt is el kellett (volna) marasztalni, mivel ő beszélt a hallgató édesanyjával, és ő továbbította nekem az édesanya és az édesapa által írt leveleket úgy, hogy kifejezetten megkért rá, hogy az édesanya által írt egyik levélre válaszoljak. Habis Helga dékáni megbízatása nem sokkal a szabálytalansági eljárás lezárása után megszűnt, de ezt az egyetemvezetés nem kötötte össze az eljárás eredményével.

30. A per során az első és a másodfokú eljárásban is a Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) által megbízott ügyvédek, előbb Kollarics Flóra és Sziklai Tamás, majd egyedül Kollarics Flóra látta el a képviseletemet. Flórával már a pert megelőzően is együtt dolgoztam az etikai eljárások idején, és ő volt az, aki elkészítette és benyújtotta az egyetem jogerős etikai határozatainak bírósági felülvizsgálatát célzó kereseteket is. A TASZ részéről előbb Kunos Zsuzsanna, majd Döbrentey

Dániel foglalkozott az ügyemmel. Mindannyiuknak hálás vagyok a lelkiismeretes és magas színvonalú munkájukért.

31. SZMSZ I. Kötete Szervezeti és Működési Rend, I.6/i. Etikai Bizottság ügyrendje, 20. § (4): „Az érintett a másodfokú határozat bírósági felülvizsgálatát kérheti, annak közlésétől számított 30 napon belül, jogszabálysértésre hivatkozással.”
32. Kfv.IV.37.266/2024/5.; Kfv.III.37.268/2024/6.
33. IV/2164/2024. számú ügy.
34. A kúriai felülvizsgálati kérelem opcionális, az alkotmányjogi panasz ellenben kötelező eleme a hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítésének a strasbourgi kereset benyújtása előtt.
35. Lásd pl. Dorit GEVA: Orbán's Ordonationalism as Post-Neoliberal Hegemony. *Theory, Culture & Society*, 2021/6, 71–93. <https://doi.org/10.1177/0263276421999435>.
36. Lásd pl. Sara BURTON – Benjamin BOWMAN: The academic precariat: understanding life and labour in the neoliberal academy. *British Journal of Sociology of Education*, 2022/4, 497–512. <https://doi.org/10.1080/01425692.2022.2076387>.

HAGYTUK, HOGY ÍGY LEGYEN. MIÉRT?

ELFOGULT ELMÉLKEDÉS AZ EGYETEMI ÖNRENDELKEZÉS MEGSZÜNTÉRŐL

VISZLÁT, AUTONÓMIA!

Állítás: a magyar felsőoktatás vezetői elárulták az egyetemi autonómia ügyét.

Rövid távú hasznot, „pozitív” elbánást reméltek talán – feltehetőleg nem saját személyük, hanem intézményük érdekeit vélték védeni – távollátásból, szolidaritásból, közös fellépésből, mindenesetre csúfosan le szerepeltek. Nem az ő érdemük lesz, ha a felsőoktatás ennek a következményeit valaha mégis kiheveri.

A két lépcsőben levezényelt, állami eredetű – de kellő ellenállásba egyetlen pillanatra sem ütköző – rombolás lényegében befejeződött.

(Spoiler: a renitens Színház- és Filmművészeti Egyetemmel mindkét lépcsőben kisebb gond akadt – erről bővebben később.)

Néhány vár még állni látszik, állapotuk többnyire siralmas, sorsuk bizonytalan, és hogy merre dől el, az persze egyáltalán nem lényegtelen. Az ország egészét tekintve viszont az önrendelkezés – a szellemi és anyagi kontroll – vissza-szerzése-visszaépítése beláthatatlan időre el lett halasztva.

Miért? Maradt volna minden úgy, ahogyan volt?

Ugyan!

Nem, nem minden változás rombolás. Aligha akad felelős egyetemi-főiskolai vezető, aki komolyan állítaná (állította volna az erőszakos *átállítást* megelőzően), hogy a súlyosan alulfinanszírozott, sok helyütt előregedett struktúrákat életben tartó felsőoktatási rendszernek –, vagy éppenséggel: saját intézményének – nem válna javára egy átgondolt frissítés, kisebb-nagyobb szakszerű felújítás, értő átalakítás (akár mélyre ható átalakulás), megbízható és kiszámítható pénzügyi háttér megteremtése. Nem bűn tehát a megszokott rendszert, a bevett rendet megkérdőjelezni, megváltoztatni.

Amellett sem sokan érvelnének makacsul, hogy egy kutatónak – vagy éppen művésznek, ha művészeti egyetemről van szó – muszáj mindenáron gazdasági szakembernek, a szervezés és logisztika mesterének és jogi szakértőnek is lennie, hogy jól működhessék rektorként. Nem eleve ördögtől való tehát az akadémiai vezető mellé operatív vezetőt is kine-

vezni – a kompetenciákat és hatásköröket gondosan körberajzolva, kiegyensúlyozva.

És van-e olyan kutató/művész-oktató-vezető, aki nek az a leghőbb vágya, hogy az állami bürokrácia megszabta (gyakran logikátlanul változó) keretek közé szorítva folytassa munkáját? Vágyik-e bárki is a politikai széljártástól függő igazodási pontok kijelölte keskeny ösvényen kacskaringózni? Nem feltétlenül vétek tehát valóban független és átláthatóan működő alapítványokhoz kötni az egyetemeket –, illetve *egy* egyetemeket.

Sem a kancellár(szerű vezető), *mint olyan*, sem az alapítvány(féleség) *úgy általában* nem ellenség. Lehet

és kell kutatni, hogyan, mitől lehetne jobb (és szabadabb) a felsőoktatás. Volnának szakemberek ennek modellezésére, volnának demokratikus módszerek a tesztelésre, a megoldások kiérlelésére –

urambocsá!, közös, az érintett területek (és a konkrétan érintettek) aktív bevonására.

Többféle hatékony és egyszersmind autonómiaöröző modell is elképzelhető. Elvileg.

Csak épp az nem mindegy, milyen módon előkészítve, kiknek a bevonásával, milyen kritériumok alapján, milyen folyamat során, milyen hatáskörök „mentén”, milyen biztosítékok mellett vezetik be, alakítják, illetve működtetik a *megújító* rendszereket.

Vegetáriánust mézárszékre, mohamedánt szeszfőzdébe, visszaeső vadorzót állatmenhelyre vezetőnek kinevezni nemcsak érzéketlenség, de ostobaság is: a személy is, az intézmény is megsínyli, a gondok nem megoldódnak, hanem megsokszorozódnak, nehezen megtörhető ördögi kör keletkezik egycsapásra.

Valójában mégis ez történt. Először egy évtizede, a kétezertizedes évek közepén ereszkedett siklóernyőn az egyetemek élére egy-egy „legfelülről” kijelölt kancellár, méghozzá úgy, hogy a kiválasztás-kinevezés semmi néven nevezhető szempontjait nem ismerhette meg a köz. Az így landoló kormánydesszantosok jelentős részét semmiféle speciális ismeret, képesítés vagy pályaelőzmény nem kötötte az adott területhez, ez aztán előre borítékolható feszültségekhez is vezetett nem kevés esetben. (A kancellár ugyan elvileg csak a szervezeti, pénzügyi kérdésekben vétőzhatja írhatja felül a rektor döntését, csak hogy mit nem le-

het *végző soron* anyagi kérdésnek is tekinteni egy általi finanszírozású egyetemen?) Szerencsés kivételnek számítottak azok, akik komoly hozzáértéssel, valamint az adott intézmény iránti odaadással és alázattal láttak munkához. A kancellári rendszer ilyen bevezetése ellen mindenestre nem emelt komolyabban szót a Magyar Rektori Konferencia – a felsőoktatási vezetők legmagasabb szintű grémiuma –, noha elfogadásával az egyetemi autonómiának lényegében befellegzett.

De talán nem eléggé. Talán az önrendelkezésnek túl nagy hányada maradt meg így is – nem beszélve arról, hogy a kancellár-komisszárok egy része végül mégsem *vált be*, nem bizonyult a kormányzat elég szilárd bástyájának. Úgy tűnhetett, hogy szükség van valami sokkal hatékonyabb, sokkal radikálisabb végmegoldásra. Még hozzá sürgősen, hisz a húszas évekre az Európai Unió hatalmas összegeket irányzott elő oktatásra-kutatásra. Jó időben ki kellett hát építeni azokat a csatornákat, rámpákat, amelyeken e hatalmas összegek jelentős részét lehet a megfelelő helyre kiúsztatni, kitalicskázni. Erre is – nem csak a szellemi élet kontrolljára – való az egyetemek kiszervezése olyan alapítványokba, amelyek fölött a köznek semmiféle ellenőrzése nincs, törvényileg nem is lehet. Ki tudhatta előre, hogy a békésen hortyogó Unió elnehezült szemhéja egyszer mégis felpattan, s a feneketlen korrupcióra rácsodálkozván a józanabb Európa mégsem indítja útnak azt a bizonyos pénzvonalat, sőt, a modellváltóra állított egyetemek előtt leereszti a sörpót, és ideiglenesen kizárja őket a közös kontinentális programokból. Erre fel a Magyar Rektori Konferencia végre hangot is adott határozott nemtetszésének¹ – nos, nem az autonómiaablást egészen végbe vivő modellváltással, hanem az Unió reakciójával kapcsolatban...

Ismétlés: a magyar felsőoktatás vezetői elárulták az egyetemi autonómia ügyét. Folytatólagosan.

Pedig – és nem hiszem, hogy az egészségesnél több naivítás szorult volna belém – ezen vezetőknek közös platformot találván, egységesen fellépve nemcsak kötelessége, de lehetősége is lett volna befolyásolni a történéseket.

KAVICS A CIPŐBEN, AVAGY A VISSZAESŐ SZFE

Állítás: az SZFE közösségének ellenállása, ha meg nem is akasztotta, valamelyest kényelmetlenebbé tette a NER-sereg diadalmas vonulását a felsőoktatási szintéren.

(a nagy kancellárcsata – első kavics)

„Ti már a Szabó-laci feleségét sem akartátok beengedni” – kezdte 2020 forró nyarán az általa kezdeményezett beszélgetést Palkovics miniszter, az SZFE komoly ellenállásába ütköző ún. modellváltás nagy lendületű levezenylője. A címzett e sorok írója volt, akkor épp az egyetem vezetője. Az idézett mondat

nagyon sokat elárul, sokféle emlékezeti/értelmezési ablakot nyithat meg.

Való igaz, a fenti jeles párbeszédpillanatot mintegy öt és fél évvel megelőzően, 2014 és 2015

fordulóján összecsapott már a Színművészeti közössége és a „fenntartó”. A 2014 végén rohamtempóban az egyetemekre zúdított kancelláráradatban mindenki csak elkerekedett szemmel kapkodta a levegőt, ám az SZFE szenátusa – egyedüliként – föltette a kérdést: miért is kellene olyan társvezetőt a művészeti egyetem rektora mellé ültetni, akinek sem a kulturális területen, sem az oktatásban nincsen semmiféle tapasztalata, aki világeletemben csakis párt-, illetve önkormányzati bürokrataként működött? (És aki – mint időközben kiderült – *valóban* a Nemzeti Színház is igazgató, az egyetemet rendre hevesen támadó Vidnyánszky Attila jobbkezének, Szabó Lászlónak a felesége volt; ámde ellenállásunkat természetesen nem *ez* szította.) A fenntartó képviselője a kényes tárgyalásokon történetesen épp Palkovics (akkor) államtitkár volt, tehát később jól emlékezhetett mindenre.

Az egyetemeknek (miután – ismétlem – a Rektori Konferencia *meg sem próbálta* megvívózni az új vezetési modell bevezetését) nem maradt mérlegelési joguk, az illető rektornak (az SZFE élén akkor M. Tóth Géza állt) kötelessége lett volna kérdés és szó nélkül aláírni a kinevezést. Csakhogy az SZFE parlamentjének és etikai bizottságának tagjai nehezteltek, hogy a kirívóan alkalmatlan jelölt (aki ellen melleleg épp vizsgálat folyt az előző munkahelyén történetekkel kapcsolatban) bemutatkozás nélkül és helyett *csak úgy* lehuppanna a vezetői ikertrónus egyik bársonypárnájára. Szenátusi meghallgatást javasoltak, amire az ügyesen értelmezett szabályok egyértelműen fel is jogosítottak bennünket: ahhoz ugyanis, hogy a rektor a társvezetői kinevezést aláírhasa, a jelöltnek előbb az Egyetem alkalmazásában kell állnia – *annak* viszont feltételül szabható az előzetes meghallgatás.

Hosszú huzakodás után tehát létrejött a meghallgatás az SZFE teljes szenátusa és még vagy ötven alkalmazott, oktató és hallgató – valamint a minisztérium képviselői – jelenlétében. (A szenátus ülései mindenkor nyilvánosak az egyetem polgársága számára.) Rendkívül feszült légkörben, ám részünkről minden

személyeskedés nélkül zajlott a vita több órán át. A nem kis arroganciával fellépő jelölt riasztó felkészültsége, illetve az intézmény legalapvetőbb adottságainak és sajátosságainak tökéletes nem ismerete azonban még a fenntartó jelen lévő hivatalnokait (köztük magát Palkovicst) is meg kellett, hogy győzze. Szünetet kértek, majd a hosszúra nyúlt szünet után (a „vendégek” távoztával) az SZFE-nép híret vette, hogy a kancelláraspiráns helyzete inogni látszik.² Másnapra vissza is vonta pályázatát; ezután nemsokára az SZFE élére az addig általunk ismeretlen, ámde komoly oktatói és vezetői tapasztalatokkal rendelkező jelentkezőt, Vonderviszt Lajost neveztek ki (akivel az intézmény viszonya kifejezetten harmonikusan alakult a következő öt évben). A leszerepelt majdnem kancellár pedig beperelte az SZFE etikai bizottságának tagjait, de ezt a próbálkozását sem koronázta siker.³

Az SZFE népe tehát – noha a kancellári rendszert természetesen nem csáklázhatta meg – sikeresen visszavert egy súlyos támadást, és legalább egy időre elhárított egy fenyegető katasztrófát. Azt persze egy pillanatig sem gondoltuk, hogy ezzel egycsapásra NER-kedvencé válunk. És valóban...

(válts modellt aprópénzre – a második kavics; de mekkora!)

Ti már a Szabó Laci feleségét sem engedtétek be – utalt vissza tehát kissé fenyegető hangszíval erre az öt évvel korábbi diadalra 2020 júniusában, alig egy héttel a végzetes *lex SZFE* elfogadása előtt az időközben miniszterre avanszált Palkovics. Ezt akár úgy is lefordíthatjuk, hogy *semmi nem lesz elfelejtve, minden fel lesz jegyezve, és minden el lesz rendezve*. (Ki tudja, talán a modellváltás végül ránk szabott brutális sebesége is afféle bünti, visszavágás – vagy épp taktika: ne hagyjunk időt *ezeknek* az ellenállásra?) De az is kitűnik belőle, hogy a NER-univerzumban elképzelhetetlennek (kizártnak?) tartják, hogy egy kinevezés (vagy annak megakadályozása) ne személyes vagy pártszimpátia, hanem valódi szakmai szempontok alapján történjék. Amúgy pedig a NER-narratíva szerint az SZFE eleve az izgágák hona – szelíd szavú ellenfeleink megfogalmazásában „liberális hullőkeltető” –, a modellváltás körüli hercehurca (hisz 2020 júniusára már magasra csapott a tiltakozás hulláma) pedig csupán a régóta zajló kultúrharca (sőt, partikuláris színházi belvillongás) része. Azaz a Színművészeti közössége (már megint) Vidnyánszky színházcsászár és köre ellen lázad. Mi több, az egész tu-

lajdonképpen a *vidnyánszkykisták* és az *ascheristák* neveltséges és kínos cicaharca – intézzék is el végre egymás között! –, szó sincs itt komoly oktatási, szervezeti, finansiális, netán az akadémiai szabadságot és az autonómiát érintő kérdésekről.

Ezt az értelmezést valamiképp sikerült is megsziárdítani. Az SZFE esetében az autonómiaablást valóban kiegészítette – bizonyos fokig jótékonyan eltakarta – a heves kultúrharca, a többi egyetem pedig nem igen tiltakozott a rákényszerített váltás ellen, így hát az egészet könnyen be lehetett úgy állítani – sőt, sokan a propaganda-gőzhengertől függetlenül is úgy láthatták –, mintha itt két „oldal” közötti ádáz csatáról volna szó. És semmi másról. Hiába erősítettük, hogy érdemes a torkolati tűz és lőporfüst mögötti lényegyet meglátni, az ágyúörgés szüneteiben tisztán megszólaló hangokra figyelni.

A nagyméltóságú Rectori Konferencia pedig sápadt volt, és reszketni méltóztatott, nem merészelt kísérletet tenni arra, hogy megvédelmezze – nem, nem a Színművészeti, hanem az egész felsőoktatás autonómiáját.

Így aztán kissé magunkra maradtunk, de amennyire tőlünk telt, mégis védelmünkbe vettük – ha úgy tetszik: szűk körben hosszabb időre megteremtettük – ezt a bizonyos önrendelkezést. Erőfeszítéseinket fokozódó közfigyelem és civil támogatás kísérte.

Ismétlés: az SZFE közösségének ellenállása, ha meg nem is akasztotta, valamelyest kényelmetlenebbé tette a NER-sereg diadalmas vonulását a felsőoktatási színtéren.

Előfordultak komolyabb tiltakozó akciók korábban, lesznek is még remélhetőleg. Ha az utóbbi két-három évtized egyre nyomasztóbb honi kistörténelmében mégis valamelyest kiemelt jelentőségű az SZFE szabadságharca, annak oka a mozgalom szokatlan intenzitása, időtartama és szélesebb körű hatása/visszhangja.

(mindenki másképp)

A hazai közpolitikai viszonyok között, a Fidesz-kormány elnyomását hosszú évekig szinte teljes apátiában és benutságban elszenvedő társadalom bús-szürke háttérvászna előtt az SZFE küzdelme nemcsak üdítő színeket mutatott, de viszonylag sikeres is volt. És ha ez igaz, akkor ennek a sikernek egyik okát mindenképp ezekben az üdítő színekben, a szokatlan elemek megjelenésében kell keresni.

Miben volt az SZFE-ellenállás új és szokatlan? A legfőbb jellemzők röviden, pontokba szedve: „szét-

terített” képviselő: több arc megjelenítette, leszámíthatatlan közösség; belső egység, összehangolt cselekvés (az oktatók és hallgatók összhangja!); ötletdús és „fiatalos” kreatív akciók: hónapokon át tartó nagyszabású és lelkesítő autonómia-performansz; magas színvonalú „sajtómunka”; a támogatók – a mások passzivitására kárhóztatott közönség – aktív bevonása; „többfrontos” küzdelem.⁵

Ez utóbbi a legfontosabb elemek között is meghatározó. A Fidesz eredményességének egyik kulcseleme, hogy a legszélesebb spektrumon, az élet legkülönbözőbb területein tartja folyamatos ösztűz alatt a társadalom egyes csoportjait – lényegében a teljes magyar társadalmat. Az ember azt sem tudja, hova kapjon, merre ugorjon el az aktuálisan felé süvítő kormányröppentyű elől. A mindennapi gondokkal küzdő közpolgárnak egyszerűen nem futja véges energiájából, hogy mellékesen, szabadidejében visszaverje – vagy akár csak számontartsa – a teljes állásban foglalkoztatott propagandisták és hivatalnokok által kiagyalt, levezenyelt támadásokat. Szociális, munkaügyi, etikai, politikai, kulturális, magánéleti fronton egyaránt szüntelen nyomás alatt van.

Ha nem is ilyen indíttatással – és nem is ilyen módon –, de az SZFE közösségének (legfőképp a diákságnak) sikerült hónapokon át levegővételnél szünet nélkül lefoglalnia, nyomás alatt tartania a nála jóval izomdúsabb állam-góliátot. Folyamatos hírek, nyilatkozatok, események, tüntetések: a Vas utcaiak nem csak reagáltak, sokkal inkább kezdeményeztek. Határozott szavak és látványos akciók – hatásos védekezés és gyakori kitámadás. Jelen voltak a köznapi térben, a közönséggel avanszált civil társadalom mindennapjaiban – „élőben” és a virtuáliában, az írott és elektronikus sajtó, a média-fősodor vezető közéleti híreiben –, ahogyan a hivatalos fórumokon is. Mindennek tetejébe (ez sem megszokott) szakszerű offenzívát indítván súlyos csomagokat helyeztek el a jognak billegő asztalára is: tucatnyi beadványt intéztek az Oktatási Hivatalhoz, a Fővárosi Bírósághoz és tovább. Nem áldozatként, hanem felelős, büszke és autonóm polgárként léptek fel. Nyílt sisakkal és derűvel. Figyelmet kértek és részvét helyett részvételt a támogatók egyre bővülő körétől, figyelmet és reagálást az őket támadóktól. A benuit ellenzék és a megfáradt-agyongyötört civil társadalom általában lépéshátrányban van; az SZFE-nép hosszú időre lépéselőnyt szerzett. Ezúttal a kormány hivatalnokai és propagandistái kényszerültek a kapus vagy épp a labdaszedő szerepébe.

ÚGY VOLT, HOGY JÓK LESZÜNK...

A tájékozottabbak jól emlékezhetnek az évtizedfordulóra, de mert olyannyira eseménydús volt – és mert oly sok minden történt azóta is –, talán érdemes időrendben összefoglalni a „polgári/konzervatív/NER” kormány kontra SZFE küzdelem főbb szakaszait menetről menetre.

(szárbox)

Hosszú bemelegítés. Afféle hűvös viszony – valójában: szelíd ellenségeskedés – az egyetem és a fenntartó között (ennek megfelelő permanens kiéheztetés, nyomasztó alulfinanszírozottság), valamint folyamatos támadás az „Ascher-café”, illetve a „nemzetközi buzilobby”⁶ (stb.) ellen – némiképp az alaphangot megütő Csurka István szellemében,⁷ először Kerényi Imre, később Vidnyánszky Attila vezényletével – régtől fogva, nagyjából 2019-ig. Ennek a hosszabb időszaknak egy kiemelt(en feszült) pillanata volt a fent részletezett Nagy Kancellárcsata 2014/15 telén.

Első menet: A később kiteljesedő totális háborút előkészítő intenzív ösztűz 2019 őszén zúdult ránk; ürügyül egy frissen kipattant abúzusügy szolgált. Noha az eset nem az egyetemen történt és noha az érintett Gothár Pétert azonnal felfüggesztettük, majd elbocsátottuk, a NER-sajtó hatalmas erővel vonult fel, hogy befeketítse az egyetemet, a tanárokat, a vezetőket. A propagandamédia interpretációjában a szintén kipécézett Katona József Színház mellett mi lettünk az állandósult abúzus melegágya. Ebben az egyenlőtlen „küzdelemben” a már megszokott propagandaszövegeken túl napi rendszerességgel vetették be a konkrét (sajtóperek során is bizonyított) hírhamisítást. Sejtethető volt, hogy komolyabb dolgok készülődnek – mindezt vehettük afféle első figyelmeztető jelnek.

Amikor aztán a minisztérium sok hónapos késéssel sem terjesztette fel kinevezésre a szenátus által megválasztott rektorjelöltet (ezzel tulajdonképpen mulasztásos törvényszegést elkövetvén), maradék kétségeink is eloszlottak. És valóban, csak 2020 februárjáig kellett várni...

Második menet: 2020 februárjától aztán a kormánycsapatok és szövetségeseik mindent bevetnek. Indításként közlik az érintett rektorokkal és kancellárokkal, hogy a művészeti egyetemek (mínusz a már mintadiákként büszkén modellváltott MOME) egyetlen közös alapítvány, mint fenntartó alatt olvadnának össze. Részben az egyöntetű tiltakozás, a meggyőző érvek hatása-következménye lehet a rö-

viddel ezután bejelentett módosítás: a négy intézmény külön-külön alakul majd át, méghozzá rendkívül szoros határidővel, a következő év januárjától. Viták, külön egyeztetések után a Képzőművészeti, a Zeneművészeti és a Táncművészeti egyetem haladékot kap. Az SZFE azonban nem – sőt, az eleve képtelen határidő lehetetlenre módosul: az új dátum 2020. szeptember 1. (ekkor áprilist írunk!). Nyilvánvaló: ha a váltás maga észszerű volna is (nem az), a tempója akkor is agyrem. Az egyetem vezetése a következő hetekben-hónapokban minden rendelkezésre álló eszközzel igyekszik küzdeni, a törvényes keretek közt a legmeszszőbb elmenni, hogy feltartóztatasa a feltartóztatathatatlant, egyszerűsmind felébreszteni a belső és külső „közvéleményt”.

Harmadik menet: Ahogy a kormányzati nyomás fokozódik (és ezzel párhuzamosan szaporodnak a NER-sajtóban az SZFE-t támadó egyre alprőbb nyilatkozatok), úgy ocsúdik és radikalizálódik az SZFE kreatív közössége is. 2020 késő tavaszán sorra jelennek meg az autonómiavédő dacos nyilatkozatok, vírusként terjedő rövid videók; a világ színházi és filmes krémjétől és az egyetemi világból tempósan érkeznek a támogató üzenetek. Júniusban a hallgatók megszervezik az első nagyobb szabású fergeteges hangulatú tüntetést, amit aztán több követ majd. Teljes az oktatók/vezetők és a hallgatók közötti összhang.

Negyedik menet: Az erősödő hazai és nemzetközi tiltakozás ellenére a parlament július legelején változtatás nélkül (és villámgyorsan) elfogadja az autonómiarablást szentesítő törvényt, néhány héttel később pedig nyilvánosságra kerül az alapítvány kuratóriumának névsora – amely önmagában is nyílt hadüzenettel ér fel: két olajipari üzletember mellett az egyetemet intenzíven ócsároló – amúgy elhanyagolható oktatási tapasztalattal rendelkező – színházi és filmes emberek alkotják a grémiumot. A főkurátor nem más, mint a Nemzeti Színház szilaj igazgatóvezére, vehemens támadónk. A felügyelőbizottság összetétele sem szívdertőbb. A kiválasztás-kinevezés kritériumai, indokai (mint általában) homályban maradnak.

Egy sor látványos tiltakozó akciót hozó és láthatatlan aprómunkával zsúfolt forró nyár és heves végjáték után az alapítványi kuratórium hivatalba lépését megelőző napon a vezetőség lemond. A hallgatók még aznap éjjel elfoglalják az egyetem központi épületét. 2020. szeptember elsejétől valóban új időszakítás indult a 155 évet maga mögött tudó intézmény életében.

AZ EGYETEM VEZETÉSE A KÖVETKEZŐ HETEKEN-HÓNAPOKBAN MINDEN RENDELKEZÉSRE ÁLLÓ ESZKÖZZEL IGYEKSZIK KÜZDENI

Ötödik menet: A blokád hónapjaira utcaszínház-zá változik Budapest, szinte minden napra akad a város és az ország népének figyelmére méltó esemény. A „lázadó” közösség a kuratóriumot és az általa ki-nevezett vezetőket nem ismeri el legitimnek. Az elfoglalt Vas utcai épület belső tereiben a közvetlen részvételi demokráciát gyakorló Tanköztársaság működik. A frissen beiktatott új kancellár által bevetett *lázadásgátló* eszközök (a záruk lecserélése, az internet szolgáltatás lekapcsolása stb.) ugyanolyan hatástalannak bizonyulnak, mint a fenyegetés, hogy a hallgatók szemeszterét nem ismerik el hivatalosan. A blokádnak végül a második Covid-karanténvet véget 2020 novemberében. Kiürül a Vas utca (is). A közösség csak a blokádöt adja fel, az ellenállást nem.

Utolsó menet: A tanév első szemeszterének lezárultával mindenki válaszut elé kerül: menni, vagy maradni. Végül mindkét megoldást sokan választják, és erre mindenkinek meglehet a maga jó oka – noha pozíciótól függően nem mindenkinek a döntése azonos súlyú. 2021 februárjában az egyetemnek végleg búcsút intő hallgatók és oktatók megalakítják a Freeszfe Egyesületet. A hónapok óta nem nyilvánosan folyó tárgyalások eredményeképp az iskolaelhagyó diákok az Emergency Exit (EmEx) névre keresztelt diplomamentő program keretében tanulhatnak tovább – hivatalosan egy konzorciumba tömörült öt európai művészeti egyetem valamelyikének hallgatójaként, de anélkül, hogy a várost el kellene hagyniuk.

Az addig egységes közösség kettéválik, a folytatás két párhuzamosan futó történet – de ennek örömei-fájdalmai már nem ennek az írásnak a tárgyát képezik.

LEGYEN ÜNNEP!

Ahogy új módon szerveződő új szereplők robbantak be a színre, radikális változás állt tehát be a társadalmi közteret évek óta uraló rutinhadművelésben (fokozódó elnyomás; következetes, ám hatástalan tiltakozások; a rutinszerű karaktergyilkolászási kísérleteknek többé-kevésbé makacsul ellenálló, liberális-ként címkézett hangadók hősiessége; az egyre gátlátalanabb kormánypropagandával kis eséllyel szembeszegülő tényalapú újságírás utóvédharcai stb.). Az SZFE hosszú és kimerítő autonómiaküzdelmének kétségtelenül leglátványosabb, legnagyobb hatású és legszélesebb köröket megszólító, történelmi léptékben is mérhető kiterjedésű szabadságpillanata az

a diákvezérelt akciósorozat volt, amit (nem egészen pontosan) egyetemfoglalásnak szokás nevezni.

Állítás: az „egyetemfoglalás” (gyűjtőcímké) érvényes demokráciakíséret volt.

(fórum és tanköztársaság)

A szerveződő mozgalom, majd az „egyetemfoglalással” bekövetkezett új időszámítás alapfogalma lett a közösség önzérletét magas fokon biztosító fórum. Ez a szigorúan szabályozott – formájában folyamatosan csiszolódó – közgyűlés lett a közmondásos kályha. A hallgatók, valamint mindazon oktatók és alkalmazottak, akik elfogadták a totális demokrácia néhány szabályát, s ezáltal bebocsátást nyertek, e napi rendszerességgel megrendezett (és gyakran a végtelenségig elhúzódó) tanácskozások során tárgyaltak meg minden fontos és sok kevésbé fontos ügyet. A blokádi parlamentje által egyhangúlag, vagy többséggel meghozott határozatokat mindenki kötelezőnek tekintette. A szigorúan vett ellenállás – a blokádi és környéke – irányítására ez a fáradtságos, ámde lelkesítő „kormányzati modell” tökéletesen alkalmasnak bizonyult, jelentősége túlbecsülhetetlen. Más kérdés, hogy a később megalakult Freeszfé Egyesület iránykeresésébe épp ez a forma csempészett némi bizonytalanságot – de ez már egy másik történet.

A Vas utcai blokáddország államformája egy idő után a tanköztársaság lett, amely komoly kínok között született. Maratoni fórumok sora vitatta meg, mi történjen az oktatással a forradalmi időkben. Ki folytatta volna a tanulást, miközben harcossan éli a mozgalmi hétköznapokat, ki azt vallotta, minden „normális” tevékenység a népfelkelés energiáit csapolja-apasztja. Ki úgy vélte, a diáklét célja mégis csak a tanulás, ki épp ellenkezőleg, ezt önmagában is áruháznak tekintette, mondván, nem tehetjük azt, amit a felsőbbeségek elvárnának tőlünk. Az egyik azt mondta, a dacos nemtanulással mintha épp saját tanárszövetségeseinkkel szegülnénk szembe, azaz azt üzennénk a világnak, hogy nem együtt, hanem egymással szemben harcolunk. A másik erre azt felelte, hogy épp elég megreformálni való lett volna eddig is az oktatási munkában. Amit persze nem sokan vitattak – legfeljebb azt, hogy vajon épp e viharos időkben kell-e ezt a kérdést szélesre nyitni. Egy ponton aztán – ha nem is egyszerre és nem is egyszerűen – megszületett az élhető kompromisszum. A szeptember második hetében kikiáltott Tanköztársaság „valutája” az *elfoglaltság* lett – és elfoglaltságnak számított a tanórai részvétel ugyanúgy, mint a tevékeny

feladatvégzés a blokádi, az ellenállás, a társadalmi akciók szervezése-rendezése-lebonyolítása táján. És ez nem volt fából vaskarika, legalább két okból. Egyrészt valamire való művészeknek (persze: valamire való *értelmiséginek*) kötelessége a társadalmi kérdésekkel aktívan foglalkozni. Másrészt a tüntetések megszervezése, lebonyolítása, színháziasítása, a vizuális

és tartalmi elemek kiagyalása és megvalósítása, az intenzív sajtómunka éppenséggel dramaturgi, színészi, rendezői, tervezői, produceri feladat – mindezek dokumentálása pedig filmes gyakorlat.

Azaz: az ellenállás terepén alkotó

tevékenységet végezni igenis értékes *szakmai alapozó* tapasztalatszerzés. Tanmunka.

Ismétlés: az „egyetemfoglalás” (gyűjtőcímké) érvényes demokráciakíséret volt.

És annak sem unalmas.

(performkor)

Állítás: az ellenállás performativitása tette egyedivé az autonómiaharcot

Ahhoz, hogy egy *akadémiai szabadságharcos* csoport megismertesse magát, és komolyabb támogatást szerezzen, sok minden kell. És közel sem elég, hogy *igaza van*, azaz jogosan harcol. A közrokonstev kivívásához még számos dologra van szükség. Az SZFE-történetnek egészen biztosan fontos része a *sokarcú egység*: hogy egyfelé tartó hallgatók és tanárok tucatjával vállalhatott közösséget a nagyérdemű közéleti közönség. A közönség, amelynek az SZFE alkotó ifjai folyamatosan szállították a műsort. Idézzük fel annak a néhány hónapnak a legfontosabb műsorszámait.

Égészen korán megjelentek és villámsebességgel terjedtek az első videók: arcok és magasra (jelentkezés-re?, tiltásra?) emelt kezek: ezek vagyunk mi, ezt és ezt (nem) akarjuk. Majd jött a régi és új „főiskolások” szájából elhangzó (azaz: generációkat összekötő) SZFE-gólyaeskü; újabb rövidke közösségforrasztó videók: „Nekem az SZFE”, majd még számos világhálótépő mozgókép-miniatűr. Tüntetések: 2020 júniusától egyre nagyobb létszámú, de mindig lendületes, jó hangulatú (sosem letargikus, sosem melodramatikus, sosem áldozati szerepből patetikusra hangolt) utcai demonstrációk; a legfelemelőbb-legemlékezetesebb az október 23-án a Rákóczi úton megrendezett többtízezes tömegesemény volt. A szeptember elsejével kezdődő egyetemfoglalás teljes időtartamára afféle szabadtéri kiállítótérre vált a Vas utca, ahol *mindig történik valami*. A bejárat felett félórás váltásban díszörséget álltak-ültek a magyar kul-

túra jelesei, a mozgalom támogatói: ez lett a város egyik leglátogatottabb „performansa”. Olykor utcai attrakció is járult ehhez – egyszer például műkritikusok és művészettörténészek játszották élőképpé Delacroix híres festményét (*A szabadság vezeti a népet*); az épület előtt heti több alkalommal megrendezett sajtótájékoztatók mindig performatív elemekkel operáltak. Esténként kis diákcsoportok indultak útnak, hogy budapesti (majd nem csak budapesti) színházi előadások végén, a tapsrendet megszakítva a mozgalom himnuszává vált *Titkosegyetem*-dallal patanjának színre – a nézők ilyenkor gyakran felállva csatlakoztak a kórushoz. Egyszer óriásbábok vonultak az Andrássy úton (hisz az SZFE-n bábos képzés is zajlott), máskor a blokádotól nyílt napra invitáltak a környékbelieket (akiknek nyilvánvalóan kényelmetlenséget is okozott a folytonos Vas utcai tumultus).

Utcabálhangulatú élőlánc vitte a friss autonómianyilatkozatot, a *Charta Universitatis* az egyetem Szentkirályi utcai épületétől a Parlamentig – mintegy tizenöt ezer budapesti közreműködésével. Máskor a Vas utcai örökmécsesről meggyújtott szabadságlángot viték váltófutó önkéntesek öt magyar egyetemi városba. A csapatkreatívok piros-fehér raklapokból autonómiavárat emeltek az ITM elé, ahol civil támogatók olvasták fel naphosszat az SZFE-közösség követeléseit, hogy a miniszter akkor is meghallja a szavukat, ha nem jár a Vas utcában. A jogi beadványokat sem akárki nyújtotta be: az Igazságügyi Minisztériumnál maga Justitia istennő, az Oktatási Hivatalnál pedig Minerva felügyelte az átadás-átvételt – természetesen SZFE-hallgatók megszemélyesítésében. A tanárok és alkalmazottak szeptembertől életbe lépő „különös sztrájkjából” (tanítunk, de nem azt, ami az órarendben szerepel) kinőtt *Sztrájktevés* adásait (majd az azt tökéletesítő *Tilos az E* nyilvános előadásait) ezrek nézték – és nézték vissza, a Tilos Rádióban pedig saját műsorsávját kaptak a hallgatók: ez lett a *Szabad az E*. Tovább is van, mondjuk még?

Egyáltalán nem mellékesen: az ellenállás minden napjait – az aprómunkát és a nagy eseményeket – az aktuális és nemrégiben végzett dokumentumfilm hallgatókból álló kollektíva folyamatosan dokumentálta, méghozzá szokatlan, demokratikus felállásban, kitüntetett rendezőszerep nélkül. Az így felvett ezerkétszáz órányi (!) anyag akkor is felmérhetetlen érték, ha forgalmazásra alkalmas film(sorozat) csak nagyon sokára vagy sosem készül belőle.

Ismétlés: az ellenállás performativitása tette egyedivé az autonómiaharcot

A HETVENEGY NAPOS BLOKÁDOT IS FELÖLELŐ JÓ MÁSFÉL ÉVNYI INTENZÍV KÜZDELEM (ÉS AMI AZUTÁN KÖVETKEZETT) NEM HOZTA EL A RENDSZÁRVÁLTÁST

Állítás: a jövő dönt – de az már bennünket aligha érint

A nagy mérleget majd az unokák vonják meg – ha egyáltalán –, a kis csoportos és egyéni kiértékelés is jócskán elhúzódik (a traumafeldolgozás sem zárult le); senki ne várjon objektivitást a lázas hónapok aktív résztvevőitől, sőt a támogatóktól vagy ellendrukke-rektől se.

(félíg üres?)

A hetvenegy napos blokádot is felölelő jó másfél évnyi intenzív küzdelem (és ami azután következett) nem hozta el a „rendszerátalakítást”. Nem mondott le a kormány (de még az illetékes miniszter sem), nem vonták vissza a felsőoktatás autonómiarablásának

zöld utat biztosító törvényt, nem állt le az egyetemi „modellváltás” folyamata (bár jelentősen finomodtak a módszerek, és például a kurátorok hivatali élettartama is változott), nem hullt térdre az SZFE modellváltó fenntartói alapítványfőnöksége, nem követelte

sírva, hogy térjenek vissza a lemondott-eltávozott vezetők, oktatók, munkatársak (és fogadják el a tetemes jövedelemkiesés busás kompenzációját), sőt a kiemenekült hallgatók sem kaptak utólag aranykeretes díszdiplomát a régi alma mater mai utódjától. Semmi olyat nem ért el az SZFE-mozgalom, amit (noha talán sokan reméltek) célul sosem tűzött ki.

A kezdettől egyenlőtlen küzdelemben a többség feltehetőleg nem is a diadal reményében ment bele, hanem mert szakmai önérzete, morális érzéke és politikai öntudata nem engedte meg, hogy *ne tegye* – akkor sem, ha ezzel (olykor igen sokat) kockáztat. *Legalább megpróbáltuk*. Pátoszosan hangzik, de a tiszta lelkiismeret is méltó jutalom.

(vagy félíg teli?)

A hetvenegy napos blokádot is felölelő jó másfél évnyi intenzív küzdelem (és ami azután következett) ugyanakkor bizonyította, hogy igenis ellen lehet állni a NER-akarnokságnak, hogy igenis meg lehet őrizni az egyéni és közösségi integritást – ha ez nem is megy áldozatok nélkül. Hosszú hónapokon át égette bele a köztudatba, mi és hogyan is zajlik az egyetemek (és persze nem csak az egyetemek) házatáján. Megingatta az Orbán-had győzhetetlenségének mítoszát – hisz mindent elveszítettünk ugyan, mégsem veszítettünk, és bár semmit nem nyertünk, mégis nyertesnek mondhatjuk magunkat –, és ez talán a

legnagyobb eredmény. Példa lett, hivatkozási alap, egy kicsit minta is. És talán változást is hozott. Közvetlen bizonyíték nem támasztja alá, de nem is kizárt, hogy az „SZFE-balhénak” volt abban szerepe, hogy másik két művészeti egyetem (a Zeneművészeti és a Képzőművészeti) mindmáig nem kényszerült alapítványosodni (akár jó ez nekik, akár nem). Feltehetőleg, hogy a kormányzat nem akart volna újra önmaga csapdájába esni, és további presztízs-sebeket szerezni. Talán a 2023–24-es nagyhatású és lélekemelő diáktüntetések lelkes fiataljai is merítették bátorságot az SZFE-mozgalomból, a 2025-ös látványos MOME-akció pedig közvetlen inspirációt is. Utóbbi lefolyása, a felsőbbiségek szokatlanul kevésbé arrogáns magatartása feltehetőleg óvatosságból is fakadt: ki akarna még egy *olyat*?

És egyáltalán nem utolsósorban sok-sok ember és nem kevés szervezet megmutathatta, hogy képes mással összefogni, a rászorulónak nemcsak hangosan szurkolni, de erős mentőkötelet dobni. Saját meggyőződésükben, a cselekvés értelmébe vetett bizodalomukban erősödtek meg. Akik nélkül minden hősiessége ellenére bukásra ítéltetett volna a mozgalom, de legalábbis a folytatása – a blokádot segítő megannyi civil, a bel- és külföldi művészvilág ismeretlen és világhírű képviselői, a későbbi Freeszfe Egyesületnek éveken át tan- és lakhelyet biztosító CEU, valamint a külföldi partneregyetemek szeretettelien szolidáris kisközösségei – egy ügy kapcsán megélhették a valódi segítségnyújtás eufóriáját.

Különösen hangzik talán, de szokatlanul sokan tapasztalhatták meg, hogyan változtathatja meg a cselekvő törődés mindannyiunk kiszámítható vágányon haladó életét, hogyan adhat neki időlegesen új értelmet. Ha kicsiben is, de nemcsak az SZFE-mozgalom mutatott példát, hanem a széles világból bejelentkező támogatók laza szövésű társadalma is. Önmagának.

Félig üres? Félig teli? Tán egészen az.

De ettől még az egyetemi autonómia nem (sem) áll helyre Magyarországon. Mert azt a felsőoktatás vezetői... (*ld. m. f.*)

JEGYZETEK

1. HERCZEG Márk: A Magyar Rektori Konferencia szerint minden egyetemistának joga van részt venni az EU mobilitási programjaiban, *444.hu*, 2023. január 4., <https://444.hu/2023/01/14/a-magyar-rektori-konferencia-szerint-minden-egyetemistanak-joga-van-reszt-venni-az-eu-mobilitasi-programjaiban>
2. Távozik a Színművészeti Egyetem kancellárja, *hvg.hu*, 2015. január 14., https://hvg.hu/kultura/20150114_Kirugtak_a_Szinmuveszeti_Egyetem_kancellara
3. MTI: Bírósághoz fordul a Színművészeti volt kancellárja, *EduLine*, 2015. január 19., https://eduline.hu/felsooktatas/Birosaghoz_fordul_a_Szinmuveszeti_volt_kanc_V5HBRO
4. PILHÁL Tamás: Végre! Liberális hullókeltekből nemzeti intézmény lesz a színművészeti!, *PestiSrácok.hu*, 2020. augusztus 8., <https://pestisracok.hu/vezercikk/2020/08/vegre-liberalis-hullokeltetobol-nemzeti-intezmeny-lesz-a-szinmuveszeti>
5. Erről részletesen lásd: UPOR László: *Majdnem lehetetlen – Az SZFE autonómiabarcának története*, Magyar Narancs Könyvek, Tea Kiadó, Budapest, 2024.
6. KERÉNYI Imre: A buzilobby ellen kell harcolni, *index.hu*, 2014. május 22., https://index.hu/kultur/2014/05/22/kerenyi_imre/
7. CSURKA István: Történelemhamisítás – Ascher Café, *Magyar Igazság és Élet Pártja*, 2011. október 23., https://eredetimiep.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4735:csurka-istvan-toertenelemhamisitas-ascher-cafe&catid=40:in-memoriain-csurka-istvan&Itemid=53

Mészáros Gábor
A PÉCSI SZÁL

AVAGY VONATOZÁS AZ ISMERETLENBE...

Bár az akadémiai szabadság legjelentősebb támadásaként a CEU ellehetetlenítését tartják számon és hozzák fel példaként is külföldön (értelemszerűen az intézmény nemzetközi reputációja miatt), az egyetemeket és az akadémiai szabadságot ért legerőteljesebb, „egész pályás letámadás” 2019-ben kezdődött, majd 2020–21-ben gyorsult fel. Ennek eredményeként az állam formálisan kivonult a felsőoktatási intézmények jelentős többségének „fenntartásából”, mindössze a fővárosban maradt néhány, az állami fenntartású modell hírmondóiként.¹ Bár az általános, hazai tendenciáktól meglehetősen nehéz teljesen elvonatkoztatni, de a következőkben egy vidéki egyetemre, a magát Magyarország legrégebbi egyetemének tekintő Pécsi Tudományegyetemre² (továbbiakban: PTE) és annak modellváltására fókuszálok. A fórumírás legelőször adódóan az olvasó egy tanulmányhoz képest több személyes élménnyel, véleménnyel fog találkozni, ráadásul a szöveg tartalmát az is meghatározza, hogy abban az időszakban az állam- és jogtudományi kar általános dékánhelyettese voltam, így az elemzés fókuszában a jogi karon történtek állnak.

2017-re már a nemzetközi szaksajtó is evidenciaként kezelte a magyar akadémiai szabadság hanyatlását és ezzel összefüggésben az autokrata rezsim azon szándékát, hogy a tudományos életet, így az egyetemeket is lojálissá tegye.³ Ennek eléréséhez az autokratikus legalizmus jól bevált eszközét⁴, a jogalkotást használta és használja a mai napig a kétharmados parlamenti többség. Az első, egyetemeket érintő változtatás, a felsőoktatási törvényt 2014. július 24-től módosító 2014. évi XXXVI. törvény volt, amely leginkább arról ismert, hogy bevezette a kancellári rendszert a felsőoktatási intézményekben. Bár a módosítást követően a rektor továbbra is a felsőoktatási intézmények „első számú felelős vezetője és képviselője” maradt, az új pozíció létrejöttével az intézmény működtetéséért a kancellárok feleltek, akik felett a munkáltatói jogokat a (felső)oktatásért felelős miniszter gyakorolta.⁵ Ezzel a kormány nem

pusztán közvetlen befolyást szerzett a felsőoktatási intézmények mindennapi működésébe, hanem a rektoroknak az egyetemi döntéshozatalban betöltött önállóságát is jelentősen csökkentette. Ráadásul, az ezzel együttjáró megnövekedett, pontosabban mesterségesen felduzzasztott kancelláriához kapcsolódó adminisztráció indokolatlan többletkiadást is jelentett az egyébként sem túlzottan tehető egyetemek számára. A kancellárok és az őket segítő adminisztratív háttér, a kancelláriák működésével tehát a

rektori hivatal mellett, azzal párhuzamosan duplikálódott az adminisztráció, amely a tudományos kutatásba investálható források csökkenését is eredményezte. Annak ellenére, hogy a változtatás egyik fontos, hivatalos indoka éppen az volt, hogy racionalizálja a felsőoktatási intézmények hatékonyságát és költségvetését. A kancellári rendszer bevezetése

tehát az első nagy volumenű, eredményes próbálkozás volt az egyetemi autonómia korlátozására, de hol voltunk ekkor még a 2020-as évek elejének mindent felforgató változásaitól...

ÚJÉVI JÓKÍVÁNSÁG

A koronavírus járvány meglehetősen zavaros és depresszív első évének végén, 2020-ban a jogi karon, miként mindenhol máshol is, a járvány terjedésének megelőzése jegyében telt a szemeszter és egyúttal az év vége is. A decemberben kezdődő vizsgaidőszak ugyanolyan személytelen volt online valójában, mint a szemeszter előadásai, amelyeket értelemszerűen a szobából, monitor előtt kellett lefolytatnunk. Elmaradtak az év végi személyes dékáni jókívánások, a közös karácsonyi koccintások, ráadásul az egész világot meghatározó bizonytalanság az oktatói, kutatói munkára is jelentős mértékben kihatott. A rendhagyó karácsonyt követően, a dékán személyes megbeszélésre invitált minket, kari vezetőket, ahol meglehetősen zavaros jövőképet festett az egyetemmel kapcsolatban. Az informális beszélgetésről úgy

távoztam, hogy a kari vezetők egyetértenek abban, hogy a kormányzat részéről a karácsonyi pulykavacsora másnapján belengetett ötlet semmilyen konkrétumokat nem tartalmazott, és lényegében elutasítandó. Az új év első napjaiban azonban az események előre nem látható mértékben kezdtek el felgyorsulni. Más egyetemekhez hasonlóan, a PTE számára is „megnyílt a lehetőség” a modellváltásra, amelyet a világhírvány közepén, kevesebb, mint egy hónap alatt kellett „eldönteni.” Az idézőjelek természetesen arra utalnak, hogy ez valójában nem lehetőség volt, még csak nem is igazi döntés, hanem egy rendkívül aljas és szándékosan felgyorsított eljárás első fázisa, amely az egyetemi vezetők félelmére, lojalitására és opportunizmusára támaszkodott.⁶

A vidéki egyetemek mindegyike sorra került, elsődlegesen az orvosképzést is ellátó három nagy (Debrecen, Pécs, Szeged) voltak a célpontok 2021 elején, holott az előzetes megbeszélések alkalmával azt kommunikálták, hogy a modellváltás nem aktuális. Ezt a MS Teams felületen megszervezett 2021. január 15-i kari tanácson, a jegyzőkönyv⁷ tanúsága szerint maga a rektor mondta el. Úgy érvelt, hogy karácsonyt megelőzően a klinikák jogállásváltozásával kapcsolatos egyeztetésen a klinikákat is magukban foglaló egyetemek alapítványi működési rendbe történő átadása nem aktuális. Aztán január első napjaiban már az alapítványi konstrukcióba történő átmenet gyakorlatilag azonnali döntésre kényszerítette a PTE vezetőit. Miként az számos fórumon, így az említett kari tanácson is több oktató részéről elhangzott, ez kétségkívül eldöntött tény, a modellváltást támogatók szerint, ha a PTE nem kéri az államot a modellváltásra, akkor versenyhátrányba kerül. Január 15-én a jogi kar oktatói még csak véleményt nyilvánítottak arról, hogy a PTE támogassa-e az alapítványi fenntartásba kerülést, holott az időzítés megalázó volt, és az a tény, hogy a parlament elé már február 9-én bekerülne a vonatkozó törvénycsomag, garantálta a folyamat zsaroló jellegét. Az egyetem polgárainak tehát több évtizedes, akár életpályájuk egészét meghatározó, kulcsfontosságú kérdésben kellett véleményt nyilvánítani, valamennyi karon, klinikumon, intézetben stb., igaz, végül a kérdést nem mi, az egyetemi polgárok közössége, hanem a szenátus kétharmados többsége döntötte el. Az akadémiai szabadság elleni összehangolt támadás egyik legördögibb és legalattomosabb húzása volt ez a kormányzatnak: eldöntötte, hogy modellváltás szükséges, egyúttal az érintett egyetemeket olyan helyzetbe hozta, hogy sem elegendő idejük, sem pedig megfelelő in-

formációjuk nem volt arról, mit is jelent ez a változás. De a leggátlátalanabb eleme az egész folyamatnak mégis az volt, hogy bár tisztában voltunk azzal, hogy egy alapítvány és annak kuratóriuma vezeti majd az egyetemet fenntartóként, de a kuratórium tagjainak kiléte csak a modellváltás „elfogadását” követően, a vonatkozó jogszabályok megalkotása után lett világos mindenki számára. Ez az úgynevezett „alku” része volt, az egyetem vezetősége pedig álnaivan azt kommunikálta, hogy ígéretet kaptunk az egyetemi polgárság megfelelő képviselőre a kuratóriumban. A PTE, a többi egyetemhez hasonlóan úgy „ült fel erre a vonatra”, hogy egyetlen dolog volt biztos: az egyetemi autonómia teljes kiüresedése. Az egyetem vezetőinek többsége és a hallgatói képviselő szenátusi tagjai pedig gyáván vagy éppen önös érdekből asszisztáltak mindehhez.

„A VONAT NEM VÁR ...”

A címben és az előző bekezdésben is megjelenő nem túl szerencsés vonatós hasonlat a kancellária részéről fogalmazódott meg az egyeztetések folyamán többször. A január 15-i véleménynyilvánító kari tanácson megjelent a kancellária akkori hivatalvezetője is, aki kifejtette, hogy „praktikus oldalról” kell megközelíteni a kérdést.⁸ Mivel mind a közalkalmazotti státusz elvesztésével, az esetlegesen megszűnő állami ösztöndíjas hallgatói helyekkel, a szenátus és a rektor funkcióinak kiüresedésével és általánosságban az autonómia elvesztésével kapcsolatban számos kolléga aggodalmának adott hangot, és mivel a kancellár (és beosztottjai) részéről ezeket nem lehetett cáfolni, a kritikus hangokra fenyegető választ adtak, és soha nem látott lehetőségéről, pontosabban annak elszarvasztásának esélyéről beszéltek. Azzal érveltek, hogy garanciákat azért nem lehet kérni a modellváltás kapcsán, mert az egyetem kéri a fenntartó minisztériumot, hogy „legyen kedves őt átalakítani”. Emiatt, így az érvelés, írásban semmilyen garanciát nem lehet követelni. A kancellár az egész modellváltás folyamatában egyébként is abban volt érdekelt, hogy a kormányzat belső embereként a modellváltást minél előbb elfogadtassa az egyetemi polgárokkal. Mindez azért nem meglepő, mert az akkori (és mostani) kancellár, 2016 és 2019 között Pécs kormánypárti alpolgármestere volt, majd 2020-ban nevezték ki kancellárnak, a modellváltást követően pedig a fenntartó alapítvány egyik kurátora is lett. A kancellár már a legelején egyértelművé tette, hogy az egyetemi au-

tonómia kérdése nem lényeges szempont. Mivel Szegeden és Debrecenben az egyetemek „felültek erre a vonatra”, így ha a PTE ezt nem teszi meg, akkor az egyetem, a város és a régió is hanyatlásnak fog indulni. Fiatal kutatók elvándorlása, kutatási projektekből kimaradás⁹ és a hallgatói létszám csökkenése hangzott el prognózisként, amennyiben a PTE nem követi a másik két egyetemváros tudományegyetemének döntését. Az eddigiekből is látható, hogy Pécssett, egy gazdaságilag egyébként is elmaradottabb régióban, a további visszaesés, a még sötétebb jövő képe volt az egyik legfontosabb üzenet. Az érvek nem elsődlegesen a modellváltással járó Kánaán, hanem az abból való kimaradást követő biztos pusztulás köré csoportosultak.

A jogi kar kari tanácsa január közepén támogatta, hogy a PTE vezetése tárgyalásokat folytasson az egyetem modellváltásáról, amely – bár még nem tekinthető a modellváltásról szóló kari döntésnek – egyértelműen azt sugallta, hogy a kar meghátrált, és nem szándékozik belefolyani semmilyen autonómiavitába a kormányzattal. A kari tanács elsöprő többsége vélekedett úgy, hogy a kormányzat akaratának megfelelően érdemes a modellváltás irányába elmozdulnia az egyetemnek, ugyanis 13 igen mellett 4 tartózkodás és 1 nem szavazat érkezett. Ez utóbbit a kar akkori általános dékánhelyettese, jelen cikk szerzője követte el, kifejtve azt is, hogy nincs miről tárgyalni, ugyanis tárgyalásról legfeljebb akkor beszélhetünk, ha a felek valamilyen mértékben egyenlőként vesznek részt a folyamatban. A zsarolás, nyomásgyakorlás, a hatalom fitogtatása nem tárgyalási technika, hanem maffiaszerű módszer.

Bár a hallgatók ezen a Kari Tanácson még nem szavaztak, mondván a Szenátusban majd kifejezésre jut a hallgatói álláspont, a 2021. január 28-án lezárt elektronikus döntéshozatal során már megtették, hozzájárulva ahhoz, hogy a jogi kar Kari Tanácsa 17 igen, 5 nem és 4 tartózkodással támogatta a modellváltást, vagyis azt, hogy a „Pécsi Tudományegyetem Szenátusa támogassa, hogy a rektor és a kancellár kezdeményezze a fenntartónál a Pécsi Tudományegyetem állami fenntartású felsőoktatási intézményből a felsőoktatási modellváltás során közfeladatot ellátó közérdekű vagyongazdálkodó alapítványi fenntartású felsőoktatási intézménnyé alakítását.” Az egyetem kari tanácsainak többsége hasonló általánosan megfogalmazott határozatot fogadott el, amelyben megjelentek olyan elvárások mint például, hogy az „átalakulás során biztosítani kell, hogy a Klinikai Központ az orvosi- és egészségügyi tudományi képzésben, kutatásban és a betegellá-

tásban betöltött szerepének megőrzése érdekében a Pécsi Tudományegyetem, mint modellváltó egyetem integráns része maradjon, ellátva országos és regionális szerepét az egészségügyi szolgáltatási rendszerben, illetve annak központi közigazgatási szervek által szervezett kapacitásgazdálkodásában.” Általános feltételek között szerepelt továbbá, hogy a Szenátus döntési jogkörei ne csorbuljanak az átalakulást követően, az egyetem integritását meg kell őrizni, vagy éppen az, hogy az egyetemi autonómia sarkalatos elemei törvényben és alapító okiratban legyenek rögzítve. Az egyetem,

amely így maga kezdeményezte az átalakítását, további peremfeltételeket is megjelölt az alapítvány kuratóriumának létrehozásával összefüggésben. Így például azt, hogy a kuratóriumnak legalább hét tagja legyen (végül öt lett), vagy azt, hogy a kuratórium összetételében az egyéb gazdasági, hatékonysági stb. feltételek biztosítása mellett megjelenjen a tudomány képviselője is.

SZENÁTUSI BÖRLESZK: AVAGY HOGYAN MONDJUNK LE KÉTHARMADDAL AZ EGYETEM AUTONÓMIÁJÁRÓL

A Kari Tanács határozatának másnapján, január 29-én már a Szenátus elé került a modellváltás kérdése, ahol sok esetben, a helyzet súlyához méltatlan személyeskedésig fajuló vita folyt a modellváltást támogató és az azt ellenzők között.¹⁰ Az egyetem vezetésének álláspontja világos volt már az ülés megnyitásakor, amellyel nyilvános nyomásgyakorlás is érvényesült az egyetem vezetői részéről. A rektor és a kancellár is egyértelművé tette, hogy személy szerint a modellváltás támogatói, mivel – bár konkrétumokról maguk sem tudtak beszámolni – a modellváltással új lehetőségek nyílnak meg, és a kockázatok eltörpülnek a modellváltás adta lehetőségek mellett. A felvezetést követően úgy tűnt, hogy az egyetem autonómiáját érintő aggályokkal nem kíván foglalkozni a történelmi döntést megelőzően a Szenátus. Ehelyett azonban olyan részletkérdések és követelések fogalmazódtak meg, mint hogy a PTE integritása a Klinikai Központtal megmaradjon-e vagy, hogy elhagyjanak-e egy-egy mondatot a határozati javaslatból. A modellváltást teljesen ismeretlen feltételek mellett kérő egyetem számára még az is fontosabb volt, hogy javaslatba foglalja a modellváltás célkitűzését, mint az arról való érdemi vita, hogy mit is jelent a modellváltás melletti elköteleződés ebben a

teljesen ismeretlen helyzetben. Amikor az egyetem szenátusa előtt a Természettudományi Kar szenátora először felvetette a legégetőbb problémát, jelesül, hogy egy biankó szerződésben önként mond le az egyetem saját autonómiájáról, úgy, hogy fogalma sincs az alapító okirat tartalmáról, a jelenleg az autonómia garanciájaként megjelenő intézményi struktúráról és döntéshozatali mechanizmusokról, vagy éppen az alapítvány kuratóriumának összetételéről, a többség számára égetőbbnek tűnt annak megvitatása, hogy vajon a határozati javaslatba bekerüljön-e az intézményfejlesztési terv kérdése.

A Bölcsészettudományi Kar oktatói és hallgatói az egyik legjelentősebb kritikuskai voltak a modellváltásnak, ennek megfelelően a kar dékánja, aki a helyzethez illően fekete ruhát viselt, a félelemre és az ismeretlennel kapcsolatosan felmerülő nyomásra helyezte a hangsúlyt. Sokan azt gondolták szerinte, hogy az elfogadni készült határozati javaslat bizonyos mértékű garancia, de lehűtené a kedélyeket, ugyanis maga a javaslat is azzal kezdődött, hogy „törekedjék”. A még nem is létező alapítvány, annak kuratóriuma törekedne tehát arra, hogy a szenátusi határozati javaslatban foglaltakat majd megtartja. Bár saját bevallása szerint örömmel bízik bárkiben, főleg abban, hogy az adott szót megtartja, de bízni is csak abban lehet, akit ismerünk, akivel már találkoztunk, amely ebben a helyzetben nem állt fenn. A rövid határidő arra sem adott lehetőséget, hogy legalább a még mindig ismeretlen kuratóriumi tagokkal leüljön az egyetem vezetősége tárgyalni. Az egész kérdés mögött szerinte nem üzleti vagy etikai szempontok állnak, hanem a demokrácia maga. A szenátus semmilyen kontrolllehetőséget nem fog kapni a kuratórium felett (nem is igazán kapott), és egy olyan testület fog minden kérdésben dönteni, amelynek tagjai a nemzet színészeihez hasonlóan, életük végéig kapnak kinevezést, és saját maguk döntenek arról, hogy a kieső tag helyére ki kerüljön be. Az általuk fenntartott, többezres egyetemi polgárság számára pedig semmilyen beleszólási lehetőség nem marad a döntések bármilyen szintű ellenőrzésére. Ez a működés a demokrácia látszatát is nélkülözi.

A szenátusi ülést nézve, amely a mai napig elérhető online, az embernek az az érzése, hogy Bacso Péter filmjében, az „A tanú”-ban van, ugyanis az összes, a modellváltást támogató javaslat, még ha erősen csúsztatásokkal is volt tele, jelentős támogatást kapott, míg a kritikus hangokat mindvégig igyekeztek figyelmen kívül hagyni. Akárcsak a filmben, az

ítélet már itt is régen megszületett, az érdemi, autonómiát féltő hangok pedig egyszerűen vitára érdemtelenné látszódtak. Az egyik legfontosabb példája ennek, hogy az egyébként nem szenátor munkajogász – aki nem mellesleg a minisztériummal történő egyeztetéseken is részt vett az egyetem képviselőiben – rendkívül sok felszólalási lehetőséget kapott, és egyebek mellett azzal érvelt, hogy a közalkalmazotti jogviszonyhoz képest a munkajogviszony semmilyen érdemleges változást nem jelent. Ugyanis a Munka Törvénykönyvétől kollektív szerződésben korlátozás nélkül el lehet térni, vagyis a közalkalmazotti státusszal járó vé-

delmet akár vissza is lehet hozni kollektív szerződésben.¹¹ Arról persze nem esett szó, hogy a közalkalmazotti státuszhoz képest jóval kevesebb védelmet is kollektív szerződésbe lehet foglalni. Azt is kifejtette, mintegy megnyugtatóan a több ezer érintett státuszt váltót, hogy a modellváltás deklarált célja a munkavállalók élet- és munkaszínvonalának emelése, amely a minisztériumi tárgyalásokon is előadásra került.

Szintén nem rendelkezett szavazati joggal, de a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetének képviselője előrebozsátotta, hogy nem támogatják a modellváltást, mivel ilyen mértékű változást nem lehet két hét leforgása alatt lefolytatni. Arra, az egyébként evidensnek tűnő, a szenátus többsége számára mégsem releváns tényre is felhívta a figyelmet, hogy bár az egyetem kezdeményezné a modellváltást, de a fenntartó az, aki tisztában van a döntés következményeivel, ugyanakkor erről utóbbi semmit nem árul el. Ráadásul a legitimitáció egy támogató döntés esetén sem lesz meg a szenátus oldalán, mivel még azok is, akik támogatták az átalakulást, a teljes bizonytalanságra szavaztak. A nem oktatókat képviselő érdekképviselő vezetője is arra figyelmeztetett, hogy az általa képviselt 2300 ember messze a legkevesebbet tudja az egész változásról, ugyanakkor egzisztenciálisan a leginkább kiszolgáltatottak a helyzetnek. Számukra a legfontosabb biztosíték az állandóság, amelyet a közalkalmazotti státusz biztosított, ugyanakkor éppen ez az, amely a modellváltás első percétől megszűnik. Nehezményezte azt is, hogy a megismert előnyök kapcsán kivétel nélkül csak a gazdasági szempontú, piaci aspektusok kerülnek elő, de az egyetem nem pusztán gazdasági, piaci profilú kutatásokat végez. Sőt, az universitas eszméjével szemben állna az, ha csak ezeket az aspektusokat vennék figyelembe.

A MODELLVÁLTÁST TELJESEN ISMERETLEN FELTÉTELEK MELLETT KÉRŐ EGYETEM SZÁMÁRA MÉG AZ IS FONTOSABB VOLT, HOGY JAVASLATBA FOGLALJA A MODELLVÁLTÁS CÉLKITÜZÉSÉT, MINT AZ ARRÓL VALÓ ÉRDEMI VITA, HOGY MIT IS JELENT A MODELLVÁLTÁS MELLETTI ELKÖTELEZŐDÉS

A fenyegető érvek mellett a modellváltás két legfontosabb ígérete, az olcsóbb működtetésre és a kétszer 15%-os béremelésre vonatkozott.¹² Előbbi, a szakszervezeti álláspont szerint is felveti a létszámleépítés lehetőségét, másrészt pedig az illetményemelésre a szóbeli ígéreten túl, semmilyen garancia nem volt. Az akkori helyzetben értelemszerűen azt sem lehetett tudni, hogy vajon kivel kell bérmegállapodásról tárgyalni, hiszen a szervezeti struktúra, akárcsak az átalakulással kapcsolatos kérdések szinte mindegyike, teljesen megválaszolatlanok maradtak.

A Jogtudományi Kar szenátora, a szenátus hivatalból tagjaként jelen lévő jogász dékánnal szemben a modellváltás ellenében érvelt. A munkajogi aggályok mellett (pl. a közalkalmazotti státusszal járó pótszabadság megszűnése) arra a problémára hívta fel a figyelmet, hogy teljesen hiányzik a jogi garanciarendszer, vagyis a szenátus támogató döntését követően a leendő új fenntartó – akit nem is ismerünk – bármit elfogadhat, alapító okiratba foglalhat, úgy, hogy az egyetem polgárai kezében semmilyen eszköz nem marad. Egyetlen határozati javaslat áll rendelkezésre, amely bár kér dolgokat, de azok kikényszeríthetősége jogilag lehetetlen. A kuratórium ellenben kiüresítheti a szenátusi jogköröket, ráadásul a sokat szidott közbeszerzés helyett bár közvetlenül köthetünk szerződést nagyobb cégekkel, de ezek hosszú távú kötelmek, a szükséges eszközök beszerzése ugyanúgy időigényes, mert egy adott céghez leszünk hozzákötve, például az informatikai eszközök tekintetében. A társadalomtudományok, amelyek természetüknél fogva nem piacorientált felfogásúak, ráadásul jelentős lemaradásba kerülhetnek, ha kizárólag a piaci igényekre fókuszál majd az egyetem. Az egyetem nem egy gyár, amely csak a profitot veheti figyelembe. Fontos hivatkozni arra is, hogy egy ún. magánegyetem, amelyet egy kuratórium tart fenn, világnézetiileg elköteleződhet, ad absurdum előfordulhat az is, hogy a kritikus hangokat teljesen elhallgattatják, amely aggályra a későbbiekben a látogató bizottságok felállítása kapcsán még visszatérek. Bár a szenátusi ülésen végig csendben maradt, kollégájának kritikus felvetésére a Jogi Kar dékánja annyit megjegyzett, hogy a kari tanács szavazott, és a modellváltást támogatta, mindezzel egyfajta kari kötött mandátumra utalva próbálta a megfelelő szavazatra ösztönözni kollégáját.

A fenti példák alapján jól látható, hogy a modellváltást és az eljárás módszerét joggal kritizáló kisebbség vagy nem szavazhatott, vagy pedig a véleményüket, bár kifejthették, az abban foglaltakat valamelyik

egyetemi vezető azonnal igyekezett cáfolni. A legabszurdabb magatartást ugyanakkor az egész kéthetes intenzív folyamat során a hallgatói képviselő mutatta. A modellváltás első híreit követően ugyanis a még vizsgaidőszaktól terhelt hallgatók önszerveződő ellenállásba kezdtek, fórumokat szerveztek, és vitatkoztak a jövőt illetően. Paradox módon, az egyetem hosszú távú helyzetében egzisztenciálisan aligha érdekelt hallgatók álltak ki az autonómia, az oktatói státuszok stabilitása és mindazon szempontok mellett, amelyeket észszerűen az egyetem vezetőségének

A MÉG VIZSGAIDŐSZAKTÓL TERHELT HALLGATÓK ÖNSZERVEZŐDŐ ELLENÁLLÁSBA KEZDTEK, FÓRUMOKAT SZERVEZTEK, ÉS VITATKOZTAK A JÖVŐT ILLETŐEN

kellett volna figyelembe vennie. A több száz érdeklődőt megmozgató események, előadások azonban a hallgatói önkormányzat számára mintha nem is léteztek volna, a legfontosabb vitára, így a hivatalos hallgatói érdekvégyesítésért felelős szerv képviselői el sem

mentek. Maguknak szerveztek saját „vitát”, ahová olyan egyetemi vezetőket hívtak meg, akik teljes mellszélességgel álltak ki a modellváltás mellett. Az ominózus szenátusi ülésen az egyik dékán nyilvánosan gratulált is a HÖT-nek, akik szerinte a régi időket idézve vitték végig a hallgatói érdekvégyesítést ebben az ügyben. Ez álszent, a hallgatók többségét sértő kijelentés volt. Egybecseng azonban ezzel az, ahogy az egyetemi hallgatói önkormányzat és annak vezetői önös, vélhetően politikai érdekből cserbenhagyták a hallgatókat. Azt gondolom, hogy ez a modellváltás máig ható, egyik legfontosabb tragédiája.

MI VALÓSULT MEG?

A PTE honlapján számos, a modellváltást alátámasztó összefoglalás található, ahol egyebek mellett a korábban oly sokat kritizált autonómia kérdése is előkerül.¹³ Bár a hivatkozott cikk maga félreérthető módon azt üzeni, hogy a modellváltással az egyetemi autonómia növekedett, de a pénzügyi mozgáster növekedése és a vagyonelemekkel történő gazdálkodás szerepel az autonómia szó mellett. Mindezekon felül a honlap azt is hirdeti, hogy a modellváltással a szenátus mozgáster megmarad, mivel az eddigi döntési jogkörökben, amelyeket immáron a kuratórium gyakorol, előzetes véleményezési és egyetértési jogot kell kapnia. Ráadásul a 2021-es hír hangsúlyozza, hogy az egyetemi autonómia biztosítékaként a felügyelő bizottság egyik tagját a szenátus választja.

2021 júniusában bejegyezték az egyetemet fenntartó alapítványt, amelynek elnöke Bódis József akkori felsőoktatásért, innovációért és szakképzésért felelős államtitkár, a PTE rector emeritusa lett. Tagjai

pedig Mikes Éva, a Dél-dunántúli Gazdaságfejlesztési Zóna kormánybiztosa, korábbi fideszes országgyűlési képviselő, Pécs korábbi alpolgármestere, Szili Katalin miniszteri biztos, Decsi István, a PTE cancellárja, korábban szintén Pécs alpolgármestere, valamint dr. Rappai Gábor, a PTE Közgazdaságtudományi Karának professzora lettek. Ahogy az várható volt, bár a hivatalos indokolás szerint „az alapítvány a mindenkori kormányzattól független”¹⁴, annak tagjai (Rappai Gábor kivételével, aki egyébként nagyon korán távozott is a kuratóriumból) a kormánypárt-hoz lojális, helyi szereplők. Két kivételtől (Rappai mellett, Bódis maga is professzor volt, az egyetemhez számos ponton kapcsolódó orvos, ugyanakkor mégiscsak kormányzati funkcióból váltott az egyetem élére) eltekintve gyakorlatilag semmilyen tudományos háttérrel nem rendelkező politikusok kerültek az egyetemet fenntartó kuratóriumba. A Felügyelő Bizottság első elnöke Szemerey Zoltán, a Pécsi Sörgyár társtulajdonosa, tagjai pedig egy másik pécsi vállalkozó, Kleisz Zoltán és a jogi kar dékánja, Fábrián Adrián lettek.¹⁵ Utóbbit később a felügyelőbizottság elnökévé, majd 2025-ben az egyetem rektorává választották, felügyelőbizottsági helyét, egyébként az egyetem leköszönő rektora örökölte meg.

A kuratórium az eredeti formájában nem működött túl sokáig, ugyanis először Rappai professzor távozott 2023 decemberében, majd pedig Bódis József elnök is felállt. Bár a Fidesszel való korábbi kapcsolata miatt egyébként is nagy esélye volt annak, hogy a kuratóriumi elnöki pozíciót nem töltheti be sokáig, ő maga azzal indokolta távozását, hogy nem volt képes megvalósítani az egyetem nagyobb piacosítási törekvéseit.¹⁶ Bódis persze nem lett elfelejtve, jelenleg az alapítvány elnöki főtanácsadójaként funkcionál. A vállalkozószellem hiányát a kuratórium gyorsan igyekezett pótolni, méghozzá a Mészáros Lőrinc vállalkozó nevéhez köthető MHB Bank vezérigazgatójának, Barna Zsoltnak a kuratóriumi elnökké választásával.¹⁷ 2026. január 31-ével Barna Zsolt egyébként a kuratóriumi elnöki tisztségről és a tagságról is lemondott, amelyet azzal indokolt, hogy az egyetem modernizációs programjának kidolgozása ekkor fejeződik be, így a maga részéről feladatát teljesítette.¹⁸ Vele és a Rappai helyére kinevezett (pontosabban a felügyelőbizottságból átkerülő) Szemerey Zoltánnal a kuratórium ugyanakkor nem lett vádolható azzal, hogy a tudományt autentikusan tudná képviselni.

Ez utóbbi azért is eredményez mérhetetlenül cinikus helyzetet, mert a kuratórium nyomására egyre erőteljesebb elvárásként jelentkezik a magas szintű,

Q1 és Q2-es nemzetközi folyóiratokban történő publikálás. Mindehhez érdemben segítséget nem nyújt az egyetem. Saját tudományterületemen, a jogtudományban tapasztalatból elmondható, hogy a PTE könyvtárának angol nyelvű könyvvállományát saját, itthoni könyvtáram messze túlszárnyalja (mennyiségben és minőségben egyaránt), open access támogatás lehetőségével jelentős jogtudományi folyóiratoknál nem rendelkezik a PTE, az anyanyelvi „proofread” fogalmáról pedig mintha a kuratórium tagjai nem is hallottak volna. Bár a jogi kar egykori dékánja, az egyetem újonnan megválasztott rektora nem győzi hangsúlyozni, hogy támogatni kell a kollégák nemzetközi megjelenéseit, a valóság teljesen mást mutat. Az előremeneteli lehetőség pedig az utóbbi három évben jelentősen szigorodott. Két évvel ezelőtt például a Jogtudományi Kar dékánja e-mailben arról tájékoztatta a munkatársakat, hogy a kuratórium elvárásainak megfelelően a jövőben csak olyan habilitációval rendelkező adjunktusok docensi pályázatát tudja támogatni, akik legalább egy Q1-es vagy Q2-es publikációval rendelkeznek. Mivel tudomásom szerint, amelyet egyebekben az MTMT

KOMOLY ELVÁRÁSOK MELLÉ ELHANYAGOLHATÓ TÁMOGATÁS PÁROSUL

adatbázisa is megerősít, a jogi kar docensi és professzori állományának jelentős többsége nem rendelkezik a fenti minősítésű publikációk egyikével sem, így kértem,

hogy az esélyegyenlőség jegyében mutassa be a kar, hogy az említett Q1-es vagy Q2-es publikációkkal hány százaléka rendelkezik a már kinevezett docenseknek és egyetemi tanároknak. 2023 decemberében kelt nyílt levelemre sajnos azóta sem kaptam érdemi választ, a dékán egy rövid válaszát leszámítva, amelyben arról tájékoztattott minket, hogy bár nem akarja bagatellizálni a kérdést, nem hagyhatja figyelmen kívül a pragmatizmust sem. Utóbbi kapcsán pedig álláspontja szerint semmi jelentősége sincs annak, hogy ki mivel ért egyet, ugyanis van egy (a kuratórium által elvárt) közfeladat-finanszírozási megállapodás, bevételi indikátorokkal, amelyhez nem szükséges senki egyetértése sem. Ez a válasz egy mondatban összegzi a modellváltás eredményét: a számok és az „éves vagy többéves terv” teljesítése a kizárólagos szempont, míg a kutatás minősége, a kollégák megbecsülése és támogatása nemzetközi sikereik érdekében másodlagos. Komoly elvárások mellé elhanyagolható támogatás párosul. Igaz, a már megjelent, magas szintű publikációk után, utólag lehetséges finanszírozásért pályázni (vagyis nem alanyi jogon jár), de aki már írt angolul magasan jegyzett folyóiratba tanulmányt, az tisztában van vele, hogy sokszor a befektetett energia és pénz nem térül meg, mert a tanulmányt végül nem közlik. Az előkészületi fázis-

ban pedig gyakorlatilag semmilyen támogatást nem kapnak a kutatók az egyetemről.

A beígért kétszer tizenöt százalékos béremelés, amely a modellváltás egyik fontos ígérete volt, ténylegesen soha nem érkezett meg. 2022 januárjától az első tizenöt százalék bár beépült az illetményekbe, a második emelés teljesítményalapon, az úgynevezett teljesítményértékelési rendszer részeként adható. Az elmúlt három évben bekövetkezett jelentős drágulás és infláció hatására ez a mértékű béremelés érdemi életszínvonal-emelkedést sajnálatosan nem eredményezett, ráadásul munkáltatói diszkréción is múlik, hogy vajon az egyetem munkavállalója év végén megkapja-e a következő évben a havi plusz 15 százalékot. A teljesítményértékelés fontos eleme a tudományos publikációk száma, az egyetemi közéleti szerepvállalás, a tehetséggondozás, vagy éppen a hallgatók mentorálása. Kissé abszurd, hogy egy jelentős nemzetközi konferencián történő előadás tartása (melynek utazási költségét sajnos csak részben tudja az egyetem finanszírozni) pontszámában egyenlő a tanulási nehézségekkel küzdő hallgatók mentorálásával, de nem ez a legaránytalanabb aspektusa az értékelési rendszernek. Az elmúlt pár évben ugyanis a „hallgatói lemorzsolódás megelőzése” érdekében kari szinten előadásokat és szemináriumokat látogató bizottságok is működnek rektori utasítás alapján¹⁹, amely bizottságok a kollégák óráira előzetes bejelentkezés nélkül bemehetnek, majd az ott elhangzottakról, az előadás minőségéről részletes jelentést (ún. óralátogatási naplót) készítenek. A bizottságok összetétele rendkívül vegyes (a dékáni vezetéstől a szakfelelősön át a hallgatói képviselőig), és a személyes beszámolók alapján az egész helyzet meglehetősen megalázó és frusztráló az oktatóra nézve. Egyrészt, a bizottság váratlan megjelenése azt az érzetet kelti a hallgatókban, hogy az előadóval kapcsolatban valamilyen hivatalos eljárás van folyamatban. Másrészt, a bizottság tagjai elhanyagolható kivétellel, jó eséllyel az előadás témájához egyáltalán nem értenek, annak minőségéről így nem képesek objektív, minden szempontot figyelembe vevő jelentést készíteni. Harmadrészt pedig, a modellváltást követően jelentősen átpolitizált egyetemi kuratórium részéről könnyen megjelenhet az az igény, hogy a kritikus hangok ne jelenjenek meg az előadásokon, amely megvalósulásáért a már működő kari bizottságok könnyedén felhasználhatóvá válnak. Ráadásul, mivel a „meglátogatott” előadások oktatói számára nem teljesen világos, hogy milyen következményei lehetnek az elkészült jelentéseknek, ugyanis erre vonatkozóan a rektori utasítás nem tartalmaz szabályokat, így a bizottságok működése nagyon könnyen eredményezhet igazodást a rend-

szernek való megfelelés érdekében. A félelem nem alaptalan, ugyanis az említett teljesítményértékelés során egy „rossz” előadás és az erről készült jelentés könnyen eredményezheti a teljesítményre fizethető illetménykiegészítés elvesztését.

A modellváltás ellenében felszólalók többsége ki- vonult az egyetemi, kari közéletből, a közeg feudális jelleget mutat, amelyben a rendszer leghasznosabb szolgálói és a piacosodást hirdető eredményesek, az autonómiáért kiálló, azok, akik egy igazságosabb és nem melleleg valódi tudományos egyetemben hittek, alulmaradnak, és jó eséllyel hosszabb távon ki- égnek. Ők azok, akik arra a bizonyos, sokat emleget- tett „vonatra” sohasem szálltak fel, és már jó eséllyel nem is fognak...

JEGYZETEK

1. Megszavazták: csak a fővárosban lesznek állami egye- temek, *eduline*, 2021. április 27., <https://eduline.hu/felso-oktatas/20210427%5Fparlamenti-szavazas-egyetemek>
2. A pécsi felsőoktatás története valóban 1367-ig nyúlik vissza, de az, hogy a PTE jogfolytonosságát a Nagy Lajos király kérésére V. Orbán pápa által alapított első magyar egyetemhez vezessük vissza, meglehetősen problematikus. Már csak azért is, mert a rendkívül rövid életű (pár évtizedes) középkori studium generale (melynek helyszíne eltér a PTE jelenlegi campusaitól, ráadásul a régészek megosztottak abban, hogy a 20. század második felében feltárt épület, valóban a középkori egyetem épületének maradványai) egykori műkö- désére utaló dokumentumok a török uralom alatt gya- korlatilag megsemmisültek. Tény, hogy a PTE a mai napig a középkori egyetem szellemi örökségét sajátjának tekinti, de annak jogutódjaként semmi esetre sem tekinthetünk. A 14. század végi megszűnést követően 1746-ban alapítottak teológiai főiskolát, majd 1785-ben a győri királyi Akadémia költözött a városba, amely rövid időn belül, 1802-ben került vissza eredeti székhelyére. 1865-ben jön létre a jogliceum, végül pedig 1923-ban a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre kerül. Ez a momentum tekinthető a pécsi egye- tem tényleges megszületésének. Az egyetem történe- tét részletesen lásd: Egyetemünk története, *Pécsi Tudo- mányegyetem*, 2025 <https://pte.hu/hu/egyetemunk/egyetemunk-tortenete>
3. Daniela CRACIUN – Georgiana MIHUT: Requiem for a Dream: Academic Freedom under Threat in Democracies, *International Higher Education*, 2017/90, 15–16. <https://doi.org/10.6017/ihe.2017.90.9999>. Ezzel össze- függésben érdemes utalni arra is, hogy a „nagy modell- váltási” hullám másik fontos aspektusa az volt, hogy a

- 2021–2027-es ciklusra az Európai Unió jelentős kutatási és innovációs forrásokat irányozott elő, amelyből hazánkban értelemszerűen az egyetemek is jelentős forrásokhoz juthattak (volna). A 2022-es választásokat megelőzően formálódó ellenzéki összefogás ugyanakkor magában hordozta annak veszélyét, hogy Fidesz az ezekről a forrásokról való rendelkezés lehetőségét egy esetleges választási vereséggel elveszíti. Azáltal, hogy a kutatóegyetemek jelentős részének fenntartójává olyan kuratóriumokat tettek, melyek tagjai a párthoz lojális emberekből álltak, a megnyíló források (ideértve az egyetemeknek adott ingatlanvagyonokat is) végső soron kormányváltástól függetlenül formálisan a párthoz közel maradhattak. Az EU, miként azt az olvasó is tudja, azonban az egyetemi autonómiákat ért támadás miatt a modellváltott egyetemeket gyakorlatilag elzárta ezektől a forrásoktól.
4. A modern autokrata legalista eszközökről lásd: Kim Lane SCHEPPELE: Autocratic Legalism, *The University of Chicago Law Review*, 2018/2, 549–556.
  5. Bár a jelen írás fókuszában álló úgynevezett „modellváltásokat” nem sokkal megelőzően, a felsőoktatási törvény 2018-as módosításával a jogszabály a kancellárok jogállását taglaló részben immáron nem nevesíti a minisztert, hanem a fenntartó feladatoként határozza meg a munkáltatói jogok gyakorlását a kancellárok felett, az állam nevében ugyanakkor a fenntartói jogokat az oktatásért felelős miniszter gyakorolta a törvény 4. §-a szerint. A modellváltás egyik fontos hozadéka volt, hogy az állam, illetve a miniszter fenntartói jogosultsága formálisan kikerült a „modellt váltott” egyetemek esetén, és immáron az egyetemeket fenntartó alapítványok tekinthetők a „fenntartónak”.
  6. Drinóczi Tímea, aki akkor még a PTE professzora volt, 2021 februárjában írt blogbejegyzésében maga is ezeket a szavakat használta, kiegészítve azzal a ténnyel, hogy az ún. modellváltás egy erőltetett privatizálás semmint az egyetemek autonóm döntése volt. Lásd: Tímea DRINÓCZI: Loyalty, Opportunism and Fear – The forced privatization of Hungarian universities, *Verfassungsblog*, 2021. február 5., <https://doi.org/10.17176/20210205-115806-0>
  7. A dolgozat megírásához felhasznált ülések jegyzőkönyveit belső levelezésekből kerestem vissza, sajnos azok nyilvános felületen (tudtommal) nem érhetőek el, így az abban foglalt megállapításokat szó szerint nem tudom idézni, forrásmegjelölésre ugyanis nincsen lehetőségem.
  8. A modellváltást valamilyen okból erősen támogató egyetemi vezetők oldaláról számtalan esetben felmerült, hogy a modellváltást a praktikum oldaláról kell megközelíteni, és semmi esetre sem emocionálisan vagy éppen az akadémiai szabadsággal kapcsolatos dilemma felől.
  9. Mint utóbb kiderült, paradox módon éppen a modellváltás miatt maradtunk ki jelentős uniós forrásokból. ABLONCZY Bálint: Huxit a felsőoktatásban – ezt jelentí valójában az Erasmus befagyasztása, *VálaszOnline*, 2023. január 6., <https://www.valaszonline.hu/2023/01/16/felsooktatasi-egyetemi-modellvaltas-erasmus-program-europai-unio-huxit/>; HALMAI Katalin: Levelet írt az Európai Bizottság, búcsúzhatnak az Erasmustól a fideszes irányítás alatt álló alapítványi egyetemek, *Népszava Online*, 2023. január 9., https://nepszava.hu/3181304_europai-bizottsag-erasmus-alapitvanyi-egyetem-tamogatas-leallitas
  10. Az akkor még a Közgazdasági Kar professzora, nem sokkal később pedig az egyetemet fenntartó alapítvány egyik kurátora, Rappai Gábor, akinek a később történetek miatt értelemszerűen érdekében állt a modellváltás támogatása, elég egyértelműen kiállt az egyetem piaci szerepvállalása mellett. Ahogyan ez a szenátusi ülésről készült videón is elhangzott, elsődlegesen a modellváltást ellenző (leginkább Bölcsész és Természettudományi Karok) dékánok irányába azt a kérdést fogalmazta meg, hogy „Vajon erkölcsös-e a más karok és egységek szervezetéből élő karok és szervezetek részéről az, hogy fenn akarják tartani ezt az állapotot?” Az állapot, amelyre utalt, a PTE „jelenlegi” állapota volt, amelyben – álláspontja szerint – képtelenség elegendő forrást bevonni, és amely miatt képtelenség a feladatok hatékony elvégzése. Bármennyire is racionálisnak tűnik az érvelés, mindez a modellváltást követő időszakra is előremutató kijelentés volt. Amennyiben egy kar, intézet nem termel profitot, az egyetem egésze számára az az intézet és annak foglalkoztatottjai sokadlagos szereplők, ezzel pedig egy rendkívül aránytalan javadalmozási és támogatási rendszer is létrejött a PTE-n, melynek értelemszerűen legerősebb kárvallottjai a társadalomtudományok lettek. Az ülésről készült videófelvételt lásd: UnivPécs: *Élő közvetítés a Szenátus üléséről*, 2021. január 29. https://univpecs.com/egyetemi_ulet/elo_kozvetites_szenatus_uleserol
  11. Erről a kérdéssel tartott önálló előadást lásd: BERKE Gyula: Mit hoz a közalkalmazottaknak a modellváltás munkajogi szempontból?, *Nyitott egyetem*, 2021. április 7. https://univpecs.com/modellvaltas/mit_hoz_kozalkalmazottaknak_modellvaltas_munkajogi_szempontbol
  12. UnivPécs: *2 X 15*, 2021. október 5.
  13. UnivPécs: *Autonómia és modellváltás*, 2021. május 7., https://univpecs.com/modellvaltas/autonomia_es_modellvaltas
  14. UnivPécs: *Bejegyezték a UNIVERSITAS QUINQUEE CCLESIIENSIS Alapítványt*, 2021. június 30. https://univpecs.com/modellvaltas/bejegyezték_az_universitas_quinqueecclesiensis_alapitvanyt
  15. GÜTH Ervin: Mintha a minisztérium leköltözne Pécsre – Így áll most a PTE modellváltása, *Szabadpécs*,

2021. július 30., <https://szabadpecs.hu/2021/07/mintha-a-miniszterium-lekoltozne-pecsre-igy-all-most-a-pte-modellvaltasa/>
16. KAPITÁNY Gergely: Túl fideszes volt? Lemondott Bódis József az egyetem kuratóriumi elnökségétől, *Pécs Aktuál*, 2024. október 8., <https://pecsaktual.hu/arc/tul-fideszes-volt-lemondott-bodis-jozsef/>
17. Pécsi Stop: Mészáros Lőrinchez köthető MBH Bank vezérigazgatója lett a PTE kuratóriumának új elnöke, 2024. november 12., <https://pecsistop.hu/regio/meszaros-lrinchez-kothet-mbh-bank-vezerigazgatoja-lett-a-pte-kuratoriumanak-uj-elnoke/530277>
18. ARADI Hanga Zsófia: Lemondott az MBH-vezér a Pécsi Tudományegyetem kuratóriumának elnöki posztjáról, *telex.hu*, 2026. január 16., <https://telex.hu/belfold/2026/01/16/pecsi-tudomanyegyetem-mbh-bank-vezer-kuratorium-alapitvany-elnok-lemondas>
19. 1/2024. rektori utasítás az Oktatásfejlesztési Kari Látogató Bizottság működéséről, <https://net.jogtar.hu/pte-jogszabaly?docid=A24U0001.PTE&dbnum=584&getdoc=1&searchUrl=/pte>

AKADÉMIAI SZABADSÁG 2010 UTÁN – BELÜLNÉZET

Egyetemi tanulmányaimat a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán 1976-ban fejeztem be várostervezőként. Az Építészkar, az egyetemi R Klub, a Szkéné Színház egyaránt a demokratikus ellenzék szellemi közegéhez tartozott. Szelényi Iván, Konrád György hivatalosan tartott szociológiakurzust nekünk, amiről egyszer csak rendőrök kísérték ki őket 1975-ben. Ez természetes lázadást váltott ki bennünk. Az R Klub Irodalmi Köre, Cseh Tamás estjei, a Sebő – Halmos-estek és a Táncház a

szellemi szabadság természetes környezete volt, a Szkéné Színház pedig a személyes alkotói szabadság és felelősség megismerésének táptalaja, Keleti István irányítása alatt. A Demokratikus Ellenzék tagjaként nem tudtam népies és urbánus különbségről, nem emlékszem ebből az időszakból semmilyen ellenérzésre sem. Természetesen jártunk Erdélybe, s vettem részt Ady-ligeten Nagy Bálintnál a Solt Ottilia által alapított SZETA munkájában. A diktatúra üldözése romantizálta mindennapi életünket, jó volt bátornak lenni, kiállni fontos ügyeinkért, tenni mások életének javításáért. Így éltem meg ifjúkoromban a szabadságomat, elemi része volt hétköznapjaimnak. A belső szellemi szabadságot egy egész életen át a legfontosabbnak tartom, s szünet nélkül dolgozom rajta.

1990-ben jelent meg Csoóri Sándor cikke a Hittelben, amelyben az urbánus és népnemzeti ellenzék számomra megdöbbentő, addig sohasem tapasztalt ellentétét írta le. Megrázó sokk volt számomra. Ennek a sokknak köszönhető, hogy munkát kerestem Kanadában, szakmai kapcsolataim révén. Ott végeztem Josef Svoboda mesterkurzusát 1980-ban a Banff School of Fine Artsban. 1991–1993 között Montrealban éltünk, s további huszonkét éven át, 2015-ig minden évben visszatértem mesterkurzust tartani a National Theatre School/École National du Theatre-be. Első tapasztalataim a művészeti felsőoktatásról, művészeti/kulturális élet támogatásáról Montrealból származnak, a Színművészeti Főiskolán kívül két évig a Concordia University Színházi Szakán is díszlettervezést oktattam.

Az ezredfordulón hívtak meg a magyar Képzőművészeti Egyetemre, amikor az éppen főiskolából átalakuló intézmény a nemes tradíció, a mester-ta-

nítvány személyes oktatási metodikájából lassan és ellentmondásokkal terhelten építette fel kreditalapú, képzési kritériumokra épülő képzéseit, amik közül többnek a sorsa még most is kérdéses. Lehet a művészetet oktatni? Sokan éltek meg úgy, hogy az új szisztéma sérti a *művészi szabadságot*... Meggyőződésem, hogy éppenséggel nem sérti azt, ellenkezőleg a tudás, a művészeti módszerek és jó példák átadhatóak.

A látvány-, díszlet-, jelmez- és bábtervező képzés alapvetően különbözik az autonóm képzőművészetek oktatásától, mert közösségi művészetről van szó, ami munkatársi közösségekben jön létre, és mindegyik területén jól szétválaszthatóak a mesterségbeli (craft) és a művészeti (arts) ismeretek, módszerek, attitűdök és kompetenciák.

2002 óta tanítok a Képzőművészeti Egyetem Látványtervező Tanszékén. 2002-ben szereztem DLA (doctor of liberal arts) fokozatot, 2003–2016 között egy év szünettel folyamatosan vezettem a Tanszékot, 2006-ban habilitáltam, 2011-től egyetemi tanár, 2023-tól professor emerita vagyok. 2016–2018 között az Egyetem rektora voltam. 2022-ben az MTA Széchényi Művészeti Akadémia rendes tagjává választott.

2005-től fokozatosan vezették be a Bolognai Rendszert a Képzőn, az osztott, kétszintű képzés szakmailag hátrányos volt az éppen beindított, osztatlan képzésünkre nézve, nyilvánvaló volt ugyanakkor, hogy a hallgatók számára viszont nagy előnyt jelent, hogy három év után BA diplomával elmehetnek külföldre vagy más itthoni egyetemre továbbtanulni. Itt ütközött először két teljesen különböző értékrend: szakmai tartalom és a működési, hallgatói mobilitás nyitottsága. A(z akkori,) 2006–2007-es tanévben az SZFE érdeke volt csak MA képzés indítása, s bár politikailag azonos oldalon álltunk, ők voltak az erősebbek. Ugyanis ha egy MA képzés nem az Egyetem saját alapképzésére épül, akkor egy másik egyetemnek kell biztosítania az MA-hoz szükséges alapokat. Így nekünk kellett alapvetően átalakítanunk képzésünket. Így tudtak ők új filmes látványtervező MA-szakot indítani, nekünk pedig át kellett dolgoznunk öt éves osztatlan művészképzésünket 3+2 BA+MA képzéssé. Először szembesültem a szellemi

szabadság korlátozottságával, hiába gondoltuk szakmai szempontból jobbnak az egyszintű, ötéves képzést, változtatnunk kellett. Az átdolgozás hosszabb távon sok és minőségi előrelépést hozott, amit akkor nem is reméltünk.

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP (NKA)

Ebben a 2010 előtti időszakban szakmai érvekkel sikerült elérni, hogy a Harsányi László vezette NKA hozzon létre a művészeti egyetemek számára külföldi tanulmányút céljára külön alapot. 2004–2013 között minden tanévben meg tudtunk szervezni egy-egy európai tanulmányutat, és ennek segítségével szoros szakmai együttműködést alakítottunk ki színházakkal, szakegyetemekkel és szakmai szervezetekkel. Az NKA átszervezése és kuratóriumainak politikai alapon történő átszervezése ezeknek az utaknak véget vetett. A kultúra minden területén erőteljesen beindult a teljes Kulturkampf, „most mi jövőnk” jelszóval. Az akadémiai szabadság nem formai, hanem tartalmi csorbítása következett be, s az anyagi kivéreztetés tovább folytatódott, a kormányzattal, annak intézményeivel történő együttműködés az állami fenntartás feltételévé vált. A fejkvóta összegét nem emelték, de a létszámot igen, ami esetünkben értelmetlen, de rá vagyunk kényszerülve, csak így jutunk hozzá az egyáltalán nem kielégítő bevételhez.

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA – SZÉCHENYI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI AKADÉMIA (MMA – SZIMA)

A Képzőn ráadásul éles szakadék alakult ki a liberális, európai gondolkodású és a nemzeti tudatú, konzervatív oktatók és szakok között, a Magyar Művészeti Akadémia leplezetlenül próbált beavatkozni az Egyetem autonómiájába. Támogatásukkal – más jelölt híján – teljesen alkalmatlan rektor jutott hatalomra, akit végül több mint egy év alatt többször megismételt bizalmatlansági indítvány révén sikerült eltávolítania a Szenátusnak. Nyilvánvalóvá vált, hogy egyetemünk belső autonómiája válságban van, s legfontosabb törekvésünk a közösség, a Szenátus szabadságának helyreállítása kell legyen. 2015-ben egy összetartó, szabadelvű, nyitott szellemiségű csoport

élén megpályáztam a rektori címet. Alapvetésem az alkotói, oktatói és emberi érték alapján történő együttműködés bizalmi légkörének felépítése volt, ezt a célt némileg sikerült is megvalósítani. A tőlem különböző szemléletű, de nagyszerű művészekkel úgy építettem ki a személyes bizalmat, hogy hetente folytattam velük ismerkedő, barátkozó eszmecsereket, s a megismerkedés révén a bizalmunkat egymás iránt sok esetben, ha nem is mindenkiel sikerült megteremteni.

KONZISZTÓRIUM, FENNTARTHATÓSÁG, KIVÉREZTETÉS, KANCELLÁR, GAZDASÁGI IGAZGATÓ

2014-től a gazdasági igazgató helyére kancellár került, majd 2015-ben a kancellár ellenőrzésére ötfős konzisztóriumot neveztek ki. Az első kancellár, Rakonczai Éva partnerem volt az Egyetem irányításában, aki teljesen különböző világnézetünk ellenére sem akadályozott a munkámban. Az őt követő kancellárok nem voltak partnerei az engem követő rektoroknak. Jelenlegi rektorunknak sikerült elmozdítatnia a nem együttműködő kancellárt, helyette művelt, jó szakembert s kiváló embert talált, akivel néhány éve az Egyetem vezetése nagyon jól, összhangban működik.

2016-ban az Egyetem közösségével kidolgoztam az új Campus tervét és az Andrássy út utcaképéből „kifeketéllő” főépület felújításának koncepcióját. Utóbbiból az építészeti leg sürgetőbb, a Lotz-freskókat hordozó rektori folyosó felújítása, a központi aula tetőfedésének cseréje 2022-re sikerült, a beázás megszűnt – jó, ha építész a rektor... A Campus megvalósítását konkrétan eltörölte a CEU ügye...

KÖZÉP-EURÓPAI EGYETEM (CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY, CEU)

A CEU akkreditációját 2017 tavaszán visszamenőleges törvénnyel törölték el, teljesen nyilvánvaló politikai céllal. A MERSZ, a Művészeti Egyetemek Rektori Széke, összegyűlt nálam a rektori tanácssteremben, s a Konferencia számára azt a javaslatot tettük, hogy ne szavazza meg a törvényt. Erre a következőképp emlékezem: egy pénteki napon gyűltünk össze öten, a MOME részéről Fülöp József rektor (a MOME campus az építés közepén állt), Vigh

Andrea a Liszt Ferenc Zeneművészeti, Szakály György a Táncművészeti és M. Tóth Géza a Színház- és Filmművészeti Egyetem rektora. A hétfői napon Fülöp József nem a megállapodásunknak megfelelő álláspontot képviselte – vagy én emlékeztem rosszul. Így hétfőn este rektori kabinetemmel nyílt levelet írtunk azzal a céllal, hogy a lehető leg hamarabb nyilvánosságra hozzuk, arra az esetre, ha a Parlament „esetleg” megszavazná a teljesen törvénytelen, arcátlan törvényt. Úgy véltük, minden gát elszabadult. Megdöbbenésemre az egyetlen rektor voltam, aki nyílt levélben fordult a köztársasági elnökhöz az ügyben. Egyáltalán nem vagyok büszke rá, ez volt az egyetlen normális cselekedet, amit mindenképpen meg kellett tenni.

Két napra rá prezentáltuk Zoboki Gáborral az új campus vázlattervét a minisztériumban Palkovics László és munkatársai számára, ezután került volna hamarosan kormányülés elé a terv, de előző napi nyílt levelemre utalva Palkovics indulatból közölte, hogy ezek után szó sem lehet róla...

Igen, Zoboki nagyon jó építész, és tisztán érdektől vezérelve hívtam be az új campus tervezésébe, remélve, hogy előre tudja vinni az ügyet a kormánynál. A CEU-ügyben tett akcióm ezt eltörölte. Mérlegeltem, számítottam rá, de ennek ellenére is úgy döntöttem, hogy meg kell tenni.

„A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájának nyílt leveléhez csatolkozva, a Magyar Képzőművészeti Egyetem rektoraként felszólítom Áder János köztársasági elnököt, hogy ne írja alá a Nemzeti Felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény módosításáról szóló, T/14686 számú törvényjavaslatot.

Elutasítok minden olyan törekvést, ami az egyetemi autonómiát korlátozza. Elfogadhatatlannak tartom az utólagos törvénykezés gyakorlatát, ami jelen esetben egyértelmű politikai akció a felsőoktatás egyik szereplője ellen.

A tudomány, a művészet és az oktatás politikától való függetlensége olyan alapérték, amit irányultságtól függetlenül minden felelős politikusnak tiszteletben kell tartania. Az NFT fent nevezett, mindenfajta szakmai egyeztetést mellőző módosítása »kiemelt kormányzati érdeknek« minősítve került betérjesztésre. Mindez bizonyítéka annak, hogy a kormányzat éppen ezen alapértékek megsértésére, az oktatás politikai szempontok alapján való irányítására törekszik. Egyértelmű, hogy ez a kormányzati érdek a nemzetközi rangsorokban legjobban teljesítő felsőoktatási intézmény, a CEU/KEE ellehetetlenítését célozza meg.

A törvényjavaslat megszavazása a legalapvetőbb jogelveket sérti, ezt lelkiismereti okokból nem tudom elfogadni.

*Budapest, 2017. április 4.
Prof. Csanádi Judit rektor”*

MOHOLY-NAGY MŰVÉSZETI EGYETEM (MOME), ALAPÍTVÁNYI EGYETEMEK

A MOME Kopek Gábor 2006-tól 2014-ig tartó rektorsága idején kezdeményezte az egyetemük alapítványosítását. Számukra az iparral való közvetlen kapcsolatok ezt észszerűen megalapozzák. Megértem. 2020. augusztus 1-jétől váltak alapítványi egyetemmé. Azt viszont nem értem meg, hogy vállalatként, gyárként működik, s hatalmas szellemi kapacitása, amely az ott működő kiváló gondolkodók, alkotók és oktatók szellemi összességére épül, üres szólamokra, látványos szlogenekre alapozott pénz- és hatalomépítő gyárrá degradálja az akadémiai szabadságot. Nagyon remélem, hogy a 2025. tavaszi hallgatói lázadás eredményeként majd prosperáló és szabad szellemi központtá válik.

A többi alapítványosított egyetem helyzete egyenként szemlélhető, nyilván az állam szeretne kivonulni a felsőoktatás finanszírozásából, ami szerintem viszont alapvető kötelessége lenne.

A Képzőművészeti Egyetem „tartja magát”, bár természetes érdeke a jobb finanszírozás, a campusok felújítása, a felszereltség korszerűsítése, mindaddig megőrizte szellemi autonómiáját.

AZ SZFE-RŐL

A Színház- és Filmművészeti Egyetem 2020-ban a Kulturkampf áldozata lett, ámde létrejött a Free SZFE.

A Covid évében voltunk ráadásul. A kormányzat határozata a mélyen szétszakadt MMA – SZIMA, népi és urbánus, István és Koppány ősi magyar konfliktusban gyökerezik. Európa vagy Ázsia. Száz százalékban politikai horror. Az Alaptörvény, a Felsőoktatási törvény, az európai egyetemi rendszer mind elfogadhatatlanná teszik. Például az új, kinevezett vezetőknek semmilyen megfelelő képzése nem volt, külön törvényeket hoztak, hogy kinevezhessék őket egyetemi tanárrá, pófátlanul degradálva ezeket a tel-

jesítményeket egy-egy címmé. Nem rendelkeztek oktatási, kutatói tapasztalattal, teljesítménnyel.

Nekünk, az MKE Látványtervező Tanszékének legszorosabb munkatársaink ők voltak, természetes munkatársai hallgatóinknak és oktatóinknak. Színházi és filmes látványtervezőket képzünk, az SZFE tanárai a mi oktatóinknak munkatársai a színházakban, filmekben. Hallgatóink pedig az SZFE diákjaival tanulták meg a szakma alapjait. Így a tüntetések aktív szervezői és résztvevői voltunk.

MŰVÉSZETI EGYETEMEK. HALLGATÓI FÓRUMOK

2017-től a Művészeti Egyetemek Hallgatói Fóruma gyakran rendez összejöveteleket a Képzőn. A legelső 2016 novemberében történt, ahol MOME-s és képzős oktatók beszélgettünk az MMA és az NKA helyzetéről. Zeneakadémisták, SZFE-, MOME- és képzős hallgatók kérdeztek.

A hallgatók tájékozatlanok voltak, elemi dolgokkal nem voltak tisztában. Az NKA független pályázatai gyakorlatilag ekkorra megszűntek, az MMA viszont egyre nagyobb összegeket tudott nyújtani, nem volt átlátható, milyen áron adott ösztöndíjakat. Ma is ad, nincs más elérhető forrás, ezt mind az NKA-tól vették el.

A hallgatói önkormányzatok rövid távon működnek, maximum két-három évig vesznek részt az egyetemi közéletben, s nincs elég idejük, hogy megfontolt képet alakítsanak ki saját helyzetükről, kiszolgáltatottságukról és lehetőségükről. Természetes, hogy aktuális tapasztalataik és érdekeik vezetik őket. Legutóbb, 2025 tavaszán a MOME 'Forradalom' hallgatói több művészeti egyetem diákjaival közösen fogalmazták meg a „Jövő Egyeteme” MOME-s szlogenre válaszaikat és elképzeléseiket, a MI EGYETEMÜNK kiadványukban.* (2025 januárjában a MOME Alapítvány kuratóriumi elnöke nem a Szenátus által megválasztott rektort nevezte ki. A hallgatók februárban körbefogták a szenátusi ülés épületét, a szenátusi ülésen nem engedték szóhoz jutni a kinevezett rektort, majd a Szenátus következő ülésén új rektort választottak.) A kiadványban MOME-s és képzős hallgatók mellett oktatási szakértők is kifejtik elképzeléseiket, remélhető, hogy az egyetemi közösségek mélyebben tekintik át a felsőoktatás jelen és jövőbeli társadalmi helyzetét, s kialakítható egy harmonikusabban működő, az akadémiai szabadságért kiálló akadémiai közösség.

* BIZZER I. Mátyás – HEILIG András (szerk.): UNIFRONT. Elképzelések a jövő egyeteméről, <https://unifront.hu/>.

KEREKASZTAL- BESZÉLGETÉS

A TÁRSADALMI NYILVÁNOSSÁG ÁTALAKULÁSA
AZ ORBÁN-RENDSZER ALATT

Horváth Csaba Árpád, Majtényi Balázs, Szentes Ágota és
Urbán Ágnes beszélgetése

Az ELTE Politikai és Nemzetközi Tanulmányok Intézete és a Bibó István Szabad Egyetem közös szervezésében megvalósuló „A jövő demokratikus és igazságos Magyarországa” című beszélgetéssorozat keretében a közsféra átalakulásával foglalkozó alkalom szerkesztett változatát tesszük közzé. A sorozat két féléven keresztül zajlik, és a 2026-os országgyűlési választásokat követően zárul.

HOGYAN ALAKULT ÁT A KÖZSZFÉRA AZ ORBÁN-RENDSZER ALATT?

HORVÁTH CSABA ÁRPÁD, MAJTÉNYI BALÁZS, SZENTES ÁGOTA
ÉS URBÁN ÁGNES BESZÉLGETÉSE

Majtényi Balázs: Andrew Ryderrel közösen vezetjük az ELTE Politikai és Nemzetközi Tanulmányok Intézete és a Bibó István Szabad Egyetem közös szervezésében zajló „*A jövő demokratikus és igazságos Magyarországa*” beszélgetéssorozatát. A beszélgetéseken olyan kérdéseket érintünk, amelyek minden társadalomban alapvetőek: például milyen a mélyszegénységben élők helyzete, hogyan legyünk a nemzetközi közösség jó tagjai, az akadémiai szabadság helyzete, vagy hogy miként erősíthető a demokratikus nyilvánosság.

Különösen fontos e kérdésekről beszélni egy autoriter környezetben, ahol az ilyen viták megszervezése ellenállásként is értelmezhető. A sorozat két fél-éven át tart, és a 2026-os országgyűlési választásokat követően zárul. A sorozat második alkalma a nyilvánosságról szól. Beszélgetőtársaim eltérő diszciplináris háttérrel rendelkeznek, de mindannyiukban közös, hogy tudományos és művészeti tevékenységeik mellett a gyakorlatban is munkálkodnak a demokratikus nyilvánosság megteremtésén. A beszélgetés résztvevői: Szentes Ágota jogszociológus a jogállamisággal és jogállami kultúrával foglalkozik. A tudományos tevékenység viszonylag hosszú út vezetett, hiszen nagyon sokáig dolgozott az APEH-nél, majd utódjánál, a NAV-nál, és csak utána lépett a kutatói pályára. Ezt követően a közpénzek átlátható felhasználásával, a korrupció visszaszorításával foglalkozott, doktori disszertációját *Létezik-e jogállami habitus?* címmel írta, és jelenleg az ELTE-hez csatolt Jogtudományi Intézet kutatója. Horváth Csaba Árpád szobrászművész, a Pécsi Tudományegyetem Képzőművészeti Intézetének Szobrászati Tanszékén oktat, jelenleg intézetigazgató a Képzőművészeti Intézetben. A nevét ismerhetjük ferencvárosi *public art* alkotásokból; Sipos Eszterrel közösen készített, *Vendégmunkások* című installációja 2022-ben volt látható a Ferenc téren, ahol két munkavédelmi sisak beszélgetett egymással. Sokan emlékeznek a *Turul G* című szobrára, szintén a Ferenc téren, ahol egy turulmadár egy G Mercedes-t lop el, ezt azonban hamar ledöntötték. Ő a doktori disszertációját (DLA)

a köztéri művészet demokratizálásából írta. A harmadik beszélgetőtársam Urbán Ágnes közgazdász, egyetemi docens és tanszékvezető a Budapesti Corvinus Egyetemen. Kutatási területei között megtalálható a digitális média, a médiafogyasztás és a médiapolitika; emellett tagja és társalapítója a Mérték Médiaelemző Műhelynek, ami a médiaszabadság erősítésén dolgozik. Az első kérdésem viszonylag szabadon értelmezhető: Mit gondoltok arról, hogyan feudalizálja a jelenlegi rendszer a nyilvánosságot?

Szentes Ágota: Nagy örömmel jöttem, mert szerettem is nagy szükség van az ilyen alkalmakra, különös tekintettel arra, hogy valóban ellenállásként értelmezhető minden ilyen diskurzus, ami arról szól, hogy miben élünk és mit lehet tenni ez ellen. A kérdésre válaszolva kicsit távolabbról kezdem. Fontos ugyanis látni, hogyan alakította át – feudalizálta vagy autokratizálta – az Orbán-rezsim a teljes intézményrendszert. A rendszer része a nyilvánosság is, úgyhogy mindenképpen érdemes innen kezdeni az áttekintést. Nem akarok nagyon belemenni a részletekbe, inkább nagy vonalakban felvázolnám a 2010 óta kezdődő időszakban, a három Orbán-kormány idején megfigyelhető átalakulást. Az első időszakra tehető az alkotmányos intézményrendszer lebontása, a második négy évre a gazdasági erőforrások elterítése, a harmadik négy évre pedig a kulturális, oktatási szféra leuralása. Az átalakulás azonban nem lineárisan zajlott. Ha részleteiben megnéznénk ezeket az átalakulásokat, akkor inkább egy spirális mintázatot lehetne felfedezni, tehát időről időre visszatér mind egyik területnek a visszaélészerű jogalkotással vagy jogalkalmazással való aláásása. Ezeknek az intézményi struktúráknak a lebontása nem csak jogalkotási úton történt. Például a gazdasági szférában elsősorban a jogalkalmazás volt visszaélészerű: nem mindenre vonatkoztak a tulajdonjog, a közbeszerzési jog vagy akár a büntetőjog szabályai, amivel érdekesebb ügyleteket meg lehetett volna támadni és szankcionálni. Ezek már inkább a jogalkalmazás körébe tartozó kérdések. A jogalkotáson és jogalkalmazáson túl talán a legmeghatározóbb és ezekre is visszaható

* A beszélgetés 2025. október 16-án volt a CEU-n, a következő linken nézhető meg: <https://www.youtube.com/watch?v=wXcCcp3dHYo&t=1138s>

működés módja volt az Orbán-rezsimnek, illetve mind a mai napig az, hogy a kulcsfontosságú intézmények élére olyan embereket állít, akik a párt érdekeit és értékeit képviselik, az ő akaratát közvetítik. Enélkül nem tudna működni ilyen olajozottan ez a fajta lebontás, illetve maga a lebontott és autokratikus átállított rendszer. Az, hogy maga a közszféra, a nyilvánosság ezen belül hogyan vált autokratikuská, abban szerintem három tényezőnek az átalakulása magyarázza legjobban ezt a folyamatot. Az egyik a kommunikáció. A jog maga is kommunikációs forma, ha úgy vesszük, a mindenkor jogalkotó hatalomnak az értékeit közvetítő forma. De ugyanígy, teljesen nyilvánvaló módon a média is a kommunikációt szolgálja, illetve a művészet is. Ezzel az átalakulással ez a kommunikáció egyoldalúvá vált. Azt lehet mondani, hogy – ha most csak a jogra szűkítem ezt a vizsgálatot – pusztán az, hogy a hatalom lefelé, úgymond a jog címzettjeinek közvetíti az akaratát, de onnan nem vár visszacsatolást, az már egy az egyben egy autokratikus rendszer jellemzője. Ezzel ellehetetleníti mind a társadalmi, mind a szakmai visszacsatolást, magát a korrekció lehetőségét. Ami még átalakult, azok a képzetek, amiket a kommunikáció közvetítene. Az, hogy hogyan nézünk magunkra, hogyan értelmezzük a saját világunkat, és miben látjuk a lehetőségét annak, hogy milyen jövő állhat előttünk, tehát milyen lehetőségeink lennének mondjuk egy átalakulásra. És a harmadik ehhez kapcsolódó, szintén nagyon fontos szféra, terület, illetve leuralt társadalmi jelenség, hogy tulajdonképpen elgondolhatatlanná váltak az Orbán-rezsim által követendőnek beállított folyamatokon kívüli lehetőségek. Az, hogy egy társadalom plurális, elég régi tudás. Nagyon sokféle vagyunk, nagyon sokféle értéket követünk. A jog ebből általában mindig kiszakít egy bizonyos értékrendet vagy érdekrendszert, azt közvetíti, de ettől függetlenül a társadalom megmaradt plurálisnak, és egy alkotmányos jogállami rendszernek ezt kellene biztosítania.

Majtényi Balázs: A nyilvánosság irányítása magában foglalja például az államnak a művészetekhez, a kultúrához való viszonyát.

Horváth Csaba Árpád: Igen, a képzőművészeti intézményrendszer is átalakult a fent említett folyamatban. Amiben egy kicsit talán másképp történtek a dolgok, hogy itt beindult egy immunválasz, és igen erősen belépett a piac a korábbi intézményrendszer helyébe. Átvettek olyan feladatokat, amiket korábban például a Műcsarnok töltött be, ami egy olyan intézmény volt, ami minden nagyobb európai városban megtalálható. Ezt a Kunsthalle-rendszert, ami nagyon fontos kanonizációs pontja a képzőművészetnek, megkapta a Magyar Művészeti Akadémia

(MMA). Párhuzamosan a Műcsarnok MMA alá rendelésével a piac, tehát a kereskedelmi galériák vették át ezt a szerepet. Nemcsak kiállításokat rendeznek, hanem adott esetben van olyan galéria, ahol már nagyon komoly kutatómunka folyik, kiadványokat készítenek, katalógusokat, így azt a fajta feldolgozást is elvégzik, ami ezeknek az intézményi rendszereknek lett volna a feladatuk.

Urbán Ágnes: Én szűkebb fókusszal, alapvetően a médiáról és a médiarendszerről beszélnék. Azt gondolom, ez a feudalizálás alapvetően három szinten értelmezhető. Az egyik, ami már szóba jött, az intézményrendszer kérdése. A média esetében ez két nagyon emblemikus intézmény, amelyekről pontosan tudjuk, hogy megszállásuk lényegében tizenöt évvel ezelőtt megtörtént. Az egyik a médiahatóság, a másik pedig a közmédia. Ez két olyan jelentős intézmény, persze nemcsak Magyarországon, hanem lényegében a világon mindenhol, amire az államnak kifejezetten nagy ráhatása van, részben szervezeti okokból, részben finanszírozási szempontból. Van olyan nagy demokratikus hagyományokkal rendelkező országok, ahol az állam kifejezetten önmegtartóztató, tehát működteti ezeket az intézményeket, de nem telepszik rájuk, és biztosítja a pénzügyi és a szakmai autonómiát. Az nyilvánvaló, hogy mi nem ezek közé az országok közé tartozunk. Azt is nagyon fontos kimondani, hogy itthon nem 2010-ben kezdődtek a problémák, hanem korábban. A rendszer-váltáskor volt egy olyan közvélekedés, hogy ha létrejönnek a megfelelő intézményi keretek, akkor szépen lassan elkezdünk úgy működni, mint ahogy a jól bejáratott demokráciák, de teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy ez nem ilyen egyszerű. Ez majd fontos tapasztalat lesz arra az időszakra vonatkozóan is, amikor egyszer újra át kell gondolni, hogy milyen legyen a magyar médiarendszer. Nagyon nagy tanulság, hogy önmagában az intézmények nem számítanak sokat, ha nincs mögöttük szakmai és morális étosz, és az intézményben lévők nem tekintik értéknek a függetlenséget és az autonómiát. Ha ez nincs, akkor az intézmények pillanatok alatt lerabolhatók, és ha éppen egy olyan politikai hatalom jön, amelyik meg akarja ezeket szállni, akkor bizony nem nagyon fog ellenállással találkozni. Lényegében ez történt 2010-ben. A másik, aminek kapcsán a feudalizálódás értelmezhető, az maga a piac. Közgazdászként hozzáam ez a téma különösen közel áll. Amellett, hogy a rendszer-váltáskor mindenki azt gondolta, hogy az intézmények létrehozása majd megoldja a problémákat, a másik, amiben mindenki hitt, az a piacgazdaság volt. Arra számítottunk, hogy beindulnak a piaci mechanizmusok, és onnantól kezdve a piac láthatatlan kezze majd megoldja a problémákat. Erről is tudjuk,

hogy így, ebben a formában nem igaz. Hogyha most csak és kizárólag a magyar médiáról beszélek, valamint a rendszerváltás tanulságairól, akkor azt lehet megállapítani, hogy ugyan nagyon ígéretesnek tűnt a külföldi – történelmi, kulturális okoknál fogva főleg német – befektetők megjelenése a magyar piacon –, de ezek a szakmai befektetők Magyarországon pénzügyi befektetőként viselkedtek. Hiába érkeztek nagy presztízsű, komoly médiacégek, nem várták el és nem építették fel ugyanazt a szakmaiságot, ugyanazt az újságírói etikai hátteret, azt a fajta működési módot, mint az anyaországokban. Lényegében azt nézték csak, hogy mennyit termel a magyar leányvállalat, mennyi osztalékot lehet kivinni. Már csak nyelvi okokból sem nagyon foglalkoztak az előállított tartalom minőségével, és azzal sem, milyen szakmai és etikai elvek szerint működik a szerkesztőség, dolgoznak az újságírók. Ez a piaci szint azért nagyon fontos, mert a két nagy intézmény mellett a piac az, ami nagyon gyorsan elveszett 2010-ben. Rengeteg médiacég kivonult, van, amelyik hamarabb, van, amelyik később. Olyan cégek távoztak, mint a Pro7, Sat1 vagy a Funke Gruppe Németországból, később a Deutsche Telekom, illetve az általa tulajdonolt Magyar Telekom eladta az Origót, azóta kivonult az Axel Springer is, de mondhatnám a finn Sanoma céget vagy a Metropol újságot tulajdonló svéd Metro Internationalt. Tehát nagyon sok komoly külföldi befektető egyszerűen elhagyta a magyar piacot, és gyakorlatilag tálcán kínálták fel azt a kormányközeli befektetőknek, amely alól csak a Sanoma volt kivétel, amelyik független tulajdonosnak adta el a magyarországi portfóliót, ez lett a Central Média. Az mindenképpen nagyon fontos, hogy a piaci mechanizmusok itt is életre hívtak számos új szervezetet. Jellemzően a korábbi cégeiktől és szerkesztőségeiktől kirúgott újságírók alapítottak egészen fantasztikusan jól működő, nagyon innovatív média-vállalkozásokat. Nagyjából ezek azok, amelyekből mi itt mindannyian nap mint nap tájékozódunk. Végül, de nem utolsósorban, az intézmények és a piac mellett a harmadik terület, ahol nagyon fontos változás történt, és amit nagyon nehéz megfogalmazni, az emberek lelke. Először csak azt vettük észre, hogy nagyon direktak a politikai üzenetek, és nagyon látványosan eltűnik belőlük a szakmaiság. Az elmúlt másfél évtizedben nem láttunk olyan választást, ahol lettek volna valódi policy-viták, nem tudtuk, hogy milyen vállalásokat lehet számonkérni a győztes párton. Teljesen eltűnt a miniszterelnök-jelölti vita vagy politikusi vita mint műfaj. Aztán egyre fokozódott az örület. Nemcsak az értelmes hang tűnt el a közéletből, hanem jött helyette valami nagyon furcsa, teljesen más típusú dolog, amit az egyszerűség ked-

véért nevezzünk propagandának. Ennek is különböző szintjeit figyelhetjük meg. A kék plakátoktól meg az állandósult kormányzati kampányoktól indultak, és jelenleg ott tartunk, hogy nagyon bénán megcsinált, de valószínűleg bizonyos réteg körében hatékony, rossz magyarsággal beszélő Zelenszkij-AI-videó jelenik meg a miniszterelnök Facebook-oldalán. Fogalmam sincs, hol van ennek a folyamatnak a vége, de teljesen jól érzékelhető az iszonyatos minőségcsökkenés, ahogyan a közügyeinkről beszélünk, vagy ha a választókat elérő üzenetek színvonalát nézzük.

Majtényi Balázs: Azt mondtad, hogy kivonultak a piaci szereplők, és megjelentek az oligarchák, de ezt valószínűleg nemcsak a piaci folyamatok magyarázzák, hanem ez rendszer-karakterisztikus jelleg is lehet. Mindez következhetett logikusan magának a rendszernek a kiépüléséből?

Urbán Ágnes: Is-is. Volt egy piaci háttere, ez inkább egy globális folyamat volt. A 2008-as pénzügyi világválság után nagyon megroppant az egész média- és reklámpiac, rengeteg bevétel eltűnt az ipárból, és a piacon lévő szereplők már ekkor látták, amit ma már mindenki tud: a platformok, kiemelten a Google és a Facebook, nagyon komoly problémákat okoznak a médiaiparnak. A csökkenő jövedelmezőség miatt egyszerűen eltűnt ennek a régióknak a vonzereje. Lehetett látni, hogy itt nem lehet igazán jelentős profitot termelni ebben az iparágban. Ennyiben tekinthető mindent piaci folyamatnak, ráadásul ráakódott a magyarországi politikai fejlemény.

Szentes Ágota: Igen. Az oligarchák megjelenése a politikai mellett alapvetően a gazdasági hatalom koncentrációjával függ össze. A politikai hatalmat úgy lehet jól, hatékonyan megtartani, ha van gazdasági alapja. Sok egyéb tényező mellett tehát a fő szervező érv az, hogy a politikai hatalom hosszú távon is biztosítva legyen.

Majtényi Balázs: Csabát kérdezném: hogyan lehet a köztéri művészetet demokratizálni? Ezzel a kérdéssel foglalkoztál a disszertációdban is.

Horváth Csaba Árpád: A disszertációm 2008–2009 környékén kezdtem el írni, és 2012-ben fejeztem be. Ez nagyon más közeg volt, akkor szerintem egyfajta pozitív szemlélet jellemezte a köztéri művészetet. Akkor, a 2000-es években kezdtek el bekerülni a művészeti fősodorba a korábban időről időre feltűnő *street artos*, *urban artos* megmozdulások, elképzelések, és pozitív hangulat jelent meg a művészet köztéri levegőjében. Ezt az időszakot a dán Superflex csoporttal tudnám fémjelezni. Ez egy képzőművész és egy építész közös projektje, a Superkilen köztér-rekonstrukció egy elég nagy terület köztér-rekonstrukciója Koppenhágában. Ennek a szemlélete jól leírja a korszaknak a reakcióit azokra a kihívások-

ra, amiket a köztér nyújtott, de ez elég erősen átalakult azóta, hiszen eltelt tizenöt év. Nagyon erősen átalakította a közteret, kitágította és más formát adott neki a közösségi média, az online köztér. Ez össze is mosódik a fizikai köztérrel. Mondok egy példát: ha már a bemutatásomban előkerült a *Turul G-szobor*. Amikor felállítottam, egy hétig teljesen zavartalanul állt a Ferencvárosban. Egyszer hosszabb időt eltöltöttem ott egy barátommal. Láttam a reakciókat. Sokan mosolyogtak, viccesnek találták. Voltak, akik felháborodtak a színén vagy egyéb jellemzőin, de kisebbségben voltak, legalábbis a tér használói között. Nyilván én elfogult vagyok, de atrocitás nem érte a szobrot, és nem is tűnt úgy, hogy ennek bármi lehetősége lenne. Ez a lehetőség onnantól állt fenn, hogy megjelent róla egy cikk. Amikor a Telex írt róla egy cikket, onnantól. Ezzel azt akarom mondani, hogy odáig a fizikai tér, a szobor nagyobb nyilvánosság előtt láthatatlan volt, tehát a szobor megkonstruálásában én nagyon kicsi részt vállaltam azzal, hogy megcsináltam. A szobor valódi konstrukciója igazából a médiatérben jött létre, és onnantól felgyorsultak az események. Ez tévesen a médiában úgy jött le, hogy felállították, és [rögtön] ledöntötték. Nem így volt. Állt egy hétig, és igazából már csak egy hetet kellett volna kibírnia, de paradox módon azzal, hogy elpusztult, kezdett el élni. Engem is megdöbbentett, hogy egy fizikailag létrejövő tárgy tulajdonképpen csak egy nagyon kicsi eleme ennek az egész történetnek, ami a mediatisztált térben és a szociális médiában lényegesen kiterjesztettebb olvasatot kapott. Erre akartam kilyukadni, ez az egész képzőművészetre igaz, a *public art*ra vagy köztéri művészetre pedig hatványozottan. Szerintem a politikai mozgásokban is hasonló történik. Magyarországon is látjuk ezt, de szerintem ez globális jelenség. Ezeknek a kihívásait meg kellene érteni, meg ennek a működését kellene feltérképezni ahhoz, hogy bármiféle elképzelést egyáltalán az ember megformáljon arról, hogy milyen lehet a demokratikus köztéri művészet.

Majtényi Balázs: A politikusok szeretnek szobrokat állítani, és jelenleg egyfajta történelmi narratíva is megjelenik a köztereken. Ennek talán a leglátványosabb megnyilvánulása, hogy a budai Várban betonba öntik a múltat, pontosabban a múltnak egy narratíváját; de említhetném a Kossuth tér átrendezését is. Ha arra gondolok, hogyan lehet demokratizálni a köztereket vagy a köztéri művészetet, akkor szembe kell nézni azzal, hogy ezek az alkotások hosszú ideig ott lesznek.

Horváth Csaba Árpád: Ez a narratívaalkotás mindegyik hatalomnak az egyik legfontosabb reprezentációs érdeke. Általában szerintem a hatalmasságok ezt úgy fogják föl, hogy ezzel a végtelenségig

kiterjesztik a nagyon hosszú távra tervezett anyagokban és módon készült narratívát. Erre lenne javaslatom. Sok mindent terveztem mondani a magyarországi köztéri szoborállítás gyakorlatáról, illetve az azt szabályozó vagy katalizáló intézményi hálózatról. Korábban létezett a képzőművészeti lektorátus nevű szervezet, de ennek a léte is, illetve most már a nem léte is bonyolultabb kérdés. Ott van a Ludwig Múzeum, értelemszerűen jó kiállításokat csinál, a Szépművészeti úgyszintén, tehát több intézmény is megmaradt. A lektorátust azért hoztam szóba, mert az egykori vezetője, Kertész László igen fontos szerepet vállalt a Ferencvárosi Public Art programban, és vele többször beszélgettünk a pályázatok kapcsán az utánkövetésnél ezekről a kérdésekről. Szerintem nagyon jó közös minimum lehetne, ha ezeknél a politikai szobroknál elfelejtenénk ezt az öröklétnek szánt szemléletet. Inkább, mint amilyen a Ferenc téri alkotás volt, időszakos szobrokban vagy köztéri aktivitásokban gondolkodnék a döntéshozók helyében. Persze a realitás más, nyilván nem lesz ilyen, tehát ez most egy ideális szcenárió, ami távol áll a valóságtól. Sajnos a jövő nem efelé mutat, de talán ez lenne egy jó megoldás, mert a politikusnak úgyszintén csak odáig fontos, amíg átvágja a szalagot az átadáskor. Utána ezek a művek általában elszürkülnek, kamuflázs-szerűen beleépülnek a mögöttük lévő térbe, elveszítik a jelentőségüket. Ez egyébként lehet, hogy így van jól.

Majtényi Balázs: Ágota, jogilag mit jelent ez? Aki hatalmon van, annak a szobor áthelyezéséhez jelenleg nem kell engedély, de a szoborállításhoz viszont kell ilyen, ez erőpozíciót jelent a hatalmon lévők számára.

Szentes Ágota: A jogi rendelkezések szintjén egyáltalán nem tudok ehhez csatlakozni, mert fogalmam sincs, hogy milyen engedélyek kellene, és hogyan működik ez. Abban viszont mindenképpen, hogy szerintem ne becsüljük le az ötleteink és az imaginációnk erejét, mert nagyon fontosak. Akkor valósulnak meg, hogyha vannak, ha léteznek egyáltalán.

Majtényi Balázs: Beszéltünk arról, hogy mintha a politikusok a nyilvánosság fő funkciójának a politikai rendszer megerősítését és legitimálását látnák. Hogyan lehet és szabad-e és függetleníteni a médiát? Mi ebben a civil társadalom szerepe?

Urbán Ágnes: Azt gondolom, hogy a feladat egyik része relatíve egyszerű, már ha lesz rá szándék. A felülről jövő döntések sorozata éppen az előbb említett intézményrendszer kapcsán elvárható, például kell egy jól működő médiahatóság, vagy kell egy jól működő közmédia. Mindenképpen idesorolom azt is, hogy az államnak ki kellene vonulnia a piacról, hiszen Magyarországon egészen elképesztő módon rátelepedett az állam a médiapiacra. Ezt különböző ta-

nulmányokban, elemzésekben a *media capture*, tehát a média foglyul ejtése kifejezéssel írjuk le. Az állam részben tulajdonosi szinten, részben finanszírozóként jelentős szerepet játszik még magáncégek és papíron kereskedelmi cégek működésében is. Most nem megyek bele mélyebben, de például az állami reklámköltség nagyon sokat emlegetett probléma Magyarországon. Nemrég, tavasszal elkészült egy beadvány, amit a Magyar Hang és egy másik piaci szereplő, valamint egy velük együtt dolgozó szakembergárda készített, és ők úgy számoltak, hogy mintegy 1,2 milliárd eurónyi összeget kellene visszafizetni a propagandavállalatoknak az államkasszába, tehát ennyi illegális állami támogatást érkezett hozzájuk. Ez forintban számolva mintegy 500 milliárdos összeg, egészen félelmetes végiggondolni, hogy piaci cégekhez és magánkézben lévő cégekhez ilyen mennyiségű állami támogatás érkezett. De nem is ez a történet legizgalmasabb része. Ez tényleg politikai akarat kérdése, hogy mi lesz a médiahatósággal, mi lesz az állami reklámköltséssel, mi lesz a közmédiával. Azt egy kormány vagy kormánypárt el tudja dönteni, és ha van hozzá politikai ereje, akkor meg is tudja csinálni. Az sokkal izgalmasabb, hogy mi, magyar állampolgárok hogyan viszonyulunk a saját nyilvánosságunkhoz. Az egyik nagy félelmem, hogy ha esetleg jön egy új kormány, vagy valahogy véget ér az Orbán-rendszer, akkor nagyon sokan úgy érzik majd, hogy megoldódtak a problémák, végre annak a sok sörnek az ára, amit különböző médiaprojektekre adományoztunk meg előfizetési díjként befizettünk, megtérült. Köszönjük szépen az eddigi munkájukat, éljenek meg most már a piacról. Csakhogy az nagyon veszélyes, ha az állampolgárok úgy érzik, hogy a piac nem mi vagyunk, mi innentől kezdve másra költenénk a pénzünket. Persze a szerkesztőségekre leselkednek egyéb veszélyek is. Azok az újságírók – most már nem kevesen vannak ilyenek –, akik a pályájukat az Orbán-rendszerben kezdték, vajon át tudnak-e állni egy másik működésre. Mihez kezdenek majd azzal a helyzettel, ha például minisztériumoknak nem feleslegesen küldözgetnek e-mailt különböző kérdésekkel, hanem esetleg választ is kapnak. Ez teljesen új helyzet lesz a fiatal újságírók számára. Valószínűleg már az idősebbek is elfelejtették azt a rutint, hogy milyen az, amikor mindkét felet meg kell kérdezni, és válaszolnak is. Lesznek új kihívások, és azt remélem, hogy a magyar társadalomnak legalább egy csoportja fel fogja ismerni azt, hogy független médiára mindig szükségünk lesz, nemcsak akkor, amikor Fidesz-kormány van, hanem akkor is, amikor véget ér az Orbán-rendszer. Teljesen mindegy, hogy mennyire szeretjük azt a kormányt, ame-

lyik jön, vagy mennyire nem szeretjük. Az a típusú közhatalom ellenőrző funkció, ami az újságírás lényege, csak akkor működhet, ha ezt állampolgárként részben finanszírozzuk; nem lehet csak hirdetési bevételből élni. Másrészt pedig el is várjuk az újságíróktól és a kedvenc médiatermékeinktől, hogy tisztességesen végezzék a munkájukat, gyakorolják a közhatalom ellenőrző feladatukat, írjanak meg cikkeket, akkor is, hogyha olyan politikusokról írnak, akiket egyébként kedvelünk. Azt gondolom, a magyar társadalom egyik nagy tesztje lesz, hogy elvárja-e a médiától és az újságíróktól azt a fajta működést, azt a fajta kontrollszerű működést, amit egyébként elvártunk az elmúlt években is.

Majtényi Balázs: Kialakulhat az az ideális állapot, hogy kivonul az állam, de ahhoz, hogy megtanuljanak a riporterek kérdezni, az is kell, hogy valami történjen a mélyállammal. Nem? A Mediaworks attól még működni fog, valószínűleg továbbra is egyszerűen fogják leírni az összes megyei napilapban kisbetűvel valakinek a nevét, valószínűleg továbbra is a pártközpontban dőlnek el a dolgok. Így nem biztos, hogy megtanulnak kérdezni, ha megmarad az oligarchák kezében a média nagyrésze.

Urbán Ágnes: Erről kicsit radikálisabban gondolkodom. Én nem vagyok biztos abban, hogy az Orbán-rendszer végét követő fél év múlva még lesznek megyei lapok, lesz Mediaworks, és azok az emberek, akik most ott ülnek, még a pályán lesznek. Nem azért, mert jön egy új kormány, és majd direkt bezáratják ezeket a lapokat. Egyszerűen azt kell észrevenni, hogy ezek a sajtótermékek most jelentős részben közpénzből működnek. Ha ez a pénzügyi védőháló eltűnik, ott találják magukat a piacon. És kérdés, hogy mondjuk a megyei napilapokra vagy az Origóra lesz-e piaci kereslet. Nem vagyok biztos abban, hogy igen. Az eddig kapott állami dotáció nélkül ezek a termékek, nem hiszem, hogy piacon tudnak maradni. Azt gondolom, hogy a propaganda jelentős része egyszerűen magától fog eltűnni, mert a propaganda nem piaci alapon működik; az mindig egy központi irányítású és központi finanszírozású történet. Majd meglátjuk persze, hogy mi lesz, ha vége lesz, és egyáltalán nem tudjuk, hogy az Orbán-rendszer hogyan ér majd véget, mert lehet, hogy visszafinanszírozzák a saját médiabirodalmukat, de ha nem, akkor szerintem a nagy részük magától eltűnik.

Szentes Ágota: Csak csatlakozni tudok ahhoz, amit Ági mondott a visszaállítás feltételeiről. Egyaránt fontosak tehát az intézményi változtatások, a társadalom által támasztott elvárások meg a szakmai szocializáció. Ez éppen így működik nagyobb lépésekben is, tehát – elszakadva most a médiától – úgy

általában az alkotmányos intézményrendszer visszaállítása nem képzelhető el a fékek és ellensúlyok rendszerének a visszaállítása nélkül. Ehhez nyilvánvalóan első körben jogszabályi változtatások szükségesek. De nem szabad elfelejteni azt a tanulságot, amire te is utaltál az előbb, hogy a jogállami fordulat, az 1989–90-es rendszerváltás meghozta azt a tudást, hogy önmagában az intézmények átalakítása még nem garancia a sikerre. Tehát fontos arra is figyelmet fordítani, hogy ezt kulturális-társadalmi átalakulás is kövesse. A szakmai szocializációhoz kapcsolva mindez például a jogászok szakmájában azt kell hogy jelentse, hogy szakadjanak el a formalista jogértelmezéstől. Valószínűleg az Orbán-rezsim megszilárdulásában nagyon nagy szerepet játszott az, hogy a jogalkotásban és a jogalkalmazásban is nagyon erősen tartja magát ez az „ami a törvényben le van írva, azt betartjuk” szemlélet. Emiatt nem volt sem ellenállás, sem a változtatási igénynek egy olyan erősen megalapozott, legitimált kommunikációja, ami talán már hamarabb változást indíthatott volna el. Úgy vélem, ez nagyon fontos feltétele lenne a jogállami helyreállításnak, illetve azok az elvárások, amelyeket pedig a társadalomnak mint ellenőrző szerepben lévő szereplőnek kellene tanúsítania egy új politikai erővel szemben is. Nemcsak a régi, remélhetőleg letűnő kormányzattal szemben, hanem akkor is, amikor arról beszélünk, hogy milyen legyen majd egy következő berendezkedés. Nagyon fontos lenne a társadalom részéről is tisztán látni azt, hogy mik a garanciák arra, hogy akár egy valóban jogállamivá alakított új intézményrendszer az is maradjon, és ne csak egy-egy éppen ilyen hangulatban lévő politikai aktornak az akaratán múljon az, hogy most így működik, és esetleg majd amikor az érdekei úgy kívánják, akkor máshogy.

Majtényi Balázs: Eddig főként arra fókuszáltunk, hogyan lehet helyreállítani a demokratikus közszférát. Ágota, esetleg tudsz még arról beszélni, hogy mi ebben a civil társadalom szerepe?

Szentes Ágota: A civil társadalom mindenféle hatalomgyakorlásnak nagyon fontos kontrollját képezi, hogyha jól működik, hogyha megvan benne a tudás és a gyakorlata is annak, hogyan lehet ezt a kontrollszerepet betölteni. Ennek mindenképpen előfeltétele az, hogy tudja, mit kell figyelnie. Tehát amíg nem tudja akár az egyszerű állampolgár, akár a civil szervezetek, akár maguk – most egy kicsit elszakadva a civil szférától – az intézmények működtetői, hogy mi jelent már visszaélést a joggal, a hatalommal, akkor azt se tudják, hogy mi felett kéne kontrollt gyakorolniuk. Én azt gondolom, bár nem biztos, hogy a legjobb modell, de az egyik jó ötlet erre a Barber-féle erős demokrácia modellje, vagy akár a Keane-féle el-

lenőrző demokrácia modellje, vagy akár ezek valamiféle együttes kombinációja. Lehet ezekből akár részletekben is megvalósítani ötleteket, mert az nagyon fontos garancia lenne, hogy ne csak reménykedjünk a változásban, a folyamatok jó irányú haladásában, hanem tényleges kontrollt is gyakorolhassunk felette, és a tudáson kívül ehhez megfelelő eszközök is kellenek. Ez az ellenőrző demokrácia modell például kifejezetten az eszközökre fókuszál, azt mondja, hogy ha megvan a nyilvánosság, ha megvannak az ahhoz kapcsolódó online vagy egyéb források és csatornák rendszerei, akkor már sokkal inkább tudunk hatalmat gyakorolni a saját ellenőrző potenciálunkkal ezek felett a folyamatok felett.

Majtényi Balázs: Ezen a ponton kiszélesíteném a beszélgetést. Várjuk a közönség kérdéseit.

Közönségkérdés: Csabától szeretnék kérdezni, vagy inkább reflektálni az általa elmondottakra. Ugye ezek a köztéri installációk addig kellenek, főleg a politikusoknak, ameddig átvágják előtte a szalagot, és azért ebben van egy olyan aspektus is, hogy olyan köztereket alakítanak ki, ahol van egyfajta narratívájuk, amit lehet tolni, és mondjuk kialakítanak egy új teret, egy új normalitást, amihez hozzászokik a szemünk. Én most voltam a családommal Norvégiában nyaralni, és ott vannak szivárványos zebrák. Bécsben a jelzőlámpáknál két lány fogja egymás kezét. Úgy érzem, hosszan tartó periódus, amíg hozzászokik ezekhez az emberek szeme. Szerintem ugyanez van például a médiával is, hogy van egy realitás, amit létre tudnak hozni, és ez is benne van, hogy nemcsak addig kell, amíg a szalagot átvágják, hanem azért lehet hosszabb időben gondolkozni az ilyen installációknál.

Horváth Csaba Árpád: Igen. Velem az mondatja ez az itthoni tapasztalat, hogy nem javasolnám a politikusoknak, vagy legalábbis lebeszelném őket arról, hogy hosszú távú emlékművekben gondolkodjanak. Szerintem ez a közép-európai hagyományba illeszkedne is. Norvégiáról az jutott eszembe, hogy az előbb, amikor Balázs kérdezett, bevillant, hogy a legtisztább demokráciaélmény éppen Norvégiában ért. Egy művésztelepen voltam 2007-ben, és egy családnál szállásoltak el. A család meg a család barátai éjszakába menő vitákat folytattak, nekem mindez borzasztó bagatellnek meg nevelésnek tűnt az otthoni helyzethez képest. Mi itt mindig a nagypolitikáról beszélgetünk. Ott meg a foci pályára füvesítése, a gyerekek kirándulása, a park öntözőrendszere a téma. Mikroszinten gondolkodtak. Nekem ott és akkor ez megmosolyogtató meg abszurd volt, de utólagosan ezt a legtisztább demokráciaélményként éltem meg, hogy teljesen mikroszinten, tehát gyakorlatilag a köz-

vetlen közegüknek az alakításában vettek részt, és ezt tényleg halálosan komolyan vették.

Majtényi Balázs: Szerintem az is kellett közben, hogy identitáspolitikai küzdelmek is zajlanak a köztereken. Érdekes, amit mondtál. Tudom, hogy nyertél két *public art* díjat is, egyiket a Ferencvárosban, de gondolom, a belvárosban ugyanezt nem nyerted meg, tehát sokkal egységibb a dolog. Nem?

Horváth Csaba Árpád: Nem tudom, melyikre gondolsz, de én nem is pályáztam, tehát így nehéz lett volna.

Majtényi Balázs: Jó, de ott nem látni, mondjuk, a te installációidat. A Ferencvárosban lehet találkozni ilyenekkel, és ott van padátfestés is.

Horváth Csaba Árpád: Igen, a Ferencvárosban adódott ilyen lehetőség. A művészek sajnos nagyon opportunisták, tehát tényleg a lehetőségeket próbáljuk megragadni. Nyilván az ember, ha megteheti, válogat a lehetőségek közül. Az előbb azt akartam mondani, hogy azért van egy bája annak, amit látunk. Például éppen itt a Szabadság téren körbeke-rekeztem, és nekem ez egy nagyon izgalmas tér egyébként, ezzel a homlokzatként működő német megszállási emlékművel, előtte ugye az eleven emlékmű és a szovjet emlékmű meg mondjuk a Reagan-szobor. Az már kevésbé ismert történet, de ott van Harry Hill Bandholtz tábornok szobra, aki idézőjelesen kiverte a románokat.

Közönségkérdés: Ehhez hozzátehetnék én is valamit. Érdekes, hogy a jogi értelmezés is nagyon változó, mert például a Szabadság téren a Horthy-szobrot leöntötték egyszer festékekkel, és ott felmerült a garázdaság gyanúja, volt jogi eljárás, aztán a bíróság felmentette az illetőt, hogy ez politikai véleménynyilvánítás. De hogyha arra gondolunk, hogy például ott volt az a nemzeti park, ahol illegálisan állítottak helyre egy keresztet, amit nem akart engedélyezni a nemzeti park igazgatója, mert természetvédelmi területen semmit nem lehet állítani, ott a Fidesz hatalmas lejárató kampányt szervezett, hogy az illető kereszténygyalázó, és tizennégy év munkaviszony után el is küldték. De itt van a saját esetem is: engem pápíron azért rúgtak ki a főpolgármesteri hivatalból, mert évekkal a munkaviszonyom előtt szívárványszínnel akartam megvilágítani a Gellért-hegyi keresztet. Szerintük ez egy megvalósított rongálás volt, meggyalázása a keresztnek is, és ez jogszerű indoka volt a kirúgásomnak, bár erre sose hivatkozott a munkáltató. Láthatóan nincs egységes értelmezés ebben, illetve a politikában sem egységes, mert hogyha az ellenzéknek kedves szobor van megrongálva vagy ledöntve, akkor az csúnya dolog. Ha meg a Fidesznek kedves, akkor az politikai véleménynyilvánítás. Pedig szerintem a köztéri installációkban épp

az a jó, hogy lehet pró és kontra is véleményt nyilvánítani. Azt gondolom, hogy ez elfogadható mindkét oldalról. Tehát egy élettelen tárggyal kapcsolatos akár rongálás is nem feltétlenül közösségellenes, hacsak nem írja rá valaki, hogy annak a közösségnek a tagjai reszkessenek vagy valami. De ebben nincs egységes értelmezés. Pedig jó lenne, főleg azért, mert ha belegondolunk, Budapesten kétszáz évesnél régebbi szobor nincsen. Ennek van egy dinamikája, vagy kellene, hogy legyen egy dinamikája, hogy semmi sem állandó. Egy utolsó dolog, szerintem, ami a médiát illeti meg az ellenzék, szükséges, de nem elégséges feltétel leváltani az Orbán-rendszert, mert rengeteg olyan vakfolt, beidegződés, elfogultság van a jelenlegi politikában, részben a csőlátás miatt, ami kialakult tizenöt-tizenhat év után, részben, ki tudja, mi miatt, igazából nincs olyan, hogy független média. Van függetlenebb, persze ott a propagandamédia, de az ellenzéki médiában is rengeteg elfogultság van, ami szerintem problémás...

Urbán Ágnes: Én a médiafüggetlenségre reagálnék. Ebben eléggé keményvonalas vagyok, szerintem létezik független média, és eléggé jól leírható az, hogyha tulajdonosi szinten és finanszírozási szinten függetlenek mindenféle politikai vagy gazdasági erőközponttól, szereplőtől, akkor az független. Ez nem jelent az én szóhasználatomban egyfajta semlegességet vagy egyfajta objektivitást, bármit jelentsenek is ezek a szavak, tehát azt el tudom fogadni, hogy egy szerkesztőségnek lehet világnézete, lehet ideológiai alapállása, és teljesen életszerű, hogy hasonló gondolkodású emberek dolgoznak egy szerkesztőségben. Szerintem egy szerkesztőség nyugodtan lehet konzervatív, vagy lehet liberális, vagy lehet egyfajta baloldali értékrenddel bíró szerkesztőség, és mindezek mellett bármelyik lehet független is. Elvlasztom azt, hogy ők a világból milyen kérdéseket tartanak fontosnak, milyen alapállásból közelítenek, és hogy függetlenek-e. Abból, ami itt elhangzott, számomra csak az az érdekes, hogy van-e olyan pénzügyi támogatásuk, amely befolyásolja az ő világnézetüket. Ha igen, ott valóban felvetődik egy függetlenségi probléma, de egyébként az, hogy bizonyos témákat kerülnek, vagy tendenciózusan egy adott értékrend alapján dolgoznak fel, az számomra nem függetlenségi kérdés.

Közönségkérdés: Tehát a média, mivel piaci alapon nehezen tud megélni, sokszor feláldozza az objektivitást vagy a tényszerűséget a kattintások érdekében.

Urbán Ágnes: Igen, ezzel sajnos részben egyet tudok érteni, de annyiban árnyalnám, hogy talán azért nem az objektivitást áldozzák fel, a címadásban viszont nagyon gyakran megfigyelhető, és szinte a teljes magyar médiára jellemző, hogy kivesznek egy jól

hangzó állítást, ami adott esetben nem is fedi le teljesen az adott interjú vagy cikk mondanivalóját, csak egyszerűen nagyon jól hangzik. Persze az már nagyon kevesekhez jut el egy hosszú cikknél, hogy az olvasás 15. percében az a mondat pontosan milyen kontextusban hangzott el, ilyenkor a címadás söpör végig a nyilvánosságon, ha valamilyen nagy jelentőségű dolgról van szó. Amennyire érzékelem vagy hallok, azért ezt a problémát az újságírók is érzékelik, és van ezzel kapcsolatban valamifajta önreflexió, ettől függetlenül a napi gyakorlat sok esetben felülírja a szakmaiságot.

Szentes Ágota: Hogy mikor minősül ugyanaz a cselekmény rongálásnak vagy a véleménynyilvánítási szabadság megnyilvánulásának, nagyon jó példa arra, amit már az előbb érintettem, hogy ha a formalista jogszemlélet uralkodik, az hova vezet, ha nincs meg ez az alkotmányos érzék a jogalkalmazásban. Tehát amikor egy ilyen problémát, egy tényállást az adott büntetőjogi tényállásba próbálunk begyömöszölni, és nem nézzük meg, hogy egyébként van-e ennek valamilyen alkotmányjogi vetülete, valamilyen alapjogi kapcsolódása, akkor ez bizony aláássa a jogállami gyakorlatokat is. Függetlenül attól, hogy egyébként politikai akarat van-e e mögött, vagy egyszerűen csak egy jogalkalmazói szűklátókörűség, fontos lenne ezzel foglalkozni, mert ez az, ami az egyik alapja lehetne egy jogállami átalakulásnak, hogy az adott problémát mindig nézzük meg alkotmányossági szempontból is.

Közönségkérdés: Azt hittem, ebben a beszélgetésben a sajtó több szerepet fog játszani, de az is érdekes, ami elhangzott a köztéri kultúráról. A sajtó is valamilyen módon köztér kellene legyen, és sajnálatos tapasztalom, hogy azok az intellektuális barátaim, akikkel én kommunikálok esetenként, azt jelzik nekem vissza, amikor jelzem, hogy az ÉS-ben megjelent egy szenzációs cikk, hogy jaj, hát azt nem olvastam, és azt is sajnálatos tapasztalom, hogy mikor ők mondják nekem ugyanezt, akkor én is azt mondom, hogy jaj, hát én sem olvastam. Nem figyelünk oda arra, hogy aki közéletet él, az olvasson közéleti sajtót... Azt gondolom, a rendszerváltás szükségességére, a rendszerváltás imperatívuszára való hivatkozással, hogy aki ebben a kérdésben állást foglal vagy véleményt alakít ki, vegye figyelembe, hogy szerintem a nem teljes körű és félrevezető indoklással hozott törvények érvényessége vitatható.

Szentes Ágota: Igen, ez egy kardinális kérdés a jogállami helyreállításban, és tényleg sok jogász különböző csoportosulásokban foglalkozott ezzel, kellőképpen megosztottak voltak is benne. Én azokhoz tartozom, akik úgy gondolják, hogy a legalista autokráciát nyilvánvalóan csak a visszaélészerűen ho-

zott törvények visszabontásával lehet megszüntetni. Most nem megyek bele a részletekbe, a lényeg az, hogy vannak olyan legitimáló érvek, amikre hivatkozva olyan jogszabályokat is meg lehet változtatni, amelyek adott esetben kétharmados szavazattöbbséget igényelnének, még ha nincs is meg ez a többség, egyszerűen azért, mert ha autokratikus berendezkedést tartanak fenn, és alapvető jogokat sértenek, akkor nem lehet fontosabb szempont az, hogy a formákat betartsuk. Úgy gondolom, akkor az alapelveknek van elsőbbségük.

Urbán Ágnes: Szerintem valószínűleg mindannyiunknak mindennapos élménye, hogy valamit olvasunk, hallgatunk vagy nézünk, és a környezetünk meg nem pont azt olvassa, hallgatja, nézi. Ennek a technológiai háttere, hogy iszonyatos mennyiségű tartalom áll ma már elő. Mindannyiunk napja huszonnégy órából áll. Hasonlítsuk össze: évtizedekkel korábban az ember elolvasta a Népszabadságot és a HVG-t, és nagyjából mindenki ugyanezeket, legalábbis értelmiségi körben, ehhez képest ma milliónyi, nagyon jó minőségű tartalomforrás létezik, hogyha beleértjük a podcastokat és videókat is és persze az írott forrásokat. Egyszerűen képtelenség elérni azt, hogy a környezetünk ugyanazt nézze vagy olvassa, de legalább lehet ajánlgatni egymásnak fontos dolgokat.

Közönségkérdés: A kérdésem egy kicsit ide is kapcsolódik. Szó volt arról, hogy vidéken megszűnnek ezek az egyformán nyomtatott lapok. Mi lesz helyettük? Tehát miről kellene szólnia a közmédiának? A közmédiának, gondolom, értéktartalmakat kellene közvetíteni, hiteles híreket. És van a többi, hogy most akkor milyen újdonságok történnek, akik jönnek, hogyan reflektáljanak, milyen viták alakulnak ki, milyen problémák léteznek. Ez vidéken hogyan lesz?

Urbán Ágnes: Sajnos, vagy hál' Istennek, ennek az időszaknak vége. Szerintem ebben a formában ez már soha nem fog visszajönni. Valószínűleg a helyi közösségek ügyeiről való diskurzusnak egyértelműen az internet lesz a terepe. Most épp abban az állapotban vagyunk, hogy nagyon magas már az internetellátottság, piaci alapon már nem nagyon tudnak nyomtatott termékek fennmaradni, viszont éppen a kisebb közösségekben, vidéki területeken, idős emberek körében még van egy olyan réteg, amelyik nem internetezik. Ilyen szempontból ez nagyon komoly demokratikus deficit, de nyilván, ahogy egy idő után nem volt kérdés az, hogy az embernek van-e rádiója vagy tévéje, egy bizonyos idő után az sem lesz majd kérdés, hogy van-e valakinek internet-hozzáférése, tehát ezt majd az élet meg az idő fogja igazán megoldani. A jó hír az, hogy azért azt a hiányt, hogy

nincs igazán jó független helyi média helyi, egyre többen felismerik, és bizony most már vannak olyan vidéki városok, főleg persze nagyobb városok, ahol ez szépen elkezdett felépülni. És most nem kezdem el sorolni, de Debrecenről Szombathelyig kiváló kis online szerkesztőségek működnek, függetlenül gazdasági és politikai érdekcsoportoktól. Jellemzően egyébként, és ez a sors iróniája, ők is kirúgott újságírók voltak, akiket megyei napilaptól, például éppen a Mészáros Lőrinc-féle tulajdonváltáskor egyszerűen kiraktak a szerkesztőségből, de jók, innovatívak, elszántak, és sok helyen kicsiben megtörténik valami hasonló, amit országos szinten látunk. Teljesen egyetértek azzal, hogy a közmédia funkcióját ki kellene találni, és azt gondolom, hogy ez tipikusan olyan téma, ami nagyon széles társadalmi diskurzust igényelne, tehát nem maroknyi embernek kellene egy sötét szobában kitalálnia, hanem el kellene kezdenünk beszélni arról, hogy állampolgárként mit várunk a közmédiától. Odáig nyilván mindenki aránylag gyorsan eljut, hogy valami objektív tájékoztatást mindenképpen, de azon túl mit, hogy mennyire vegyen részt a kortárs magyar kultúra közvetítésében, mennyire működjön egyfajta archívumként, ami folyamatosan játssza és megmutatja kulturális örökségünket, kellene-e foci-meccsek, vagy nem kellene. Ezek iszonyatosan izgalmas kérdések, és remélem, hogy erről lesz valamilyen módon társadalmi vita.

Majtényi Balázs: Ha jól értettem a kérdést, az arra vonatkozott, hogy alapvetően a demokrácia működésének a problémája, hogy eljutnak-e a községekbe ugyanúgy az információk, mint a városokba, és ezt hogyan lehetne most vagy a közeljövőben megoldani.

Urbán Ágnes: Azért nagyon nehéz válaszolni, mert itt a piac ütközik a demokratikus elvárással. A közmédia ezért nagyon fontos, tehát tényleg egy demokratikus minimum, és technikailag ez működik, hogy minden faluban legyen elérhető közmédia, de a tartalmi problémák jól láthatók. Arra nem sok esélyt látok, hogy helyi szintű minőségi nyilvánosság kialakuljon, mert ehhez lassú társadalomszerveződés kellene, el kellene indulnia annak a fajta civil önszerveződésnek, közösségi életnek, ami nálunk sokkal kevésbé jellemző. Észak-Európából ismerünk nagyon jó példákat arra, hogy a helyi civil társadalom és a helyi demokratikus nyilvánosság hogyan tartja életben a helyi médiát is, és egészen kis méretű városokban léteznek versengő lapok, ami teljesen elképzelhetetlen magyar viszonyok között. Ez valószínűleg ugyanaz, amit korábban mondtál, hogy vehemensen elvitatkoznak arról, hogy mi legyen a főcíppálya fűvesítésével, tehát ha van értelmes civil élet és kulturált vita, az előbb-utóbb kitermeli a nyilvánosságot is, de

rövid távon igazából nem nagyon tudom elképzelni, hogy ez valóban kialakítható legyen. Persze más kérdés, hogy felülről létre lehet hozni, csak akkor az már nem lesz független.

Közönségkérdés: A demokrácia általában ott tud működni, kialakulni, tartósan fennmaradni, ahol arra igény van. Igény pedig a társadalom, a közeg részéről kell hogy keletkezzen, és talán az egyik legfontosabb kérdés, hogy van-e a mai társadalomban arra igény, hogy Magyarországon valódi, igazi demokrácia legyen.

Közönségkérdés: Alkalmas-e a jelenlegi újságíró, tágabb értelemben véve az újságíró-társadalom arra, hogy rövid időn belül visszazökkenjen egy normális tájékoztatásba a közmédia?

Majtényi Balázs: Mindenkinek visszaadnám a szót egy-egy rövid reflexióra a mostani két kérdésre, vagy lehet a még korábban elhangzott kérdésekre is reagálni. Nyilván ahhoz, hogy legyen változás, társadalmi támogatottság is szükséges. Amikor van társadalmi támogatottság, akkor biztos, hogy történik változás. Az már más kérdés, hogy igazolható-e az, ahogyan a változás történik, ahogyan elfogadják a jogszabályokat. De először társadalmi támogatottság kell.

Szentes Ágota: Úgy gondolom, hogy akár van társadalmi támogatottság, akár nincs, mindig fel lehet kelteni. A rendszerváltás munkájának mindig része kell legyen az, hogy megteremtse a társadalmi támogatást is, és legitimálja a változásokat. Erről nem lehet lemondani, és nem is gondolom, hogy szabad hinni azoknak a jóslatoknak, hogy erre nincs igény, ez az embereket nem érdekli. Mert mindig lehet olyan példákat felmutatni, olyan tapasztalatokat megalapozni, amelyek megfordíthatják az emberek hozzáállását ebben a kérdésben. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy most is léteznek olyan önkormányzatok, amelyek meg tudták mutatni, hogy milyen az, ha bevonják az embereket a döntésekbe, ha részt tudnak venni az őket érintő kérdések megvitatásában. Ez a tapasztalat megalapozhat egy olyan elvárást, hogy ezt országos szinten is szeretnék viszontlátni. Törekedni kell mindig arra, hogy ha nincs, akkor felkeltsük az igényt.

Horváth Csaba Árpád: Én az újságírókra reagálnék. Szerintem tudják venni az akadályt. Én nagyon jó tollú újságírókat olvasok a magyar sajtópiacról, szerintem menni fog nekik. Az előzőre meg: kicsit osztom ezt az apokaliptikus scenáriót, csak nem ennyire súlyosan. Ahogyan az elején is mondtam, a szociális média, az AI annyira átforgalmazta nagyon sok, a politika szervezéséhez köthető tevékenységet, hogy szerintem gyökeresen más megközelítésekre van

szükség, és ez valószínűleg a demokráciát is átalakítja.

Urbán Ágnes: Csatlakozni tudok Csabához, tehát ennyire sötétben nem látom a helyzetet, de azért én sem vagyok nagyon optimista. Történelmi tapasztalat, hogy igazán hosszú távon nézve léteznek társadalmakban az igény arra, hogy lépjenek egyet. De kimondhatjuk, hogy éppen az AI, éppen a közösségi média platformok egészen nyilvánvalóan pusztító hatással vannak a demokratikus társadalmakra. És abban is egyetértek Csabával, hogy valószínűleg nem az újságírókkal van a probléma. Nyilván, ahogy ko-

rábban is mondtam, lesz most számos kihívás, előbb vagy utóbb új helyzetben találják magukat, és sok rutint fel kell majd adni, sok kérdést újra kell gondolni, de azt gondolom, hogy a magyar újságírás, ha megnézzük az elmúlt tizenöt évünket, nagyon jól teljesített. Én nem nagyon tudnék más szakmát mondani, amelyik ilyen szinten képes volt megtartani a saját értékeit, és szembenemenni a hatalommal és a mindenféle legyűrés próbálkozásokkal. Alapvetően optimista vagyok, aztán majd meglátjuk, hogy mi történik, és persze az is kérdés, hogy mikor.

Majtényi Balázs: Köszönöm szépen még egyszer, hogy eljöttetek és a beszélgetést.

ABSTRACTS

ESSAYS

The study written by Kriszta Kovács shows how the freedom of science became an internationally recognized right in the mid-twentieth century. She discusses the universal and regional international legal documents to which Hungary has acceded, that is, which it has recognized as binding on itself.

The article written by Balázs Majtényi and Andrew Ryder provides insights into the limitation of academic freedom, the nature of higher education reform in Hungary and the corresponding dissent. It describes how the Hungarian government has managed to restrict academic freedom, mainly through legislation, financial pressure and state-sponsored media attacks. Hungary after 2010 provides an important case study for what can happen to academic freedom under an authoritarian regime and the nature and scope of dissent. It is important to explore forms of dissent, because in doing so, we create reference points for the future, and it could strengthen the capacity of democratic resilience in a society.

Eszter Kirs's paper presents the Hungarian version of a comparative study that demonstrates how underground communities in communist and youth protest movements in electoral autocratic Hungary nurtured the spirit of political freedom while building an apolitical identity, refraining from mobilizing for regime change. Free action in autonomous spaces of appearance related to the following movements was explored: (1) the Balatonboglár Chapel Studio (1970-73), (2) the Monday Free University (1978-85), (3) the Student Network (2011- 13), and (4) the FreeSZFE protest movements (2020). Parallel phenomena were found regarding their goals and operation, governmental attacks, and resilience strategies. Findings are based on desk research focused on case studies and civil society-related concepts of Eastern European theorists, as well as on qualitative, semi-structured interviews with key members of the above movements and experts.

FORUM

Jan-Werner Müller contextualizes current illiberal attacks on academic freedom that show a process of illiberal learning of transferable tools using autocratic legalism and, where needed, ostensibly illegal measures. He argues that this is part of a larger campaign against autonomous structures and critical culture as breeding grounds for possible resistance.

Zsolt Enyedi places the Hungarian story in an international context of attacks on the academic sphere, linking this to the diverse meanings of illiberalism and to the tools the Orbán regime used to crack down on academic freedom, and how it failed to create a meaningful and sustainable institutional system with its own loyal intelligentsia.

Zsolt Körtvélyesi discusses the case of the doctoral defense of a high-level politician in the Orbán regime and argues that existing university rules for the procedure would have allowed for a more demanding standard based on constitutional democratic values underpinning the very functioning of the academic sphere and the university.

Zoltán Ádám gives a first-person account of his struggle with an institutional framework that facilitated sanctioning the whistle-blower instead of those responsible for ethical violations. His story shows how the institutional structure that should serve the goal of fair examination for all students was turned upside down in the case of a student related to a powerful business figure involved in the management of the university under the new quasi-privatized structure, and how the new setup allowed the sanctioning of the professor who tried to stand up against this blatant violation.

László Upor provides a subjective overview of the fighting of the University of Theater and Film Arts against government encroachment of its autonomy, arguing that while it was ultimately unsuccessful in that the political takeover was completed, this should be seen as a valid experiment, imbued with performativity. The story of resistance offers unique lessons for more democratic future.

Gábor Mészáros provides an account of the transitioning of the University of Pécs to the foundation-based model and of the related internal struggles. He concludes that the promised benefits did not materialize and that the story demonstrates the weakness of the forces that could have resisted the processes that led to university bodies to vote in favor of curtailing its own autonomy.

Judit Csanádi gives an internal view of the struggles for academic freedom at the University of Fine Arts, with a succinct overview of contextual elements that defined the process.

E SZÁMUNK SZERZŐI

ÁDÁM ZOLTÁN

közgazdász
ELTE TK PTI

CSANÁDI JUDIT

díszlettervező, építészmérnök
Magyar Képzőművészeti Egyetem

ENYEDI ZSOLT

politológus
CEU

HORVÁTH CSABA ÁRPÁD

szobrászművész
Pécsi Tudományegyetem
Művészeti Kar

KIRS ESZTER

jogász
Budapesti Corvinus Egyetem

KÖRTVÉLYESI ZSOLT

jogász
ELTE TáTK,
ELTE TK JTI

KOVÁCS KRISZTA

jogász
ELTE TáTK

JAN-WERNER

MÜLLER
politikai filozófus
Princetoni Egyetem

MAJTÉNYI BALÁZS

jogász
ELTE TáTK

MÉSZÁROS GÁBOR

jogász
PTE ÁJK

ANDREW RYDER

szociológus, politológus
ELTE TáTK

SZENTES ÁGOTA

jogász
ELTE TK JTI

UPOR LÁSZLÓ

dramaturg
Freeszfe

URBÁN ÁGNES

közgazdász
Budapesti Corvinus Egyetem

FUNDAMENTUM

Az emberi jogok folyóirata

AZ ELTE TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR LAPJA

XXIX. évfolyam 3-4. szám

Nemzetközi tanácsadó testület: Andrew Arato, Bódig Mátyás, Catherine Dupré, Györfi Tamás,
Lech Garlicki, Jan-Werner Müller, Kim Lane Scheppele

Főszerkesztő: Halmi Gábor • Szerkesztők: Farkas Lilla, Kazai Viktor Zoltán, Kállai Péter, Körtvélyesi Zsolt, Kovács Ágnes, Lux Ágnes,
Majtényi Balázs, Mészáros Gábor, Nagy Alíz, Salát Orsolya
Olvasószerkesztő: Balogh Lídia

Korábbi szerkesztők: Balogh Lídia, Bodnár Kriszta, D. Tóth Balázs, Javorniczky István, Kardos Gábor, Kovács Kriszta, Köves Nóra,
Majtényi László, Molnár Noémi Fanni, Novoszádek Nóra, Pap András László, Polgári Eszter, Polyák Gábor, Sólyom Péter, Tordai Csaba,
Tóth Gábor Attila, Uitz Renáta, Vissy Beatrix, Zsugyó Virág

Kiadja az Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ Alapítvány • Felelős kiadó: Majtényi Balázs
A szerkesztőség és a kiadó címe: 1117 Budapest, Pázmány sétány 1/a. • Telefon: 372-2907 • E-mail: indok.fundamentum@gmail.com
Honlap: <http://www.fundamentum.hu>, <http://ojs.elte.hu/fundamentum> • Lapterv: Pintér József • Tördelte: Compositio Libri

ISSN 1417-2844 (nyomtatott), ISSN 1588-0508 (online)

E szám megjelenését az ELTE Folyóiratfejlesztési Alap támogatta.